

УДК 35(05)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19>

У віснику містяться результати нових досліджень у галузі державного управління.
Для наукових працівників, викладачів, студентів.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Комаха Лариса, д-р філос. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Ващенко Костянтин, д-р політ. наук, проф. (Україна); Генін Влад, д-р наук з менедж., проф. (США); Гошовська Валентина, д-р політ. наук, проф. (Україна); Дяченко Світлана, д-р наук з держ. упр., доц. (Україна); Зубчик Олег, д-р наук з держ. упр., доц. (Україна); Іванова Тамара, д-р наук з держ. упр., проф. (Україна); Іжа Микола, д-р політ. наук, проф. (Україна); Колтун Вікторія, д-р наук з держ. упр., проф. (Україна); Колюх Валерій, д-р політ. наук (Україна); Корчак Наталія, д-р юрид. наук, доц. (Україна); Криворучко Ірина, канд. наук з держ. упр. (відповідальний секретар) (Україна); Лазовські Адам, проф. права ЄС (Велика Британія); Обушна Наталія, д-р наук з держ. упр., доц. (Україна); Пахомова Тетяна, д-р наук з держ. упр., проф. (Україна); Петренко Ігор, д-р політ. наук, доц. (Україна); Попко Вадим, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Рачинський Анатолій, д-р наук з держ. упр., проф. (Україна); Сандал Ян-Урбан, д-р екон. наук, проф. (Норвегія); Ситник Григорій, д-р наук з держ. упр., проф. (Україна); Стасюкінас Андрюс, д-р філософії, проф. (Литва); Худоба Олександра, д-р наук з держ. упр. (Україна); Чикаренко Ірина, д-р наук з держ. упр., проф.
Адреса редколегії	Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 04050 ☎ (38044) 481 44 03, 431 48 32 e-mail: i.kryvoruchko@knu.ua web: https://gov.bulletin.knu.ua/
Затверджено	вченою радою ННІ публічного управління та державної служби 28.06.24 (протокол № 17)
Зареєстровано	Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення Рішення № 1089 від 28.03.24 Ідентифікатор друкованого медіа: R30-03801
Атестовано	Міністерством освіти і науки України (категорія Б) Наказ № 1290 від 30.11.21
Індексування	CrossRef
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 2616-9193 (Print), ISSN 2616-9207 (Online)

PUBLIC ADMINISTRATION

1(19)/2024

Established in 2014

УДК 35(05)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19>

The Journal includes the results of research in the fields of public administration.
For scientists, researchers, lecturers, applied psychologists and students.

EDITOR-IN-CHIEF	Komakha Larysa, DSc (Philos.), Prof.
EDITORIAL BOARD	Chykarenko Iryna, DSc (Public Adm.), Prof. (Ukraine); Diachenko Svitlana, DSc (Public Adm.), Assoc. Prof. (Ukraine); Genin Vlad, DSc (Mgmt.), Prof. (USA); Hoshovska Valentyna, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Ivanova Tamara, DSc (Public Adm.), Prof. (Ukraine); Izha Mykola, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Khudoba Oleksandra, DSc (Public Adm.), Assoc. Prof. (Ukraine); Koliukh Valerii, DSc (Polit.) (Ukraine); Koltun Viktoriia, DSc (Public Adm.), Prof. (Ukraine); Korchak Nataliia, DSc (Jurid.), Assoc. Prof. (Ukraine); Kryvoruchko Iryna, PhD (Public Adm.), (responsible secretary) (Ukraine); Lazowski Adam, Prof. (Great Britain); Obushna Nataliia, DSc (Public Adm.), Assoc. Prof. (Ukraine); Pakhomova Tetiana, DSc (Public Adm.), Prof. (Ukraine); Petrenko Ihor, DSc (Polit.), Assoc. Prof. (Ukraine); Popko Vadym, DSc, Prof. (Jurid.) (Ukraine); Rachynskiy Anatolii, DSc (Public Adm.), Prof. (Ukraine); Sandal Jan-Urban, DSc (Econ.), Prof., (Norway); Stasiukynas Andrius, PhD, Prof. (Lithuania); Sytnyk Hryhorii, DSc (Public Adm.), Prof. (Ukraine); Vashchenko Kostiantyn, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Zubchuk Oleh, DSc (Public Adm.), Assoc. Prof. (Ukraine)
Address	Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service 12/2, Akademika Romodanova Street, Kyiv, 04050 ☎ (38044) 481 44 03, 431 48 32 e-mail: i.kryvoruchko@knu.ua web: https://gov.bulletin.knu.ua/
Approved by	the Academic Council of the ESI of Public Administration and Civil Service 28.06.24 (protocol № 17)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 1089 of 28.03.24 Identifier of printed media: R30-03801
Certified by	the Ministry of Education and Science of Ukraine (category B) Order № 1290 dated 30.11.21
Indexing	CrossRef
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University" Certificate of entry into the State Register ДК № 1103 dated 31.10.02
Address	PPC "Kyiv University" 14, Taras Shevchenka Blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

ЗМІСТ

ГЛАДКИХ Валентин Сучасні моделі влади як інструменти вдосконалення державної політики у сфері суспільно-релігійних відносин та зміцнення інституційної спроможності в Україні та США	5
ДЗЕГА Володимир Відповідальність і стійкість парламентаря в особливих умовах воєнного стану	10
ДУДКО Ірина, ПОГОРСЛОВА Інна До питання про тенденції післявоєнної реконструкції Південної Кореї: досвід для державного управління в Україні.....	15
ДЕХТЯРЕНКО Юрій, ДЯЧЕНКО Світлана, БЕРДАНОВА Ольга Управління земельними ресурсами територіальних громад у контексті законодавчих новел: децентралізація, дерегуляція, воєнний стан	22
КОВАЛЬЧУК Микола Чинники, які впливають на інституційну спроможність держави: порівняльний аналіз України та США	30
КОМАХА Лариса, КОЛТУН Вікторія Публічне управління сталим розвитком сільських територій.....	34
ЛЕГКИЙ Сергій Стимулювання інновацій та підтримка сталого розвитку: інтеграція інвестиційної політики та цифрової трансформації в умовах пандемії	39
МАКСІМЕНЦЕВА Надія, МАКСІМЕНЦЕВ Максим Представницька демократія і парламентаризм в умовах воєнного стану.....	43
ПАЛАМАРЧУК Тетяна Вплив глобалізації на Україну: економічний ландшафт в умовах геополітичних викликів	48
РУДЕНКО Денис Адаптивність інвестиційної політики в Україні в умовах пандемії.....	55
ТКАЧЕНКО Ігор Підвищення інституційної спроможності врядування на основі інформаційно-комунікаційних технологій під час війни	59
ГОНЮКОВА Лілія, ДУПЕШКО-ДЖУС Юлія Нормативно-правове забезпечення гендерної політики на рівні територіальних громад в Україні: міжнародний аспект	67
ІВАНОВ Сергій Особливості економічної стійкості як важливого складника забезпечення національної безпеки.....	74
КНЯЗЄВА Олена, ЛЕОНІДОВА Лілія, ФОСТАЧУК Олена Сексуальні домагання на роботі: актуальність і інституційні заходи реагування (за результатами емпіричного дослідження).....	80
КРАВЧУК Вадим Теоретичні основи сталого землекористування як об'єкта публічного управління.....	92
МОРДАС Ірина Протидія корупції як чинник детінізації економіки України в умовах євроінтеграції.....	98
ПОГОРІЛИЙ Ярослав Проблеми інтерпретації та визначення корупційних ризиків у сучасній науковій літературі та нормативно-правових актах України	102
САМБУЛОВ Андрій Характеристика державної політики у сфері біоенергетики: закордонний досвід та критерії ефективності для України.....	111
САПРИКІН В'ячеслав Оцифровування, цифровізація та цифрова трансформація публічного управління в Україні.....	116
СУХОДОЛЯ Олександр Формування системи підготовки фахівців у сфері захисту критичної інфраструктури: компетенції випускників та зміст навчальних дисциплін	122
НАЗАРЯН Армен Шляхи підвищення ефективності функціонування державного управління в умовах війни.....	132
ЦЮРКО Богдан Міжмуніципальне співробітництво як інструмент зміцнення системи надання медичних послуг на місцевому рівні	137

CONTENTS

GLADKYKH Valentyn Contemporary models of power as tools for enhancing state policy in the sphere of socio-religious relations and strengthening institutional capacity in Ukraine and the USA	5
DZEHA Volodymyr Responsibility and stability of the parliamentarian in the special conditions of martial law	10
DUDKO Iryna, POHORIELOVA Inna On the issue of trends of the post-war reconstruction of South Korea: experience for public administration in Ukraine	15
DEKHTIARENKO Yurii, DIACHENKO Svitlana, BERDANOVA Olha Management of land resources of territorial communities in the context of legislative innovations: decentralization, deregulation, martial law	22
KOVALCHUK Mykola Factors influencing the institutional capacity of the state: a comparative analysis of Ukraine and the USA	30
KOMAKHA Larysa, KOLTUN Viktoriia Public administration of sustainable development of rural territories	34
LEGKYI Serhi Stimulating innovation and supporting sustainable development: Integration of Investment policy and digital transformation in the context of pandemics	39
MAKSIMENTSEVA Nadiia, MAKSIMENTSEV Maksym Representative democracy and parliamentarism under the martial law	43
PALAMARCHUK Tetiana Globalization's impact on Ukraine: the economic landscape of amidst geopolitical challenges	48
RUDENKO Denys Adaptability of Investment policy in Ukraine during the pandemic	55
TKACHENKO Igor Enhancing institutional capacity of the ict-enabled governance during the times of war	59
HONIUKOVA Liliia, DUPESHKO-DZHUS Yuliya Normative and legal support of gender policy at the level of territorial communities in Ukraine: international aspect	67
IVANOV Serhii, Peculiarities of economic resilience as an important scientific category for ensuring national security	74
KNIAZEVA Olena, LEONIDOVA Lilia, FOSTACHUK Olena Sexual harassment at work: the topicality and the institutional responses (based on the results of empirical research)	80
KRAVCHUK Vadym Theoretical foundations of sustainable land use as an object of public administration	92
MORDAS Iryna Combating corruption as a factor of unshadowing of the Ukrainian economy in the conditions of european integration	98
POGORILYI Iaroslav Problems of definition and interpreting corruption risks in modern scientific literature and of the regulatory legal acts of Ukraine	102
SAMBULOV Andrii Characteristics of state policy in the field of bioenergy: foreign experience and performance criteria for Ukraine	111
SAPRYKIN Viacheslav Digitization, digitalization and digital transformation of public administration in Ukraine	116
SUKHODOLIA Oleksandr Development of an education system in a field of critical infrastructure protection: competencies of graduates and content of educational disciplines	122
NAZARYAN Armen Ways to accelerate the functioning of public administration in conditions of war	132
TSIURKO Bohdan Intermunicipal cooperation as a tool for strengthening the medical services provision system at the local level	137

CONTEMPORARY MODELS OF POWER AS TOOLS FOR ENHANCING STATE POLICY IN THE SPHERE OF SOCIO-RELIGIOUS RELATIONS AND STRENGTHENING INSTITUTIONAL CAPACITY IN UKRAINE AND THE USA

Background. *The imperfection of legislation, the ambiguity of authority, resource insufficiency, the presence of religious pluralism, and interfaith conflicts complicate the formation and implementation of effective and acceptable state-regional policy in the sphere of socio-religious relations in Ukraine. Such policy should consider the interests and needs of various religious communities, organizations, and institutions, as well as promote their dialogue, cooperation, and integration.*

This article is dedicated to exploring the potential of contemporary models of power, influence, dependency, leadership, and policy for improving mechanisms of state policy formation and implementation in the sphere of socio-religious relations in Ukraine. The author analyzes the characteristics, problems, challenges, and prospects of state policy formation and implementation in this sphere, considering four contemporary models as conceptual foundations: French and Raven's models of power and leadership, Etzioni's model of power and influence, Emerson's model of power and dependency, and Pfeffer's model of power and politics.

Methods. *To achieve the defined objective, an analysis of literature and data reflecting state policy and socio-religious processes in Ukraine was applied. Comparative analysis revealed key aspects of policy in Ukraine and the USA. Historical analysis helped understand various factors and policies that shaped socio-religious relations. Systemic analysis considers state policy as a multi-level system and structural-functional analysis defines its structure and elements.*

Results. *Scientific works of domestic and foreign scholars, legislative acts, reports of state bodies, media, international organizations, and religious communities were analyzed. The research identifies and substantiates how contemporary models of power, influence, and leadership can enhance the effectiveness of state policy in the sphere of socio-religious relations, as well as develop and propose innovative approaches and suggestions for its improvement. The study utilized methods of analysis of scientific literature, documents, statistical data, results of sociological surveys; comparative, historical, systemic, and structural-functional analysis.*

Conclusions. *The author argues that to increase the effectiveness of state policy in the sphere of socio-religious relations, it is necessary to use contemporary models of power, leadership, influence, dependency, and policy. These models allow for the analysis, utilization, and development of various sources, forms, types of power, and mechanisms of policy formation used by different subjects such as the state, regions, religious communities, and public organizations in the sphere of socio-religious relations (USA).*

Keywords: *French and Raven's models of power and leadership, Etzioni's model of power and influence, Emerson's model of power and dependency, Pfeffer's model of power and politics, institutional capacity, Ukraine, USA.*

Background

Relevance and Purpose of the Study. State regional policy in the sphere of socio-religious relations is a crucial component of public administration that impacts the stability, security, integration, and development of Ukraine. Challenges complicate the formation and implementation of an effective and acceptable state regional policy in the sphere of socio-religious relations, which should account for the interests and needs of various religious communities, organizations, and institutions, as well as facilitate their dialogue, cooperation, and integration. It is proposed to apply theoretical models of power, leadership, influence, dependency, and policy by French and Raven, Etzioni, Emerson, and Pfeffer, which will assist in analyzing different forms, methods, sources, conditions, and consequences of power relations between the state, regions, religious communities, organizations, and institutions.

The purpose of the article is to identify and substantiate how contemporary models of power, influence, leadership, and dependency can enhance the effectiveness of state policy in the sphere of socio-religious relations, as well as to develop and propose innovative approaches and suggestions for its improvement to strengthen institutional capacity.

To achieve the article's objective, it is necessary to analyze contemporary models of power, namely, different models of power, their impact, and effectiveness in the sphere of socio-religious relations; to study historical examples and their influence on contemporary models of

power and policy in Ukraine and the USA; to compare models of power and policy in different countries or regions to identify best practices; to engage experts for the assessment and improvement of power models; to develop proposals for new strategies and methods that can enhance the effectiveness of policy and the state's institutional capacity.

These tasks will help identify and substantiate how contemporary models of power can influence the effectiveness of state policy and contribute to strengthening institutional capacity.

After analyzing recent research and publications, we can state that the most common are studies of the problem of scientific public management in general, which indicate the main characteristics of the concept of new public management (Osborne, 2010; Christensen, & Lægreid, 2007), consider an alternative approach to public administration (Shpektorenko et al., 2021; Vallentin, 2022; Lindberg, Mörth, & Sundström, 2010, pp. 1–18), focus on the historical context of the introduction of new public management and its evolution in Ukraine, the USA, and EU countries (Hughes, Ginnett, & Curphy, 2012, pp. 247–280; Christensen, & Lægreid, 2007; Mind Tools Content Team, n.d.), analyze the impact on the sphere of socio-religious relations (Campbell, 2022; Korhonen, 2022), as well as studies of sources of power, leadership, influence, dependency in new public management, which are based on contemporary models (Zubchuk et al., 2023;

Romanenko, & Kovalchuk, 2023). We are unaware of any separate studies that illuminate the results of research on the possibilities of contemporary models of power, leadership, influence, dependency, and policy for improving the mechanisms of formation and implementation of state policy in the sphere of socio-religious relations and increasing the institutional capacity of the state.

Methods

To achieve the research objective, we employed quantitative analysis to measure the impact of various models of power on the effectiveness of state policy; qualitative analysis for a deeper understanding of both the models of power and their influence on socio-religious relations; case studies for detailed analysis of specific instances of power models influencing policy; expert interviews to gather insights from professionals in public administration and socio-religious relations in Ukraine and the USA; policy analysis to evaluate existing strategies and their effectiveness; modeling to predict the outcomes of proposed changes in policy; the Delphi method for expert consensus on the best approaches and strategies; SWOT

analysis to identify strengths, weaknesses, opportunities, and threats to state policy under the need to strengthen the institutional capacity of the state in Ukraine. These methods helped us identify, substantiate, and develop innovative approaches to enhance the effectiveness of state policy and strengthen institutional capacity.

Results

State policy in the sphere of socio-religious relations is an amalgamation of goals, principles, strategies, measures, and mechanisms that define the state's stance towards religion, religious organizations, religious rights, and freedoms of citizens, as well as promote the harmonization of socio-religious relations. To analyze state policy in the sphere of socio-religious relations in Ukraine and the USA, criteria such as the constitutional-legal status of religion and religious organizations in the state; the level of religious freedom and diversity in society; government and local self-government bodies regulating socio-religious relations; directions and forms of cooperation between the state and religious organizations; and the problems and challenges arising in the sphere of socio-religious relations can be used (tabl. 1).

Table 1

Comparative Analysis of State Policy in Ukraine and the USA in the Sphere of Socio-Religious Relations

Criterion	Ukraine	USA
Population and Main National Composition	41,9 million (2020), Ukrainians – 77,8 %, Russians – 17,3 %, others – 4,9 % (2001)	331,4 million (2020), White – 60,1 %, Hispanic – 18,5 %, Black – 13,4 %, Asian – 5,9 %, others – 2,1 % (2019)
Form of Government	Parliamentary-presidential republic	Federal presidential republic
Structure	Unitary state, divided into 24 regions, Autonomous Republic of Crimea (occupied by Russia), and two cities with special status – Kyiv and Sevastopol	Federation, consisting of 50 states, the District of Columbia, five territories, and numerous islands
Political System	Multi-party democracy, mixed electoral system, rule of law, separation of powers into legislative, executive, and judicial branches	Multi-party democracy, proportional electoral system, rule of law, division of power at the federal and state levels, as well as into legislative, executive, and judicial branches
Main Religions in the Country	Orthodoxy – 65,4 %, Greek Catholicism – 9,4 %, Protestantism – 2,2 %, Islam – 1,1 %, Judaism – 0,2 %, others – 2,2 %, non-religious – 14,2 %, undecided – 5,3 % (2016)	Christianity – 65 %, Protestantism – 43 %, Catholicism – 20 %, Mormonism – 2 %, Orthodoxy – 1 %, others – 1 %, Judaism – 2 %, Islam – 1 %, Buddhism – 1 %, Hinduism – 1 %, others – 2 %, non-religious – 26 %, atheism – 4 %, agnosticism – 5 %, nothing in particular – 17 % (2019)
Constitutional-Legal Status of Religion and Religious Organizations in the State	Ukraine is a secular state that does not establish any state religion and guarantees equality of all religious organizations before the law	The USA is a secular state that ensures the separation of Church and State but simultaneously recognizes the role of religion in social life and includes religious symbols and references in state documents, songs, oaths, etc.
Level of Religious Freedom and Diversity in Society	Ukraine has a high level of religious freedom and diversity, reflected in numerous religious organizations, denominations, movements, communities operating within its territory	The USA is also one of the countries with the greatest religious freedom and diversity, where a large number of religious groups represent various beliefs, traditions, practices, cultures
Government and Local Self-Government Bodies Regulating Socio-Religious Relations	Ukraine has a specialized state authority dealing with socio-religious relations – the State Committee of Ukraine for Religious Affairs and Nationalities (until 2019), the State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience (from 2019 to present)	The USA does not have such a central body but has various state and federal institutions that interact with religious organizations in certain areas such as education, healthcare, social assistance, charity, etc.
Directions and Forms of Cooperation between the State and Religious Organizations	Ukraine cooperates with religious organizations in various directions, such as supporting spirituality, morality, patriotism, peace, tolerance, civic activity, protecting the rights and freedoms of believers, providing social protection, assistance to the needy, developing education, culture, science, interdenominational and interreligious dialogue	The USA also cooperates with religious organizations in these and other areas and involves them in the implementation of state programs, projects, initiatives aimed at improving the quality of life of citizens, strengthening democracy, human rights, freedom of conscience, religious literacy, intercultural interaction
Problems and Challenges Arising in the Sphere of Socio-Religious Relations	Ukraine faces problems and challenges in the sphere of socio-religious relations, such as incomplete legislative regulation, insufficient state support, interference of foreign states and religious centers, religious conflicts, sectarianism, religious extremism, religious intolerance, discrimination of believers, violation of religious rights and freedoms	The USA also has some of these problems and challenges, as well as issues such as the politicization of religion, religious lobbying, religious fundamentalism, religious terrorism, religious illiteracy, religious indifference, religious nominality, religious mobility, religious pluralization

Endin table 1

Criterion	Ukraine	USA
Ways to Satisfy Religious Interests and Protect Rights	Ukraine uses methods to satisfy religious interests and protect rights, such as creating favorable conditions for religious activity, providing certain privileges and support to religious organizations, involving religious leaders in consultative and expert bodies, resolving conflicts through dialogue and mediation, cooperating with international organizations and institutions dealing with religious freedom issues	The USA uses methods to satisfy religious interests and protect rights, such as guaranteeing religious freedom in the constitution and laws, protecting religious rights and freedoms in courts, supporting religious education and literacy, promoting religious tolerance and diversity, partnering with religious organizations in the implementation of socially beneficial programs and projects, influencing the religious situation in other countries through diplomacy and sanctions

(Report on the network of religious organizations, 2024; All-Ukrainian population census, 2001; 2020 Census Demographic Profile, 2020; Lankford, & Moore, 2018; Campbell, 2022; Korhonen, 2022; Cooperman et al., 2015).

Ukraine and the USA are secular states that guarantee religious freedom and equality but differ regarding the role of religion in state affairs. Both countries have diverse religious groups and organizations that collaborate with the state in various areas such as education, social assistance, peacekeeping, etc. Ukraine has a specialized state authority dealing with religious matters, while the USA does not. Both states face challenges in the sphere of socio-religious relations, such as incomplete legislation, religious conflicts, extremism, intolerance, and discrimination. Various mechanisms are used to form and implement state-regional policy in this sphere, depending on the model of state-church relations, which can vary in different regions of Ukraine and different states of the USA.

Analyzing the problems and challenges of state regional policy in the sphere of socio-religious relations in Ukraine and the USA, we note the imperfection of legislation, the ambiguity of authority, insufficient funding, the presence of religious pluralism and conflicts, the influence of political ideologies and interests, and state interference in religious affairs as factors complicating the formation and implementation of this policy. We propose to apply theoretical models of power, leadership, influence, dependency, and policy to analyze power relations between the state, regions, religious communities, organizations, and institutions – French and Raven, Etzioni, Emerson, and Pfeffer, which will help analyze different forms, methods, sources, conditions, and consequences of power relations between the state, regions, religious communities, organizations, and institutions (French, & Raven, 1959; Etzioni, 1961; Emerson, 1962; Pfeffer, 1981).

These various models of power and leadership proposed by French and Raven, Etzioni, Emerson, and Pfeffer demonstrate the forms of power held by different subjects of state-religious relations, such as the state, regions, religious communities, public organizations, depending on their sources, resources, knowledge, values, influence. The most effective and acceptable for achieving the goals of state policy are expert and referent power, which facilitate interaction, cooperation, trust, consensus, motivation, and meeting the needs and interests of different parties.

Further, we consider the methods of influence on various subjects of state-religious relations according to Etzioni's model of power and influence. We analyzed which methods of influence are most effective and acceptable for achieving the goals of state policy, as well as which factors influence the conditions, limitations, and consequences of different methods of influence. It is noted that the best methods of influence are utilitarian and normative, which take into account the interests, needs, values, expectations, rights, and duties of all parties, and also

promote dialogue, consensus, compromise, coordination, adaptation, and innovation.

We also examine different forms of power in state-religious relations according to Emerson's model of power and dependency. The analysis showed which forms of power are most effective and acceptable for achieving the goals of state policy, as well as which factors influence the change of power depending on the situation and relations between the parties. In our view, the best forms of power are positive symmetrical power, which fosters cooperation, partnership, dialogue, consensus, compromise, coordination, cooperation, integration, learning, adaptation, and innovation.

Next, we considered six sources of power in state-religious relations according to Pfeffer's model of power and politics. We demonstrate how various subjects, such as the state, regions, religious communities, and public organizations, can use these sources of power depending on their goals, interests, resources, rights, opportunities, and limitations. The most effective and acceptable sources of power for achieving the goals of state policy are those that allow subjects to obtain, retain, strengthen, expand, protect, use, share, grant, deny, and change their resources, rights, opportunities, interests, values, goals, and also influence other subjects to do what is necessary to achieve the goals of state policy. Such sources of power include control over resources, control over the decision-making process, control over information, control over networks, and symbolic leadership.

Considering the analytical capabilities, these contemporary models of power by French and Raven, Etzioni, Emerson, and Pfeffer can be used to improve the mechanisms of forming state regional policy in the sphere of socio-religious relations in Ukraine. In particular, French and Raven's model of power and leadership can refine the mechanisms of forming and implementing state regional policy in the sphere of socio-religious relations, as it helps to understand the different forms of power held by various subjects, such as the state, regions, religious communities, and public organizations. It also helps to determine which forms of power are most effective and acceptable for achieving the goals of state policy, as well as which factors influence the change of power depending on the situation and relations between the parties (French, & Raven, 1959). Etzioni's model of power and influence aids in understanding the different methods of influence used by various subjects, such as the state, regions, religious communities, and public organizations. It also helps to determine which methods of influence are most effective and acceptable for achieving the goals of state policy, as well as the conditions, limitations, and consequences of different methods of influence (Etzioni, 1961). Emerson's

model of power and dependency helps to understand the different types of power based on one person's dependency on another, which is determined by the degree of importance, substitutability, and complexity of the exchanged resources. It also helps to determine which types of power are most effective and acceptable for achieving the goals of state policy, as well as which factors influence the change of power depending on the situation and relations between the parties (Emerson, 1962). Pfeffer's model of power and politics helps to understand the different sources of power held by various subjects, such as the state, regions, religious communities, and public organizations. It also helps to determine which sources of power are most effective and acceptable for achieving the goals of state policy, as well as which political, informational, cultural, and other factors influence power relations (Pfeffer, 1981).

In turn, improving the mechanisms of forming and implementing state policy in the sphere of socio-religious relations contributes to and even ensures the enhancement of the institutional capacity of the state in the sphere of socio-religious relations through the rational and effective use of resources held by the state, regions, religious communities, and public organizations to achieve the goals of state policy. It also creates mechanisms for coordination, control, reporting, accountability, stimulation, sanctioning regarding these resources; adherence to formal rules regulating state-religious relations, such as the constitution, laws, regulations, contracts, agreements, and also creates mechanisms for review, change, adaptation, protection, execution, application, supervision, complaint resolution regarding these rules; participation of all interested parties in the decision-making process concerning state-religious relations, and also creates mechanisms for consultation, dialogue, compromise, consensus, cooperation, partnership, representation, democracy, transparency, informedness regarding these decisions; accessibility, quality, reliability, timeliness, relevance, manipulation of information concerning state-religious relations, and also creates mechanisms for collection, analysis, interpretation regarding this information; development, support, change, expansion, limitation, destruction of networks that include various subjects involved in state-religious relations, and also creates mechanisms for interaction, cooperation, competition, conflict regarding these networks; formation, support, change, strengthening, weakening of symbolic leadership, which evokes feelings of obligation, respect, identification, interest, protection, support, following among various subjects involved in state-religious relations, and also creates mechanisms for recognition, awarding, promotion, change regarding this leadership.

Discussion and conclusions

State policy in the sphere of socio-religious relations in Ukraine and the USA has its unique features, problems, challenges, and prospects, which depend on the historical, cultural, social, political, and legal context of each country. Contemporary models of power, leadership, influence, dependency, and politics can be useful for analyzing and improving state policy in this sphere, as they allow for the consideration of various factors that affect socio-religious relations, as well as the development and proposal of innovative approaches and suggestions that meet the needs, interests, and values of the stakeholders, and also facilitate dialogue, consensus, partnership, and integration.

In Ukraine, state policy in the religious sphere regarding religious minorities requires refinement and development, which hinders the process of Ukraine's integration into the

European international community and exacerbates the marginalization of the religious minorities themselves, enables societal conflict, and complicates the participation of religious minorities in interreligious and state-confessional dialogue.

Modern states face challenges and threats related to diversity, contradictions, conflicts, discrepancies, dissatisfaction, illegitimacy, and inefficiency in the sphere of socio-religious relations, which affect their stability, security, development, welfare, and peace. The state strives to achieve harmony, integration, cooperation, solidarity, peace, and security in the sphere of socio-religious relations, which contribute to its legitimacy, effectiveness, adaptability, and change.

The state must define, develop, and implement effective mechanisms for forming and implementing state regional policy in the sphere of socio-religious relations, which take into account the interests, needs, values, expectations, rights, duties, and opportunities of all interested parties, and also promote dialogue, consensus, and integration.

The state can strengthen its institutional capacity in the sphere of socio-religious relations if it uses effective and acceptable mechanisms for forming and implementing state policy, which is based on contemporary models of power, leadership, influence, dependency, and politics, as well as on information about resources, rules, decisions that affect power relations in this sphere.

References

- 2020 Census Demographic Profile. (2020) ArcGIS. <https://www.arcgis.com/apps/instant/portfolio/index.html?appid=b006931f21f1148378aad914c38f41a3>
- All-Ukrainian population census 2001 (2001). State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian]. [Всеукраїнський перепис населення 2001 року (2001)]. Державний комітет статистики України. <https://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
- Campbell, D. (2022, April 20). *Election 2022: Religious beliefs and political participation*. U.S. Department of state. <https://www.state.gov/briefings-foreign-press-centers/election-2022-religious-beliefs-and-political-participation>
- Christensen, T., & Lægreid, P. (2007). The whole-of-government approach to public sector reform. *Public Administration Review*, 67(6), 1059–1066.
- Cooperman, A., Besheer, M., Hamar Martinez, J., Alper, B. A., Podrebarac Scupac, E., Gecewicz, C., & Hackett, C. (2015). *U.S. Public Becoming Less Religious*. PewResearchCenter. https://www.pewresearch.org/religion/wp-content/uploads/sites/7/2015/11/201.11.03_RLS_II_full_report.pdf
- Emerson, R. M. (1962). Power-dependence relations. *American Sociological Review*, 27(1), 31–4.
- Etzioni, A. (1961). *A comparative analysis of complex organizations: On power, involvement, and their correlates*. Free Press.
- French, J. R. P., & Raven, B. (1959). The bases of social power. In D. Cartwright (Ed.), *Studies in social power* (pp. 150–167).
- Hughes, R. L., Ginnett, R. C., & Curphy, G. J. (2012). *Leadership: Enhancing the lessons of experience* (7th ed.). McGraw-Hill/Irwin.
- Korhonen, V. (2024, July 5). *U.S. beliefs on how social issues affect their church and religion 2022*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/1412118/us-beliefs-on-how-social-issues-affect-their-church-and-religion/>
- Lankford, J., & Moore, R. (2018, January 16). *The real meaning of the separation of church and state*. Time. <https://time.com/5103677/church-state-separation-religious-freedom/>
- Lindberg, K., Mörth, U., & Sundström, G. (Eds.). (2010). *Organizing democracy: The construction of agency in practice*. Edward Elgar Publishing.
- Mind Tools Content Team. (n.d.). *French and raven's forms of power: A simple summary. understanding where power comes from in the workplace*. Mind Tools. <https://www.mindtools.com/abwzix3/french-and-ravens-five-forms-of-power>
- Osborne, S. P. (Ed.). (2010). *The new public governance? Emerging perspectives on the theory and practice of public governance*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203861684>
- Pfeffer, J. (1981). *Power in organizations*. Pitman Pub. <https://archive.org/details/powerinorganizat0000pfeff>
- Report on the network of religious organizations. As of January 1, 2024 (2024). State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience [in Ukrainian]. [Звіт про мережу релігійних організацій. Станом на 1 січня 2024 року (2024)]. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1vcq1u1AaH8jEOY6HcJyq0GTmDo3SEW6F/edit?gid=1651907408#gid=1651907408>
- Romanenko, I. H., & Kovalchuk, M. M. (2023). Justification of the sources of power and leadership in the new public management as the

basis of the institutional capacity of the state. *Actual issues in modern science*, 11(17), 426–443 [in Ukrainian]. [Романенко, І. Г., & Ковальчук, М. М. (2023). Обґрунтування джерел влади та лідерства в новому публічному менеджменті як основа інституціональної спроможності держави. *Актуальні питання у сучасній науці*, 11(17), 426–443]. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/issue/view/189>

Shpektorenko, I., Vasylevska, T., Bashtannyk, A., Piatkivskyi, R., Palamarchuk, T., & Akimov, O. (2021). Legal bases of public administration in the context of European integration of Ukraine: questions of formation of a personnel reserve. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 11(1–18), 76–81.

Vallentin, S. (2022). *Trust, Power and Public Sector Leadership: A Relational Approach*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429431104>

Валентин ГЛАДКИХ, канд. філос. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-2718-7165

e-mail: valikowa@gmail.com

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

Zubchuk, O.A., Kovalchuk, M. M., Maherramov, A., & Venger-Rushchenko, Ye. V. (2023). Project management as a way to increase the efficiency of the public administration system in conditions of complexity and uncertainty. *Scientific innovations and advanced technologies*, 14(28), 85–102 [in Ukrainian]. [Зубчик, О. О., Ковальчук, М. М., Магеррамов, А., & Венгер-Рущенко, Є. В. (2023). Проєктне управління як спосіб підвищення ефективності публічного управління в умовах складності та невизначеності. *Наукові інновації та передові технології*, 14(28), 85–102]. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-85-101](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-85-101)

Отримано редакцією журналу / Received: 10.06.24

Прорецензовано / Revised: 17.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 20.06.24

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ВЛАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН ТА ЗМІЦНЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ В УКРАЇНІ ТА США

Вступ. Наголошено, що невизначеність законодавчих норм, розмитість владних повноважень, обмеженість ресурсів, релігійна різноманітність та конфлікти на релігійному ґрунті ускладнюють створення та впровадження дієвої та прийнятної на регіональному рівні державної політики в Україні у сфері взаємин між різними релігійними спільнотами. Підкреслено, що така політика має враховувати інтереси та потреби різних релігійних угруповань, організацій та інституцій, а також сприяти їх діалогу, співробітництву та інтеграції, що суттєво зміцнює інституційну спроможність держави.

Дослідження зосереджене на вивченні потенціалу сучасних моделей влади, впливу, залежності, лідерства та політики у сфері взаємин між різними релігійними спільнотами для оптимізації процесів розроблювання та реалізації державної політики у сфері взаємодії суспільства та релігії в Україні та США. Розглянуто характеристики, проблематику, виклики та можливості цього процесу, виходячи з чотирьох сучасних концептуальних моделей: моделі влади й лідерства за Френчем – Рейвенном, влади та впливу за Етціоні, влади та залежності – за Емерсоном, влади та політики – за Пфедфером.

Методи. Для досягнення поставленої мети було використано аналіз наукових джерел та даних, які відображають державну політику та динаміку суспільно-релігійних відносин в Україні. За допомогою порівняльного аналізу було виявлено ключові елементи політики в Україні та США. Історичний аналіз дозволив зрозуміти чинники та політичні рішення, що впливали на формування суспільно-релігійних відносин. За використання системного аналізу розкрито державну політику як багатопланову систему, а структурно-функціональний аналіз дозволив окреслити її структуру та компоненти.

Результати. Було проаналізовано наукові роботи місцевих та іноземних дослідників, законодавчі акти, доповіді державних установ, матеріали ЗМІ, звіти міжнародних організацій, релігійних спільнот. Дослідження дозволило виявити та обґрунтувати, як сучасні моделі влади, впливу та лідерства можуть збільшити ефективність державної політики у сфері суспільно-релігійних відносин, а також розробити та запропонувати новаторські підходи та рекомендації для її удосконалення.

Висновки. Доведено, що для підвищення ефективності державної політики у сфері суспільно-релігійних відносин слід застосовувати сучасні моделі влади, лідерства, впливу, залежності, політики, які дозволяють аналізувати, використовувати та розвивати різні джерела, форми, види влади, механізми формування політик, які використовуються різними суб'єктами, такими як держава, регіони, релігійні спільноти, громадські організації у сфері суспільно-релігійних відносин (США).

Ключові слова: моделі влади й лідерства Френча – Рейвена, влади та впливу Етціоні, моделі влади та залежності Емерсона, моделі влади та політики Пфедфера, інституційна спроможність, Україна, США.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 354(328)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-2/22>

Volodymyr DZEHA, PhD
ORCID ID: 0000-0003-2745-4187
e-mail: dzega@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RESPONSIBILITY AND STABILITY OF THE PARLIAMENTARIAN IN THE SPECIAL CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Background. *The parliament in the modern political world is presented, on the one hand, as a compulsory element that is naturally incorporated into the political structure at any level of power, which allows to introduce clearly the institutional position it occupies. On the other hand, the work of a deputy involves publicity, which expands the possibilities of analyzing various aspects and areas of activities of people's representatives. However, the conditions of Russian-Ukrainian war significantly affect and change the work of the national parliamentarian.*

Methods. *The methodological basis of the research is based on the synergy of general scientific, scientific-sociological and philosophical-scientific methods. The fundamental methodological elements of the study of parliamentary activity as a form of state administration are analysis, modeling, forecasting and study of statistical data. General scientific methods provide a collective characteristic of quantitative and qualitative indicators of the development model of parliamentarism in a country at war. The analysis is based on the materials of the scientific discourse of the last five years, which highlight management strategies and practices in this management cluster. For the current study, scientific works were selected from the leading scientometric databases of Google Scholar.*

Results. *Studying the status of a people's deputy as a legal institution in the authorities, which determines the political and normative nature of the deputy's mandate, as well as accountability and controllability to voters, it is possible to distinguish three main types of responsibility. First, it is criminal responsibility, the key concept of which is a criminal offense. Secondly, political responsibility, which lies within the framework of the code concept is a "party program". It makes sense to trace political responsibility both to a party deputy who represents the interests of the people, while adhering to the party's political program, and to a majoritarian deputy who focuses on representative and legislative activities to implement his local program principles. Thirdly, the responsibility is moral, which comes down to the concept of "promise". This type of responsibility is characterized to a greater extent as subjective responsibility, which is derived from the personal qualities of the deputy, such as decency, understanding, compassion and attitude to the population's problems as his own. Responsibility is the most important moral and social-psychological quality of a person. At the same time, it acts as a mechanism of society's control over public-private relations, in the process of which a consensus is reached between personal and public interests.*

Conclusions. *The effectiveness of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine in the special conditions of martial law attests to the responsibility and stability of parliamentarians. The exercise of powers was characterized by the intensification of work in committees and factions, as well as during plenary sessions against the background of a constant reduction in the number of parliamentarians. At the same time, we don't always see the clarity of their work, there is also the neglect of national interests by some people's deputies. The organization of Ukrainian parliament work in the conditions of martial law has become coherent and effective. The rules of deputy ethics must be mandatory, have an expansive interpretation, regulating the behavior of deputies both on duty and outside of official activity.*

Keywords: *people's deputy, parliament, public administration, stability, deputy's responsibility.*

Background

The concept of "parliament" is a rather complex and significant phenomenon. In order to characterize this political institution and to normalize the various meanings in which it is used, it is necessary to determine the status of parliamentarians who form the main legislative body of the country. **The purpose of the article is to study the peculiarities of the realization of powers by people's deputies in wartime conditions.**

The study of the British representative body, one of the oldest in the world, is the theoretical foundation that formed the basis of Ukrainian scientific research. Researchers of the state and law of Great Britain distinguish four approaches to the definition of parliament through the analysis of the nature of the parliamentary mandate. According to the first of them, deputies act as "delegates of their voters", and people's deputies, are considered, first of all, as representatives of the interests of their voters. Another approach sees parliamentarians as defenders of national interests; the third approach sees the officials as the guide of the will of political parties and examines the mechanism of representation in the context of the implementation of the party platform. Finally, the fourth approach – the parliament as a mirror of society – connects the concept of representation with the idea of proportional representation of different population groups in the

parliament. The modern criterion for the effectiveness of the representative system is the national consensus ("national interest") – a set of individual and collective interests of the head of state, the ruling elite, trade and industry circles and broad population groups, which is the basis of state policy (Griffith, 1989, p. 37).

Out of turn parliamentary elections were held in Ukraine on July 21, 2019, and according to the Constitution, the next parliamentary elections were to be held in 2023. However, on February 24, 2022, a large-scale military invasion by Russia began, and on the same day martial law was declared in Ukraine. Since the term of office of the Verkhovna Rada of Ukraine of the 9th convocation expired during martial law, in accordance with Article 83 of the Constitution of Ukraine, its mandate was extended until the first session of the new convocation of the parliament elected after the abolition of the mentioned legal regime. Such a function of the national parliament are not sufficiently reflected in scientific sources and require analysis. Therefore, the work of the Verkhovna Rada of Ukraine under martial law needs further research, especially the exercise of powers by people's deputies.

Methods

The methodological basis of the research is based on the synergy of general scientific, scientific-sociological and philosophical-scientific methods. The fundamental

methodological elements of the study of parliamentary activity as a form of state administration are analysis, modeling, forecasting and study of statistical data. General scientific methods provide a collective characteristic of quantitative and qualitative indicators of the development model of parliamentarism in a country at war. The analysis is based on the materials of the scientific discourse of the last five years, which highlight management strategies and practices in this management cluster (Khadzhiradeva, Sluchai, & Rachynskyi, 2020).

For the current study, scientific works were selected from the leading scientometric databases of Google Scholar. The literature was selected according to the following key phrases: public administration, parliamentarism, parliament, representative power, responsibility, stability of the parliamentarian. Comparative analysis makes it possible to determine the difference between the sustainable format of management activities and the activities of people's elected officials in conditions of socio-cultural instability or crisis. Systematization of the data obtained during the analysis of the principles of the management system organization, taking into account global or local risks, makes it possible to obtain universal models of the activities of people's representatives. A separate methodological asset are tools aimed at revealing the future dimension of the public activity of parliamentarians and the potential of this cluster of the public administration system. Modeling makes it possible to formulate universal strategies of public administration using mechanisms for regulating the system of power and responding to critical changes in society. Forecasting provides an understanding of the expediency of using the concepts of parliamentary activity in conditions of constant social progress. Determining the resources that can potentially be used to eliminate unforeseen circumstances of a socio-cultural nature is a guarantee of the effectiveness of the public administration system. Statistical data provided by the Apparatus of the Verkhovna Rada to the researcher will help readers understand the role of the representative body in the socio-political events of recent years.

At the same time, the philosophical-scientific principle of synergy allows us to determine the general trend of a risk-oriented type of management in the public sphere, which is based on interaction in society at the horizontal and vertical levels. Synergy is a methodological approach used in the current study to identify the levels of controllability of the public administration process and the level of self-organization that determines the autonomy of management, taking into account potential and real risks.

Results

Studying the status of a people's deputy as a legal institution in the authorities, which determines the political and normative nature of the deputy's mandate, as well as accountability and controllability to voters, it is possible to distinguish three main types of responsibility (Goshovska, 2011).

First, it is criminal responsibility, the key concept of which is a criminal offense. However, parliamentarians had parliamentary immunity until 2019, and it was possible to bring a people's deputy to criminal responsibility only with the consent of the Verkhovna Rada of Ukraine. Therefore, only in 2020, 90 people's deputies were brought to such responsibility.

Secondly, political responsibility, which lies within the framework of the code concept is a "party program". It makes sense to trace political responsibility both to a party deputy who represents the interests of the people, while adhering to the party's political program, and to a majoritarian deputy who focuses on representative and legislative activities to implement his local program

principles. At the same time, it should be kept in mind that political responsibility is primarily aimed at strategic planning and solving strategic tasks (the search for a systemic solution of a significant, universal, human, national, moral problem). We can already talk about whether the deputy is responsible or not, since they were elected 5 years ago. For the sake of current control over the performance of the representative of the people's duties, attention should be paid to which commissions he works in, which legislative initiatives he participates in, whose interests he lobbies for, how consistently he defends what he planned in his political programs. Political responsibility is the responsibility of a deputy to his voters.

Thirdly, the responsibility is moral, which comes down to the concept of "promise". This type of responsibility is characterized to a greater extent as subjective responsibility, which is derived from the personal qualities of the deputy, such as decency, understanding, compassion and attitude to the population's problems as his own. A similar type of responsibility can be traced immediately after being elected as a deputy, since here first of all tactical tasks are solved, that is, those specific measures that the people's elected representative takes in order to fulfill his promises to the voter (repair the roof, build a road, build a playground, etc.). The moral responsibility of a deputy is responsibility to the voters or their separate groups (elderly people, young people, women, children, etc.) (Dzheha, & Khromtsov, 2024, pp. 49–61).

It is very difficult to bring a deputy to the voter's legal responsibility. The revocation mechanisms described in national regulations do not work effectively. The low level of politicization and legal culture prevents many citizens who suffer from bureaucratic arbitrariness from legally punishing a deputy who has discredited himself.

At the same time, some people's deputies worry only about the responsibility to the interest and pressure groups that financed the election campaign in order to obtain lobbying leverage. After all, in the national political field, financial and industrial groups, oligarchic clans, often invest tangible resources in individuals, who later work out specific orders.

The essence of the mandate of a people's representative under various variants of the relationship between a deputy and voters is defined as a "free" or "imperative" mandate. At first sight, it may seem that the imperative mandate is more in line with the essence of people's rule as a principle of organization and functioning of public power. A people's representative, who receives orders from the voters during the election campaign regarding his future activities, after being elected, fulfills the will of his voters, and if his work is found to be unsatisfactory, he is deprived of his mandate. At the same time, a deputy may lose his status both during regular elections and prematurely, when the deputy is recalled.

Using of the proportional electoral system (the so-called "elections based on party lists") breaks the direct connection of the parliamentarian with a certain territory – the electoral district. That is, a deputy elected under such a system is given a free mandate. Anyway, the proportional system allows to have representatives in the parliament not only of the majority, but also of voters who are in the minority. The majoritarian system within each electoral district gives representation only to the majority of voters, completely nullifying the votes of the minority. So, on the one hand, the majoritarian electoral system allows establishing a "direct connection" between the people's representative and his voters, but on the other hand, the

proportional system better reflects the diversity of political views that have become widespread in society in the composition of the representative body.

One of the most important components of parliamentary activity is its ethical and legal regulation, since:

- the activity of parliamentarians affects various public interests and involves a high degree of moral responsibility to their voters;

- parliamentary activity is a continuous process of interaction. This is a continuous process of interaction and communication with colleagues, participants in the law-making process, voters, representatives of foreign delegations, officials and mass media. This process requires a psychological culture of communication, speech, conducting parliamentary debates and observing parliamentary etiquette;

- professional parliamentary ethics is based both on personal convictions and on the moral and psychological influence of other representatives of the deputy corps.

This is connected not only with the moral and psychological influence of other representatives, vice-speakers, but also with the norms of the parliamentary regulations. A characteristic feature of parliamentarians' work and higher echelons of state power in general is the need to transform political statements into legislative or other legal forms; political activity is inherently social, largely public and unifying, and law-making requires a high level of training, professionalism, competence and persistence; the level of ethical standards has a significant impact on the level of efficiency of parliamentary activity. This is due to the fact that it shows how clearly deputies understand their functions, powers, their role in determining the political course of the state and the responsibility of their position and actions before voters (Maksimentseva, 2022).

Duties of parliamentarians have a complex structure. First of all, they include actions aimed at fulfilling the legislative functions of the Verkhovna Rada of Ukraine. Secondly, the deputy's duties include refraining from actions that limit the deputy's illegal activity. After all, this indicates a disrespectful attitude towards his country (a certain territory that he represents) and towards the work being carried out. In this case, it means a ban on engaging in activities incompatible with the status of a deputy, acquiring citizenship of another state, etc. Thirdly, the deputy's duties include performing the function of representation to the extent provided by established powers. Abuse of deputy powers consists in using one's rights for the wrong purpose, in particular, violating the rights of those citizens whom the people's representative introduces.

On the one hand, missing meetings due to disreputable reasons, not participating in the work of the committee or commission to which he was elected, making insults from the public podium during his speeches, etc., should be considered as disciplinary offenses, for the commission of which the people's elected official is subject to punishment, which is internal parliamentary responsibility. On the other hand, all these actions together make it possible to establish the fact of non-fulfillment or improper fulfillment of the duties assigned to the deputy, which are before the voters and the party, and the need to apply constitutional and internal corporate party (disciplinary) measures to him in this connection responsibility.

Among the Ukrainian parliamentarians, the provisions on increasing responsibility for systematic, gross violations of the norms of deputy ethics are causing controversy: starting from fines (deduction from wages) to the

deprivation of the deputy mandate. However, the legislative consolidation and unification of the list of these and other strict measures will be the main guarantee of their effectiveness.

In Ukraine, a reform regarding the responsibility of people's deputies was initiated, but the war stopped this issue. Thus, issues regarding the representative mandate, the compatibility of deputy activity and other work, termination of powers, including early ones, requests and appeals of people's deputies, etc., remain unresolved.

Responsibility is the most important moral and social-psychological quality of a person. At the same time, it acts as a mechanism of society's control over public-private relations, in the process of which a consensus is reached between personal and public interests. Responsibility is a general sociological category that expresses a person's conscious attitude to the demands of social necessity, duties, social tasks, norms and values. Responsibility means awareness of the essence and meaning of activity, its consequences for society and social development, actions of a person from the point of view of the interests of society or a certain group.

Parliamentarians are subjects of public administration, they express the interests of significant parts of the country's population. At the same time, the government in Ukraine is formed by the Verkhovna Rada of Ukraine elected by the people and has got political responsibility to it (Goshovska, 2024).

The dualistic nature of parliamentarism as a system of public administration and a specific political institution is noted by Nadiya Maksimentseva. She also stated the limitations of parliamentarism as a result of the introduction of the legal regime of martial law, but noted that this corresponds to the norms of direct effect of the Constitution. O. I. Zozulya substantiated the need to balance the safety and efficiency of the Parliament's work and its openness, noted the observance of the established Regulations of the Verkhovna Rada's work under martial law conditions (Zozulya, 2023). This requires making appropriate changes to the course of action for implementing parliamentary procedures. The current distressing events in Ukraine are increasingly convincing that, paraphrasing the opinion of I. Franko, political parties and their representatives as subjects of political activity must learn to feel themselves Ukrainians, and not Galician, Bukovinian Ukrainians, but Ukrainians without official borders (Dzaha, & Khromtsov, 2024). Such political Ukrainian-centrism of parties should, among other things, relate to their responsibility not only for their statutory activities, but also for the use of state funding provided to them (Terlyuk, 2022).

It is important to know that people's deputies of Ukraine are not guaranteed parliamentary immunity. They are not legally responsible for the results of voting or statements in the parliament and its bodies, with the exception of liability for insult or slander.

Responsibilities of the people's deputy of Ukraine:

- are always related to the norms of his activity and can be introduced only where they exist;

- are introduced where there are norms that are mostly rational in nature and tend to change under external influence;

- are characterized by a causal connection, which is interpreted as both activity and inaction, that lead to changes in the external world;

- depend on the presence of proper control over its activities;

- partially foresee the consequences of the actions of controlling bodies (society, community, political party, parliamentary faction, etc.);

- have the appropriate levels (for example, carelessness, imprudence, negligence, disregard for rules, lack of control, misleading, maliciousness, etc.);

- always have a retrospective assessment of the norm violation.

Despite the beginning of Russian aggression, air alarms and danger for the people's deputies and the work of the Verkhovna Rada of Ukraine in Kyiv, a decision was made to refuse evacuation to another city. Parliament played a stabilizing role for the consolidation of society, international partners in the first days of the war and demonstrated responsibility, cohesion and resilience. In the period from February 24, 2022 to April 2024, the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation met 103 times for plenary activities. 1495 agenda items were considered; a total of 657 laws were adopted, including 82 laws in the new version, 58 ratifications and 39 denunciations; 852 resolutions were adopted. From February 24, 2022 to April 8, 2024, the Verkhovna Rada of Ukraine:

- recognized bills as urgent 42 times and shortened the terms of introducing alternative bills;

- 190 times shortened and 4 times extended the terms of preparation of draft laws for the second reading;

- 266 laws were adopted immediately as a basis and as a whole.

In particular, during the period of martial law from February 24, 2022, the following were adopted:

- in the field of finance, tax and customs policy – 93 laws;
- in the field of foreign policy and inter-parliamentary cooperation – 77 laws;

- in the field of national security – 72 laws;

- in the field of law enforcement – 61 laws;

- in the field of legal policy – 46 laws;

- in the field of social policy and protection of veterans' rights – 44 laws;

- in the field of economic development – 41 laws.

The parliament adopted about 170 legislative acts aimed at countering the armed aggression of the Russian Federation, including 14 statements and 44 appeals to the international community. During the period of martial law, 657 laws were adopted on subjects of the right of legislative initiative, among them:

- on the legislative initiative of the President of Ukraine – 83 laws;

- on the initiative of people's deputies of Ukraine – 402 laws;

- on the initiative of the Cabinet of Ministers of Ukraine – 172 laws.

Since June 23, 2022, after Ukraine acquired the status of a candidate for membership in the European Union, the Ukrainian Parliament adopted 71 laws in the field of European integration, including 22 laws aimed at implementing the recommendations of the Conclusion of the European Commission regarding Ukraine's application for membership in the European Union; another 35 draft laws were adopted in the first reading as a basis (Press service of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2024)

In accordance with Article 191 of the Rules of Procedure of Ukrainian Parliament, the Verkhovna Rada annually at the beginning of the regular session, which starts on the first Tuesday of February, upon the proposal of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine, approves the plan of the legislative work of the Verkhovna

Rada (hereinafter – the Plan), agreed by the Conciliation Council taking into account the summarized by the Apparatus of the Verkhovna Rada Board proposals of committees. On February 6, 2024, the Verkhovna Rada of Ukraine approved the Plan of Legislative Work for 2024 by adopting the relevant Resolution No. 3561-IX. The legislative work plan for 2024 contains 481 points. During the preparation of the Plan of legislative work for 2024, the principle of legislative proposals distribution was taken into account according to directions that correspond to the subjects of the relevant committees. At the same time, taking into account the provisions of the Law of Ukraine "On Law-Making Activities" dated 08/24/2023 No. 3354-IX in terms of planning law-making activities, a new structural division of the Plan was introduced, namely into two sections: a list of issues that require legislative regulation aimed at adapting legislation of Ukraine to the provisions of the law of the European Union (EU *acquis*) in terms of the fulfillment of Ukraine's international legal obligations in the field of European integration, containing 95 points and other issues requiring legislative regulation, containing 386 points (Staffing of People's Deputies of Ukraine, 2024).

Discussion and conclusions

The effectiveness of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine in the special conditions of martial law attests to the responsibility and stability of parliamentarians. The exercise of powers was characterized by the intensification of work in committees and factions, as well as during plenary sessions against the background of a constant reduction in the number of parliamentarians. At the same time, we don't always see the clarity of their work, there is also the neglect of national interests by some people's deputies. The organization of Ukrainian parliament work in the conditions of martial law has become coherent and effective. The rules of deputy ethics must be mandatory, have an expansive interpretation, regulating the behavior of deputies both on duty and outside of official activity. It is necessary to develop and adopt the Code of Deputies' Ethics, which should reflect the issues of moral and ethical norms of behavior of deputies, as well as the responsibility of parliamentarians for their violation. At the same time, stricter liability measures are necessary, and their legislative consolidation, unification of their list are the main factors of their effectiveness. The Code should contain a wide and clearly defined list of sanctions – from deprivation of the right to vote at one meeting to fines and deprivation of the deputy's mandate in case of gross and systematic violation of moral and ethical norms. The activity of a parliamentarian is related to parliamentary ethics, moral, legal and professional responsibility, personal stability in the conditions of the Russian-Ukrainian war. In particular, responsibility is characterized by a person's conscious attitude to the demands of social necessity, duties, social tasks, norms and values. As a conclusion, it should be noted that moral responsibility is connected with the ethics of the individual, his culture and education; legal – with the presence of legal norms; professional – with the presence of specific professional norms (authorities, competences) that regulate the behavior of the subject of activity. In general, the social responsibility of a people's deputy is an expression of his integrity, unity of freedom and action. It is one of his most important qualities; it characterizes the ability to self-control, self-regulation, self-restraint in one's actions; requires discipline.

References

Dzaha, V., & Khromtsov, D. (2024). Parliamentarian in special conditions of martial law: responsibility and stability. *Scientific innovations*

and advanced technologies, 1(29), 49–61 [in Ukrainian]. [Дзєга, В. Д., & Хромцов, Д. О. (2024). Парламентар в особливих умовах воєнного стану: відповідальність і стійкість. *Наукові інновації та передові технології*, 1(29), 49–61]. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-1\(29\)-49-61](https://doi.org/10.52058/2786-5274-1(29)-49-61)

Goshovska, V. A. (Ed.). (2011). *Basics of national parliamentarism*. NADU [in Ukrainian]. [Гошовська, В. А. (2011). *Основи вітчизняного парламентаризму*. НАДУ].

Griffith, J. A. G. (1989). *Parliament: Functions, Practice and Procedures*. Sweet & Maxwell.

Hoshovska, V. A., Danylenko, L. I., Dudko, I. D., Maksimets, N. O., Sivak, T. V., Goshovsky, V. S., Reiterovych, I. V., Hryhorovych, L. S., & Dzega, V. D. (2024). *Parliamentarism* (V. A. Goshovska, Ed.; 3rd ed.). KNU Taras Shevchenko [in Ukrainian]. [Гошовська, В. А., Даниленко, Л. І., Дудко, І. Д., Максимець, Н. О., Сивак, Т. В., Гошовський, В. С., Рейтерович, І. В., Григорович, Л. С., & Дзєга, В. Д. (2024). *Парламентаризм* (В. А. Гошовська, Ред: 3-тє вид.). КНУ імені Тараса Шевченка.

Khadziradeva, S., Sluchai, S., & Rachynskiy, A. (2020). Public administration in Ukraine: adaptation to European standards. *Journal of public administration and politics NISPAcee*, 13(1), 81–108 [in Ukrainian]. [Хаджиріадева, С., Слухай, С., & Рачинський, А. (2020). Державне управління в Україні: адаптація до європейських стандартів. *Журнал державного управління та політики NISPAcee*, 13(1), 81–108]. <https://doi.org/10.2478/nispa-2020-0004>

Maksimets, N. (2022). Parliamentarism in public administration during martial law (legal aspect). *YLegal Scientific Electronic Journal*, 10, 99–102 [in Ukrainian]. [Максимець, Н. О. (2022). Парламентаризм у публічному управлінні у період воєнного стану (юридичний аспект). *Юридичний науковий електронний журнал*, 10, 99–102]. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/20>

Press service of the National Academy of Sciences of Ukraine. (2024, April 12). *The Law of Ukraine "On Law-Making Activity" as a mechanism for improving the law-making process in Ukraine*. National Academy of

Sciences of Ukraine [in Ukrainian]. [Прес-служба НАН України. (2024, 12 квітня). Закон України "Про правотворчу діяльність" як механізм удосконалення правотворчого процесу в Україні. Національна академія наук України]. <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=11223>

Staffing of People's Deputies of Ukraine. Statistical data. (2024, September 2). Personnel Department of the Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian]. [Кадрове забезпечення народних депутатів України. Статистичні дані. (2024, 2 вересня). Управління кадрів апарату Верховної ради України]. https://vrkadry.rada.gov.ua/news/dijalnist/kadr_zab_dep/72929.html

Terlyuk, I. (2022). The origins of parliamentarism in Ukraine: Parliamentary practices of the nobility state-representative authorities. In *Parliamentarism in Ukraine and European countries: Historical and legal retrospective and modernity* (pp. 84–92). National University "Lviv Polytechnic [in Ukrainian]. [Терлюк, І. (2022). Витоки парламентаризму в Україні: Парламентські практики шляхетських станово-представницьких органів влади. У *Парламентаризм в Україні та країнах Європи: Історико-правова ретроспектива і сучасність* (pp. 84–92). Національний університет "Львівська політехніка". <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/483/vipusk-14-2022-r.pdf>

Zozulya, O. (2023). Peculiarities of the organization of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine under martial law. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4, 70–75 [in Ukrainian]. [Зозуля, О. І. (2023). Особливості організації роботи Верховної Ради України в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 4, 70–75]. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.9>

Отримано редакцією журналу / Received: 11.06.24

Прорецензовано / Revised: 19.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 21.06.24

Володимир ДЗЕГА, д-р філософії

ORCID ID: 0000-0003-2745-4187

e-mail: v_dzega@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І СТІЙКІСТЬ ПАРЛАМЕНТАРЯ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Наголошено, що парламент у сучасному політичному просторі виступає, з одного боку, як обов'язковий елемент, який органічно вписаний у політичну структуру на будь-якому рівні влади, що дозволяє чітко фіксувати інституційну нішу, яку він займає. З іншого боку, зрозуміло, що робота парламентаря передбачає публічність, що розширює можливість аналізу різних аспектів і напрямів діяльності народних обранців. Проте слід зважати на те, що умови війни Росії проти України суттєво впливають та змінюють роботу вітчизняного парламентаря. Метою статті є розкрити особливості здійснення повноважень народними депутатами в умовах воєнного часу.

Методи. Методологічна основа дослідження ґрунтується на синергії загальнонаукових, науково-соціологічних та філософсько-наукових методів. За основоположні методологічні елементи дослідження парламентарської діяльності як форми державного управління взято аналіз, моделювання, прогнозування та вивчення статистичних даних. Також використано загальнонаукові методи, що забезпечують цілісну характеристику кількісних та якісних показників моделі розвитку парламентаризму в країні, яка воює. Аналіз ґрунтується на матеріалах наукового дискурсу останніх п'яти років, які висвітлюють стратегії та практики управління у цьому кластері управління. Для поточного дослідження було відібрано наукові роботи з провідних наукометричних баз даних Google Scholar. Літературу було вибрано за такими ключовими фразами: державне управління, парламентаризм, парламент, представницька влада, відповідальність, стійкість парламентаря.

Результати. Акцентовано, що наразі існують різноманітні обмеження діяльності депутатського корпусу на національному рівні. Розкрито аспекти діяльності народних депутатів, які так чи інакше пов'язані із соціальним середовищем, у якому існує політична система. Проаналізовано відповідальність в інституті народного депутата України. Підкреслено необхідність розв'язання питання морально-етичної поведінки народного депутата, які регламентують моральну поведінку парламентаря та відповідальність за порушення моральних норм. Визначено, що чинне законодавство містить велику кількість невіршених питань у сфері регулювання поведінки депутатів, які значно актуалізувалися під час війни. Досліджено положення проєктів Кодексу депутатської етики, визначено природу цього документу як нормативного акту, обов'язкового для виконання. Обґрунтовано необхідність включення до кодексу правил про те, що депутат зобов'язаний дотримуватися морально-етичних норм не лише у службовий час, а й у повсякденному житті. Підкреслено, що парламент під час війни проявляє стійкість та відповідальність, здійснюючи необхідну законотворчу роботу. Зроблено висновок, що правила депутатської етики повинні мати обов'язковий характер. У Кодексі депутатської етики слід визначити перелік санкцій – від позбавлення права голосу на одному засіданні до штрафів та позбавлення депутатського мандату в разі грубого та систематичного порушення морально-етичних норм (з їх чітким окресленням). Використано останні статистичні дані Апарату Верховної Ради України та Дослідницької служби Верховної Ради, які підкреслюють готовність парламенту до роботи в умовах воєнного стану, а також стійкість та професійну відповідальність більшості народних обранців.

Висновки. Сформульовано, що результативність роботи Верховної Ради України в особливих умовах воєнного стану засвідчує відповідальність і стійкість парламентаря, а здійснення повноважень останніми характеризувалося активізацією роботи в комітетах та фракціях, а також під час пленарних засідань на тлі постійного скорочення чисельності парламентарів. Водночас виявлено непрозорість їхньої роботи, нехтування деякими народними депутатами національних інтересів, проте загалом організація роботи українського парламенту в умовах воєнного стану стала злагодженою та ефективною.

Ключові слова: народний депутат, парламент, публічне управління, стійкість, депутатська відповідальність.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327.338.2(519)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-3/22>

Iryna DUDKO, Dsc (Polit.), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-8881-8274
e-mail: irynadudko@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Inna POHORIELOVA, PhD (Hist.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-6560-242X
e-mail: ipogorelova@ukr.net
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

ON THE ISSUE OF TRENDS OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF SOUTH KOREA: EXPERIENCE FOR PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE

Background. *The article is dealing with reconstruction processes of the Republic of Korea after the Second World War and the Korean War (1950–1953), which resulted into transforming the country into one of the most technologically advanced states in the world. It is considered the factors that contributed to the post-war revival of South Korea as well as outlined the experience and challenges to the socio-political and economic development of Korean society.*

The purpose of the study is to analyze the post-war revival of South Korea as a ratio of internal reforms and foreign (first of all American) aid as factors, that led to the complicated, contradictory, but progressive nature of the process of reconstruction of the country.

The object of the research is South Korea's experience of rebuilding the country with certain analogies with possible trends upon Ukraine's development under the post-war period. The study is focused on determining the trends in the development of the Republic of Korea in accordance with the system of public administration of the country and the role of foreign aid as interrelated and mutually determining factors. The main task is to determine the specifics of the post-war revival of South Korea as a direction of real practice for public administration in Ukraine.

Methods. *The study is based upon following research methods: the method of system analysis – to reflect the post-war reconstruction of South Korea as a ratio of internal and external influences on the reconstruction process; the method of comparative studies – to compare approaches to the economic revival of South Korea at different stages of its development; the method of critical analysis – to identify both positive and problematic aspects of the process of revival of the Republic of Korea with analysis of lessons and challenges that may be of significance for the process of post-war revival of Ukraine.*

Results. *It is analyzed the periods and trends of the post-war revival of South Korea in accordance with specifics of the strategy of public administration and foreign aid as mutually determining factors of reconstruction processes of the state.*

Conclusions. *The study states that economic breakthrough of the Republic of Korea must be accepted as a result of a foreign aid and internal reforms of the country aimed at strengthening its economic position, competitiveness in world markets, improving the investment climate, etc. The experience of South Korea's reconstruction is of special practical importance for the strategy of public administration in Ukraine, which should take into account under the process of the reconstruction period both the country's national needs to preserve independence and ensure the country's effective progress, related, in particular, to mutually beneficial cooperation with foreign partners.*

Keywords: *South Korea, reconstruction period, experience, Ukraine.*

Background

The Republic of Korea is one of the largest economies in the world, a member of the G20, an ally to the United States, a country with a positive image in the international arena, one of the most developed countries in the world and a donor of foreign aid (Dudko, & Pohorielova, 2023). The history of South Korea's successes is a story of stunning national transformation from poverty to wealth, from backwardness to advanced technology. In a period of less than half a century South Korea has multiplied its GDP by more than a hundred times. Economic growth was rightly called the "Miracle on the Hangang River", as it was achieved by a country that went through a long 35-year stage of Japanese domination, and then – the stage of post-war ruin caused by the Second World War and the Korean War (1950–1953); a stage of a complicated and contradictory process of economic growth, which was characterized by many trends in the domestic and foreign policy of the country.

One of the factors that contributed to the South Korean economic miracle was foreign aid represented primarily by the United States. A significant role at the same time was dealt with internal reforms directed at strengthening its economic position, increasing competitiveness in world markets, improving the investment climate, ensuring technological development.

Analysis of the experience of a post-war reconstruction and economic development of the Republic of Korea is of great interest for Ukraine, given the existing analogies in the development of both countries. These are economic destruction of both countries (for Ukraine they are continuing to increase), the split of the country with the occupation of certain territories, the need for internal reforms as well as for foreign assistance as factors for the further development of society and state. Noted positions determine the relevance of the research topic, its scientific and practical significance in respect of the post-war reconstruction of Ukraine.

The problems of the post-war revival of South Korea have traditionally been discussed by domestic authors, including L. Kisterskyi, V. Marmazov, I. Piliaiev, V. Hryshkin, Ye. Khehai, V. Kolomiitseva, I. Pohorielova, S. Ivanov, O. Zholid, I. Parasiuk, Kan Den Sik, focused on considering the domestic and foreign policy development of the country in terms of its economic achievements, diplomacy, allied relations, etc. Given the duration and scale of the war, the enormous damage caused to Ukraine, which continues to grow, the topic of post-war reconstruction and the experience of the recovery of South Korea has provoked a new impetus for research activity of Ukrainian scholars among whom are A. Amelin, V. Nebrat, V. Humeniuk, H. Kovbatiuk, M. Myhal, and others.

Highly appreciating the contribution of the above-mentioned scientists and the results of their research activity, one can state the need for the further discussion of the subject, both taking into account the requirement to generalize existing scientific achievements as well as to supplement them by the aspects of the topic that have not found a holistic understanding. The aim of the article is to consider the process of post-war revival of South Korea as a correlation between internal reforms and external assistance, first of all, from the United States, which have got on the whole quite complicated and contradictory character. Discussion of the positive and problematic aspects of the post-war revival and development of the Republic of Korea can serve a post-war reconstruction strategy that will best meet the needs and interests of Ukraine and Ukrainian society.

The source base of the study is both the works of Ukrainian and foreign (mainly American and Korean) authors related to the understanding of the role and consequences of Western assistance upon post-war reconstruction and economic development of the Republic of Korea.

Methods

The goal of the study is supposed to be realized by following research methods:

- the method of system analysis – to reflect the post-war reconstruction of South Korea as a ratio of internal and external influences on the reconstruction processes;
- the method of comparative studies – to compare approaches to the economic revival of South Korea at different stages of its development;
- the method of critical analysis – to identify both positive and negative aspects of the process of revival of the Republic of Korea with analysis of lessons and challenges that may be of significance for the processes of post-war revival of Ukraine.

Results

The post-war reconstruction of South Korea, which covered almost 20 years after the World War II and the Korean War (1950–1953), is a truly unique experience of state policy for the revival and further development of the country. The reconstruction processes began in the country, where most of the industrial facilities were destroyed, the economy was in a terrible condition, the state lacked capital, heavy industry, energy, natural resources and raw materials. It is known, that most of the industrial capacity on the peninsula, that was built during the Japanese occupation, was in North Korea, along with most of the mineral resources. In addition, even before the Korean War, South Korea was a predominantly agrarian society with a weak economy, where most Koreans were engaged in agriculture. The country was considered one of the poorest countries in the world and faced significant problems and challenges (Kwan S. Kim, 1991).

However, a number of factors contributed to the reconstruction processes that have begun. A special place among these factors was occupied by foreign aid, primarily from the United States. It is spoken about patronage, protection, economic assistance from the United States; financial support in the form of grants, investments, technologies. As renowned Korean scholar noted, the aid provided by Americans to South Korea, "was critical in averting a humanitarian crisis in the wake of World War II and the Korean War in a poor country that had just been freed of its colonial rule". And, as addition: "Foreign aid had a huge impact on Korea's reconstruction and development" (Jun-Kyung Kim, & Kwan S. Kim, 2012).

It should be recognized that the assistance that South Korea began to receive at the initial stage of the reconstruction processes was of political and military rather than economic importance, given the country's insignificant place in the system of US national interests in the Asia-Pacific region compared with Japan and China. However, taking into account the geostrategic alignment of forces (division of the Korean Peninsula into two zones of influence along the 38th parallel, where in the north there was a zone of influence of the Soviet Army, and in the south – of American troops), the South Korean territory became the zone of responsibility of the United States and required necessary geopolitical influences. It should be said also about the establishment of the communist regime in China, which determined – under the conditions of the Cold War – the trend towards comprehensive support to the country from the United States and the West on the whole.

As to such support, only during the first 30 years, from 1946 to 1976, the United States provided \$12,6 billion in economic assistance to South Korea; only Israel and South Vietnam received more on a per capita basis. To put this into comparative perspective: \$6,85 billion was given in this period to all of Africa and \$14,89 billion for all Latin America (Michael, 2013). According to data, from 1945 to 1983, the international aid to the Republic of Korea amounted to more than \$26 billion with more than \$13,8 billion from the United States. Close to a third (from \$26 billion) was aid of military character. From 1962 to 1981 Korea received \$41,7 billion in foreign loans and grants, with one-third was provided by government and two-thirds by commercial sources (Steinberg, 1985).

The level of assistance to South Korea determined the trend towards the development of the country as a component of Western civilization. However, significant role in this regard applied to the internal socio-political and economic transformations of South Korean society. On the other hand, it was the nature of South Korea's development, conditioned by the trends in the state policy of the country's leadership, that determined the nature of foreign (American) assistance to the Republic of Korea, as well as the nature and the level of relations between the parties.

Thus, the first program of assistance to the South of Korea, which was carried out by the United States Army Military Government in Korea (USAMGIK), established in September 1945 as "Government and Relief in Occupied Areas" (GARIOA), was focused on solving the most pressing problems: preventing hunger and disease, increasing agricultural production, overcoming the shortage of consumer goods. The total amount of social assistance under GARIOA reached for the period 1945–1949 \$5 % (Broad overview of US aid in Korea, 2012).

After the split of Korea into two hostile states in 1948 with the establishment of the Republic of Korea on August 15, 1948, led by the first president Syngman Rhee (as opposed to the Democratic People's Republic of Korea), assistance to South Korea has taken the form of long-term programs. The official platform for relations between two countries was dealt with Agreement on Assistance between Korea and the United States of December 10, 1948. The U.S. has put in place a rigorous set of conditions and controls to ensure the effective allocation and use of aid funds as well as to avoid their misuse or misappropriation. The Korean government pledged to stabilize prices, privatize property previously owned by the Japanese, and to liberalize markets, including ensuring a fair exchange rate (Broad overview of US aid in Korea, 2012).

The aid provided for the basic needs of South Koreans helped to avoid social tension, however (according to the top officials of the United States), it did not become an impetus for the economic progress of the Republic of Korea (Saltzman, 1974). On September 19, 1949, in order to prevent economic collapse and to strengthen the defense capabilities of the Republic of Korea, the governments of the United States and Korea concluded another agreement on the organization and support of assistance, the implementation of which was transferred to the Economic Cooperation Administration (ECA) (Foreign aid for postwar rehabilitation, 2004).

Unlike GARIOA's aid, which consisted mostly of emergency aid in the form of consumer goods, ECA's aid also included equipment and raw materials for Korea's industrialization and strengthening of its defense sector. Such approach was dealing also with US Directive NSC-48/2 from December 30, 1949, which determined the need to continue political support, economic, technical, military and other assistance to the democratically elected government of the Republic of Korea (The position of the united states with respect to Asia, 1949). The Korean policy of the United States began to be perceived in this respect through the prism of defending democracy and containment communism on the Korean Peninsula.

Finally, in order to maintain its influence on the Republic of Korea and prevent the expansion of Soviet expansion to the peninsula, the United States entered the Korean Civil War of 1950–1953 on the side of the South Korea. In fact, American troops formed the basis of the UN forces that participated in the war on the side of the Republic of Korea, being involved into the events of the war both by military and humanitarian actions. An aid under the ECA, which was intended to promote self-sufficiency and the reconstruction of the Korean economy, was ceased. Instead, in accordance with the U.S. Mutual Security Act adopted in 1951, assistance programs for the supply of food, consumer goods, and raw materials for the operation of existing facilities were launched (Mutual Security Act Of 1951, 1954).

It should be added that during the war and the first post-war years, South Korea also received assistance from the United Nations Korea Reconstruction Agency (UNKRA), established by resolution 410/V of the 314th UN General Assembly in December 1950 (United Nations General Assembly Resolution 410, 1950). For the period of 1950–1956 under the UN flag Korea received multilateral assistance of about \$ 457 million with most of this aid coming from the United States (Broad overview of US aid in Korea, 2012).

As for the American assistance to the Republic of Korea after the devastating Korean War, it began to be focused on the tasks of economic recovery and strengthening the country's defense capabilities under the programs of the U.S. Foreign Operation Administration (FOA), established in 1953, and the programs of the U.S. International Cooperation Administration (ICA), which began to operate in 1955, taking over the functions of FOA. According to FOA programs during the period of 1953–1955 the U.S. provided \$206 million for assistance to Korea with 34% of the aid going to investments for industrial facilities and 66 % to consumer goods and raw materials. Under the ICA programs South Korea received about \$1,3 billion, which was the largest amount of capital investment for the entire previous period. The peak of implementation of the noted programs was in 1957, taking into account that the total

assistance provided to Korea amounted to \$1,745 billion (Broad overview of US aid in Korea, 2012).

Given assistance contributed to the reconstruction processes of the country. By the end of the 1950s most of the infrastructure of the Republic of Korea, including railways and roads, was restored almost to the pre-war level. Capital investments reduced the level of social tension, created opportunities for education, training of the administrative apparatus, contributed to the country's exit from international isolation. International aid activated national economy of the Republic of Korea, which began to develop on a capitalist basis

However, the reconstruction of the economy did not happen as quickly as expected: domestic political problems associated with political struggle between Syngman Rhee and his rivals, corruption in governmental structures stretched the recovery period for decades. By the end of the 1950s South Korea remained a backward agrarian country without technological breakthrough. This status could be explained also by the nature of foreign assistance, the vast majority of which came in the form of raw materials, semi-finished and agricultural products, indirect support to infrastructure with a minimal part of investments for creation a self-sufficient economy (Steinberg, 1985). U.S. loans, for example, accounted for nearly 80 percent of all government revenue and a significant portion of South Korea's total GNP (Michael, 2013). Between 1953 and 1961, U.S. foreign aid financed approximately 70% of Korea's imports (Irwin, 2023), while reforms aimed at strengthening the national economy and import substitution failed.

In general, the period of 1953-1961 in the Republic of Korea became an anti-example upon the efficiency of the use of financial resources. In addition, the US aid was actively embezzled by the political elite. The spread of corruption and the inability of the authorities to solve the problems of economic development have made the country completely dependent upon foreign aid, mainly from the United States. As a matter of fact, half of the state's budget expenditures were externally controlled.

This was dealing also with systematic external investments into the country's defense system. The United States, in particular, financed about 77% of Korea's military budget, which amounted to \$527,8 million in 1953–1957, \$331,3 million in 1958, \$190,5 million and \$190,2 million in 1959 with an additional \$133 million as general defense grants (Callow, 1995).

As it is recognized by the scientists, the emphasis on the defense sector by the USA was associated with considering South Korea as a possible strategic partner, which opposed the communist regimes in East Asia under conditions when hostilities between North and South Korea were not ceased. However, the problem also turned into the opposite. The South Korean government continued to spend huge sums of money on defense, which were not available for productive economic development. Besides that, the format of economic assistance related to the defense sector of the Republic of Korea was also of specific character, being concerned, first of all, transport, communications, rather than directly industrial development. On the other hand, South Korea's economic and military dependence on the United States also determined the factor of its political dependence.

The prospect of strategic partnership, being applied to systematic bilateral interaction between two countries, objectively determined, along with the reconstruction processes, a change of the USA's approaches to the nature of assistance to South Korea. In the late 1950s and

early 1960s the amount of gratuitous assistance to the Republic of Korea from the United States began to decline. If in 1957 Korea received aid in the amount of \$383 million, then in 1959 it was already \$222 million (Irwin, 2021). Instead, the country began to receive preferential loans for economic development. A concomitant trend was the USA's demands for economic and political reforms in the country.

It is worth noting that the reforming of South Korean society was associated with internal social processes, when, outraged by corruption, inefficiency and political repression, student youth – through mass protests known as the April Revolution of 1960 – led to the de facto overthrow of the Syngman Rhee regime. However, the new government also tried to carry out policy in the same way as in Lee's time, which resulted in the almost complete subordination of power to American interests.

The next stage in the development of South Korea was associated with the name of General Park Chung-hee, who came to power in May 1961 as a result of a military coup. General headed the Supreme Council of National Rebuilding which existed until the official presidential elections (1963). Park Chung-hee began to implement economic reforms, choosing an export-oriented model of development aimed at forced economic growth. His 26-year period of leading became a time of unprecedented economic growth for the country on the basis of state planning and control.

The Korean government ensured the stability and predictability of management, which created a favorable environment for business and investment. Under his leadership the Republic of Korea made an impressive breakthrough in economic development and industrial growth. The economic recovery started with the light and food industries took place under the control of the state on the basis of effective state regulation. The Republic of Korea began to become one of the world leaders in the automotive, shipbuilding, steel, petrochemical industries, production of household appliances and electronics, and in the field of information technology (Kwan S. Kim, 1991).

The main emphasis of the successful policy of the South Korean leadership led by Park Chung-hee was made upon trade protectionism, industrialization, human capital, the fight against corruption, the stabilization of the financial and banking sector, the development of science. Although the reverse side of the course was the curtailment of democracy and the introduction of military dictatorship as a norm of political and social life.

Noted factor, along with the nature of reforms, which did not always coincide with the U.S. administration's guidelines, led to the USA's ambiguous approach to providing South Korea with economic and military assistance. Objectively, the United States did not support the 1961 military coup and pressured the military to hold elections to move to a civilian government. In March 1963 General Park called not an election, but a referendum to decide whether the military should remain in power. The U.S. responded by suspending aid and resuming it only after elections were scheduled.

The deminishing of the USA aid (in particular, under the administration of John F. Kennedy) was dealt also in the early 1960s with disagreement upon the South Korean course towards development of heavy and chemical industries in order to reduce the country's dependence on foreign aid and imports. American advisers focused on investing agriculture and light industry as a more acceptable format of assistance to a backward country. The Republic of Korea ignored the advice of the Americans, what resulted in the inhibition of the activities of the Commission for Economic Coordination between the

United States and Korea, which did not meet from 1961 to 1963 (Steinberg, 1985). Further, with the recognition of the successes of the South Korean government's steps to create a basis for an independent economy of the country, the United States changed its position, identifying five priority areas of support for the economy of the Republic of Korea, including electricity, mining, transport and communications, key industries and investments, lending to agriculture.

Noted approaches were dealt also with the fact that under the pressure from the United States General Park, who was elected president of the country in October 1963, transformed his military regime into a formally civilian government. Liberalization of the regime also coincided with the country's high rates of economic growth, which amounted to 7.6% annually between 1961 and 1967, with an increase to 8,4 % in 1967 and to an impressive 13,1 % in 1968 (Chapin, 1969). During this period U.S. financial support accounted for about 10 % of South Korea's GDP, which (along with the trend of narrowing the country's dependence upon the United States compared to the previous decade) reached at the same time billions of dollars. Foreign investment in light industry alone – mainly in the form of loans granted to the government and the private sector – amounted during 1962–1971 to \$2,6 billion (Shin-Haing Kim, 2007), while the total amount of foreign investment from 1962 to 1986 reached \$3,6 billion (Harvie, & Lee Hyun-Hoon, 2003).

It must be said also about billions of injections into the economic and defense sectors of the Republic of Korea regarding participation of the country on the side of the United States in the Vietnam War. The United States paid for the modernization of the South Korean army, awarded contracts worth millions of dollars to civilian companies, and expanded trade opportunities with South Vietnam. The Vietnam War allowed the Republic of Korea to develop the military industry and, through U.S. orders, to obtain relevant contracts and revenues which amounted to \$5 billion in eight years (Baek, 2013).

Another important aspect of the enhanced cooperation between the Republic of Korea and the United States during the Vietnam War was the establishment of relations with the former colonizer of Korea – Japan. According to the efforts of the U.S. Johnson administration Japan and South Korea established in June 1965 diplomatic relations. Japan paid multimillion-dollar compensation to South Korea for its occupation and at the same time invested into the Korean economy. These tendencies allowed the United States to share with Japan part of the costs for ensuring Korea's security and promoting its economic development.

As part of the normalization of relations Japan agreed to provide Korea with a direct grant of \$300 million and another \$200 million in loans. Private Japanese firms provided additional \$300 million in investments (Stangarone, 2013). The U.S. – South Korea Economic Relationship). In general, the normalization of relations with Japan ensured the investments to Republic of Korea during a 10-year period in the amount of about \$800 million. In addition, the United States, which has long sought to normalize Japanese-South Korean relations, rewarded Korea for this step with an additional \$300 million in aid and \$200 million in loans (Irwin, 2021).

Not only the financial assistance provided by Japan became important, but also access to Japanese technology, which allowed the Republic of Korea to start its first major industrial enterprise: the Pohang Iron and Steel Company (POSCO). This set the platform for South Korea's transition from producing light industry goods to

globally competitive production of high-quality industrial goods such as automobiles and ships (Hosokawa, 2023).

It is noteworthy that after 1965 the United States began to gradually abandon the provision of free assistance to the Republic of Korea and switched mainly to the export of capital in the form of preferential loans, credits, and capital investments. In addition, during the 1970s most of the U.S. aid consisted of military aid compared to economic aid. Washington helped to strengthen the military potential of its ally, the Republic of Korea. For the period from 1962 to 1969 economic aid amounted to \$1658,2 million, which was 40 % of the total, while military aid amounted to \$2501.3 million, which was 60% of the total. Between 1970 and 1976, economic aid amounted to \$963,6 million, accounting for 25 % of the total, while military aid amounted to \$2797,4 million, accounting for 75 % of the total (Broad overview of US aid in Korea, 2012).

It is important to note that the development of strategic relations in the defense sphere between the Republic of Korea and the United States over the next decade began to acquire new features. Under the influence of the "Vietnam syndrome" the United States tried to protect itself from automatic involvement in a possible conflict on the Korean Peninsula, thus reducing its military presence in the country. The new U.S. approach to the region (under the Nixon's administration) stated that the U.S., fulfilling its obligations, would provide a nuclear shield if a nuclear power threatened the freedom of an American ally or a country whose survival was vital to the United States. In other cases of aggression the United States would provide military and economic assistance, but the primary responsibility for defending the attacked country would lie with the armed forces of that country itself. The administration's position was that the military and economic capabilities of the Republic of Korea had increased and there was an opportunity to reconsider the nature of the American military presence in South Korea (President Richard Nixon's 14 addresses ..., 2017).

It was also characteristic in this respect that by the mid-1970s financial assistance aimed at restoring the economy of the Republic of Korea has practically stopped. The economy of the Republic of Korea ceased to be based on raw materials and moved to the technological level, began to develop heavy and chemical industries with the full-scale inclusion of foreign capital in these industries. In addition, the specifics and priority of South Korea's development in the 1970s were dealing with the scientific and technical complex. With large and continuous investments in human resources and science South Korea reached impressive strides in creating a unique innovation system, including biotechnology, instrumentation, computer science, and communications. It is important to emphasize that the main creditors of the economy of the Republic of Korea continued to be the United States and Japan.

During the 1980s democratic processes in the Republic of Korea acquired new impulses based on the movement for the democratization of Gwangju in May 1980. Ultimately, this led to political changes with transformation of the Republic of Korea into an illustrative example of a stable democracy with deepening relations with the liberal world. During the period of U.S. R. Reagan's administration relations between the United States and the Republic of Korea rose to a new level of "mature partnership", which was characterized by expansion of the USA's participation in the modernization of the Armed Forces of the Republic of Korea. Such participation was realized, however, not in the format of assistance (as it was until the mid-1970s, during the period of economic and political weakness of the

regime), but on a credit basis. The two states continued to develop relations, coordinating their activity in the military, political, and economic spheres.

It should also be recognized also the growth of trade turnover between the Republic of Korea and the United States: in 1985 it amounted to about \$16 billion; in 1986 – \$19,8 billion, 1988 – \$31,3 billion (Trade in Goods with Korea, South, n.d.)).

On the whole, the most important factor in the qualitative transformation of the US-South Korean alliance was the growth of the economic potential of the Republic of Korea which became an important trading partner for the United States, especially in the automotive and electronics industries. At the same time the Republic of Korea became one of the most important economic partners and an important global and regional ally of the United States.

Discussion and conclusions

Generalization of trends regarding South Korea's development during the 1940s – 1980s allows not only to identify the specific features of such trends, outlining the positive ones, but also to find out the challenges to country, which may become of special importance for the processes of recovery in Ukraine.

1. The extreme economic backwardness of South Korea at the beginning of the reconstruction period under the absence of a sufficient level of democracy, intellectual and administrative potential, natural resources led to the implementation of assistance from the United States in the form of food supplies, free cash payments, social support programs, which (despite the containment of acute social problems) not only did it fail to provide economic breakthrough, but also put it in the status of an object of external control. The experience of South Korea should be taken into account by the authority of Ukraine in order to prevent external governance of the country as a result of unilateral assistance from Western partners. It is important also for Ukraine, on the other hand, to focus on the U.S. investment policy experience for the Republic of Korea, which, under mutually beneficial cooperation and in the context of internal economic reforms, has brought South Korea to advanced technological levels.

2. Successful economic reforms in South Korea as a backward and democratically underdeveloped country were implemented during the period of military dictatorship of General Park Chung-hee, motivated at domestic protectionism, the fight against corruption, the stabilization of the financial and banking sector, etc. The level of development of democratic principles, civil society in Ukraine, its economic and human potential makes it possible to implement the processes of economic revival while overcoming the authoritarian (dictatorial) tendencies of the leadership. At the same time, the experience of enhanced regulation of socio-economic relations by the state, which was positively confirmed by the example of the Republic of Korea, can't be denied by Ukraine in this respect. Among the most urgent problems – limiting the oligarchy, supporting small and medium-sized businesses, science and education, innovative technologies as a prerequisite for sustainable economic growth of the country and the development of partnership with the Western world (USA).

The experience of an export-oriented policy of the Republic of Korea with an opening of the American market for the goods from Korea is also of significance for Ukraine in respect of development of trade relations between two countries, the expansion of export markets and the promotion of Ukrainian goods and services abroad.

3. It is also important according to the experience of South Korea to increase the efficiency of the use of the funds provided, to overcome corrupt practices due to the lack of transparency and responsibility of government bodies in this regard. So, it must be spoken about the need for high-quality monitoring and evaluation of the effectiveness of the use of the assistance programs in Ukraine. It should be developed clear and transparent mechanisms for coordinating donor support and monitoring the disposal of donor funds. Expenditures must be coordinated and be accountable to the public. In addition, Seoul's experience of using assistance from the United States, focused on the development of human capital, advanced training of the workforce (realization of educational and scientific assistance programs), which allowed South Korea to grow economically and compete in world markets.

4. The experience of the Republic of Korea has proved that the evolution of the nature of the country's economic support from the United States – from the programs which subordinated economy to external influences to investment policy and lending – has become possible both as a result of the country's economic growth and the development of economic relations between the Republic of Korea and the United States on a bilateral mutually beneficial basis. It is of special importance at the same time – as an example for Ukraine – to realize the tendency of the Korean governmental circles to set certain priorities for cooperation, which, despite the contradictions with the US administrations, objectively corresponded, first of all, to national political and economic interests.

5. A significant place in the aspect of economic and military assistance to the Republic of Korea from the United States was set by Korea's participation in joint programs for supporting the system of collective security in the Asia-Pacific region. The result of such cooperation was dealt not only with strengthening of the country's military ability to defend its national interests without foreign aid – a trend recognized at the level of American administrations, but also with increasing of the country's role at the regional and international levels. For its part, Ukraine has significant traditions of military-political cooperation with western partners both through joint military training or peacekeeping operations within the framework of NATO, the UN, the OSCE. As results, Ukraine has shown its readiness to counter the aggressor under the conditions of a large-scale war. Thus, in-depth military-political cooperation between Ukraine and western countries, first of all the United States, both under the conditions of war and post-war reconstruction, is the potential not only for strengthening defense capabilities, but also for implementing integration projects that the country is facing today.

6. The United States of America played a significant role in South Korea's getting out of international isolation, establishing mutually beneficial relations with partners (in particular with Japan), contacts with which influenced the trends of the country's technological breakthrough. International diplomacy at the level of Ukraine-USA-Western countries, under conditions of mutually beneficial cooperation in the economic and military spheres, acquires additional significant potential in solving urgent state problems, providing international support as a guarantee for successful implementation of the post-war reconstruction of the country.

Authors' contributions: Iryna Dudko – conceptualization; methodology, software; empirical data research; analysis of sources, preparation of theoretical foundations of the study;

Inna Pogorelova – methodology, collection of empirical data and their validation; analysis of sources, preparation of a literature review and theoretical foundations of the study.

References

- Baek, G. (2013). A Perspective on Korea's Participation in the Vietnam War. *Asan Institute for Policy Studies Issue Brief*, 53. <https://en.asaninst.org/contents/issue-brief-no-53-a-perspective-on-korea-participation-in-the-vietnam-war/>
- Broad overview of US aid in Korea.* (2012). KDI School of Public Policy and Management. KDI School of Public Policy and Management. <https://www.kdevelopedia.org/Development-Overview/official-aid/broad-overview-us-aid-korea--201412120000421.do>
- Callow, Th. W. (1995, April). *Nationbuilding in Korea.* (Research Report FO-01, Department of State, submitted to the Faculty of the Air War College, Air University). Maxwell Air Force Base, Alabama. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA424921.pdf>
- Chapin, E. (1969, April 1). *Success Story in South Korea.* Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1969-04-01/success-story-south-korea>
- Dudko, I. D., & Pohorielova, I. S. (2023). The Republic of Korea in the geopolitical dimensions of the Russian-Ukrainian war: official political discourse. *Eastern world*, 3(120), 91–114 [in Ukrainian]. [Дудко, І. Д., & Погорелова, І. С. (2023). Республіка Корея в геополітичних вимірах російсько-української війни: офіційний політичний дискурс. *Східний світ*, 3(120), 91–114]. <https://oriental-world.org.ua/index.php/journal/article/view/683>
- Foreign aid for postwar rehabilitation and economic reconstruction.* (2004). Korea International Cooperation Agency. <https://kdevelopedia.org/Development-Overview/all/foreign-aid-postwar-rehabilitation-economic-reconstruction--201412070000346.do>
- Harvie, Ch., & Lee Hyun-Hoon. (2003). Export-led industrialisation and growth: Korea's economic miracle, 1962–1989. *Asia-Pacific Economic History Review*, 43(3), 256–286. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1046/j.1467-8446.2003.00054.x>
- Hosokawa, K. (2023, June 17). *POSCO's Pohang steel plant: Origin of Japan-South Korea cooperation.* NikkeiAsia. <https://asia.nikkei.com/Business/Companies/POSCO-s-Pohang-steel-plant-origin-of-Japan-South-Korea-cooperation>
- Irwin, D. A. (2021). From Hermit Kingdom to Miracle of the Han: Policy Decisions that Transformed South Korea into an Export Powerhouse. *NBER Working paper series.* https://www.nber.org/system/files/working_papers/w29299/w29299.pdf
- Jun-Kyung Kim, & Kwan S. Kim. (2012). *2011 Modularization of Korea's Development Experience: Impact of foreign aid on Korea's development.* KDI School of Public Policy and Management. https://archives.kdischool.ac.kr/bitstream/1125/41935/1/%282011%29%20Modularization%20of%20Korea%27s%20development%20experience_impact%20of%20foreign%20aid%20on%20Korea%27s%20development.PDF
- Kwan S. Kim. (1991). The Korean miracle (1962–1980) revisited: myths and realities in strategy and development. *The Helen Kellogg Institute for International Studies*, 166. https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/166_0.pdf
- Michael, J. S. (2013). An Unpromising Recovery: South Korea's Post-Korean War Economic Development: 1953–1961. *Association for Asian Studies*, 18(3). <https://www.asianstudies.org/publications/ea/archives/an-unpromising-recovery-south-korea-s-post-korean-war-economic-development-1953-1961/>
- Mutual security act of 1951. (1954). In *CQ almanac 1953* (9th ed.). Congressional Quarterly. <https://library.cqpress.com/cqalmanac/document.php?id=cqal53-1366486>
- President Richard Nixon's 14 addresses to the nation on Vietnam.* (2017, September 2). Richard Nixon Foundation. <https://www.nixonfoundation.org/2017/09/president-richard-nixons-14-addresses-nation-vietnam/>
- Relief and rehabilitation of Korea.* United Nations General Assembly, Resolution 410. https://en.wikisource.org/wiki/United_Nations_General_Assembly_Resolution_410
- Saltzman, C. E. (1974). *Foreign Relations of the United States: Vol. 6. The Far East and Australasia.* United States printing office. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v06/d886>
- Shin-Haing Kim. (2007). Finance and Growth of the Korean Economy from 1960 to 2004. *Seoul Journal of Economics*, 20(4), 377–418. https://s-space.snu.ac.kr/bitstream/10371/1392/1/v20n4_377.pdf
- Stangarone, T. (2013). The U. S. – South Korea economic relationship. *Education About Asia*, 18(3). <https://www.asianstudies.org/publications/ea/archives/the-u-s-south-korea-economic-relationship/>
- Steinberg, D. I. (1985). Foreign aid and the Development of the Republic of Korea: The effectiveness of the concessional assistance. *AID Evaluation Special Study*, 42. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnaal075.pdf
- The position of the united states with respect to Asia* (A Report to the President by the National Security Council. NSC 48/2). (1949). <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1949v07p2/d387>
- Trade in Goods with Korea, South.* (b. d.). United States Census bureau.

Отримано редакцією журналу / Received: 12.06.24
Прорецензовано / Revised: 19.06.24
Схвалено до друку / Accepted: 21.06.24

Ірина ДУДКО, д-р політ. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0002-8881-8274
e-mail: irynadudko@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Інна ПОГОРЄЛОВА, канд. іст. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-6560-242X
e-mail: ipogorelova@ukr.net
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕНДЕНЦІЇ ПІСЛЯВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ: ДОСВІД ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Вступ. Присвячено процесам реконструкції Республіки Корея після Другої світової війни та Корейської війни (1950–1953), результатом чого стало перетворення країни на одну з найбільш технологічно розвинених держав світу. Розглянуто фактори, які сприяли післявоєнному відродженню Південної Кореї, а також окреслено досвід та виклики соціально-політичному та економічному розвитку корейського суспільства.

Метою дослідження є аналіз післявоєнного відродження Південної Кореї та співвідношення внутрішніх реформ та зовнішньої (насамперед американської) допомоги як чинників, що зумовили складний, суперечливий, однак, поступальний характер процесу реконструкції країни.

Досліджено досвід Південної Кореї з відбудови країни з урахуванням аналогій із можливими тенденціями розвитку України в післявоєнний період. Орієнтовано на виявлення тенденцій розвитку Республіки Корея відповідно до системи державного управління країни та ролі іноземної допомоги як взаємопов'язаних та взаємозначальних чинників. Окреслено специфіку післявоєнного відродження Південної Кореї як напряму реальної практики державного управління в Україні.

Методи. Реалізовано з урахуванням таких методів дослідження, як: метод системного аналізу – для відображення післявоєнного відродження Південної Кореї як співвідношення внутрішніх і зовнішніх впливів на процес відбудови; метод порівняльного аналізу – для порівняння підходів до економічного відродження Південної Кореї на різних етапах її розвитку; метод критичного аналізу – для виявлення як позитивних, так і проблемних аспектів процесу відродження Республіки Корея з аналізом уроків та викликів, які можуть мати значення для процесу повоєнного відродження України.

Результати. Аналізовано періоди та тенденції післявоєнного відродження Південної Кореї відповідно до специфіки стратегії державного управління та іноземної допомоги як взаємозначальних чинників процесу відбудови країни

Висновки. Наголошено, що економічна діяльність Республіки Корея має сприйматися як результат зовнішньої допомоги та внутрішніх реформ країни, спрямованих на зміцнення її економічних позицій, конкурентоспроможності на світових ринках, покращення інвестиційного клімату тощо. Досвід відбудови Південної Кореї набуває особливого практичного значення для стратегії державного управління в Україні, що має ураховувати в процесі відбудовчого періоду як національні потреби країни зі збереження незалежності, так і забезпечення ефективного прогресу країни, пов'язаного, зокрема, із взаємовигідним співробітництвом з іноземними партнерами.

Ключові слова: Південна Корея, період реконструкції, досвід, Україна.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351.711:332.2.021.8

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-4/22>

Yurii DEKHTIARENKO¹, PhD (Econ.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0003-2567-8486
e-mail: 19dyf55@gmail.com

Svitlana DIACHENKO¹, DSc (Public Adm.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-5905-4607
e-mail: svitlana_diachenko@knu.ua

OIha BERDANOVA¹, PhD (Econ.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0003-0776-1868
e-mail: olha.berdanova@knu.ua

¹Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MANAGEMENT OF LAND RESOURCES OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF LEGISLATIVE INNOVATIONS: DECENTRALIZATION, DEREGULATION, MARTIAL LAW

Background. *The implementation of land reform in Ukraine began after the adoption of the resolution on Land Reform, which was approved simultaneously with the then Land Code in 1990. Thirty-four years of land reform in the country have led to the socialization of land and its redistribution among the population. Today, there is an urgent need to correct the land reform and find new approaches to land relations reform in the context of domestic and global trends.*

Relevance. *Relevant issues remain related to defining the content of strategic priority tasks that the state must address in the field of land relations to achieve socio-economic growth, improve the quality of life of the population, ensure constitutional rights of citizens and society in land relations, and overcome corruption. For this, there is a need to review the current state of regulatory support for state regulation of land relations and the existing configuration of authorities in this area. The relevance of this research is also objectified by the processes of European integration and decentralization, requiring the formation of an open and transparent land market in Ukraine.*

Purpose. *The aim of the article is to highlight new approaches to land resource management of territorial communities in the process of decentralization and deregulation in the field of land relations and to develop practical recommendations on the specifics of forming and implementing land policy under the legal regime of martial law in Ukraine. The set goal necessitated the fulfillment of several tasks: to substantiate the need for land relations reform in Ukraine, conduct a retrospective analysis of state regulation in this field, particularly analyzing the features of regulatory support; to study directions for optimizing the institutional and functional support of land relations regulation; to propose ways to improve the efficiency of land resource management of territorial communities under martial law and in the post-war period in Ukraine.*

Methods. *The methodological basis of the study is a systematic approach, which revealed the features of organizational, legal, and institutional support for regulating land relations in Ukraine. A comparative legal analysis of the system of state regulation of land relations was carried out; the general scientific dialectical method of cognition allowed identifying the dependence of the actual state of land relations from the level of their legal regulation. Systematic, comprehensive, and functional methods of cognition were also used in the work.*

Results. *The relevance and importance of focusing on decentralization and deregulation in the legal regulation of land relations, and the transformation of land legislation under martial law and in the context of the Association Agreement between Ukraine and the EU, are revealed. The periodization of the formation of the state regulation system of land relations in Ukraine based on regulatory and institutional principles is presented. The features of the "land reform package" are identified, and 29 reform initiatives affecting 4 codes and 22 laws of Ukraine, dubbed the "Land Constitution", are analyzed, highlighting, and analysing their key tasks. Factors necessitating the introduction of a simplified land access procedure during martial law for agricultural production and food security are identified. The legal mechanisms introduced by the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Creating Conditions for Ensuring Food Security under Martial Law", which addresses the urgent needs of the national economy for land plots under martial law, are analyzed. It is noted that the peculiarities of land relations regulation under martial law due to russian aggression against Ukraine have slowed down the implementation of the "land reform package". However, after Ukraine's victory, the established legal foundations will ensure the successful completion of land reform and enhance the efficiency of managing land resources of territorial communities.*

Conclusions. *A thorough analysis showed that within a fairly short period, the necessary legal framework was created for the finalization of land reform in Ukraine, scientifically substantiated prospective directions for rationalizing land relations in Ukraine on the principles of decentralization and deregulation were defined. However, under the legal regime of martial law due to russian military aggression against Ukraine, some provisions of the "land reform package" were suspended, necessitating adjustments to land policy during this period. The system of factors that necessitated the introduction of a simplified procedure for access to lands for agricultural production during the period of martial law was identified. Key legislative innovations regarding food security and peculiarities of regulating land relations under martial law were analyzed.*

Further research in this direction is associated with the need for scientific substantiation of the system of mechanisms, tools, and methods for forming a multi-level land resource management system in the context of ensuring decentralization and deregulation in the field of land relations, as well as further implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU, which should represent an integrated set of interrelated elements that retain their individual significance and have a targeted orientation according to the concept of sustainable development of Ukraine's territories.

Keywords: *land management, land reform, territorial communities, decentralization, deregulation, European integration processes, state regulation system of land relations, periodization, regulatory framework, municipal and state forms of ownership, local self-government bodies, martial law.*

Background

The implementation of land reform in Ukraine began after the adoption of the resolution on Land Reform, which was approved simultaneously with the then Land Code in 1990 (currently, these regulatory documents are no longer valid). Thirty-four years of land reform in the country have led to the socialization of land and its redistribution among the population (Martyn, 2011, p. 52). During this time, the importance of land as a resource for the territorial development of productive forces and a fundamental component of the environment was overlooked, which has caused numerous economic and environmental crises in land use. These crises are significantly complicated by property relations. Today, there is an urgent need to correct the land reform (Land reform ..., 2012) and find new approaches to land relations reform (Borovyk et al., 2008) in the context of domestic and global trends.

The conceptual approaches to improving the mechanisms for regulating the turnover of lands of territorial communities of Ukraine involve ensuring the control of rational land use; clearly regulating the distribution of functions and powers between relevant executive bodies and local self-government bodies regarding land relations in territorial communities; developing mechanisms for implementing organizational and legal norms of land turnover and their consolidation in land legislation.

At the same time, public land management of territorial communities currently involves the conduction of not only organizational and legal measures by state authorities and local self-government bodies but also financial, economic, personnel, informational, scientific, technical, and other measures aimed at the development, improvement, or fundamental change of land relations in a priority direction for communities to rationalize land use and protection, ensure food security, environmentally safe conditions for economic activity and living, and create necessary infrastructure, among other goals.

Relevance. Effective land resource management of territorial communities is one of the key factors in the socio-economic and environmental recovery processes of Ukraine. As a result of the full-scale Russian-Ukrainian war, the comprehensive implementation of key reforms has been somewhat delayed. Land reform can be considered as being in the formation stage and partially meets European criteria and requirements for proper land resource management. The complex situation in the field of land relations in Ukraine is primarily caused by the lack of an effective land management mechanism. Therefore, there is an urgent need to develop effective mechanisms for state regulation of land use and protection issues, prevent abuses, and avoid social tension in this area.

Relevant issues remain related to defining the content of strategic priority tasks that the state must address in the field of land relations to achieve socio-economic growth, improve the quality of life of the population, ensure constitutional rights of citizens and society in land relations, and overcome corruption. For this, there is a need to review the current state of regulatory support for state regulation of land relations and the existing configuration of authorities in this area. The relevance of this research is also objectified by the processes of European integration and decentralization, requiring the formation of an open and transparent land market in Ukraine.

Purpose. The aim of the article is to highlight new approaches to land resource management of territorial communities in the process of decentralization and deregulation in the field of land relations and to develop

practical recommendations on the specifics of forming and implementing land policy under the legal regime of martial law in Ukraine. The set goal necessitated the fulfillment of several tasks: to substantiate the need for land relations reform in Ukraine, conduct a retrospective analysis of state regulation in this field, particularly analyzing the features of regulatory support; to study directions for optimizing the institutional and functional support of land relations regulation; to propose ways to improve the efficiency of land resource management of territorial communities under martial law and in the post-war period in Ukraine.

Sources. The issues of scientific and methodological foundations for improving land resource management processes and land relations regulation at different levels are covered in the works of B. M. Danylyshyn, Yu. F. Dekhtyarenko, D. S. Dobryak, O. S. Dorosh, A. H. Martyn, Yu. M. Palekha, A. Ya. Sokhnych, O. V. Stepenko, A. M. Tretiak, M. A. Khvesyk and others. However, previous studies mainly focused on specific aspects of the mentioned problem, insufficient attention was paid to issues of regulating land relations under decentralization of state administration, ensuring deregulation in the field of land relations, and organizational and legal support during martial law in Ukraine.

Methods

The methodological basis of the study is a systematic approach, which revealed the features of organizational, legal, and institutional support for regulating land relations in Ukraine. A comparative legal analysis of the system of state regulation of land relations was carried out; the general scientific dialectical method of cognition allowed identifying the dependence of the actual state of land relations from the level of their legal regulation. Systematic, comprehensive, and functional methods of cognition were also used in the work.

Results

The need for land relations reform and the establishment of effective land resource management was recognized immediately upon Ukraine gaining independence. The primary principle that defined the reform directions was overcoming the state's monopoly on land ownership and establishing multi-subject ownership rights to land. The priority task of the land reform was to form market land relations, which would ensure the further effective redistribution of land resources through the introduction of more effective mechanisms of state land resource management at various levels.

Overall, the establishment of the state regulation system of land relations can be divided into stages based on normative-legal and institutional principles:

1. First Stage (1990–1996): The establishment of the entire system of state authorities, the formation of powers, functional areas of responsibility, and the configuration of state management bodies.

2. Second Stage (1996–2001): Marked by the adoption of the Constitution of Ukraine and the clear regulation of state regulation processes in all spheres of public relations. The system of public authorities was consolidated, and powers in the regulation of land relations were distributed.

3. Third Stage (2001–2014): Characterized by the adoption of the Land Code of Ukraine (2001) and the creation of an entire system of state bodies for the regulation of land relations: the State Committee of Ukraine for Land Resources (2000) and the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography, and StateGeoCadastre (2014).

4. Fourth Stage (2014–2018): A period of systemic changes in land regulation, the creation of the land market, the lifting of the moratorium on the sale of agricultural land, the approval of the concept, and the beginning of the implementation of the reform of local self-government and the territorial organization of power in Ukraine (On the approval of the Concept ..., 2014).

5. Fifth Stage (February 2018 – present): The process of transferring state-owned agricultural land plots to the communal ownership of respective territorial communities and, since February 24, 2022, the introduction of the legal regime of martial law due to Russia's military aggression against Ukraine (On the introduction of amendments ..., 2022; On amendments to certain ..., 2020; On the introduction of martial..., 2022).

Throughout the entire period, due to both certain systemic miscalculations and insufficient resource support, as well as contemporary intensified challenges and threats, most of the goals of land reform have not yet been achieved, and the introduction of market land relations has not ensured the formation of sustainable land use (Dobriak, 2015).

To address the outlined problems, the primary tasks at the current stage of finalizing land reform include:

- Conducting real land decentralization and returning to communities the ability to fully manage lands within their territories.

- Deregulating land management and assessment.
- Comprehensive planning of rural community territory.
- Ensuring the publicity and openness of cadastral systems through the development of national geospatial data infrastructure.

- Improving electronic land auctions.

- Combating corruption and land raiding.

To solve these tasks, several draft laws from the so-called "land reform package" were submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2019, which have now become laws of Ukraine (On amendments to..., 2019, On amendments to certain legislative acts regarding land use planning 2020, On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the conditions..., 2020, 2021; On the national..., 2020).

A notable place among the adopted laws is occupied by the Law of Ukraine "On amendments to certain legislative acts of Ukraine concerning the improvement of the management system and deregulation in the sphere of land relations" (2021), which affected four codes and 22 laws of Ukraine, implementing 29 reform initiatives into the legal field. Due to the scale and importance of the changes introduced by this law, it is referred to as the "Land Constitution".

The key tasks addressed by this law include:

- Systemic deregulation of land relations to promote economic growth.

- Debureaucratization and simplification of access to land resources for citizens and businesses.

- Effective land decentralization and real expansion of community powers.

- Institutional reform and restoration of trust in state land resource management bodies.

- Removal of corruption-prone norms from land legislation.

- Elimination of excessive permits and redundant procedures for land management documentation verification.

- Implementation of public monitoring of land relations and transparency of land management and assessment documentation.

- Digitalization of procedures to reduce the cost and duration of land management and assessment work.

A principal provision of this law is the introduction of decentralization in the sphere of land relations. Over the past decades, an extremely centralized system of land relations regulation has developed in Ukraine, where locally elected self-government bodies were essentially excluded from decision-making regarding land management and control over its use. Returning to communities the ability to fully manage lands within their territories is one of the key tasks of real decentralization because land issues should be resolved by local self-government bodies in the interest of the local residents who elect them. The local community is most interested in the effective use of land, attracting investments, and quickly resolving land-property issues, among other things. The essence of the proposed legislative innovations is to transfer lands to territorial communities, control their use, regulate land management and urban planning, and establish the boundaries of territorial communities.

According to the analyzed law (On amendments to..., 2021), the communal property of territorial communities includes lands outside settlements within territorial communities, except for lands: defense; state enterprises, institutions, and organizations that remain in state ownership and are used on the right of permanent use; natural reserve and other nature protection purposes within the objects and territories of the national nature reserve fund of state significance; forestry purposes; the exclusion zone and unconditional (mandatory) resettlement zone of the territory contaminated due to the Chernobyl disaster; under buildings, structures, and other real estate objects of state ownership; under objects of engineering infrastructure of national and inter-farm reclamation systems of state ownership. This law canceled the restriction on local self-government bodies regarding the disposal of lands outside settlements, introduced in January 2013 (On amendments to..., 2013).

The control over land use is becoming a more effective two-level system. The first level – local self-government bodies control the most common violations on their territory (unauthorized seizure and non-targeted use of lands). Thus, the expansion of the powers of local self-government bodies lies in the sphere of land use and protection control. Local councils will make decisions on land use and protection control as provided by law and grant powers to their executive committees in the field of land use and protection control of the community. Land plots provided for permanent use from state and communal ownership can be withdrawn for public and other needs by the decision of the bodies that manage land plots according to their powers. Local self-government bodies are allowed to employ inspectors for land use and protection control. The second level – the state supervision over the activities of local self-government bodies. The StateGeoCadastrе supervises the activities of local self-government bodies regarding state control over land use and protection and ensures control in communities where local councils have not decided on such control due to a lack of financial resources and proper staffing.

An important aspect of decentralization in the field of land relations is granting local self-government bodies the authority to approve land management and urban planning documentation within the entire territory of the community. According to the provisions of the analyzed law (On amendments to..., 2021), the state expertise of land management documentation is canceled, the scope of land

management documentation approval is narrowed, and overall deregulation in the field of land management work is ensured.

Local self-government bodies are granted the authority to change the purpose of privately owned land plots. The land management project for the allocation of a privately owned land plot, whose purpose is being changed, is developed at the request of the landowner, without the permission of the executive body, to local self-government body for its development and is approved by these bodies within a month from the date of its receipt.

Important changes include maintaining tacit consent for the development of a land management project only for land plots where buildings and structures are located. For all other cases, a permit for development is required, formed based on the land management project within 10 working days. Land management projects for the allocation of land plots are not agreed upon but only approved by executive bodies or local self-government bodies according to the powers defined in Article 122 of the Land Code of Ukraine (Land Code..., 2001).

According to the law, the division and unification of land plots under use are possible only with the consent of the land user or mortgage holder and must be notarized. The merger of land plots is allowed with a single purpose designation. Agricultural land plots in private ownership can only be alienated through contracts of sale, donation, lifelong maintenance, inheritance agreement, exchange, by contributing to the statutory (composite) capital, or by foreclosure on them. It is also stipulated that agricultural land plots inherited by legal entities, which according to the Land Code cannot own them, must be alienated within one year.

Legal guarantees for full openness and accessibility of land management documentation and the publicity of its review have been introduced. Access to the State Fund of Land Management Documentation and Land Valuation for citizens, authorities, and land management documentation developers has been simplified while ensuring compliance with the legislation on personal data protection.

In the field of urban planning activities, local self-government bodies have been granted the right to approve detailed plans for areas outside settlements and make changes to them. This will ensure the efficient use of land outside settlements within territorial communities. More powers have been granted to territorial communities by the Law of Ukraine "On amendments to certain legislative acts regarding land use planning" (2020). They have been granted the right to develop comprehensive plans for the spatial development of community territories – essentially, this is the general plan of the territorial community, which simultaneously serves as urban planning documentation at the local level and land management documentation. It defines not only the areas for prospective development but also the plots that need to be expropriated for public needs and environmental protection purposes. This allows moving from point-by-point territory management to comprehensive management. The existence of such urban planning documentation provides the possibility to change the purpose designation of land plots by the decision of local self-government bodies, their owners, and land users. For a land user, the condition for changing the purpose designation of a land plot is, firstly, that they use the land plot on the basis of permanent use, lease, emphyteusis, or superficies, and secondly, that there are buildings or structures on the land plot that are privately owned by the land user.

To establish the boundaries of territorial communities, the law introduces a clear, organizationally simple, and cost-effective mechanism for establishing and recording

the boundaries of territorial communities in the State Land Cadastre. When developing land management projects for establishing the boundaries of territorial communities, the actual boundaries of the community's territory are determined, disputes between several local self-government bodies regarding the boundaries of the respective territories are resolved, and information about the boundaries of the territorial community is prepared for entry into the State Land Cadastre. The land management project for establishing the boundaries of a territorial community must determine its external boundaries. The law prohibits the establishment of the boundaries of a territorial community that changes the boundaries of administrative-territorial units and the location of a formed land plot within several territorial communities. This prohibition does not apply to forestry land, water fund land, nature reserve land, and other nature conservation land, land plots under linear transportation, and energy infrastructure facilities.

The most important provisions of the Law of Ukraine "On amendments to certain legislative acts of Ukraine concerning the improvement of the management system and deregulation in the sphere of land relations" (2021) include ensuring systemic deregulation of land relations by simplifying land management procedures in terms of documentation verification, state expertise, boundary markers, special permits, preliminary approvals, documentation requirements, and publicity. Verification of land management and land valuation documentation against the requirements of regulatory acts by state bodies is carried out on the principle of "one touch" and "tacit consent," where this public verification is combined with control over topological connectivity and the absence of boundary overlaps. To this end, unnecessary types of documentation approvals have been removed from the legislation (except for cases of establishing and changing the boundaries of administrative-territorial units), and state expertise of land management documentation has been canceled, reducing the corruption factor.

To avoid abuses in the "supply of standard boundary markers" that occurred in 2010, a general rule has been established whereby the method of fixing boundaries between land plots during land management is determined by agreement of the landowners, and the costs of establishing adjacent boundaries are borne by the landowners in equal shares unless otherwise established by agreement. Boundary markers (structures) are recognized as any natural and artificial structures and lines (rivers, streams, canals, forest belts, plant strips, trees, paths, ditches, canals, walls, fences, road structures, concrete or metal poles, slabs, monoliths, stones, buoys, other structures and lines) that coincide with the boundary of the land plot or are specially installed on it.

The law also abolishes the separate procedure for preliminary approval of the materials of the location of the object planned to be placed on the land plot, as it only duplicates the planning decisions regarding the spatial composition and construction parameters determined in the urban planning documentation. Components that are not personally developed by the land surveyor engineer have been removed from all types of land management documentation. At the same time, detailed requirements for the content of the textual/graphic parts of land management documentation and its digitization have been established. Legal guarantees of full openness and accessibility of land management documentation and the publicity of its review have been introduced, including

simplified access for citizens, authorities, and developers of land management documentation to the State Fund of Land Management Documentation and Land Valuation, while ensuring compliance with personal data protection legislation (On amendments to..., 2021).

In the context of the ongoing large-scale military aggression of russia against Ukraine, solving many tasks of the country's economic functioning directly depends on the promptness of decision-making. Food security of the state acquires critical importance in the conditions of martial law, requiring the inclusion of all available agricultural land in circulation for the sowing campaign and ensuring intensive agricultural production.

The rules regulating land relations in peacetime, when the procedures for granting agricultural land of state and communal ownership, unclaimed, undivided land plots, as well as land plots that remained in collective ownership, in the conditions of martial law demonstrate their ineffectiveness and unadaptability to new realities. In addition, under martial law, when the State Land Cadastre, the State Register of Real Property Rights and Encumbrances do not function, and administrative services are not provided, granting land plots of state and communal ownership to agricultural producers under the usual procedure provided by land and other legislation of Ukraine is practically impossible. Plots prepared for transfer through land auctions remain ungranted.

Due to the russian invasion of Ukraine, for security reasons, the operation of most state electronic registers, including the State Land Cadastre and the State Register of Real Property Rights, was temporarily suspended. Without their functioning, it was impossible to acquire ownership and use land plots according to the procedure provided by land and other legislation of Ukraine, and later their work was resumed.

There are factors that necessitate the introduction of a special simplified procedure for access to land for agricultural production during the period of martial law. It is these legal mechanisms that the Law of Ukraine "On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the creation of conditions for ensuring food security under martial law" (2022) implements. A feature of this law is that it is based on the priority of public (state) interests over private individuals' interests during wartime. This means that the law suspends some legal mechanisms that protect private interests, dictated by the requirements of state functioning in conditions of russian aggression. This law also introduces some legal mechanisms that prioritize society's interest in the urgent use of available agricultural land for food production. In some cases, the interests and desires of landowners and land users may be ignored.

The key novelties of the analyzed law include (On amendments to..., 2022):

- automatic renewal for one year of the validity of agreements for the use of agricultural land of all forms of ownership;
- a simplified procedure for leasing agricultural land of state and communal ownership to agricultural producers;
- a simplified procedure for leasing agricultural land of state and communal ownership by their permanent users and emphyteuta;
- the transfer by lessees and sublessees of rights of lease and sublease of agricultural land of all forms of ownership for agricultural production;
- the procedure for state registration of land agreements;
- signing agreements with qualified electronic signatures.

Automatic renewal of agreements means that neither their parties nor the authorities take any action to ensure their renewal. The fact of their renewal is confirmed by two circumstances: the expiration of the agreements after the date of the introduction of martial law, that is, after February 24, 2022, and by virtue of paragraph 27 of the Transitional Provisions of the Land Code of Ukraine (2001), introduced by the Law of Ukraine "On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the creation of conditions for ensuring food security under martial law" (2022). Based on these two circumstances, the agreements for the use of land (lease, emphyteusis, superficies, servitude) that were to be terminated after February 24, 2022, remain in force, and continue for another year without entering information about the renewal of the agreement in the State Register of Real Property Rights and Encumbrances.

The simplified procedure applies to the lease of all agricultural land of state and communal ownership, except those in permanent use by citizens and private legal entities, public organizations, etc., by canceling the general rule of acquiring rights to these lands (exclusively through land auctions) to ensure food security during martial law. The law establishes (On amendments to..., 2022) that auctions for the transfer of lease rights, emphyteusis, superficies regarding agricultural land of state and communal ownership are not held; land plots, the rights to which were previously put up for land auctions but the winner was not determined, are leased without holding land auctions; land auctions for the acquisition of lease rights, emphyteusis, superficies regarding agricultural land of state and communal ownership announced and not completed before the entry into force of paragraph 27 of Section X "Transitional Provisions" of the Land Code of Ukraine (2001) are considered canceled; new land auctions for the acquisition of lease rights, emphyteusis, superficies regarding agricultural land of state and communal ownership during martial law and within six months after its cancellation are not announced and are not held.

According to this law (On amendments to..., 2022), military administrations, as temporary state bodies created based on relevant district and regional state administrations, are granted the right to lease land plots of state, communal, and former collective ownership. The new provisions regarding lease terms include: a) The lease term under such agreements cannot exceed 1 year (the requirements of the Land Code (Land Code..., 2001) of Ukraine and the Law of Ukraine "On land lease" (1998) stipulate a minimum term of 7 years); b) The lease payment cannot exceed 8 % of the normative monetary valuation of the land plot determined from the normative monetary valuation of a unit area of arable land in the region; c) The leasing of a land plot is conducted without holding land auctions.

At the same time, a number of restrictions are established on the use of such land plots. Under such a contract, the lessee does not have the right to:

- compensation for their expenses on improving the land plot;
- renewal of the land lease contract or conclusion of a new lease contract using the lessee's preferential right;
- sublease the land plot;
- establish land servitude;
- change the type of land use;
- construct real estate (buildings, structures) on the land plot;
- plant perennial crops on the land plot;

- preferential right to purchase the leased land plot in case of its sale;

- alienation or pledge (mortgage) of the land use right;
- divide the land plot or combine it with another land plot;
- use for personal needs the commonly distributed minerals, peat, forest, water bodies, and other useful properties of the land present on the land plot;

- change the designated purpose of the land plot.

All of the above provisions must be reflected in land lease agreements under which agricultural land plots of state and communal ownership are leased for commercial agricultural production. Such agreements are concluded only in electronic form and certified by qualified electronic signatures of the lessee and lessor. Specific features of such agreements include: a) The agreement may provide for the leasing of several plots by one lessor; b) The agreement cannot be renewed, concluded for a new term, and terminates after the period for which it was concluded, that is, after one year; c) The agreement does not contain information about the cadastral number of the land plot if it has not been assigned previously.

In conclusion, it should be noted that by simplifying the mechanism for acquiring rights to agricultural land, the mentioned law (On amendments to..., 2022) allows for the prompt provision of communal lands prepared for lease through land auctions but not included in circulation, and also creates legal prerequisites for intensive agricultural production on state lands currently in permanent use by state enterprises of the Ministry of Agrarian Policy, the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, educational institutions, etc., from 2022.

It should be noted that in order to improve the efficiency of land resource management and regulate land relations during martial law, a whole series of regulatory legal acts have already been adopted or prepared. The most important changes to the land legislation in wartime conditions are reflected in the Law of Ukraine. The adopted law allows meeting the most urgent and immediate needs of the national economy for land plots under "On the introduction of amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of the regulation of land relations under martial law" (2022), including the provision and change of designated purposes of land plots for the placement of production facilities of enterprises relocated (evacuated) from the combat zone, the placement of facilities for temporary accommodation of internally displaced persons, agricultural production, the stable functioning of the gas transmission and distribution system, water supply and drainage, heat production, and electronic communications.

It should be noted that in order to improve the efficiency of land resource management and regulate land relations during martial law, a whole series of regulatory legal acts have already been adopted or prepared. The most important changes to the land legislation in wartime conditions are reflected in the Law of Ukraine "On the introduction of amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of the regulation of land relations under martial law" (2022). The adopted law allows meeting the most urgent and immediate needs of the national economy for land plots under martial law, including the provision and change of designated purposes of land plots for the placement of production facilities of enterprises relocated (evacuated) from the combat zone, the placement of facilities for temporary accommodation of internally displaced persons, agricultural production, the stable functioning of the gas transmission and

distribution system, water supply and drainage, heat production, and electronic communications.

Another important area of improvement in the regulatory framework for state regulation of land relations is the mandatory audit of regulatory acts adopted by the Cabinet of Ministers of Ukraine for their compliance with land reform. The main emphasis should be on the large number of such acts, most of which can be canceled or combined to make appropriate changes to the Land Code of Ukraine. There is a need to review the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the procedure for implementing certain land management and land use measures that apply to local self-government bodies. It is worth emphasizing that the influence of state authorities on local self-government bodies is impossible as it violates the constitutional rights of the territorial community and contradicts the fundamental principles of decentralization.

Among the areas of improvement in the regulatory framework for land relations, the need for further implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU should be separately highlighted. This concerns not only the introduction of the agricultural land market, the disclosure of information about the ultimate beneficiary of land plots, but also more systemic changes. First and foremost, it involves regulating relations regarding border lands and euroregion lands involved in cross-border cooperation programs for use in commercial production, considering the preferences provided by EU tax legislation.

It is necessary to address the issue of the legal regime of lands used within the framework of cross-border cooperation programs with economic entities that are residents of EU countries. These are lands used by joint ventures to optimize tax obligations. The main problem is that neither Ukraine's tax nor land legislation regulates the peculiarities of conducting business activities by joint ventures where an EU resident who benefits from relevant tax incentives is a participant. The use of such a land plot is ineffective as the commodity flows go to the EU, as do the tax revenues. The only thing that remains in Ukraine is the payment of wages to those who cultivate the land.

To align with Ukraine's national interests, it may be appropriate to implement the following measures:

- adopt a separate law on the use of land in the process of cross-border cooperation between economic entities that are residents of Ukraine and the EU. The purpose of this law will be to establish at the highest level the obligatory payment of taxes for the sale of products produced on such land to the respective budgets in Ukraine, regardless of the producer's subject affiliation or the availability of benefits under European legislation;

- establish the mandatory payment of relevant rent payments by non-resident entities for the use of land plots in Ukraine within the framework of joint ventures. Moreover, the subjects of such payments should be the participants of such enterprises, not the joint ventures themselves.

Thus, it can be stated that the peculiarities of regulating land relations under the legal regime of martial law due to Russia's military aggression against Ukraine have slowed down the implementation of the "land reform package." However, after Ukraine's victory, during the post-war period, the legal foundations developed will ensure the successful finalization of land reform and improve the efficiency of land resource management by territorial communities.

Discussion and conclusions

Land reform in Ukraine as a process of purposeful and consistent improvement of the system of land relations and

their regulation methods began without prior preparation. There was no scientifically substantiated concept and program of land transformations, legislative and regulatory framework; the foundations of a multi-level system of land resource management were not formed. This led to the fact that most of the most important goals of land reform defined by legislation were not achieved. To catch up and form a new land policy, a "land reform package" was adopted, implementing 29 reform initiatives by amending 4 codes and 22 laws of Ukraine.

A thorough analysis showed that within a fairly short period, the necessary legal framework was created for the finalization of land reform in Ukraine, scientifically substantiated prospective directions for rationalizing land relations in Ukraine on the principles of decentralization and deregulation were defined. However, under the legal regime of martial law due to Russian military aggression against Ukraine, some provisions of the "land reform package" were suspended, necessitating adjustments to land policy during this period. The system of factors that necessitated the introduction of a simplified procedure for access to lands for agricultural production during the period of martial law was identified. Key legislative innovations regarding food security and peculiarities of regulating land relations under martial law were analyzed.

Further research in this direction is associated with the need for scientific substantiation of the system of mechanisms, tools, and methods for forming a multi-level land resource management system in the context of ensuring decentralization and deregulation in the field of land relations, as well as further implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU (On the ratification..., 2014), which should represent an integrated set of interrelated elements that retain their individual significance and have a targeted orientation according to the concept of sustainable development of Ukraine's territories.

Authors' contributions: Yuri Dekhtiarenko – conceptualization of the theoretical foundations of the research, formulation of research goals and objectives, supervision, review, and editing of the article; Svitlana Diachenko – conceptualization, methodology, analysis and synthesis of sources, structuring, formulation of conclusions, preparation of the final version of the article; Olha Berdanova – selection, analysis, and review of sources, description of the methodology, preparation of the English version of the article, and its editing.

References

- Borovyk, O., Hladii, M., Kaliuzhnyi, M., Kulynych, P., Nosik, V., Tomych, I., & Yatsyuk, I. (2009). Problems of land policy of Ukraine and ways to solve them: positions of experts. *National security and defense*, 3(107), 43–53 [in Ukrainian]. [Боровик, О., Гладий, М., Калюжний, М., Кулинич, П., Носік, В., Томич, І., & Яцюк, І. (2009). Проблеми земельної політики України і шляхи їх розв'язання: позиції експертів. *Національна безпека і оборона*, 3(107), 43–53]. https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD107_2009_ukr.pdf
- Dobriak, D. (2015). The current state of land reform and prospects for the development of land relations in Ukraine. *Land Management Herald*, 4, 2–4 [in Ukrainian]. [Добряк, Д. (2015). Сучасний стан земельної реформи та перспективи розвитку земельних відносин в Україні. *Землепорядний вісник*, 4, 2–4]. <http://zemvisnuk.com.ua/nomer/42015>
- Land Code of Ukraine, № 2768-III (2001) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Земельний кодекс України № 2768-III (2001) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
- Land reform needs urgent correction* (2012, September, 10). Ukrainian Independent News Agency [in Ukrainian]. [Земельна реформа потребує

термінової корекції (2012, 10 вересня). УНІАН]. <https://www.unian.ua/common/692409-zemelna-reforma-potrebuie-terminovoji-korektsiji.html>

Martyn, A. H. (2011). *Regulation of the land market in Ukraine*. Limited Liability Company "Agrar Media Group" [in Ukrainian]. [Мартин, А. Г. (2011). *Регулювання ринку земель в Україні*. ТОВ "Аграр Медіа Груп"].

On amendments to certain legislative acts of Ukraine concerning the improvement of the management system and deregulation in the sphere of land relations, Law of Ukraine № 1423-IX (2021) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин, Закон України № 1423-IX (2021) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20>

On amendments to certain legislative acts of Ukraine on combating raiding, Law of Ukraine № 340-IX (2019) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству, Закон України № 340-IX (2019) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-20>

On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the creation of conditions for ensuring food security under martial law, Law of Ukraine № 2145-IX (2022) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, Закон України № 2145-IX (2022) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>

On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the conditions for the circulation of agricultural lands, Law of Ukraine № 552-IX (2020) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення, Закон України № 552-IX (2020) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20>

On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the demarcation of state and communal lands, Law of Ukraine № 5245-VI (2013) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності, Закон України № 5245-VI (2012) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5245-17>

On amendments to certain legislative acts regarding land use planning, Law of Ukraine № 711-IX (2020) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо планування використання земель, Закон України № 711-IX (2020) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20>

On land lease, Law of Ukraine № 161-XIV (1998) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про оренду землі, Закон України № 161-XIV (1998) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>

On the approval of the Concept of reforming local self-government and the territorial organization of power in Ukraine, Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 333-p (2014) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Розпорядження Кабінету Міністрів України № 333-p (2014) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>

On the introduction of amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of the regulation of land relations under martial law, Law of Ukraine № 2247-IX (2022) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану, Закон України № 2247-IX (2022) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20>

On the national infrastructure of geospatial data, Law of Ukraine № 554-IX (2020) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про національну інфраструктуру геопросторових даних, Закон України № 554-IX (2020) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20>

On the introduction of martial law in Ukraine, Decree of the President of Ukraine № 64/2022 (2022) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про введення воєнного стану в Україні, Указ Президента України № 64/2022 (2022) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

On the ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, Law of Ukraine № 1678-VII (2014) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Закон України № 1678-VII (2014) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>

Отримано редакцією журналу / Received: 03.06.24

Прорецензовано / Revised: 18.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 25.06.24

Юрій ДЕХТЯРЕНКО¹, канд. екон. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0003-2567-8486
e-mail: 19dyf55@gmail.com

Світлана ДЯЧЕНКО¹, д-р наук з держ. упр., доц.
ORCID ID: 0000-0002-5905-4607
e-mail: svitlana_diachenko@knu.ua

Ольга БЕРДАНОВА¹, канд. екон. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0003-0776-1868
e-mail: olha.berdanova@knu.ua

¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ: ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, ДЕРЕГУЛЯЦІЯ, ВОЄННИЙ СТАН

Вступ. Означено, що проведення земельної реформи в Україні розпочалося після прийняття постанови про земельну реформу, ухваленої одночасно із тодішнім земельним кодексом України в 1990 році. Минуло 34 роки проведення в державі земельної реформи, яка мала своїм головним наслідком соціалізацію землі, її перерозподіл між населенням. Висловлено, що на сьогодні існує необхідність термінової корекції земельної реформи, пошуку нових підходів до реформування земельних відносин у контексті вітчизняних та світових трендів.

Сформульовано, що актуальними лишаються питання, пов'язані з визначенням змісту стратегічних першочергових завдань, які має вирішити держава у сфері земельних відносин для досягнення соціально-економічного зростання, підвищення якості життя населення, забезпечення конституційних прав громадян та суспільства щодо їх реалізації у сфері земельних відносин, подолання корупції. Виявлено, що існує потреба перегляду сучасного стану нормативно-правового забезпечення регулювання земельних відносин. Актуальність дослідження об'єктивується також процесами євроінтеграції та децентралізації, що вимагає формування відкритого та прозорого ринку земель в Україні.

Метою статті є висвітлення новітніх підходів до управління земельними ресурсами територіальних громад у процесі децентралізації і дерегуляції у сфері земельних відносин та розроблення практичних рекомендацій щодо особливостей формування і реалізації земельної політики в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Для досягнення мети було виконано низку завдань, а саме: обґрунтувати необхідність реформування земельних відносин в Україні, здійснити ретроспективний аналіз державного регулювання у цій сфері, зокрема проаналізувати особливості нормативно-правового забезпечення; дослідити напрями оптимізації інституційного та функціонального забезпечення регулювання земельних відносин; запропонувати шляхи підвищення ефективності управління земельними ресурсами територіальних громад в умовах воєнного стану та в післявоєнний період в Україні.

Методи. Методологічною основою дослідження виступає системний підхід, за допомогою якого було розкрито особливості організаційно-правового та інституційного забезпечення регулювання земельних відносин в Україні. Здійснено порівняльно-правовий аналіз системи державного регулювання земельних відносин; загальнонауковий діалектичний метод пізнання дозволив виявити залежність фактичного стану земельних відносин від рівня їх правового регулювання. Також було використано системний, комплексний і функціональний методи пізнання.

Результати. Розкрито актуальність та важливість надання належної уваги дослідженню децентралізації та дерегуляції у сфері правового регулювання земельних відносин, трансформації земельного законодавства в умовах воєнного стану та в контексті імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Представлено періодизацію становлення системи державного регулювання земельних відносин в Україні за нормативно-правовим та інституційним принципами. Визначено особливості запровадженого "пакета земельної реформи", проаналізовано 29 реформаторських ініціатив, які торкнулися 4 кодексів і 22 законів України та отримали назву "Земельна Конституція", виділено та проаналізовано їхні ключові завдання. Визначено фактори, що зумовлюють необхідність запровадження на період дії правового режиму воєнного стану в Україні особливого, спрощеного порядку доступу до земель для виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення продовольчої безпеки. Проаналізовано правові механізми, введені в дію Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану", який дозволяє задовольнити найбільш нагальні та невідкладні потреби національної економіки в земельних ділянках в умовах воєнного стану. Зазначено, що особливості регулювання земельних відносин в умовах дії правового режиму воєнного стану у зв'язку з воєнною агресією Росії проти України призгальмували реалізацію "пакета земельної реформи". Зазначено, що після перемоги України, у повоєнний період, напрацьовані правові підґрунтя дозволять забезпечити успішну фіналізацію земельної реформи та підвищити ефективність управління земельними ресурсами територіальних громад.

Висновки. Проведений ґрунтовний аналіз засвідчив, що протягом досить короткого періоду часу створено необхідне правове поле для фіналізації земельної реформи в Україні, визначено науково обґрунтовані перспективні напрями раціоналізації земельних відносин в Україні на засадах децентралізації та дерегуляції. Водночас за правового режиму воєнного стану внаслідок воєнної агресії Росії проти України окремі положення "пакета земельної реформи" призупинено, що спричинило необхідність коригування земельної політики в цей період. Визначено систему факторів, які зумовили необхідність запровадження на період воєнного стану спрощеного порядку доступу до земель для виробництва сільськогосподарської продукції. Проаналізовано ключові законодавчі новели щодо забезпечення продовольчої безпеки, особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі пов'язуються з необхідністю наукового обґрунтування системи механізмів, інструментів та методів формування багаторівневої системи управління земельними ресурсами в контексті забезпечення децентралізації та дерегуляції у сфері земельних відносин, які повинні являти собою інтегровану сукупність взаємопов'язаних елементів, що зберігають своє індивідуальне значення та мають цільову спрямованість відповідно до концепції сталого розвитку території України.

Ключові слова: управління земельними ресурсами, земельна реформа, територіальні громади, децентралізація, дерегуляція, євроінтеграційні процеси, система державного регулювання земельних відносин, періодизація, нормативно-правове забезпечення, комунальна та державна форми власності, органи місцевого самоврядування, воєнний стан.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 35.07(477+73)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-5/22>

Mykola KOVALCHUK, PhD Student
ORCID ID: 0000-0003-0304-8088
e-mail: m.kovalchuk@ligroup.com.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FACTORS INFLUENCING THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE STATE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINE AND THE USA

Background. *In an era marked by globalization and rapid transformation, Ukraine is actively reforming its public administration system to align with European standards and effectively tackle contemporary challenges. Concurrently, the United States, with its robust democratic legacy and sophisticated governance framework, persistently evolves to meet new global trends while preserving its institutional robustness. This article delves into the analysis of public administration systems' capacity, positing it as a pivotal factor in governmental efficacy. It operates under the premise that the success of public policy is intrinsically linked to the government's capacity for informed decision-making.*

Methods. *This study employs an integrated approach that amalgamates both qualitative and quantitative research methodologies to fulfill its objectives. Theoretical methodologies like abstraction and modeling are pivotal in distilling key concepts and constructing a coherent analytical framework for the investigation. Empirical approaches, including surveys and interviews, are crucial for amassing primary data pertinent to actual public initiatives within Ukraine.*

Results. *The discourse scrutinizes the political, managerial, and juridical dimensions of state institutional capacity, drawing on Ukraine and the USA as case studies. It explores how their public administration systems acclimate to swift shifts and global exigencies that demand not just reactivity but also foresight. Employing a holistic methodology that integrates qualitative and quantitative analyses, the study underscores shared strategies and distinctive approaches to governance, pinpoints critical performance indicators, and evaluates hypotheses concerning their interplay.*

Moreover, the paper accentuates the significance of accessible, high-caliber administrative services in cultivating public trust in government, alongside the imperative for agility and innovation within public administration to navigate the flux of circumstances. The research underscores the salience of expertise, impartiality, and concerted action in empowering government entities to address issues and realize strategic objectives. It contends that the constancy of legal frameworks and the combat against corruption are vital to the predictability and integrity of administrative operations.

Professionalism, impartiality, coordinated efforts, legislative and institutional stability, as well as the eradication of corruption and vested interests, are pinpointed as crucial elements influencing public confidence and administrative efficacy.

Conclusions. *The caliber of administrative services directly impact public trust levels, while managerial adaptability and ingenuity, coupled with societal engagement, enhance system transparency and performance. The author underscores the value of synergies with civic bodies and the private sector in bolstering efficiency and transparency.*

In summation, the author underscores the paramountcy of institutional capacity in the fruition of public policy and advocates for ongoing scholarly exchange and dialogue between Ukraine and the USA to disseminate exemplary practices and augment the collective capacity of public administration.

Keywords: *Institutional capacity, public administration, legal constancy, expertise, impartial governance, anti-corruption, administrative services, innovation, strategic objectives, global challenges.*

Background

The crux of the scientific inquiry presented in this article lies in the examination and juxtaposition of the institutional capacity and efficacy of the public administration systems within Ukraine and the USA. The author zeroes in on the adaptive measures these nations employ to navigate the swift currents of change and global challenges, necessitating not merely reactive but also prognostic competencies within their governance frameworks. The investigation encompasses facets such as the professionalism and political impartiality of civil servants; the efficacy of inter-agency coordination; the stability of legal and institutional structures, which underpins the predictability of administrative processes; endeavors to combat corruption and bolster transparency; the caliber of administrative services, influencing public trust; the agility and innovation in management to accommodate evolving scenarios; and the collaboration with civic entities and the private sector.

A survey of contemporary research and publications reveals an escalating fascination with the determinants of public administration's capacity and the institutional potency of states. This theme has acquired pronounced pertinence over the past decade, particularly regarding political equanimity and societal progression (Cingolani, 2013) dissects the evolution and practical application of the state capacity concept, proffering a spectrum of operational

definitions. The European Commission's reports (2019) dissect the public administration's performance and traits within the EU, inclusive of institutional frameworks and their operational success. Domorenok et al. (2021) illuminate the theoretical and empirical dimensions of policy integration and institutional capacity, proposing an analytical paradigm for their exploration. Howlett, & Saguin (2018) delve into multi-tiered governance and political cohesion, scrutinizing the architecture of policy instruments.

This study endeavors to unearth the principal factors that shape the public administration system's efficacy and the capacity of state institutions in Ukraine and the USA to confront contemporary exigencies. The primary objective is to conduct comparative scrutiny of these systems to discern and appraise the elements that either facilitate or impede the execution of proficient public administration and the sustenance of institutional capacity.

Methods

This study employs an integrated approach that amalgamates both qualitative and quantitative research methodologies to fulfill its objectives. Qualitative methods, encompassing the scrutiny of scholarly literature and case studies, facilitate a profound exploration into the core of public administration, unveiling pivotal factors that underpin its efficacy. Quantitative techniques, such as statistical evaluation

and correlational analyses, are instrumental in gauging these factors and verifying hypotheses regarding their interrelations.

Theoretical methodologies like abstraction and modeling are pivotal in distilling key concepts and constructing a coherent analytical framework for the investigation. Empirical approaches, including surveys and interviews, are crucial for amassing primary data pertinent to actual public initiatives within Ukraine. The research algorithm is comprehensive, encompassing the delineation of objectives, tasks, the research object and subject, hypothesis formulation, anticipated outcomes, and a theoretical review of pertinent literature and documentation.

Results

The capacity of the management system and the institutional strength of the state are intertwined constructs that exert a profound influence on the efficacy and effectiveness of public administration, as well as on the shaping of public policy (Cingolani, 2013; Domorenok et al., 2021). The management system's capacity is characterized by the ability of governmental structures to adeptly address challenges and realize predefined objectives, leveraging the tools and resources at their disposal. The institutional power of the state is construed as an ensemble of attributes that empower state and judicial entities to operate efficaciously, maintaining high transparency and adherence to democratic tenets (Thijs, & Hammerschmid, 2018; Yaremko, 2022).

The synergy between governance capacity and institutional fortitude is such that an elevated governance capacity fortifies institutional robustness, and vice versa, potent and efficient institutions bolster governance capacity. For instance, the execution of intricate political objectives, necessitating the collaboration of diverse sectors and stakeholders, calls for the establishment of apt coordination frameworks and protocols that transcend the purview of individual departments. Such intricate policymaking mandates a state endowed with a developed management capacity, achievable solely in the presence of effective, transparent, and democratic institutions that guarantee legitimacy, accountability, and the public's trust (Domorenok et al., 2021; Sytnyk et al., 2022; Yaremko, 2022).

To dissect the nexus between management capacity and institutional strength, this study employs a variety of indicators and methodologies that facilitate the evaluation and comparison of these constructs across different nations and contexts. Indicators include the efficiency of budgetary fund utilization, public service quality as gauged by user satisfaction, and the transparency and accountability of governmental entities (Howlett, & Saguin, 2018). Methodological approaches encompass an integrated framework that merges qualitative and quantitative research, a critical appraisal of extant methodologies, and correlational analysis to discern interconnections among various management facets. These methodologies illuminate the influence of disparate public administration elements on a state's capability to fulfill its objectives and discharge its functions with efficiency and transparency.

An invaluable resource for institutional strength data is the Database of Institutional Profiles (<https://www.cepii.fr/institutions/EN/ipd.asp>), established by the French Development Agency and the French Ministry of the Economy. This database houses information on the quality of public administration, judicial system independence, corruption levels, decentralization degree, and other factors that impinge upon the state's institutional potency. These indicators are

instrumental in analyzing the impact of institutional capacity on management efficacy and public policy success.

In Ukraine, our observations and analyses indicate a conundrum within the public administration system, stemming from state institutions' occasional inability to respond effectively and promptly to challenges and realize set objectives. We posit that this issue may arise from several factors: a deficient level of professionalism and political detachment within the public service, impacting personnel quality and stability; feeble coordination and integration of public policies across all management tiers, hindering the attainment of comprehensive objectives; imperfections and instability within the legislative and institutional milieu, failing to provide adequate legal certainty, transparency, and accountability; a pervasive level of corruption and the sway of private interests over decision-making, eroding state legitimacy and public trust; and the subpar availability and quality of administrative services, leading to undue administrative burdens and infringement of user rights (Sokolov, 2021; Zubchuk et al., 2023).

In response to these challenges, Ukraine has formulated and is executing the Public Administration Reform Strategy for 2022–2025 (Some issues of reforming..., 2021), anchored in European principles and benchmarks of proficient governance. This strategy is dedicated to forging an efficacious Ukrainian state, endowed with superior services and digital prowess, that resonates with the populace's aspirations, in harmony with European norms and practices. The strategy delineates several reform trajectories, which include: enhancing the quality of services and streamlining administrative processes for individuals and enterprises; establishing a professional and politically unbiased civil service attuned to citizenry interests; and cultivating robust state institutions charged with crafting and actualizing public policies that undergird the nation's enduring development.

The concept of administrative capacity in the United States is a complex and multifaceted construct that encapsulates the competencies of government agencies across federal, state, and local levels. It reflects their collective ability to effectively address issues and attain objectives through a diverse arsenal of tools and resources. The American public administration system employs an extensive array of instruments, ranging from political initiatives and legislative measures to economic mechanisms like budgeting and tax policies, as well as administrative procedures, standardization efforts, and informational campaigns coupled with educational programs. The resource base is comprehensive, including human capital, financial investments, physical infrastructure, and technological assets, notably digital platforms and e-government frameworks (Cingolani, 2013; Domorenok et al., 2021).

Despite the high regard for management capacity in the U.S., attributed to a professional and politically neutral civil service, efficient public institutions, transparent decision-making, and digital technology integration, several challenges persist. These include suboptimal coordination across governmental tiers, complicating the enactment of complex policies – particularly those necessitating international collaboration – and a sometimes unstable and discordant legal landscape that precipitates conflicts between federal and state statutes. Moreover, corruption and undue private sector influence in policymaking erode public trust and contravene democratic ideals. The inadequacy in the availability and quality of administrative services further imposes hurdles, disproportionately affecting vulnerable groups.

To bolster the public administration system's efficacy in the U.S., a suite of reforms is imperative. These reforms should underpin the establishment of a competent, service-centric, and digitized state apparatus that upholds citizens' rights. Reform initiatives should focus on delivering high-quality services and optimizing administrative processes for citizens and businesses through cutting-edge digital solutions; fostering a professional and politically impartial public service that caters to citizen needs and mirrors

societal diversity; and developing accountable state institutions that devise and execute public policies for the nation's sustainable progress, adhering to the tenets of openness, accountability, and democratic governance.

To elucidate the factors influencing management capacity, we present a comparative table derived from scientific research, expert conclusions on management system reforms, and our empirical observations and analyses (tabl. 1).

Table 1

Comparative Analysis of Management Capacity Factors in Ukraine and the USA (author's analysis)

Factor	Ukraine	USA
Efficiency of Budget Fund Utilization	Challenges in allocation and oversight	Generally high with some discrepancies between federal and state levels
Quality of Public Services	Inconsistent, with efforts to improve under new reforms	High, with ongoing initiatives to enhance digital services
Transparency and Accountability	Reforming towards European standards	Established systems, with room for improvement in inter-governmental coordination
Adaptation to Global Challenges	Struggling with rapid changes and crises	Proactive but facing challenges in areas requiring international cooperation
Public Trust and Satisfaction	Low, marked by critical public perception	Varied, with instances of dissatisfaction leading to social movements
Inter-Sectoral Cooperation	Limited, affecting public policy participation	More integrated, though sometimes hindered by legal and political conflicts

This table facilitates the analysis and comparison of managerial capacity issues within the public administration systems of both nations. Moreover, it underscores additional challenges, such as the need for adaptation and innovation in response to global threats like climate change, the COVID-19 pandemic, cyber threats, and social disparities. These challenges are reflected in diminished public trust and satisfaction, evidenced by low electoral participation, critical views of governmental performance, heightened protest activities, and escalated social tensions. The table also highlights the deficiency in collaboration between public administration and other sectors, including NGOs, businesses, academia, and the media, which curtails public engagement in policy-making processes.

Drawing from the issues delineated in the aforementioned comparative analysis, we propose a suite of recommendations aimed at augmenting the management capacity within the public administration systems of Ukraine and the USA. Prioritize elevating the public service's professionalism. For Ukraine, this could entail instituting professional development initiatives that underscore rigorous work standards and political neutrality. In the USA, this might involve the sustenance and augmentation of extant professional development frameworks. Bolster coordination among various executive power strata through the establishment of interdepartmental consortia and platforms for seamless information exchange. Foster greater stability within the legal and institutional landscape by reforming legislation to heighten predictability and fortify the rule of law's underpinnings. Intensify anti-corruption efforts by implementing transparent oversight and accountability mechanisms and reinforcing anti-corruption entities. Enhance the availability and quality of administrative services. In Ukraine, this could involve the expansion of e-governance, while in the USA, it might mean developing educational programs to bolster the efficacious utilization of electronic services. Amplify adaptation and innovation within public administration to keep pace with evolving global challenges. Elevate citizen trust and satisfaction levels by fostering their involvement in the decision-making process and enhancing

government action transparency. Encourage partnerships across public, private, and civic sectors to collaboratively address societal issues. These recommendations are poised to fortify the public administration systems' capacity, thereby enhancing their efficiency and adaptability to the contemporary challenges confronting states.

Discussion and conclusions

The study of factors influencing the institutional capacity of the state in Ukraine and the USA is a multifaceted issue that can lead to several questions for further discussion. How do cultural differences between Ukraine and the USA impact the implementation and effectiveness of institutional capacity-building measures? What role does civil society play in shaping the institutional capacity in both countries, and how can this role be enhanced? How can international cooperation and exchange of best practices contribute to improving institutional capacity in both nations? What are the long-term effects of political stability and instability on the institutional capacity of a state? How do emerging technologies, such as artificial intelligence and blockchain, influence the development of institutional capacity? These questions can guide future research and policy discussions, helping to deepen the understanding of institutional capacity and its critical role in the governance of a state.

The study identifies the effectiveness of the public administration system and its institutional capacity as critical to the state's functioning. The ability of government structures to address issues and achieve strategic goals is deemed essential for the successful execution of state policy. The research emphasizes the necessity of increasing the professional level of civil servants and ensuring their political impartiality across all countries. The author highlights the importance of establishing synergistic interactions among different government branches for cohesive state initiatives. A consistent framework is noted as important for creating a predictable and reliable administrative environment.

The study suggests proactive measures against corruption and efforts to minimize private interests in public decision-making, which are crucial for building trust in government institutions in both Ukraine and the United

States. The quality and availability of public services are found to be directly proportional to the citizens' trust level. The author argues that public administration systems must be adaptable and innovative to manage rapid transformations effectively. The study concludes that cooperation with non-governmental organizations and the business community is vital for enhancing the efficiency and transparency of public administration.

Reference

Cingolani, L. (2013). *The State of State Capacity: a review of concepts, evidence and measures*. AFD-MGSoG/JUNU-Merit Working Paper Series on Institutions and Economic Growth: IPD WP13. <https://cris.maastrichtuniversity.nl/ws/portalfiles/portal/978997/guid-25cb727f-2280-41f0-a1da-ecf3ac48230f-ASSET1.0.pdf>

Domorenok, E., Graziano, P., & Polverari, L. (2021). Introduction: policy integration and institutional capacity: theoretical, conceptual and empirical challenges. *Policy and Society*, 40(1), 1–18. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14494035.2021.1902058>

Howlett, M., & Saguin, K. (2018). Policy integration and multi-level governance: dealing with the vertical dimension of policy mix designs. *Politics and Governance*, 6(1), 69–78. <https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/928/534>

Sokolov, O. Ye. (2021). Mechanisms of public administration in overcoming crises in Ukraine. *Academic notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Historical Sciences*, 32(71), 298–303 [in Ukrainian]. [Соколов, О. Є. (2021). Механізми публічного управління в подоланні криз в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*, 32(71), 298–303]. https://www.hist.vernadskyyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/46.pdf

Some issues of reforming the state administration of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Ordinance № 831-r. (2021) [in Ukrainian]. [Деякі питання реформування державного управління України, Кабінет Міністрів України, Розпорядження № 831-р. (2021). (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>

Sytnyk, H. P., Zubchuk, O. A. & Orel, M. H. (2022). Conceptual understanding of the peculiarities of managing innovation-driven development of the state in the current conditions. *Science and Innovation*, 18(2), 3–15. <https://scinn-eng.org.ua/ojs/index.php/ni/article/view/234/99>

Thijs, N., & Hammerschmid, G. (Eds.). (2018). *Public administration characteristics and performance in EU28: Introduction*. European Commission. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=19940&langId=en>

Yaremko, I. I. (2022). Effectiveness of public management and administration: problems and directions of improvement of evaluation processes. *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development*, 1, 49–56 [in Ukrainian]. [Яремко, І. І. (2022). Ефективність публічного управління та адміністрування: проблеми та напрями вдосконалення процесів оцінювання. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 1, 49–56]. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jun/28231/220373menedzhment-49-56.pdf>

Zubchuk, O. A., Kovalchuk, M. M., Maherramov, A., & Venger-Rushchenko, Ye. V. (2023). Project management as a way to increase the efficiency of the public administration system in conditions of complexity and uncertainty. *Scientific innovations and advanced technologies*, 14(28), 85–102 [in Ukrainian]. [Зубчик, О. О., Ковальчук, М. М., Магеррамов, А., & Венгер-Русченко, Є. В. (2023). Проектне управління як спосіб підвищення ефективності публічного управління в умовах складності та невизначеності. *Наукові інновації та передові технології*, 14(28), 85–102]. <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/195/286>

Отримано редакцією журналу / Received: 10.06.24
 Прорецензовано / Revised: 17.06.24
 Схвалено до друку / Accepted: 24.06.24

Микола КОВАЛЬЧУК, асп.
 ORCID ID: 0000-0003-0304-8088
 e-mail: m.kovalchuk@igroup.com.ua
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

**ЧИННИКИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ІНСТИТУЦІЙНУ СПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВИ:
 ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ ТА США**

Вступ. Наголошено, що в контексті глобалізації та динамічних змін Україна прагне реформувати свою систему публічного управління, аби забезпечити відповідність європейським стандартам та ефективно реагувати на сучасні виклики. Проте підкреслено, що США, з її усталеною демократичною традицією та високорозвиненою системою управління, продовжує адаптуватися до нових глобальних трендів, підтримуючи свою інституційну спроможність. Увагу зосереджено на аналізі спроможності систем публічного управління як ключового елементу державної ефективності, виходячи з припущення, що успіх державної політики залежить від здатності уряду приймати обґрунтовані рішення.

Методи. Використано комплексний підхід, який поєднує як якісні, так і кількісні методології дослідження для досягнення своїх цілей. Зокрема, використані теоретичні методи, такі як абстракція та моделювання, є ключовими для визначення провідних концепцій і побудування узгодженої аналітичної основи для дослідження. Емпіричні підходи, включно з опитуваннями та інтерв'ю, є у цьому дослідженні вирішальними для накопичення первинних даних, що стосуються реальних громадських ініціатив в Україні.

Результати. Розглянуто політичні, управлінські, правові аспекти інституційної спроможності держави на прикладі України та США. Проаналізовано, як системи публічного управління обох країн адаптуються до швидких змін та глобальних викликів, що вимагають не лише реактивності, а й прогностичної здатності. За допомогою комплексного підходу, який включає якісні та кількісні методи, висвітлено спільні тактики та унікальні підходи до публічного управління, виявлено ключові чинники ефективності та перевірено гіпотези про їхній взаємозв'язок.

Надано увагу на значення доступності та якості адміністративних послуг, які впливають на довіру громадян до уряду, та на необхідність гнучкості та інноваційності систем публічного управління для адаптації до змінюваних умов. Підкреслено важливість професіоналізму, політичної нейтральності та ефективної координації для здатності урядових органів розв'язувати проблеми та досягати стратегічних цілей. Аргументовано, що стабільність законодавства та інституцій, а також боротьба з корупцією, є критичними для забезпечення передбачуваності та надійності управлінських процесів.

Професіоналізм, політичну нейтральність, ефективну координацію, стабільність законодавства та інституцій, а також боротьбу з корупцією та приватними інтересами визначено як ключові чинники, які впливають на довіру громадян та ефективність державного управління.

Висновки. Розкрито, що якість адміністративних послуг безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до уряду, а гнучкість та інноваційність управління, а також співпраця з різними секторами суспільства сприяють підвищенню прозорості та ефективності системи. Підкреслено важливість співпраці з громадськими організаціями та приватним сектором для підвищення ефективності та прозорості. Зазначено, що інституційна спроможність має критичне значення для успіху публічної політики та потребує продовження досліджень та діалогу між Україною та США для обміну найкращими практиками та підвищення спроможності публічного управління.

Ключові слова: інституційна спроможність, публічне управління, правова стабільність, професіоналізм, політична нейтральність, боротьба з корупцією, адміністративні послуги, інноваційність, стратегічні цілі, глобальні виклики.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 352:331.5

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-6/22>

Larysa KOMAKHA, DSc (Philos.), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-8474-372X

e-mail: l_komakha@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Viktoriia KOLTUN, DSc (Public Adm.), Prof.

ORCID ID: 0000-0001-8432-873X

e-mail: viktoriia_koltun@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PUBLIC ADMINISTRATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

Background. *This article is focused on specifics of sustainable development of rural territories as a milestone on the way to harmonious regional development. Notably, dynamics and realities of rural territories challenge sustainable development and require some ways to maintain it. There is evident asymmetry between sustainable development of rural and urban territories, and the government has to take measures to ensure equal access to resources and opportunities for those territories to unleash their potential.*

Methods. *In the preparation of the research, both general methods, including methods of abstraction, logic, synthesis and analysis (in particular, causal analysis), extrapolation, and special methods and approaches were used. Thus, a chronological (historical) approach is used when analyzing trends in the development of rural areas compared to urban areas; a complex of methods belonging to a wide range of systems theory (when analyzing correlations between environments of different levels, connections, resources, dynamic open systems, analysis of homeostats of the specified systems); activity approach – when characterizing the reasons for the mobility of the rural and urban population; modeling – when making forecasts of the development of territories.*

Results. *The social aspect of sustainable development of rural territories endeavors to strengthen the ties between public authorities and community stakeholders in order to find the integral solutions consistent with dynamics of the relevant regions and capable of taking the challenges. The environmental aspect outlines the land use conflict arising out of the economic activities in the relevant areas of interest.*

The economic aspect has to be seek economic equality and equal access to jobs for rural and urban population, as well as improve the quality of life for the villagers.

Conclusions. *The article identifies the new factors that have to be studied in the development models, for example, the ever-growing ties between city and village life, the economic activity changes emerging in the rural areas due to transfer from the traditional agriculture to secondary production and services.*

It has been proven that village and city relationship is a deciding factor governing sustainable regional development, because spatial differences between cities and suburban areas are growing, and therefore it is necessary to study regional development to analyze interlinkage between rural and urban territories.

Keywords: *sustainable development, economic aspect, environmental aspect, social aspect, rural territories, public administration.*

Background

Statement of the problem. Rural territories are an important factor determining the course of harmonious regional development. Thus, it is necessary to analyze the environmental, social and economic components and/or aspects facilitating sustainable development of rural areas.

Rural territory development features complex social phenomena like unemployment, poverty, inequality, insufficient scope and compromised quality of healthcare services, etc. Consequently, dynamics and reality of rural territories greatly challenge sustainable development and make it evident that it is necessary to look for some factors optimizing village life.

Analysis of the recent researches and publications.

The challenges to sustainable development of territorial formations of Ukraine are studied in the works of Babaiev et al. (2019), Bobrovska et al. (2017), Hordieiev (2014), Kotov (2023), Kravchenko (2014), Mamatova (2020), Chykarenko (2020), etc.

The purpose of the research is to analyze the factors determining sustainable development of rural territories.

Methods

In the preparation of the research, both general methods, including methods of abstraction, logic, synthesis and analysis (in particular, causal analysis), extrapolation, and special methods and approaches were used. Thus, a chronological (historical) approach is used when analyzing trends in the development of rural areas compared to

urban areas; a complex of methods belonging to a wide range of systems theory (when analyzing correlations between environments of different levels, connections, resources, dynamic open systems, analysis of homeostats of the specified systems); activity approach – when characterizing the reasons for the mobility of the rural and urban population; modeling – when making forecasts of the development of territories.

Results

Presentation of the main body of the paper.

Historically, rural territories have always been far behind urban ones in terms of their development, partially due to political and economic processes supported by urban elite, because urban development has been prioritized (Lopez, 2019). Therefore, public authorities should balance access to resources and possibilities for these territories.

This is because they have a huge potential, as evidenced by the contribution made by the family farming companies to procurement of food amid the healthcare crisis and restrictions imposed in connection with the pandemics (Hidalgo, 2020).

As for social development, apparently, it is necessary to strengthen ties with interested parties of the certain territories because their knowledge and experience may help us make the integral decisions that would be consistent with dynamics and challenges of the relevant regions (Las zonas rurales..., 2017). Another reason for unequal development of city and village territories is

migration of youth to the cities in search of new possibilities. As a result of this, generation of young people is much decreased in villages (Manzi, & Migración, 2020). This is why sustainable urban development relies on adequate life in rural areas.

Similarly, the environmental aspect reveals the land use conflict arising out of certain economic activities in the relevant areas of interest. In other words, insufficient land use is decreased use of lands in agriculture and excessive use of the same in cattle farming, thus compromising human and rural development in terms of employment, profitability, nature preservation, as well as management of environmental and natural resources.

Notably, today's wood industry has reached the point of indiscriminate timber trade posing a serious hazard to the environment, in particular, causing soil erosion, alluvial deposits in rivers and abundant floods (Ramos Franco et al., 2021).

Speaking about the economic aspect, it is commonly known that rural territories have dozens of micro and small enterprises featuring low productivity, unstable jobs, especially in the challenging time of war (extensive mine laying, deficit of human resources, elimination of livestock as a result of shelling, disrupted grain exportation logistics, decreased sales prices of grain, increased prices of seeds and fuel, insufficient salaries for basic human needs, curtailed social benefits). Also, everyone knows that the fraction of rural population engaged in informal sector (employees working without employment agreements) is quite large, therefore, availability of a job does not necessarily mean adequate employment, considering that the income gained from such jobs does not cover the basic human needs.

In view of the above, it is evident that the key dynamics of environmental, social and economic development coincide in time, and that those ones hardly lead to a harmonious and fair development. Those areas are very important for development of the nations.

Traditionally, villages are tightly connected with agrarian industry, but this is an old-fashioned vision that does not consider dynamics, processes and activities in these areas of interest. Accordingly, it is hard to single out a rural area because the boundaries between urban and rural territorial formations are becoming more complex and unclear. Likewise, the European Commission believes that "rural areas" or "village world" terms go beyond simple geography; those are umbrella terms encompassing entire economic and social environment consisting of a set of varied activities (El futuro del..., 1988). Considering the above, the scientists say that an "area" and a "territory" are not the same because an "area" goes first, that is, a "territory" is the area of work, energy and information. Accordingly, a "territory" conveys the interrelations established by the public authorities (Raffestain, 2011).

In addition, certain applicable criteria are identified depending on the place of the rural area. For example, in the European Union countries like Germany, Spain, France, Ireland and Italy, the primary criteria identifying an area as rural is the population (Champetier, & Márquez Fernández, 2002). Besides, Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD) and Europeans Statistical Office of the European Commission (EUROSTAT) use the population density criteria according to which there are restrictions of 150 and 100 residents per square kilometer accordingly (Cortés, 2013).

Similarly, we can identify the new factors to be studied within the development models, such as increasingly common connections between rural and urban world and changes of the economic activities commonly practiced in

the village areas due to transfer from the traditional agricultural activity to secondary production and services (Buendía, & Carrasco, 2013). Thus, characteristics of a territory change with time. It has become a multidimensional term due to a large number of factors and/or criteria involved. Remarkably, these terms may be used as synonyms in some contexts or be changed depending on the author's point of view. But the dichotomic division into urban and rural is less relevant now because the modern trends are not taken into account, therefore "rural territories" is the right term.

The rural territory development concept has changed over time since the new economic and social development conditions involve changes in family and rural activities. However, the purpose of the concept is unchanged, to improve the wellbeing of the rural population (Souza, 2019). In addition, the scientists define rural development as "the process of balanced and self-sufficient revival of the village world enabled by its economic, social and environmental potential sustained by the regional policy and integrated implementation of territorially-determined measures by the public organizations." It is noteworthy that development of "territories" and "village territories" are two closely connected conceptual elements (Quintana et al., 1999). Others (Guinjoan et al., 2016a) believe that the rural territory development concept is ambiguous and unclearly defined. Considering the above, the authors realize that rural territory development involves improvement of life and work conditions in the rural areas, respect of the social, cultural and environmental values of the territories. This means that rural territory development has a positive impact on quality of life of the people on the given territory (Guinjoan et al., 2016a).

The contribution into the new approaches to rural territory development has been determined in the same way, as evidenced by a substantial change in the approach since exogenous and branch transfer, that is, modernization paradigm, to the new approach of the local nature, endogenous and integrated, focused on economic, social and environmental goals (Woods, 2010). Consequently, the European regional policy replaces the traditional "top-to-bottom" approaches with the new "bottom-to-top" ones and initiates these substantial changes in rural territory development (Guinjoan et al., 2016b).

Accordingly, adoption of this new approach known as endogenous development features local control over the development process, usage of available resources of a territory, and maintenance of the local profits (Valverde et al., 2018). Thus, the extra-local factors are becoming important, giving rise to non-endogenous development, whereas several authors refer to the same approach characterized as endogenous, local and integral, therefore, "endogenous development" term is flexible enough to include extra-local factors (Mayer et al., 2016). That is, non-endogenous development of rural territories is initiated consistently with the local specifics and needs, and is self-governed by the local population constituting the development subject, hence endogenicity is closely tied to the territory's competitiveness. The higher endogenicity is, the more competitive the rural community becomes (Valverde et al., 2018).

Village and city relationship is the key factor governing sustainable development of regions due to the growing spatial differences between urban and suburban areas (Mayer et al., 2016). In other words, such spatial inequalities call for regional development research in order to analyze interlinkage between rural and urban territories.

Human mobility between rural and urban areas affects mostly the villagers due to unequal access to resources, as exemplified by poor employment prospects and lack of medium and long term marketing opportunities. In addition, sustainable flow of goods and services is one of the strongest ties between cities and villages; urban areas need natural resources (food, workforce and others), while rural ones seek some services in urban regions (healthcare, education, etc.) (Gebre, & Gebremedhin, 2019). Similarly, information flow is consistent with human needs, market conditions, innovations and latest technologies improving agricultural production, lifestyle and other aspects of the territories. Finally, cash flow is characterized by the three types. The first one is formal, institutional (loans), the second one is informal (creditor's loans), and the third one is investments into development of rural territories received from the local authorities and institutions (Lynch, 2005).

It is noteworthy that city and village life is closely connected. This is why village regions are not viewed as isolated units; they reflect interdependence with the closest urban regions (Jamshed et al., 2020). For example, the village population of cities uses non-agricultural income as money transfers in order to boost their agricultural production, improve the lifestyle and send their family members to some urban areas. Therefore, these connections, if clear enough, are facilitating the developmental policy aimed at elimination of poverty and social vulnerability, especially in rural areas (Daly, 1990).

Rural regions play an important role in functioning of urban territories by providing the essential ecosystem services like food, water, timber and raw materials, etc. Rapid extension of urban territories poses a serious threat to such rural ecosystem services largely consumed by the urban population traveling to the rural regions and affecting the village community life (Gebre, & Gebremedhin, 2019). In connection with the above, political efforts should be aimed at improvement and protection of the ecosystem services in the village areas. For cities, it is very important to make investments into maintenance and protection of these priceless ecosystem services (Gebre, & Gebremedhin, 2019).

Likewise, it is worth mentioning the advantages enjoyed by the rural areas as a result of urban development. For instance, purchase of agricultural resources, employment opportunities, access to better healthcare services and education. The advantages gained by both rural and urban areas make it evident that prosperity of cities greatly depends on economic progress of the closest village regions because urban development rarely exists without strong ties with the village areas. Rural territory development plays a great role in planning (Gebre, & Gebremedhin, 2019). The ties between cities and villages offer more opportunities for sustainable economic development in the rural areas. Therefore, sustainable development is very important for the rural regions because it preserves their social and cultural traditions, ensures vibrant natural environment for recreation, as well as evens out the territorial inequalities and generates dynamic village economy with various employment opportunities (Mayer et al., 2016).

"Development" and "growth" terms are used in the environment as synonyms, which is not quite right because they represent different areas, specifically, the classic meaning of "development" conveys "expansion or implementation of potentials for gradual achievement of a more complete condition," while "growth" is explained as "natural increase in sizes by addition of material through assimilation or accumulation" (Daly, 1990). In other words,

development identifies, acknowledges and generates the means of utilization of advantages in practice aimed at improvement and achievement of a more complete condition. Unlike development, growth is more consistent with the quantitative approach according to which increase of physical scope conveys the meaning reflected in the monetary value, without the due regard to the environment and moreover, the consequences.

Similarly, the literature sources exhibit several definitions of sustainable development targeted at harmonization and simultaneous implementation (Munda, 1997) of the biological system objectives (biodiversity, biological productivity and stability), the economic system (satisfaction of the basic needs, promotion of equality, increase in production of goods and services), and the social system (cultural variety, institutional stability, social fairness and commitment). These elements reinforce multidimensional nature of this term. In addition, the Brundtland report defines it as "meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs," and says that development is sustainable if it combines economic solutions with social and environmental wellbeing, and consequently, with economic rationality and social wellbeing (Our common future, 1987), identifies the three main pillars of sustainable development: the environmental aspect distinguishing among the human activities based on the ability to maintain ecosystems; then the social aspect studying the balance of individual needs along with the needs of a group, public awareness and togetherness, and the economic aspect promoting rational use of resources for operating profit purpose (market value optimization). In view of the above, these are the concepts representing components and areas that may be interpreted in different ways, but the key objective of sustainable development is improvement of the quality of human life subject to preservation of natural resources and ecological services allowing development of life (Our common future, 1987).

Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine dated 24.12.1999 adopts the Concept of long-term sustainable development of settlements (15–20 years) the provisions of which are aimed at improvement of environmental health and sustainable development endeavoring adoption of reasonable policies (On approval of the Concept..., 1999).

Sustainable development of territorial communities targeted at non-destructive nature management for social wellbeing of the current and future generations seeking improvement of economic potential of the economic complexes is rapidly evolving in the recent years. For the last decades, the institutions of the United Nations Organization have designed and presented a variety of global development concepts aimed at overcoming the systemic social, environmental and economic crisis in the global context (Mamatova et al., 2020).

I.V. Kotov believes that sustainable development of territorial communities is coordinated development the purpose of which is to ensure environmental safety on a given territory, as well as encourage the community to create the adequate social conditions (Kotov, 2023).

As per the Concept of sustainable development of settlements, sustainable development of territorial communities is managed in the areas listed below:

- 1) rational use of natural resources;
- 2) improvement of social conditions of life;
- 3) availability of housing;
- 4) optimization of production infrastructure;
- 5) development of transport infrastructure;

- 6) upgrade of engineering infrastructure;
- 7) formation of integral living environment in the settlements;
- 8) improvement of sanitary and hygienic conditions;
- 9) protection from unfavorable natural phenomena and prevention of man-made accidents.

O.K. Hordieiev believes that to manage sustainable development of territorial communities in the context of social and economic restrictions and necessity of rational use of natural resources, it is necessary to maintain coordinated work of the economic entities, public authorities, public, territorial community in the first place, thus ensuring adequate coordination, control and responsibility (Hordieiev, 2014).

Discussion and conclusions

The social aspect of sustainable development of rural territories endeavors to strengthen the ties between public authorities and community stakeholders in order to find the integral solutions consistent with dynamics of the relevant regions and capable of taking the challenges.

The environmental aspect outlines the land use conflict arising out of the economic activities in the relevant areas of interest.

The economic aspect has to be seek economic equality and equal access to jobs for rural and urban population, as well as improve the quality of life for the villagers.

Conclusions and further research prospects. The article identifies the new factors that have to be studied in the development models, for example, the ever-growing ties between city and village life, the economic activity changes emerging in the rural areas due to transfer from the traditional agriculture to secondary production and services.

It has been proven that village and city relationship is a deciding factor governing sustainable regional development, because spatial differences between cities and suburban areas are growing, and therefore it is necessary to study regional development to analyze interlinkage between rural and urban territories.

Further prospects of scientific researches in the area of public administration of sustainable development of rural territories involve improvement of the approaches to implementation of the mechanisms ensuring and verifying the current condition and tendencies of efficient interlinkage between economic, environmental and social aspects of development of the given territorial formations, establishment of the principles, indications and criteria for assessment of efficiency of the post-war restoration of this segment of the Ukrainian society.

Authors' contribution: Larysa Komakha – methodology; analysis of sources, formation of the theoretical basis of research; Viktoriia Koltun - preparation of literature review or theoretical basis of research, conceptualization.

References

Babaev, V. M., Novikova, M. M., Chernov, S. I., Kondratenko, N. O., Novikov, D. A., Mazur, A. B., Kalashnikova, H. I., Volkova, M. V., Hnatenko, M. K., Magomedova, M. A., Hayduchenko, S. O., Lyakh, Y. I., Plotnytska, S. I., Degtyar, O. A., Belska, T. V., Volik, S. V., Burmaka, T. M., Shevchenko, V. S., Velikikh, K. O., Borovyuk, M. V., & Zaporozhets, G. V. (2019). *Practical aspects of governmental management in the context of sustainable development*. Printing house Madrid [in Ukrainian]. [Бабаєв, В. М., Новикова, М. М., Чернов, С. І., Кондратенко, Н. О., Новиков, Д. А., Мазур, А. Б., Калашнікова, Х. І., Волкова, М. В., Гнатенко, М. К., Магомедова, М. А., Гайдученко, С. О., Лях, Ю. І., Плотницька, С. І., Дегтяр, О. А., Бельська, Т. В., Волік, С. В., Бурмака, Т. М., Шевченко, В. С., Великих, К. О., Боровиук, М. В., & Запорожець, Г. В. (2019). *Практичні аспекти публічного управління в контексті сталого розвитку*. Друкарня Мадрид]. http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/_3_1.pdf

Bobrovska, O. Y., Krushelnitska, T. A. & Latynin, M. A. (2017). *Territorial development potential: methodological bases of formation and*

strengthening. (O. Y. Bobrovska, Eds.). Dnipropetrovsk Regional Institute for Public Administration, National Academy for Public Administration [in Ukrainian]. [Бобровська, О. Ю., Крушельницька, Т. А., & Латинін, М. А. (2017). *Потенціал розвитку територій: методологічні засади формування і нарощення* (О. Ю. Бобровська, Ред). ДРІДУ НАДУ.]

Buendía, I., & Carrasco, I. I. (2013). Mujer, actividad emprendedora y desarrollo rural en América Latina y el Caribe [Women, entrepreneurial activity and rural development in Latin America and the Caribbean]. *Cuadernos de Desarrollo Rural*, 10(72), 21–45. <https://doi.org/10.11144/Javeriana.cdr10-72.maed>

Champetier, Y., & Márquez Fernández, D. (2002). Bases Metodológicas para el Desarrollo Rural [Methodological Bases for Rural Development]. In S. Akal (Ed.), *Nuevos Horizontes en el Desarrollo Rural*. Akal.

Chykarenko, I. A., Mamatova, T. V., Chykarenko, O. O., Sergienko, E. O., & Martseniuk, O. O. (2020). Organizational and Legal Aspects of Elaboration of Amalgamated Territorial Communities Sustainable Development Strategies. *International Journal of Management*, 11(5), 1084–1093. <https://doi.org/10.34218/IJM.11.5.2020.099>

Cortés, C. (2013). *Estrategias de Desarrollo Rural en la UE: Definición de Espacio Rural, Ruralidad y Desarrollo Rural* [Rural Development Strategies in the EU: Definition of Rural Area, Rurality and Rural Development]. Universidad Alicante. https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/26548/2/Dosier_teorico.pdf

Daly, H. E. (1990). Toward some operational principles of sustainable development. *Ecol. Econ*, 2, 1–6. <https://doi.org/10.4324/9781315241951-26>

The future of the rural world. (1988). *Bulletin of the European Communities*, (88)501. <http://aei.pitt.edu/5214/1/5214.pdf>

Gebre, T., & Gebremedhin, B. (2019). The mutual benefits of promoting rural-urban interdependence through linked ecosystem services. *Global Ecology and Conservation*, 20. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2019.e00707>

Guinjoan, E., Badia, A., & Tulla, A. (2016a). Noves ruralitats i desenvolupament rural. Estat de la qüestió i aplicació d'un nou mètode d'anàlisi a Catalunya: la "rural web" [New rural areas and rural development. Status of the issue and application of a new method of analysis in Catalonia: the "rural web"]. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 62(3), 503–530. <https://doi.org/10.5565/rev/dag.366>

Guinjoan, E., Badia, A., & Tulla, A. (2016b). El nuevo paradigma de Desarrollo rural. Reflexión teórica y reconceptualización a partir de la Rural web [The new paradigm of rural development. Theoretical reflection and reconceptualization from the Rural web]. *Boletín de la Asociación Española de Geografía*, 71, 179–204. <https://doi.org/10.21138/bage.2279>

Hidalgo, F. (2020). Frente a la pandemia: potencialidades de la ruralidad y las agriculturas campesinas [Facing the pandemic: potentialities of rurality and peasant agriculture]. *Boletín académico "Sociología y Política hoy*, 4(4), 103–113.

Hordieiev, O. K. (2014). *Mechanisms ensuring sustainable development of territorial community* [Unpublished dissertation of Candidate of Sciences in Public Administration]. Odessa Regional Institute of Public Administration [in Ukrainian]. [Гордєєв, О. К. (2014). *Механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади* [Неопубл. дис. канд. наук з держ. упр.]. Одеський регіональний інститут державного управління].

Jamshed, A., Birkmann, J., Feldmeyer, D., & Rana, I. A. (2020). A conceptual framework to understand the dynamics of rural-urban linkages for rural flood vulnerability. *Sustainability*, 12(7), 1–25. <https://doi.org/10.3390/su12072894>

Kotov, I. V. (2023). Theoretical bases of management of sustainable development of territorial communities. *Law and governmental regulation*, 3, 83–87 [in Ukrainian]. [Котов, І. В. (2023). Теоретичні основи управління сталим розвитком територіальних громад. *Право та державне управління*, 3, 83–87].

Kravchenko, T. A. (2014). Bases of sustainable development of territorial communities, systemic approach to effectuation of the national interests of Ukraine. *Theory and practice of public management and local self-government*, 1 [in Ukrainian]. [Кравченко, Т. А. (2014). Основа сталого розвитку територіальних громад – системний підхід до реалізації національних інтересів України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, 1]. http://el-zbirn-du.at.ua/2014_1/24.pdf

Lopez, L. (2019). Pobreza y subdesarrollo rural en Colombia. Análisis desde la Teoría del Sesgo Urbano [Poverty and rural underdevelopment in Colombia. Analysis from the Urban Bias Theory]. *Estudios políticos*, 54, 59–81. <https://doi.org/10.17533/udea.espo.n54a04>

Lynch, K. (2005). *Rural Urban Interaction in the Developing World Perspectives in Development*. Routledge Perspectives on Development.

Mamatova, T. V., Chykarenko, I. A., Moroz, E. G., Yepifanova, I. Yu., & Kudlaieva, N. V. (2020). Management of Enterprises and Organizations under the Conditions of Sustainable Development. *International Journal of Management*, 11(04), 151–159. https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29917/Yepifanova_IJM_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Manzi, L., & Migración, La. (2020). *Rural hacia las ciudades: Desafíos y oportunidades* [From Rural to Cities: Challenges and Opportunities]. Oficina Regional para Centroamérica, Norteamérica y El Caribe. <https://rosan jose. iom.int/es/blogs/la-migracion-rural-hacia-las-ciudades-desafios-y-oportunidades>

Mayer, H., Habersetzer, A., & Meili R. (2016). Rural-urban linkages and sustainable regional development: the role of entrepreneurs in linking peripheries and centers. *Sustainability Times*, 8(745). <https://doi.org/10.3390/su8080745>

Munda, G. (1997). Environmental economics, ecological economics, and the concept of sustainable development. *Environ*, 6(2), 213–233. <https://doi.org/10.3197/096327197776679158>

On approval of the Concept of sustainable development of settlements, Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 1359-XIV (1999, December 24) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів, Постанова Верховної Ради України № 1359-XIV (1999) (Україна)]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359%2014>

Our common future (Report of the World Commission on Environment and Development). (1987). <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

Quintana, J., Cazorla, J., & Merino, A. (1999). *Desarrollo rural en la Unión Europea: Modelos de participación social* [Rural development in the European Union: Models of social participation]. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.

Raffestain, C. (2011). Tercera parte. El territorio y el Poder [Part Three. Territory and Power]. In *En Geografía del Poder* (pp. 101–158).

Ramos Franco, A., Vargas, I. A., Cabrera Ruiz, L., & Diaz Rojas, L. (2021). ¿Ganadería o conservación? Caracterización del conflicto ambiental en la Reserva Forestal Protectora "El Malmo" (Tunja – Boyaca, Colombia) [Livestock farming or conservation? Characterization of the environmental conflict in the "El Malmo" Protective Forest Reserve (Tunja – Boyaca, Colombia)]. *Revista Mutis*, 11(1), 37–47. <https://doi.org/10.21789/22561498.1638>

Las zonas rurales son claves para el crecimiento económico de los países en Desarrollo, dice la FAO [Rural areas are key to economic growth in developing countries, says FAO]. (2017, October 9). *Objetivos de desarrollo sostenible*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/2017/10/las-zonas-rurales-son-clave-para-el-crecimiento-economico-de-los-paises-en-desarrollo-dice-la-fao/>

Souza, R. P. (2019). O desenvolvimento rural no estado do Rio de Janeiro a partir de uma análise multidimensional [Rural development in the state of Rio de Janeiro from a multidimensional analysis]. *Revista Económica Social Rural*, 57(1), 100–126. <https://doi.org/10.1590/1234-56781806-94790570107>

Valverde, F. A. N., García, E. C., & Pérez J. A. C. (2018). Análisis a largo plazo de las actuaciones en desarrollo rural neoendógeno: Continuidad de las empresas creadas con la ayuda de leader y proder en tres comarcas andaluzas en la década de 1990 [A long-run analysis of neoendogenous rural development policies: The persistence of businesses created with the support of leader and proder in three districts of Andalusia (Spain) in the 1990s]. *Ager*, 25, 189–219. <https://doi.org/10.4422/ager.2018.09>

Woods, M. (2010). *Rural*. Routledge.

Отримано редакцією журналу / Received: 04.06.24

Прорецензовано / Revised: 14.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 17.06.24

Лариса КОМАХА, д-р філос. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-8474-372X

e-mail: l_komakha@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Вікторія КОЛТУН, д-р наук з держ. упр., проф.

ORCID ID: 0000-0001-8432-873X

e-mail: viktoriia_koltun@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Вступ. Розглянуто специфічні аспекти сталого розвитку сільських територій як віхи на шляху до гармонійного регіонального розвитку. Зазначено, що динаміка та реалії сільських територій детермінують та уможливають сталий розвиток, вимагаючи водночас певних кроків з його підтримки. Підкреслено, що існує очевидна асиметрія між сталим розвитком сільських і міських територій і необхідно вжити заходів для забезпечення рівного доступу жителів до ресурсів і можливостей, що сприятиме розкриттю потенціалу вказаних територій.

Методи. Застосовано як загальні методи, зокрема методи абстрагування, логіки, синтезу та аналізу (наприклад причинно-наслідкового аналізу), екстраполяції, так і спеціальні методи та підходи. Хронологічний (історичний) підхід використано під час аналізу тенденцій відставання у розвитку сільських територій відносно міських; комплекс методів, що належать до широкого кола теорії системи застосовано для аналізу кореляцій між середовищем різного рівня, зв'язків, ресурсів, динамічних відкритих систем, аналізу гомеостатів зазначених систем); діяльнісний підхід – під час здійснення характеристики причин мобільності сільського та міського населення; моделювання – під час прогнозування перспектив розвитку територій.

Результати. Виявлено, що соціальний аспект сталого розвитку сільських територій спрямований на посилення зв'язків між органами державної влади та зацікавленими сторонами громади з метою пошуку цілісних рішень, які відповідають динаміці відповідних регіонів і здатні протистояти викликам. Екологічний аспект окреслює конфлікт землекористування, що виникає унаслідок господарської діяльності у відповідних сферах інтересів. Економічний аспект має полягати в досягненні економічної рівності та рівному доступі до роботи для сільського та міського населення, а також покращенні якості життя у сільській місцевості.

Висновки. Виокремлено нові обумовлені фактори, які потребують вивчення у моделях розвитку, такі як зв'язки, що все частіше виникають між сільським і міським світом, а також зміни в типах економічної діяльності, що розвиваються на сільських територіях, оскільки відбувається перехід від сільськогосподарської діяльності, яка є традиційною працею, до вторинної виробничої та обслуговочої діяльності.

Доведено, що відносини між селом і містом є вирішальним фактором сталого розвитку регіонів, оскільки просторові відмінності між центрами та периферіями зростають, ці просторові нерівності вимагають досліджень регіонального розвитку для аналізу взаємозалежності між сільськими та міськими територіями.

Ключові слова: сталий розвиток, економічний вимір, екологічний вимір, соціальний вимір, сільські території, публічне управління.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 351.07:[316.324.8:[004.7/.9+681.5]](477)(045)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-7/22>

Serhi LEGKYII, PhD (Econ.)
ORCID ID: 0009-0003-6690-8273
e-mail: legkiis@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

STIMULATING INNOVATION AND SUPPORTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INTEGRATION OF INVESTMENT POLICY AND DIGITAL TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF PANDEMICS

Background. *This article examines the interconnection between state investment policy and the digital transformation of society in the context of pandemics, with an emphasis on stimulating innovation and sustainable development. The paper is dedicated to analyzing strategies that foster innovation and sustainable growth within the integration of investment policy and digital transformation, particularly under pandemic conditions. The study considers the potential of digitalization as a catalyst for the development of smart cities, which can significantly enhance the quality of life for citizens by ensuring safety, energy efficiency, and creating comfortable living conditions.*

Methods. *Employing an analytical approach, the research assesses current strategies and initiatives, as well as explores the potential of digitalization for the development of smart cities.*

Results. *The analysis demonstrates that digitalization can significantly improve the quality of life for citizens by ensuring safety and energy efficiency. It highlights the challenges and opportunities that arise for states and economic entities. The paper analyzes how states, regions, and business structures can adapt to rapid changes induced by digital innovations and global crises, including pandemics. It emphasizes the necessity of developing comprehensive strategies that integrate investment policy and digital technologies to achieve sustainable development and form smart cities capable of effectively responding to contemporary challenges. The role of informational transformation in creating smart cities as a platform for enhancing educational systems, healthcare, production innovation, and increasing energy efficiency is outlined.*

Conclusions. *The conclusions underscore the relevance of smart city development in the context of integrating investment policy and digital transformations, which require new approaches to management, societal development, and interaction with global challenges. The development of comprehensive strategies that integrate investment policy and digital transformation is key to achieving sustainable development and creating smart cities capable of effectively responding to modern challenges.*

Keywords: *innovation, sustainable development, investment policy, digital transformation, pandemics, smart city, information society.*

Background

Problem Statement. In the context of global pandemics, the integration of investment policy and digital transformation becomes crucial for stimulating innovation and supporting the sustainable development of states and enterprises. Digitalization plays a pivotal role in ensuring market competitiveness, influencing the efficiency of production, service delivery, education, healthcare, and other areas. However, alongside the advantages, challenges related to the security of digital technologies and the protection of personal data emerge. Pandemics introduce adjustments in the development of digital technologies, requiring new approaches to investment policy that account for rapid changes in the global environment. This necessitates research into digital transformation processes that facilitate the formation of a "smart" society, where information and communication technologies underpin the enhancement of life quality, comfort, and safety of citizens, as well as effective interaction with government structures.

Analysis of Recent Research and Publications. The theme of integrating investment policy and digital transformation, particularly in the context of pandemics, is garnering increasing attention in the scientific world. This is reflected in the growing body of research focused on stimulating innovation and supporting sustainable development through digital technologies. Scholars from various countries, including Ukraine, are actively investigating how digital transformation can contribute to the realization of smart city concepts and adaptation to rapid changes induced by global crises. Researchers such as A. Andrienko, H. Zhekalov, I. Zhukovych, N. Kraus, I. Ryzhkova, S. Chukut have made significant contributions

to the exploration of these issues. However, the need for further research remains pressing, as digital transformation and investment policy in pandemic conditions demand new knowledge and innovative solutions.

Research Objective. The research aims to determine how the integration of investment policy and digital transformation can aid in stimulating innovation and supporting sustainable development amidst pandemics, as well as to devise recommendations for the effective implementation of these strategies at national and local levels. The primary tasks of the study include analyzing the impact of pandemics on investment policy and digital transformation, particularly their interplay and influence on innovative activity; exploring the potential of digital transformation to support sustainable development and stimulate innovation under the constraints imposed by pandemic crises; and developing strategic recommendations for integrating investment policy and digital initiatives that consider the needs for sustainable development and the capacity for rapid adaptation in crisis conditions.

Methods

Employing an analytical approach, the research assesses current strategies and initiatives, as well as explores the potential of digitalization for the development of smart cities.

Results

The use of information and communication technologies began in the late 20th century, leading to their rapid development and global dissemination. This has resulted in the emergence of new tools and methods of application, creating new opportunities for societal benefits. Digitalization processes have become a tool for shaping the information society, which entails, among other things,

© Legkyii Serhi, 2024

the use of information and communication and computer technologies to transform and optimize all aspects of human life activities – from production to consumption (Volume of data/information..., 2021).

The foundation of digitalization consists of the widespread use of various devices connected to the internet that can collect, compute, and generate available volumes of digital data with the aim of improving the quality of life, convenience, and comfort of citizens. Today, digitalization is not just a popular trend; it underpins the main aspects of society's functioning. Analysts note that investments in the digitalization of business processes will account for 55% of all investments in the development of information and communication technologies by the end of 2024. The digitalization processes received the most significant boost during the COVID-19 pandemic and define the possibility of increasing profitability and economic efficiency through the further implementation of digital solutions. Among the most common processes, analysts highlight further automation and electronic document management (Vernyhora, 2022).

Key aspects of digitalization that contribute to stimulating innovation and supporting sustainable development, especially in pandemic conditions, include the development of components such as the internet of things, cloud computing, artificial intelligence, blockchain, digital platforms, and cybersecurity. These elements are an integral part of modern spheres of activity and form the basis of new directions such as FinTech, InsurTech, AgroTech, HealthTech, EdTech, as well as digitalization in the fields of public administration, defense, and environmental protection. Digital infrastructure is rapidly developing and is already considered the fourth essential element for human life, second only to basics such as water, gas, and electricity (Markevych, 2021). The implementation of digital technologies opens new opportunities for competition, increases flexibility, and allows for rapid scaling of activities in new markets, which is particularly important in pandemic conditions.

The integration of state investment policy and digital transformation at the city level in pandemic conditions includes several key steps. Firstly, it is necessary to analyze the current situation, namely, to study the impact of the pandemic on the city's economy and identify sectors that need the most support, and to assess the existing infrastructure and the city's technological readiness for digital transformation. Secondly, to develop a strategic plan, which means defining priority directions for investments that can contribute to recovery from the pandemic and stimulate digital transformation, and to develop a long-term plan for integrating investment policy with digital initiatives. Thirdly, the involvement of stakeholders, which is implemented as establishing partnerships between the government, the private sector, academic institutions, and the public, and ensuring citizen participation in the planning and implementation of digital projects. Fourthly, investing in key technologies. This involves focusing on the development of broadband internet, cloud technologies, big data, and artificial intelligence, and supporting startups and innovative projects that promote digital transformation. Fifth, monitoring and evaluation, which involves implementing a monitoring system to track the progress and effectiveness of investments and regularly assessing the results and adjusting the strategy according to the data obtained. Sixth, adaptation and flexibility, which requires building an adaptive management model capable of quickly responding to changes caused by pandemic conditions and readiness to modify investment plans in response to new challenges and opportunities.

These steps help ensure that investment policy and digital transformation work together to support the sustainable development of the city and its ability to effectively respond to crisis situations, such as pandemics.

The main directions of digitalization that contribute to stimulating innovation and supporting sustainable development in pandemic conditions include the comprehensive development of digital infrastructure and the growing dependence on software. According to international studies, almost 70 % of the next decade will be supported by digital processes. The contribution of digital enterprises to GDP indicates significant development of digital tools and infrastructure (Krupianyk, 2023). Promising directions such as 5G technologies, virtualization, digital education, digital health, and alternative energy will define the development of the digital economy. However, security issues in digitalization processes are critical, as 5G technologies carry both opportunities and threats.

The needs for information security systems are growing and are projected to reach \$25.9 billion by 2030. The realization of the information society, with an emphasis on the digitalization of public and regional management, requires cooperation with international organizations and the involvement of technical assistance (Zhekalo, 2019). The development of digital technologies, accelerated by the COVID-19 pandemic, expands their application in all spheres of social life, from improving the life cycle of citizens to influencing the social status of communities. Digital transformation involves providing convenience for citizens, delivering services electronically, developing online stores, internet banking, and social networks. The digitalization of the economy includes digital reforms in education, medicine, public administration, and business, promoting the implementation of innovations through information technologies (Batchenko, 2023).

Digitalization of society in the context of pandemics opens new opportunities for stimulating innovation and supporting sustainable development, offering economic and social benefits. Economic advantages include GDP growth, increased employment and labor productivity, as well as the development of small and medium-sized businesses. Social benefits encompass enhancing inclusivity, reducing poverty, and improving the accessibility and quality of medical services and education, as well as a positive impact on the environment and a reduction in crime rates.

Digitalization implies the intensive use of information and communication technologies and global networks, realized through the internet and mobile networks, facilitating the automation of business processes. This is necessary for the realization of the smart city concept, which forms new relationships between citizens, business, and government. Understanding digitalization and its impact on society is key to the development of smart cities that ensure a high standard of living, economic prosperity, social stability, and environmental responsibility.

Smart cities, which use digitalization to enhance efficiency and productivity, provide citizens with real-time interaction opportunities with the urban environment, quickly adapting to their needs. They also ensure access to open data, expanding citizens' possibilities. Digitalization is a tool for forming communities that promote local economic development and citizen comfort, building an urban environment based on effective planning and competitiveness. The realization of a smart city is impossible without extensive digitalization, as it relies on innovative communication technologies that cover all spheres of societal life, increasing its efficiency and competitiveness.

The state's investment policy can significantly contribute to the digitalization of cities through infrastructure funding if the state can invest in the development of digital infrastructure, such as broadband internet, data centers, and 5G networks, which are the foundation for digital innovations in cities. Investments in startups and technology companies developing solutions for smart cities can stimulate the development of new products and services. Additionally, investments in electronic platforms for providing government services online can increase the efficiency and accessibility of these services for citizens. Funding programs for digital literacy and education can prepare the workforce for work in the digital economy. The development and implementation of laws that promote digital transformation and protect user rights and data are key to creating trust in digital initiatives (Krupianyuk, 2023). Collaboration with international organizations can provide access to best practices and additional funding for digitalization. These directions allow the state to create a conducive environment for the digital transformation of cities, leading to improved quality of life for citizens and the efficiency of urban management.

The smart city concept embodies comprehensive socio-technological transformations that have arisen thanks to progress in information and communication technologies, the latest standards of energy efficiency, and the reform of relationships between citizens and government. In such cities, citizens become active participants in urban services, not just consumers.

Smart cities represent an innovative model of urban transformation where information technologies solve complex problems, modernize the management system, and contribute to community development (Ryzhova, & Zakharova, 2018). This concept aims to enhance the

quality of life through the integration of information and communication technologies into the urban infrastructure, ensuring a high level of service and comfort for residents.

Smart technologies not only optimize the use of urban resources, such as transportation networks and energy consumption, but also engage citizens in interaction with the government, improving safety, meeting the needs of the elderly, and developing infrastructure.

Digital transformation paves the way for the realization of the smart city concept, enhancing the efficiency of information resource utilization in various areas, including energy efficiency and municipal transport. Digitalization transforms cities into drivers of the economy, raises the level of education and culture, and becomes a platform for the implementation of technological and social innovations (Ryzhova, 2017).

Information infrastructure is key to attracting qualified professionals and investments, so the development of smart cities entails systemic changes through modern information and communication technologies and energy efficiency standards, as well as a new model of interaction between the government and citizens (Kraus et al., 2018). The smart city concept provides citizens with opportunities for real interaction with the urban environment, rapid adaptation to their needs, access to open data, and the expansion of their capabilities. The realization of a smart city is based on the widespread implementation of information and communication technologies that promote safe and comfortable living for residents, as well as other advantages made possible by the digitalization of society. Digitalization is a necessary condition for the realization of the smart city concept, as it is based on the implementation of innovative communication technologies in all spheres of societal life, increasing its efficiency and competitiveness (tabl. 1).

Table 1

PEST analysis of factors influencing the stimulation of innovation and support for sustainable development: integration of investment policy and digital transformation in pandemic conditions (conducted by the author)

Factors	Impact on stimulating innovation and supporting sustainable development: integration of investment policy and digital transformation in the context of pandemics
Political	Government support for investments in digital technologies. Legislation on cybersecurity and data protection. International cooperation in the digital economy
Economic	Availability of capital for innovative projects. Economic incentives for digitalization. Market trends and the growing demand for digital services
Social	Public awareness and acceptance of digital innovations. The level of digital literacy and access to education. Demographic changes and their impact on digital needs
Technological	Progress in technological research. Development of digital infrastructure. The importance of cybersecurity in digital transformation

This table helps to systematize external factors that can influence the success or risks associated with the integration of investment policy and digital transformation, especially in the context of pandemics.

To stimulate innovation and support sustainable development through the integration of investment policy and digital transformation in pandemic conditions, the following recommendations can be formulated:

1. Develop specialized investment instruments. Stimulate investment processes. They will contribute to economic stability and development, particularly in supporting small and medium-sized enterprises (SMEs) and attracting international companies. Implement measures that stimulate investments in key economic sectors, especially during pandemics.

2. The economy must increase the share of the innovative component at its core, which means focusing on

innovations as a key factor in activating economic development and recovery.

3. Formation of an innovative culture system, namely, creating conditions for the development of an innovative culture that includes education, training, and knowledge exchange. Support for innovative entrepreneurship. Encouraging the development of innovative entrepreneurship as a necessary condition for socio-economic development.

4. Improvement of legislation, providing legal support. Development and implementation of legal frameworks that will facilitate investments in innovation and digital transformation.

5. Support for scientific research and development on this topic. Increase funding for scientific research that promotes innovative activity and technological progress.

These recommendations can help governments, international organizations, and investors create conditions for stimulating innovation and supporting sustainable

development, providing an effective response to the challenges that arise in pandemic conditions.

Discussion and conclusions

The issue of ensuring the effectiveness of investment policy requires in-depth research. Additionally, there is a need to identify the best practices and models for integrating digital solutions into the recovery and development of local communities, the role of artificial intelligence, how to stimulate green innovations, the potential role of the circular economy, the necessary steps for rapid technological development, and how the state can initiate innovations during and after wartime. These questions demand thorough analysis and discussion among experts, government officials, business representatives, and the public to develop comprehensive strategies that meet the needs of society and the economy in pandemic conditions.

The informational transformation of society has paved the way for the realization of the smart city concept, which integrates information and communication technologies to enhance the quality of life, comfort, and safety of citizens, as well as to ensure energy efficiency. The development of the information society has stimulated digital transformations that have led to the creation of smart cities focused on improving the standard of living and comfort of the population. Digitalization is becoming a strategic direction for national development, where the implementation of innovative tools such as the internet of things, artificial intelligence, blockchain, and others, contributes to increased productivity and competitiveness in various economic sectors. These technologies play a key role in public administration and significantly affect everyday societal life. However, digitalization is associated with risks, such as cybersecurity issues and the need for continuous innovation updates, which require attention and a strategic approach to ensure sustainable development in pandemic conditions.

References

Batchenko, L. (2023). Digitization of the country's economy: trends and prospects. *Tourism and hospitality industry in Central and Eastern*

Europe, 9, 12–19 [in Ukrainian]. [Батченко, Л. (2023). Цифрова економіка країни: тенденції та перспективи. *Індустрія туризму в Центральній та Східній Європі*, 9, 12–19].

Kraus, N., Holoborodko, O., & Kraus, K. (2018). Digital economy: trends and perspectives of avant-garde nature of development. *Efficient economy*, 1 [in Ukrainian]. [Краус, Н., Голобородько, О. & Краус, К. (2018). Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*, 1]. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf

Krupianyk, A. (2023, August 22). *Digital economy of Ukraine: main facts of development*. VoxUkraine [in Ukrainian]. [Круп'яник, А. (2023, 22 серпня). *Цифрова економіка України: основні факти розвитку*. VoxUkraine]. <https://voxukraine.org/tsyfrova-ekonomika-ukrayiny-osnovni-factory-rozvytku>

Markevych, K. (2021). *Smart infrastructure in the sustainable development of cities: world experience and prospects of Ukraine*. Zapovit [in Ukrainian]. [Маркевич, К. (2021). *Смарт-інфраструктура у сталому розвитку міст: світовий досвід та перспективи України*. Заповіт].

Ryzhova, I. (2017). Smart technologies as a factor in the development of modern design. *Humanitarian Bulletin ZDIA*, 69, 174–183 [in Ukrainian]. [Рижова, І. (2017). Смарт-технології як фактор розвитку сучасного дизайну. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 69, 174–183].

Ryzhova, I., & Zakharova, S. (2018). The influence of "smart technologies" on the development of "smart cities" in the information society. *Humanitarian Bulletin ZDIA*, 72, 81–90 [in Ukrainian]. [Рижова, І., & Захарова, С. (2018). Вплив "смарт-технологій" на розвиток "смарт-міста" в інформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 72, 81–90]. <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2018.130575>

Vernyhora, O. (2022, January 13). *How the digital economy will develop in the coming years. Why rapid development is predicted for the digital economy and how Ukrainian companies can digitize their business now*. Economic truth [in Ukrainian]. [Вернигора, О. (2022, 13 січня). *Як розвиватиметься цифрова економіка у найближчі роки. Чому цифровій економіці прогнозують стрімкий розвиток та як українським компаніям діджиталізувати свій бізнес зараз*. Економічна правда]. <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/01/13/681412>

Volume of data/information created, captured, copied, and consumed worldwide from 2010 to 2020, with forecasts from 2021 to 2025. Statista. <https://www.statista.com/statistics/871513/worldwide-data-created>

Zhekalo, H. (2019). Digital economy of Ukraine: problems and development prospects. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 1(26), 56–60 [in Ukrainian]. [Жекало, Н. (2019). Цифрова економіка України: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 1(26), 56–60]. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/26_1_2019ua/12.pdf

Отримано редакцією журналу / Received: 11.06.24

Прорецензовано / Revised: 17.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 24.06.24

Сергій ЛЕГКИЙ, канд. екон. наук

ORCID ID: 0009-0003-6690-8273

e-mail: legkiis@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙ ТА ПІДТРИМКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ІНТЕГРАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Вступ. Розглянуто взаємозв'язок між інвестиційною політикою держави та цифровою трансформацією суспільства в контексті пандемії з акцентом на стимулювання інновацій та сталого розвитку. Присвячено аналізу стратегій, які сприяють інноваціям та сталому розвитку в межах інтеграції інвестиційної політики та цифрової трансформації з особливим акцентом на умови пандемії. Досліджено потенціал цифровізації як каталізатора для розвитку смарт-міст, що може значно підвищити якість життя громадян, забезпечуючи безпеку, енергоефективність та створення комфортних умов проживання.

Методи. За допомогою аналітичного підходу оцінено поточні стратегії та ініціативи, а також досліджено потенціал цифровізації для розвитку смарт-міст.

Результати. Аналіз показує, що цифровізація може значно підвищити якість життя громадян, забезпечуючи безпеку та енергоефективність, та висвітлює виклики та можливості, що виникають перед державами та суб'єктами господарювання. Проаналізовано, як держави, регіони та бізнесові структури можуть адаптуватися до швидких змін, викликаних цифровими інноваціями та глобальними кризами, зокрема пандеміями. Наголошено на необхідності розробляти всебічні стратегії, які інтегрують інвестиційну політику та цифрові технології для досягнення сталого розвитку та формування смарт-міст, здатних ефективно відповідати на сучасні виклики. Окреслено роль інформаційної трансформації у створенні смарт-міст як платформи для удосконалення освітніх систем, охорони здоров'я, інноваційності виробництва та підвищення енергоефективності.

Висновки. Підкреслено актуальність теми розвитку смарт-міст у контексті інтеграції інвестиційної політики та цифрових трансформацій, що вимагають нових підходів до управління, розвитку суспільства та взаємодії з глобальними викликами. Акцентовано, що розроблення комплексних стратегій, які інтегрують інвестиційну політику та цифрову трансформацію, є ключовим для досягнення сталого розвитку та створення смарт-міст, здатних ефективно реагувати на сучасні виклики.

Ключові слова: інновації, сталий розвиток, інвестиційна політика, цифрова трансформація, пандемії, смарт-місто, інформаційне суспільство.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 35:342.53(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-8/22>

Nadiia MAKSIMENTSEVA, DSc (Law)
ORCID ID: 0000-0001-7774-1948
e-mail: nmaksime@yahoo.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Maksym MAKSIMENTSEV, DSc (Law)
ORCID ID: 0000-0002-1173-9113
e-mail: m.h.maksimentsev@dpu.edu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

REPRESENTATIVE DEMOCRACY AND PARLIAMENTARISM UNDER THE MARTIAL LAW

Background. The article is devoted to the study of the peculiarities of the implementation of parliamentarism in the conditions of representative democracy under martial law. Military aggression led to the creation of a mechanism for the protection of the state and its bodies, as well as the establishment of an effective mechanism for responding to rapid changes in the situation and preserving the full and effective work of state authorities, which were created in the state precisely thanks to the phenomenon of representation and the role of parliamentarism.

Methods. The research process employed both general scientific and special scientific methods, specifically: structural analysis to examine constitutional norms and key law provisions that serve as the cornerstones of parliamentarism and the means by which the people exercise their power through the parliamentary institution of representation; comparative analysis to compare the types and forms of implementation of representative democracy under unique conditions of martial law; and abstract-logical to analyze literary sources, the regulatory framework, and the formation of conclusions.

Results. After the standards of the existing legislation were examined and modifications made, the following legislative innovations were emphasized in the many areas of the Ukrainian Parliament's (Verhovna Rada Ukrainy, VRU) activity: These areas include: a) allocating the parliament's powers to determine the details of military administrations' operations, to elect and remove officials; b) restricting the parliament's financial authority; c) enforcing the right to information regarding the posting of draft and adopted laws of Ukraine on the official website; d) organizing the work of factions; e) attempting to move the sessions and voting process online; f) planning Council activities and keeping track of the working hours of Ukrainian deputies.

Prior to anything else, it is necessary to look at the roles and authority of the Ukrainian people's representative in the Verkhovna Rada of Ukraine with regard to carrying out their responsibilities in many areas of life. As a result, it was decided that the Cabinet of Ministers of Ukraine, the executive body, would now have additional authority in the area of economic activity. This would enable it to move swiftly and take decisive action to boost the State of Ukraine's economy. In light of the authority and appointment of military administrations, as well as the election and removal of public officials, the division of powers under the supervision of the parliament is addressed.

Conclusions. Such restriction on parliamentary powers can be implemented in line with the model of constitutionalism established in the Ukrainian Constitution, and in certain instances, it is even expressly permitted by the rules of the direct effect of the Basic Law. The intention is to empower the executive authorities to address issues confronting the state and its bodies as quickly and efficiently as possible, especially when it comes to the state's economic protection and the welfare of the nation.

However, there are powers that belong exclusively to the legislative body, such as the establishment of restrictions on human and civil rights and freedoms by the laws of Ukraine. This situation must be observed following international law and the Constitution of Ukraine, in compliance with the decision of the Constitutional Court of Ukraine

Keywords: representative democracy, state power, parliament, public administration, constitution, interpellation procedure, martial law.

Background

War commenced by the Russian Federation against Ukraine opened a new page in the history of our country and created conditions for the consolidation of both state authorities and society as a whole. The challenges of ensuring national security, sovereignty, and territorial unity of the state led to the introduction of changes to the existing order of governance in the state. However, despite the extremely difficult times for the Ukrainian people, compliance with the norms of the Constitution of Ukraine, the provisions of the current legislation of Ukraine are the basis and should become a guarantee of victory in this terrible war.

Methods

Research methods consist in the study of approaches, forms, and methods that are used during the formation of representative authorities under martial law, which in the future will truly implement the will of the Ukrainian people, ensure transitional justice and rule-making, and shape the agenda of the post-war reconstruction (Andersen, 2015) and development of the Ukrainian state.

To achieve the defined goal, a number of general scientific and special scientific methods were used in the

research process, in particular: abstract-logical – for the analysis of literary sources, the regulatory framework and the formation of conclusions; comparative analysis – to compare the types and forms of implementation of representative democracy in special conditions of martial law; structural analysis in the process of researching constitutional norms and provisions of key laws that provide the foundations of parliamentarism and the exercise of the power of the people through the parliamentary institution of representation.

Results

According to V. A. Goshchovskaya's definition of "parliamentarism" (Goshchovskaya et al., 2021), it can be understood in a dualistic sense as a "special" system of organization of state power, one that is based on the principles of the rule of law, the separation of powers, and the leading role of the parliament in establishing and developing social justice relations. It is a system of creating a mechanism of public power that allows citizens' interests to be taken into account when making state decisions, a mechanism that would ensure real people's power. Additionally, as a part of the public administration system, it is a particular political institution that fosters the growth of

© Maksimentseva Nadiia, Maksimentsev Maksym, 2024

local self-government. It also helps to: foster the formation and activity of political parties; in parliamentary proceedings, parties safeguard the social, political, and economic interests of groups in representative bodies; foster political indoctrination among citizens; and act as a go-between for the populace and the state. In the parliament, their political platforms are translated into decisions that steer the state's future internal and external political development as well as its management system. It involves increasing individuals' political involvement in public administration and helping them express and consolidate their interests by creating more avenues for communication between the state and structural components of civil society.

Put differently, parliamentarism in public administration is dualistic in character (Tiilikainen, 2019); it is both a unique way for the state to organize its authority and a particular kind of political organization. Furthermore, it should be noted that the parliament really chooses the government and establishes the primary paths for the state's socioeconomic growth. The concept of parliamentarism is defined by the representational conception of the parliament, which is a type of representative democracy and a reflection of the interests of the Ukrainian people through elected representatives (Ferry et al., 2024). But how did Ukraine's use of martial law impact the structure and nature of parliamentarism? Were these developments in line with the rule of law (Clark, & McCoy, 2010), socially essential, and reasonable (proportionate)? Let's discuss this topic in more detail.

The Verkhovna Rada of Ukraine (hereinafter referred to as the VRU) approves the presidential decrees on the introduction of martial law (Law of Ukraine No. 2102-IX dated 02/24/2022 and others) (On the Introduction of Martial Law, 2022). This is in accordance with Clause 31, Part 1 of Article 85 of the Constitution of Ukraine (Constitution of Ukraine, 1996) and Art. 5 of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" dated 05/12/2015 No. 389-VIII (On the Legal Regime....., 2015). Therefore, in accordance with the guidelines of the Ukrainian Constitution, the legislative representative body of authority shall not make choices on its own; rather, it shall approve or disapprove the state president's decision to declare martial law.

That is to say, in line with the Constitution (of Ukraine) (1996) regarding the division of powers, the President of Ukraine is the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine and leads in the areas of state defense and national security (article 17 of article 106 of the Constitution of Ukraine), i.e., tasks that are currently of utmost importance.

This illustrates parliamentarism's limitations in a certain sense, albeit they are appropriate given the circumstances surrounding martial law. Let us talk about how the Verkhovna Rada of Ukraine ought to function when martial law is in effect.

The elements outlined in Art. 12 of the Ukrainian Law "On the Legal Regime of Martial Law" are adhered to by the VRU in its operations. Yet on March 12, 2022, the May 12, 2022, No. 2259-IX (On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding..., 2022), Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Functioning of the Civil Service and Local Self-Government During Martial Law" (2022) was passed, bringing about the necessary modifications.

Furthermore, the sequence of events is established by the Verkhovna Rada of Ukraine Resolutions "On the organization of the Verkhovna Rada of Ukraine in the

conditions of a state of emergency and/or martial law" dated 24.02.2022 (On the organization of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine in the conditions... , 2022), "On the organization of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine in connection with the act of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine" dated 24.02.2022 No. 2103-IX (On the organization of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine in connection... , 2022), and the VRU Resolution "On some issues of organizing the work of the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation during the eighth session under martial law" dated 09/06/2022 No. 2558-IX.

Consequently, in order to provide favorable circumstances for the execution of policies aimed at defending the state's sovereignty, territorial integrity, and inviolability against the Russian Federation's armed assault against Ukraine it is stated that the VRU operates continuously in plenary session mode and that the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine (First Deputy or Deputy Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine, who performs his duties) has the authority to choose the location and schedule of the plenary session as well as the procedure for voting on the issues that are being discussed (On certain issues..., 2022).

Article 83 of the Ukrainian Constitution states that the Verkhovna Rada of Ukraine must convene without calling a meeting within two days of the President of Ukraine announcing the imposition of martial law or a state of emergency in the country or in certain of its localities. Simultaneously, in case the Verkhovna Rada of Ukraine's term of office ends during a martial law or state of emergency, its powers will be prolonged until the first meeting of the first session of the Verkhovna Rada of Ukraine, which is elected following the revocation of the state of emergency or martial law. When society's requirements and time allow, it will become evident whether or not it makes sense to challenge this section of the Ukrainian Constitution (On the Legal Regime..., 2015).

The first requirement for powers during martial law is found in clause 31 of Article 85 of the Ukrainian Constitution, which states that decrees pertaining to the introduction of martial law or a state of emergency in Ukraine or in some of its localities, on general or partial mobilization, and on the declaration of some localities as ecological emergency zones must be approved within two days of the President of Ukraine's appeal.

The first prerequisite for any activity, including that of the Ukrainian Verkhovna Rada, is the execution of the laws now in effect. Indeed, Article 9 of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" stipulates that state authorities and local self-government bodies must exercise their powers during martial law conditions. It also states that the President of Ukraine and the Verkhovna Rada of Ukraine act solely in accordance with, and within the parameters of, the laws and Constitution of Ukraine (Constitution of Ukraine, 1996).

After examining the standards of the existing legislation and the modifications made to it, the following innovations in the legislation throughout the VRU's many activity areas may be highlighted: the division of powers among the parliament with regard to the details of military administrations' operations, official elections, and dismissals; the financial domain; the application of the right to information regarding the posting of draft and adopted laws of Ukraine on the official website; the organization of the work of factions; attempts to move sessions and the voting process online; the Council's operations and the recording of the working hours of the People's Deputies of Ukraine.

Makes updates to the Verkhovna Rada of Ukraine's authority over military administration operations by revising Article 10 of the "On the Legal Regime of Martial Law" law. On the President of Ukraine's proposal, the Verkhovna Rada of Ukraine may decide to give military administrations the authority to exercise the functions of the village, settlement, city council, executive committee, village, settlement, mayor, and so on for the duration of martial law and for 30 days after its termination or cancellation. This includes the ability to subordinate these councils to the military administration. The Verkhovna Rada of Ukraine may decide to resume local self-government body operations in the relevant region's territory upon the President of Ukraine's request in the event that threats to law and order and security have been eliminated. This decision may be made before the 30-day period stipulated in part two or three of this article, but not before martial law has been terminated or canceled (On the Legal Regime..., 2015).

In line with the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Functioning of the Civil Service and Local Self-Government during the Period of Martial Law", dated March 12, 2022 No. 2259-IX, which states that the Verkhovna Rada of Ukraine may make a decision regarding the dismissal of an official from a position during the period of martial law, the amendments also included the implementation of the right to elect and dismiss officials. Except in cases where specific laws specify otherwise, the Verkhovna Rada of Ukraine has the authority to nominate and remove officials, even when it expresses lack of confidence in them. This does not include representatives whose nominations and removals are handled by the Ukrainian Verkhovna Rada on behalf of the President or the Cabinet of Ministers (On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding..., 2022). Such a motion of no confidence may be brought forth by the chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine or by at least one-fourth of the People's Deputies of Ukraine from the Verkhovna Rada of Ukraine's constitutional composition. It may be considered immediately, without regard to the prescribed procedures, and it is deemed adopted if the majority of the Verkhovna Rada of Ukraine's constitutional composition votes in favor of it. The most crucial thing to note is that expressing this kind of mistrust implies that the individual is being fired. In other words, the interpellation method that was still a draft law in 2020 (On Interpellation..., 2020).

Significant changes pertaining to the VRU's financial authority, including its transfer to executive authorities. As a result, the Verkhovna Rada assigns, by decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the responsibility of obtaining loans based on concluded international treaties of Ukraine and amending said treaties to the Minister of Finance of Ukraine during the duration of martial law in that country. The Verkhovna Rada of Ukraine is not required to ratify any of the designated international treaties that pertain to Ukraine, including those that contain provisions pertaining to the waiver of Ukraine's sovereign immunity in potential disputes involving those commitments". (modifications to the Budget Code of Ukraine's "Final and Transitional Provisions" section) (On Amendments to the Tax Code..., 2022).

As a result, the representatives of the people do not approve of the state being in debt for many generations to come (McBride et al., 2020). First, the US Law "On Lendlease" (Ukraine Democracy Defense, 2022) might serve as an example, as it stipulates that all expenditures shall be reimbursed in the manner listed below. Furthermore, it is remarkable how governments that offer

loans – a sort of help that is not free – as well as demand that Ukraine be deprived of its sovereign rights – that is, the ability to defend its legal rights in court – in such a trying position for the country (Villaroman, 2010). That being said, the state of Ukraine approves of everything, even in the absence of the MPs' approval (since they reflect the will of the people).

Clause 4 of Article 92 of the Regulations of the VRU (hereinafter referred to as the Regulations) states that all registered bills, drafts of other acts, and accompanying documents are entered into a single automated system and posted on the Verkhovna Rada website. This realization of the right to information is the next feature. Furthermore, as per Clause 5 of Article 139 of the Verkhovna Rada Regulations, laws, resolutions, and other acts of the Verkhovna Rada must be made public on their official website in addition to being published in official publications (On the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2010).

Therefore, it is possible to discuss the existence of a violation of citizens' rights to information (Akdeniz, 2011) regarding the freedom to receive, use, distribute, store, and protect information necessary for the realization of one's rights, freedoms, and legitimate interests, as well as the duty of subjects of power to inform the public and mass media about their activities and decisions (Articles 5–6) of the Law of Ukraine "On Information" (On Information, 1992). This is based on the fact that the aforementioned information about draft laws and adopted legislative acts is either not received at all or is received after a delay of two to three weeks.

Clause 5 of Article 60 of the VRU Regulations pertaining to the deputy faction activity method has been modified. Therefore, when a political party that has established a parliamentary fraction in the Verkhovna Rada is banned by the court, the party's parliamentary fraction is dissolved by the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine once the court's order to prohibit the political party takes effect.

The question that remains, though, is how proportionate (commensurate) are the amendments made by the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Prohibition of Political Parties" dated 05.03.2022, specifically to the Administrative Judicial Code of Ukraine dated 07.06.2005 (Administrative Judicial Code of Ukraine, 2005), as decided by the VRU, regarding the transfer of jurisdiction in cases involving political party bans from the city of Kyiv to the city of Lviv. Accordingly, under martial law, administrative proceedings pertaining to the aforementioned matters are heard as a court of first instance by the appellate administrative court in the appellate district, which encompasses the city of Lviv (On Amendments to some Laws...Political Parties, 2022). However, given the level of security in Kyiv has not changed from May 2022 – in fact, it may have even improved – compared to Lviv, the grounds for the transfer of jurisdiction remain unclear.

A draft law on conducting sessions remotely (Draft of the Law of Ukraine "On Amendments to the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine on Conducting Remote Sessions of the Verkhovna Rada of Ukraine" No. 7129 dated 08.03.2022) (On Amendments to the Regulations..., 2022) was one of the most recent innovations in the work of the Verkhovna Rada of Ukraine.

However, in the case that martial law is declared, the Verkhovna Rada "is gathering" for the first time, an extraordinary session, according to Art. 82, 83 of the Ukrainian Constitution. The Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language states that the semantics of this term

highlight the primary objective, which is "to be in one place" (Bilodid, 1980). Simultaneously, Article 2 of the Verkhovna Rada Regulations stipulates that meetings must take place in the Verkhovna Rada building (5 Hrushevskogo St., Kiev), unless otherwise decided by the Verkhovna Rada through a resolution approved by the majority of the country's deputies elected according to the Constitution. The VRU Regulations' Article 60, Clause 5, which deals with the deputy faction activity mechanism, has been changed. The Verkhovna Rada convenes in extraordinary session at a location chosen by the chairman in the event that martial law is imposed. But the Verkhovna Rada is, once more, "continuing to work".

In addition, Art. 84 of the Constitution of Ukraine establishes that decisions of the Verkhovna Rada are made exclusively at its plenary sessions by voting, which is carried out by the people's deputy of Ukraine in person. Which is actually difficult to provide online in the absence of appropriate technical programs for such control. It is clear that it is not a "good idea" to develop the corresponding software in a war, which costs a lot of money.

As a result, the assembly's norms stem from the parliament's charter as a representative body and the many years of turbulent Ukrainian history in which people's representatives met to determine the state's fate during its darkest moments (Cossack Rada, Central Rada, etc.). It is true that there were no technological tools available at the time, but given the significance and content of the decisions made during the martial law era, it is not feasible for the deputies to be "in the kitchen in slippers" and attend the Verkhovna Rada meetings when the state's most pressing problems were being resolved.

However, in our opinion, it is wise to convene in a safer location or seriously consider other options for holding meetings in the event that there is a genuine threat to the deputies' physical safety or health. However, there must be genuine threats and dangers that affect not just the deputies but also the civilian population as a whole. Note that although the majority of people's deputies presented the aforementioned measure, it was considered in committee and recommended for inclusion in the agenda, but it did not obtain enough votes to be included in the agenda as required by procedure. But if there is a real threat to the deputies' physical safety or health, we believe it is prudent to move the meetings to a safer place or give alternative options careful thought. But there have to be real risks and hazards that impact the civilian community as a whole in addition to the people's deputies. It should be noted that although though the majority of people's deputies proposed the aforementioned proposal, it was not approved by enough votes to be placed on the agenda as needed by process, despite being discussed and recommended for inclusion in committee.

Discussion and conclusions

The issues of limitation of parliamentarism, participation of representatives of the people of Ukraine in the establishment of restrictions on human and civil rights and freedoms exclusively by the laws of Ukraine by the Parliament of the State, and the actual exercise of such powers by the executive branch are debatable. Thus, the provisions of bylaws, in violation of international law and the Constitution of Ukraine, the decision of the Constitutional Court of Ukraine of 28.08.2020 No.10-r/2020, define derogation on human and civil rights and freedoms, and this situation needs to be addressed.

We can declare that there has been a reduction in parliamentarism in line with the rules of the current Ukrainian legislation regarding military aggression and the

imposition of martial law. However, in accordance with the model of constitutionalism established in the Ukrainian Constitution, such a restriction can be applied, and in some cases, it is even explicitly allowed by the rules of the direct effect of the Basic Law, with the goal of enabling the executive authorities to respond to challenges facing the state and its bodies as quickly and effectively as possible, particularly when it comes to the economic protection of the state and people's welfare.

Authors' contributions: Nadiia Maksimentseva (corresponding author) – framing the goals and objectives of the research, writing the draft of the article; Maksym Maksimentsev (co-author) – methodology, addition of research materials, revision and editing.

References

- Administrative Judicial Code of Ukraine, Law of Ukraine No. 2747-IV (2005, July 06) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України № 2747-IV (2005, 06 липня) (Україна). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 35, 36, 37]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n12627>
- Akdeniz, Y. (2011). *Freedom of Expression on the Internet: Study of Legal Provisions and Practices Related to Freedom of Expression, the Free Flow of Information and Media Pluralism on the Internet in OSCE Participating States*. (Report of the OSCE Representative on Freedom of the Media). Istanbul Bilgi University. <https://ssrn.com/abstract=1906717>
- Andersen, E. (2015). *Transitional Justice and the Rule of Law: Lessons from the Field*, 47 Case W. Res. *Journal of International Law*, 305(47), 1. <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol47/iss1/21>
- Bilodid, I. K. (Ed.). (1980). *Dictionary of the Ukrainian language*. Naukova dumka. [in Ukrainian]. [Білодід, І.К. (Ред.). (1980). *Словник української мови*. Наукова думка]. <https://sum.in.ua/s/zybratysja#:~:text=1.,в%20одне%20місце>
- Clark, D., & McCoy, G. (2010). *The Most Fundamental Legal Right: Habeas Corpus in the Commonwealth*, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198265849.003.0003>
- Constitution of Ukraine, Law of Ukraine No. 254к/96-ВР (1996, June 28) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Конституція України, Закон № 254к/96-ВР (1996, 28 червня) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- Ferry, L., Midgley, Y., & Haslam, J. (2024). Democracy, accountability, and trust: A critical perspective reflecting on a UK Parliamentary inquiry into the role of government accounts. *Critical Perspectives on Accounting*, 99. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2024.102738>
- Goshovskaya, V., Danylenko, L., Dudko, I., Makarenko, L. & Maksimentseva, N. (2021). Formation of political leaders in countries of democratic transit: experience for Ukraine. *Laplage em Revista*, 7(2), 385–398.
- McBride, J., Chatzky, A., & Siripurapu, A. (2020, Sep. 9). *The National Debt Dilemma*. Council on Foreign Relations. <http://www.jstor.org/stable/resrep29855>
- On Amendments to certain Laws of Ukraine on the prohibition of Political Parties, Law of Ukraine No. 2243-IX (2022, May 03) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій, Закон України № 2243-IX (2022, 03 травня) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#n6>
- On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Functioning of the Civil Service and Local Self-Government During Martial Law, Law of Ukraine No. 2102-IX (2022, March 12) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану Закон України, Закон України № 2259-IX (2022, 12 березня) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>
- On Amendments to the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine regarding remote gatherings of the Verkhovna Rada of Ukraine, Draft Law No. 7129 (2022, March 03) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо проведення дистанційних засідань Верховної Ради України, Проект Закону України № 7129 (2022, 08 березня) (Україна)]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73889
- On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of taxation and reporting during the period of Martial Law, Law of Ukraine, 2118-IX (2022, March 03) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану, Закон України № 2118-IX (2022, 03 березня) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#n25>
- On certain issues of organizing the work of the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation during the eighth session under Martial Law, Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 2558-IX (2022, September 06) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення

восьмої сесії в умовах дії воєнного стану, Постанова ВРУ № 2558-IX (2022, 06 вересня) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-20#n14>

On Information, Law of Ukraine No. 2657-XII (1992, October 02) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про інформацію, Закон України № 2657-XII (1992, 02 жовтня) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

On interpellation, Draft Law No. 3499 (2020, May 18) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про інтерпеляцію, Проект Закону України № 3499 (2020, 18 травня) (Україна)]. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68867

On the Introduction of Martial Law, Law of Ukraine No. 2102-IX (2022, February 24) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про затвердження указу Президента "Про введення воєнного стану", Закон України № 2102-IX (2022, 24 лютого) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>

On the Legal Regime of Martial Law, Law of Ukraine No. 389-VIII (2015, May 12) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про правовий режим воєнного стану, Закон України № 389-VIII (2015, 12 травня) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

On the organization of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine in the conditions of a state of emergency and/or Martial Law, Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 2558-IX (2022, February 24) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану, Постанова ВРУ № 2558-IX (2022, 24 лютого) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-20#Text>

On the organization of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine in connection with the act of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 2103-IX (2022, February 24) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України, Постанова ВРУ № 2103-IX (2022, 24 лютого) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2103-20#Text>

On the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine, Law of Ukraine No. 1861-VI (2010, February 10) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про Регламент Верховної Ради України, Закон України № 1861-VI (2010, 10 лютого) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17?find=1&text>

Tiikainen, T. H. (2019). The concepts of parliamentarism in the EU's political system: approaching the choice between two models. *FIAA Working Paper*, 108. <https://hdl.handle.net/1814/70412>

Ukraine Democracy Defense. Lend-Lease Act of 2022, Public Law USA 117-118. 136 STAT. 1184. (2022, May 09) (USA). <https://www.congress.gov/117/plaws/publ118/PLAW-117publ118.pdf>

Villaroman, N. (2010). The Need for Debt Relief: How Debt Servicing Leads to Violations of State Obligations Under the ICESCR (2010, May 1). *Human Rights Brief*, 17(3), 2-9. <https://ssrn.com/abstract=1894044>

Отримано редакцією журналу / Received: 10.05.24

Прорецензовано / Revised: 19.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 25.06.24

Надія МАКСИМЕНЦЕВА, д-р юрид. наук,

ORCID ID: 0000-0001-7774-1948

e-mail: nmaksime@yahoo.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Максим МАКСИМЕНЦЕВ, д-р юрид. наук,

ORCID ID: 0000-0002-1173-9113

e-mail: m.h.maksimentsev@dpu.edu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ І ПАРЛАМЕНТАРИЗМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Присвячено дослідженню особливостей реалізації парламентаризму на засадах представницької демократії в умовах воєнного стану. Наголошено, що воєнна агресія зумовила необхідність створення механізму захисту держави та її органів, а також ефективного механізму реагування на швидкі зміни ситуації та збереження повноцінної та ефективної роботи органів державної влади, які з'явилися в державі саме завдяки феномену представництва та ролі парламентаризму.

Методи. У процесі дослідження використано як загальнонаукові, так і спеціальнонаукові методи, а саме: структурний аналіз для вивчення конституційних норм і основних положень закону, які є наріжним камінням парламентаризму та засобі здійснення народом своєї влади через парламентський інститут представництва; порівняльний аналіз для порівняння видів і форм реалізації представницької демократії в унікальних умовах воєнного стану; абстрактно-логічний метод – для аналізу літературних джерел, нормативної бази та формування висновків.

Результати. Після вивчення положень чинного законодавства і нещодавніх новацій законотворця та внесення змін було наголошено на необхідності подальших законодавчих новацій у багатьох сферах діяльності Верховної Ради України (ВРУ). До завдань входить: а) розподіл повноважень парламенту щодо визначення деталей діяльності військових адміністрацій, обрання та звільнення посадових осіб; б) обмеження фінансових повноважень парламенту; в) забезпечення права на інформацію щодо розміщення проєктів та прийнятих законів України на офіційному веб-сайті; г) організація роботи фракцій; д) перенесення засідань та процесу голосування у режим онлайн; е) планування діяльності Ради та ведення обліку робочого часу народних депутатів України.

Висновки. Зроблено припущення, що обмеження функціоналу парламентаризму під час воєнного стану можна реалізувати відповідно до моделі конституціоналізму, закріпленої у Конституції України, а в окремих випадках навіть це прямо допускається нормами прямої дії Основного Закону. Метою є надання повноважень органам виконавчої влади якомога швидше та ефективніше вирішувати питання, що постають перед державою та її органами, особливо коли йдеться про економічний захист держави та добробут нації.

Ключові слова: представницька демократія, державна влада, парламент, публічне управління, конституція, воєнний стан.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 339.9:327]:(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-9/22>

Tetiana PALAMARCHUK, PhD (Public Adm.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0001-6561-8248
e-mail: tetiana.palamarchuk@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

GLOBALIZATION'S IMPACT ON UKRAINE: THE ECONOMIC LANDSCAPE OF AMIDST GEOPOLITICAL CHALLENGES

Background. *Globalization, characterized by the worldwide exchange of goods, services, ideas, and culture, has profoundly influenced national economies. It involves the rapid development of productive forces necessitating new global production relations. Any efforts to restrict foreign goods or create non-market advantages for domestic producers will likely prompt retaliatory measures from other governments. Ukraine, located at Europe's crossroads and influenced by various geopolitical factors, is significantly impacted by globalization dynamics. Its engagement in global trade and economic relations has a history spanning several decades. Post-Soviet Union dissolution in 1991, Ukraine shifted from a centrally planned to a market-oriented economy, embracing international trade and investment. However, the 2014 Russian invasion drastically changed its economic path. The ongoing regional geopolitical tensions, worsened by Russian aggression, have severely challenged Ukraine's economic stability. The conflict has disrupted global supply chains and increased the fragility of Ukraine's economy, heightening its reliance on international support. Entities like the World Bank and the European Union have been crucial in aiding Ukraine's economic development and stability through financial support and policy guidance. Economic sanctions imposed in response to the conflict have further complicated Ukraine's economic situation. Trade, investment, and geopolitical risk-related policy issues are now central to shaping Ukraine's economic future and its ability to navigate uncertainties. Despite the challenges posed by the recent war and geopolitical tensions, opportunities exist for Ukraine to diversify trade relationships, advance political reforms, and strengthen its global position. Adapting to the evolving geopolitical landscape and leveraging its comparative advantages will be vital for Ukraine's long-term economic resilience. Thus, understanding globalization's impact on Ukraine demands a detailed examination of historical contexts, geopolitical dynamics, economic challenges, and growth opportunities.*

Methods. *To obtain scientific results, the following methods were used: historical analysis which includes a historical overview of Ukraine's economic transition since the dissolution of the Soviet Union, detailing significant events like the 2014 Russian invasion and its impact on Ukraine's economy. Geopolitical and economic analysis examines the geopolitical factors influencing Ukraine, such as regional tensions and international support, highlighting the interconnectedness of politics and economics in the context of globalization. Policy Analysis discusses the roles of international organizations (e.g., World Bank, European Union) and the implications of economic policies and sanctions, suggesting a policy analysis method. The article looks forward, discussing potential opportunities and strategies for Ukraine to strengthen its economic resilience, showing an element of prospective or forward-looking analysis.*

Results. *The invasion heightened geopolitical tensions and posed significant challenges for international relations. Ukraine's geopolitical risks stem from its complex history and strategic position between Russia and Europe. These risks strain relations with international players and impact economic stability and investment climates. The conflict caused economic uncertainties globally, affecting investment, financial stability, and market dynamics. Ukraine's role in globalization and its comparative advantage in natural resources and human potential influence its position in international trade. Disruptions led to production delays, increased costs, and supply shortages, impacting both businesses and consumers worldwide. Ukraine's integration into the global economy involves adhering to international standards and improving product competitiveness. The European Union's response through economic sanctions and trade policies illustrates its proactive stance against geopolitical risks and economic instability. Ukraine leverages its diverse resources and skilled workforce to strengthen its trade position. Effective utilization of comparative advantages and addressing geopolitical risks are critical for Ukraine's adaptation to global trade dynamics. The Russian invasion of Ukraine had profound consequences for global trade, emphasizing the interconnectedness and fragility of modern economies. Strategies for diversification, resilience in supply chains, and effective risk management are essential for navigating geopolitical tensions and economic uncertainties.*

Conclusions. *In conclusion, the Russian invasion of Ukraine in 2022 had significant repercussions on global trade, reshaping economic landscapes and geopolitical alliances. The conflict disrupted global supply chains, particularly in agriculture and manufacturing, and heightened geopolitical tensions, complicating international relations and cooperation. Ukraine's strategic location as a transit route for natural gas further influenced global energy dynamics, contributing to economic uncertainties and financial instability worldwide. This situation underscored the interconnectedness and fragility of modern economies, emphasizing the importance of diversification, resilience in supply chains, and effective risk management strategies to navigate geopolitical tensions and economic uncertainties. Understanding Ukraine's geopolitical risks, derived from its complex history and strategic position, is essential for comprehending the broader global landscape and the uncertainties facing the country. As Ukraine continues to integrate into the global economy, fostering innovation, collaboration, and a global mindset will be crucial for harnessing the opportunities presented by globalization while mitigating its inherent risks.*

Keywords: *globalization, geopolitical tensions, economic transition, russian invasion, supply chain disruptions, comparative advantage, international support, economic sanctions, trade diversification, economic resilience, geopolitical risk management, market dynamics, global energy dynamics, international standards.*

Background

Globalization, often described as the interconnectedness of the world through the exchange of goods, services, ideas, and culture, has been a defining force in shaping the economic landscape of nations. To understand the process of our study, it is advisable to refer to the scientific justification of the concept of this process. In his works, T. Chmeruk notes: "Globalization of the world economy is not only the formation of a free system of world trade. It is a

process of rapid development of productive forces that requires a new type of production relations not in a single country but on a global scale. Attempts to restrict the access of foreign goods to the domestic market by administrative means or to create non-market advantages for domestic producers will inevitably provoke a similar reaction from other governments (Chmeruk, 2018). Among those significantly impacted by the dynamics of globalization is Ukraine, a country situated at the

crossroads of Europe and influenced by various geopolitical factors. Ukraine's involvement in global trade and economic relations dates back several decades. Following the dissolution of the Soviet Union in 1991, Ukraine transitioned from a centrally planned economy to a market-oriented one, opening its doors to international trade and investment. However, the Russian invasion of Ukraine in 2014 significantly altered the country's economic trajectory. The ongoing geopolitical tensions in the region, aggravated by the Russian aggression, have posed significant challenges to Ukraine's economic stability. The conflict has not only disrupted global supply chains but also heightened the fragility of Ukraine's economy and its dependence on international support. Organizations such as the World Bank and the European Union have played pivotal roles in supporting Ukraine's economic development and stability. Through financial assistance and policy recommendations, these entities have aimed to mitigate the adverse effects of the conflict and promote sustainable growth in the region. The imposition of economic sanctions by various countries in response to the conflict has further complicated Ukraine's economic landscape. Policy issues related to trade, investment, and geopolitical risk have become paramount in shaping the country's economic future and its ability to navigate through uncertain times. While the recent war and geopolitical tensions have presented immense challenges for Ukraine, they have also highlighted opportunities for the country to diversify its trade relationships, enhance political reforms, and strengthen its position in the global arena. Adapting to the changing geopolitical landscape and leveraging its comparative advantages will be crucial for Ukraine's long-term economic resilience. In this manner, understanding the impact of globalization on Ukraine requires a nuanced examination of historical contexts, geopolitical dynamics, economic challenges, and opportunities for sustainable growth.

The purpose of the article is to explore the multifaceted impact of globalization on Ukraine's economy, particularly in light of historical contexts, geopolitical dynamics, and recent events such as the Russian invasion of 2014. It aims to analyze how Ukraine's transition from a centrally planned to a market-oriented economy has shaped its integration into global trade and investment networks. Additionally, the article discusses the challenges posed by ongoing geopolitical tensions, disruptions to supply chains, and dependence on international support, while also highlighting opportunities for Ukraine to diversify its trade relationships and strengthen its position in the global arena. Ultimately, the article emphasizes the importance of understanding the complexities of globalization in order to promote Ukraine's long-term economic resilience and sustainable growth.

Sources. In the process of writing this article, the materials of scientific works and articles of domestic researchers, the annual report of the World Bank for 2023, analytical studies of the American multinational investment management corporation, etc. were used. In particular, the researcher T. Chmeruk considers globalization not only as a process of forming a free system of world trade, but also as a rapid development of productive forces, which requires new production relations on a global scale. The author warns that administrative attempts to limit the access of foreign goods to the domestic market may lead to appropriate measures by other states, which may worsen the economic situation in Ukraine. T. Stroyko and O. Udovichenko emphasize the importance of natural resources, human potential, economic and scientific and technological development for determining Ukraine's place in globalization processes. They also draw attention to the

need to improve the institutional system and foreign economic infrastructure for Ukraine's full participation in global economic processes. In their work, O. Plahotnik and A. Pavlenko consider the complexity and contradictions of the influence of globalization on the national economy. They highlight both positive and negative aspects of globalization. The positives include the possibility of active participation in international economic relations, reduction of costs for foreign economic operations, and increase in investment attractiveness. Negative consequences include the dominance of economically developed countries, a decrease in the competitiveness of certain sectors of the national economy, and social inequality. V. Rykov substantiates the necessity of adapting the state administration system to the conditions of globalization. He emphasizes the importance of creating a competitive economy and forming new imperatives of economic development. Authors V. Hornyk, O. Yevmeshkina, and O. Klymenko emphasize the importance of compliance with international product quality standards to increase the competitiveness of Ukrainian enterprises. They note that globalization requires Ukrainian companies to ensure high quality of products, which is a key factor in their survival in conditions of increased international competition.

Methods

To obtain scientific results, were used the method of historical analysis. The article includes a historical overview of Ukraine's economic transition since the dissolution of the Soviet Union, detailing significant events like the 2014 Russian invasion and its impact on Ukraine's economy. To achieve the goal were used the method of geopolitical and economic analysis. It examines the geopolitical factors influencing Ukraine, such as regional tensions and international support, highlighting the interconnectedness of politics and economics in the context of globalization. Also were used case study approach which was focusing on Ukraine, the article effectively uses a case study approach to illustrate broader concepts of globalization and its impacts on national economies. Several general scientific and special scientific methods were used in research to assess the impact of recent events (e.g., geopolitical conflicts, economic sanctions) on Ukraine's economy, indicating a method of impact analysis. Policy analysis discusses the roles of international organizations (e.g., World Bank, European Union) and the implications of economic policies and sanctions, suggesting a policy analysis method. Prospective analysis were used in the article looks forward, discussing potential opportunities and strategies for Ukraine to strengthen its economic resilience, showing an element of prospective or forward-looking analysis.

Results

The Russian invasion of Ukraine in 2022 had significant repercussions on global trade, reshaping economic landscapes and geopolitical alliances. Let's delve into the intricate dynamics at this situation:

The war stemmed from longstanding tensions between Russia and Ukraine, with the annexation of Crimea in 2014 marking a pivotal turning point. The subsequent military aggression and territorial disputes exacerbated existing geopolitical fragilities. The invasion disrupted global supply chains, particularly in sectors reliant on Ukrainian exports such as agriculture and manufacturing. The invasion heightened geopolitical tensions, posing challenges for international relations and cooperation. Ukraine's strategic location as a transit route for natural gas influenced global energy dynamics, impacting trade patterns. The war introduced economic uncertainties, affecting investment climates and financial stability globally. The war's ripple

effects were felt across the world economy, influencing markets, currencies, and commodity prices. Therefore the statement may be obvious, In times of geopolitical turmoil, the fragility of global supply chains becomes strikingly evident, highlighting the interconnectedness of economies. The Russian invasion of Ukraine had profound consequences for world trade, changing economic landscapes and highlighting the interconnected nature of the modern economy. Therefore, it is appropriate to focus on examining the impact of the Russian invasion of Ukraine on global trade by providing historical context, analyzing supply chain disruptions, discussing geopolitical implications, and exploring economic implications. Also, with this research, we set ourselves the goal of educating experts in the scientific field about the complex interaction between political conflicts and the dynamics of international trade, in accordance with the formal tone and educational purpose of this article. T. Stroyko, O. Udovichenko, studying the development of the Ukrainian economy in the context of globalization, note that the place and role of Ukraine in globalization processes depend on many factors, among which the most important are its natural resource and human potential, the level of economic, scientific and technological development, the direction of specialization (on a regional and global scale), the state of the institutional system and foreign economic infrastructure. Ukraine's full participation in the globalization of the world economic processes will be possible only if all the components that determine the country's position in the world economy and international economic relations, in particular, European integration processes, and the choice of the optimal model of interaction between the Ukrainian economy and the world economy in such dimensions as geostrategic, market and commodity, financial and investment, institutional, and cultural are qualitatively improved (Stroyko, & Udovichenko, 2018).

Globalization has opened doors to vast opportunities for countries like Ukraine, but it has also exposed the fragility of global supply chains. Let's delve into the intricate dynamics shaping the supply chain landscape in Ukraine. The ongoing conflict in Ukraine, exacerbated by geopolitical tensions, has disrupted global supply chains. The uncertainty surrounding the region has led to logistical challenges and increased costs for businesses operating in Ukraine. The geopolitical risks associated with the Russian invasion of Ukraine have highlighted the vulnerabilities of global supply chains. The dependence on certain regions for essential goods and services has exposed businesses to potential disruptions and uncertainties. In light of the fragility of global supply chains in Ukraine, businesses are increasingly realizing the importance of diversification. By spreading out sourcing and production locations, companies can mitigate risks associated with geopolitical tensions and ensure greater resilience in times of crisis. As Larry Fink aptly puts it, "The fragility of global supply chains in Ukraine underscores the need for businesses to reevaluate their sourcing strategies and risk management practices" (Masters, 2022). The fragility of the global supply chain in Ukraine underscores the importance of diversification and effective risk management strategies for businesses operating in an interconnected world.

It is also important to understand the geopolitical risks that Ukraine has also faced and will face in the future as a result of a full-scale invasion. Geopolitical risks that affect the country's stability and prospects have long been looming over Ukraine. Understanding these challenges is critical to understanding the broader global landscape and the uncertainties facing both Ukrainian politicians and citizens. Ukraine's geopolitical risks

stem from its complex history and strategic location between Russia and Europe. The Russian invasion of Ukraine in 2022 significantly increased tensions and highlighted Ukraine's vulnerability to external aggression. Ukraine's dependence on natural gas imports, mainly from Russia, exposes it to energy security risks and geopolitical pressure. Geopolitical tensions can affect energy prices and political dynamics, affecting Ukraine's economic stability. Ukraine's geopolitical risks have strained its relations with key international players, including European countries, the United States, and the European Union. Ongoing geopolitical tensions have prompted discussions about economic sanctions, trade partnerships and political reforms in Ukraine. The geopolitical risks facing Ukraine pose challenges to its economic growth, investment climate, and financial stability. Uncertainty surrounding geopolitical events can deter foreign investment and hinder economic development in the region. Given the geopolitical risks Ukraine faces, potential future scenarios range from heightened tensions to diplomatic resolutions. The country's ability to overcome these risks will determine its economic prospects and geopolitical position in the international arena. The geopolitical risks facing Ukraine, arising from historical tensions, energy dependence and international relations, have significant implications for the country's stability and economic prospects.

The process of globalization's impact on Ukraine's national economy is quite complex and controversial. There are both positive and negative aspects. The positive aspects are obvious: the opportunity to actively participate in the discussion of international economic relations regulation regimes; reduction of costs for foreign economic operations, which will help to increase the price competitiveness of Ukrainian producers. In this way, our country will fulfill one of the main conditions for deepening relations with the European Union and will be able to protect the interests of Ukraine and its enterprises in accordance with international forms and procedures. Another positive factor of globalization for Ukraine is the possibility of its entry into international cooperation projects, thereby ensuring investment attractiveness for foreign investors and expanding opportunities for freer access to foreign markets by reducing tariff and non-tariff barriers. The negative consequences of globalization are: dominance of economically developed countries; oppression of the development of certain sectors of the national economy, which, due to their replacement by imports, are not ready for international competition; social inequality compared to economically successful countries; release of economic forces that increase inequality in employment, labor productivity, material well-being, etc. (Plahotnik, & Pavlenko, 2022).

Based on a scientific understanding of the globalization process, we are all aware of the impact of the Ukrainian crisis on the world economy. The ongoing crisis in Ukraine has sent ripples through the global economy, causing a number of ramifications for various sectors around the world. Let's delve into the profound impact of this crisis on the global economy and the interconnected web of consequences that flow from it: The Russian-Ukrainian conflict has increased geopolitical tensions, which has led to increased economic uncertainty on a global scale. Investors and markets are closely monitoring the situation, which affects trade, investment and overall economic stability. The crisis has disrupted global supply chains, especially in industries that are heavily dependent on Ukrainian imports or exports. This disruption led to production delays, increased costs and supply shortages in various regions, affecting both businesses and consumers. Ukraine's strategic location as a major transit route for natural gas supplies to Europe has

heightened concerns about energy security. The crisis led to price spikes and volatility in energy markets, further affecting production costs and consumer prices.

Uncertainty surrounding the Ukraine crisis has contributed to volatility in financial markets, with fluctuations in exchange rates, stock prices and bond yields. Investors closely monitor developments and adjust their portfolios in response to changes in market conditions.

At the Global Economic Forum, all global centers of influence recognized two important things:

1. The crisis in Ukraine highlights the interconnectedness of the global economy and the potential impact of geopolitical conflicts on financial markets.

2. The fragility of the global supply chain is exposed during geopolitical risks, highlighting the need for resilience and diversification strategies.

Thus, we can draw a key conclusion: the Ukrainian crisis has had a significant impact on the global economy, causing geopolitical tensions, supply chain disruptions, energy market instability, and financial market turbulence. Vigilance of international interested parties has increased, they are closely monitoring the situation regarding the further development of events and consequences. One of the main ways to respond to the risks and threats associated with globalization is to adapt the public administration system to the complex business environment and create a competitive economy. Ukraine's development strategy should define Ukraine's place and role in the globalized world, based on its capabilities and existing potential for development. Globalization processes contribute to increased competition in the global market, the formation of a new architecture of the world economy, which is accompanied by increased competition for natural resources and leads to the need to formulate new imperatives for the country's economic development. The public administration of the Ukrainian economy requires a transition to the principles of management based on approved national priorities and state innovation and investment projects, which will create a mechanism of state regulation that will influence the rational distribution and redistribution of financial resources at both the macro and micro levels, for the gradual revival of the national economy (Rykov, 2020).

In the framework of globalization challenges, there are certain tools that can regulate or ease the pressure on and mitigate economic challenges. This is exactly the role played by the central bank. The central bank plays a crucial role in managing economic challenges and ensuring stability within a country. Let's explore how their actions impact various aspects of the economy: The central bank implements monetary policies to regulate the supply of money and credit in the economy. By adjusting interest rates and open market operations, they aim to control inflation, stimulate economic growth, and maintain price stability. One of the key responsibilities of the central bank is to oversee the stability of the financial system. Through regulatory measures and stress testing, they work to prevent systemic risks, such as banking crises or asset bubbles, that could destabilize the economy. Managing the country's currency is another critical function of the central bank. They aim to maintain exchange rate stability, intervene in forex markets if necessary, and preserve the value of the national currency to facilitate international trade and investments. In times of economic crisis or external shocks, the central bank acts as a lender of last resort to provide liquidity to financial institutions and stabilize the banking system. Their swift actions can help prevent financial panics and ensure the smooth functioning of the economy. Central banks often work closely with the

government to formulate policies that promote economic growth and financial stability. This collaboration is essential in addressing broader economic challenges and achieving sustainable development goals.

Thus it is appropriate to do a conclusion that the central bank's role in mitigating economic challenges is multifaceted, encompassing monetary policy implementation, financial stability oversight, currency management, crisis management, and collaboration with the government. By fulfilling these functions effectively, central banks can contribute significantly to the overall economic well-being of a nation.

We have already mentioned a preliminary understanding of the situation in Ukraine by a well-known American financier, so it will be appropriate to pay attention to understanding his new vision regarding the subject under study, namely Larry Fink's view of the end of globalization. Larry Fink, the famous CEO of BlackRock, a global investment management corporation, has openly expressed his concern about the possible end of globalization. Known for his insightful observations of economic trends, Fink shares his perspective on the current state of global affairs and its implications for the future. In a recent interview, Fink highlighted the fragility of global supply chains, highlighting disruptions caused by geopolitical tensions and Russia's ongoing incursion into Ukraine. He drew attention to the vulnerability of interconnected economies and the increased risks associated with excessive dependence on specific regions for essential goods and services. Fink also addressed the growing geopolitical risks that threaten to change the landscape of international trade and commerce. Given the escalation of tensions between world powers and the unpredictability of diplomatic relations, Fink expressed concern about the impact of these factors on the stability of the world economy. One of the key themes of Fink's analysis is the revival of protectionist policies in various countries, which indicates a departure from the principles of free trade and globalization. He warned against increasing economic sanctions, trade barriers and nationalistic agendas that could hinder global cooperation and economic progress. In response to the changing dynamics of global trade, Larry Fink advocated strategic economic reforms to address emerging challenges. He stressed the importance of strengthening international partnerships, strengthening cross-border cooperation and developing a sustainable economic framework to weather turbulent times. Fink's perspective invites us to think about the future of globalization and the potential scenarios that lie ahead. As we face the realities of geopolitical tensions, trade disputes, and economic uncertainty, Fink's insights serve as a timely reminder of the need for proactive measures to keep the global economy interconnected. Larry Fink's assessment of the fragility of global supply chains and growing geopolitical risks thus underscores the need for strategic reforms to navigate the changing landscape of international trade and commerce. (Russian invasion of Ukraine put an end to globalization..., 2022)

Another important aspect that needs to be analyzed in the context of the research is food prices and the economic consequences of the war in Ukraine. The ongoing war in Ukraine has significantly affected global food prices and the economy as a whole. Here, we delve into the complex relationship between these factors and explore the implications of geopolitical tensions for food prices and economic stability. The war in Ukraine disrupted agricultural activity, which led to a decrease in food production and distribution. Since Ukraine is a major exporter of grain and other agricultural products, export restrictions due to the war

contributed to shortages on the world market. Uncertainty surrounding the conflict has caused food prices to fluctuate, affecting both consumers and businesses around the world. Rising food prices have fueled inflation in many countries, putting pressure on households and businesses struggling to manage their budgets. The war affected economic growth trajectories, with some countries experiencing slowdowns due to supply chain disruptions and increased costs of imported goods. Higher food prices can lead to food insecurity, worsening socio-economic problems and widening inequality among vulnerable populations. Thus, the war in Ukraine not only affected food prices, but also affected the global economy, highlighting the relationship between geopolitical events and economic stability.

Ukraine's desire to dynamically integrate into the global economy implies the need to use the rules of participation in the global process of global economic development, which are generally recognized in the international community, and, first of all, to ensure the quality and competitiveness of products. By joining the World Trade Organization, Ukraine is bringing its economy into the open global trade and economic space, where it must compete for markets with the world's leading companies. In such an environment of intense competition, Ukrainian enterprises must meet international quality requirements. In the context of globalization of goods and services markets, the leaders of leading companies and international associations are increasingly paying attention to quality improvement. Quality is becoming not only an integral component of competitiveness, but also a prerequisite for the survival of many businesses and countries. In particular, significant attention is paid to quality issues at the state level in the United States, Japan and other developed countries. However, these issues are especially acute for countries with economies in transition (Hornyk et al., 2022).

The next stage of this research will be to take a deeper look at how the strategies affect the economic landscape of the region. When it comes to the European Union's response to global economic challenges, especially in the context of Ukraine, the implementation of economic sanctions and trade policy play a crucial role. The European Union actively uses economic sanctions as a diplomatic tool in response to geopolitical tensions, such as the Russian invasion of Ukraine. These sanctions are primarily intended to influence the behavior of targeted countries or organizations by restricting trade, financial transactions, and other economic activities. The EU can impose restrictions on imports and exports, affecting the flow of goods and services between member states and destination countries. This also includes freezing assets, restricting access to financial markets and certain financial transactions. The EU's trade policy is closely intertwined with its sanctions system. By imposing restrictions on certain industries or trade routes, the EU can put pressure on countries that engage in activities that conflict with its principles or international law. As the EU Trade Commissioner noted that in the global economy, trade policy is often used as a means of overcoming geopolitical tensions and promoting stability. While economic sanctions can be an effective tool to address geopolitical risks, the EU must balance the need for a decisive response with the potential impact on its own economy and trade relations with affected countries.

The remark of the President of the EU Council is also an apt statement that the ability of the EU to act as a united front against economic sanctions sends a strong signal to the world community about its commitment to the observance of the principles of international law and order. By aligning its economic sanctions and trade policies with

the broader goals of maintaining stability and security, the EU seeks to strengthen relations with international partners and deter actions that threaten the global economic order. Economic measures taken by the EU not only affect the target countries, but also have a negative impact on global supply chains, financial markets and the world economy as a whole. In view of the above, the response of the European Union through economic sanctions and trade policy sheds light on its proactive position on overcoming geopolitical risks and promoting economic stability both at the regional and global levels.

In the context of international trade, the concept of comparative advantage plays a crucial role in determining a country's position on the world market. Ukraine, with its diverse resources and skilled workforce, has used its comparative advantage to strengthen its trade position in the world. Ukraine has established strong trade partnerships with various countries around the world, strengthening its presence on the international market. Major trading partners include the countries of the European Union, the United States, and other European institutions. The strategic geographical location of Ukraine is a gateway for trade between eastern and western countries, which contributes to its economic importance. The country's focus on natural gas and agricultural exports has further strengthened its position on the global trade landscape. "In times of geopolitical tension, Ukraine's global trade position faces uncertainty and challenges, affecting its trade flows and economic stability", the latest World Bank report explains (A New Era in Development, 2023) Ukraine's economic benefit from trade depends on the effective use of its comparative advantages for the production of goods and services with lower opportunity costs. As the country navigates geopolitical risks and global economic fluctuations, understanding opportunity cost becomes important for decision-making. The fragility of global supply chains, highlighted by recent events such as the Russian invasion of Ukraine, underscores the importance of diversification and resilience in trade strategies. Given the changing geopolitical landscape and economic sanctions imposed on various fronts, Ukraine has faced a pivotal moment in rethinking its place in the global economy. Strategies aimed at improving the level of education, promoting political reforms, and addressing geopolitical risks are critical to Ukraine's adaptation to the changing dynamics of world trade. Summarizing, it is important to note that Ukraine's comparative advantage and position in world trade are important factors that help overcome the complex dynamics of international trade in conditions of geopolitical tension and economic uncertainty.

Discussion and conclusions

In conclusion, the intricate web of globalization has woven its threads deeply into the fabric of Ukraine's economic and social landscape. From burgeoning trade opportunities to cultural exchanges, the impact of globalization on Ukraine is undeniable. Embracing this phenomenon with thoughtful strategies and foresight is crucial for navigating the ever-evolving global landscape. As Ukraine continues to position itself on the world stage, it is imperative for businesses and individuals alike to stay informed and adapt to the changes brought by globalization. By fostering innovation, collaboration, and a global mindset, Ukraine can harness the opportunities presented by this interconnected world. Globalization is the process of increased interconnectedness between countries, economies, and cultures. It involves the integration of markets, communication, and technology, leading to a more interconnected and interdependent world. It has had

a significant impact on countries around the world, including Ukraine. The ongoing war in Ukraine has had a significant impact on food prices in the country. Due to disruption of transportation and trade routes, food shortages have occurred, leading to an increase in prices for basic goods. Additionally, inflation and currency devaluation have also contributed to the rise in food costs. This has made it difficult for many Ukrainians to afford essential items, leading to food insecurity and economic instability in the country. Globalization has had a significant impact on Ukraine, both positive and negative. On one hand, it has opened up opportunities for trade and investment, leading to economic growth and modernization. On the other hand, it has also brought challenges such as increased competition, cultural changes, and political pressure.

In conclusion, the Russian invasion of Ukraine in 2022 profoundly impacted global trade, reshaping economic landscapes and altering geopolitical alliances. The conflict, rooted in longstanding tensions and marked by significant events like the annexation of Crimea, exacerbated existing geopolitical fragilities. It disrupted global supply chains, especially in agriculture and manufacturing, and heightened geopolitical tensions, complicating international relations and cooperation. Ukraine's role as a key transit route for natural gas further influenced global energy dynamics, affecting trade patterns and contributing to economic uncertainties that undermined investment climates and financial stability worldwide. The invasion's ripple effects were felt across the global economy, underscoring the interconnectedness of modern economies. This analysis aims to educate experts on the complex interplay between political conflicts and international trade dynamics, emphasizing the fragility of global supply chains in times of geopolitical turmoil.

In conclusion, globalization has provided significant opportunities for countries like Ukraine, but it has also highlighted the vulnerability of global supply chains. The ongoing conflict in Ukraine, intensified by geopolitical tensions, has caused significant disruptions, leading to logistical challenges and increased costs for businesses. This situation underscores the risks associated with reliance on specific regions for essential goods and services. The geopolitical risks highlighted by the Russian invasion of Ukraine have made it clear that businesses must prioritize diversification in their sourcing and production strategies to mitigate these risks. Effective risk management and strategic diversification are essential for ensuring resilience in an interconnected global economy. As Larry Fink's observation suggests, the situation in Ukraine serves as a critical reminder for businesses to reassess their sourcing strategies and enhance their risk management practices.

In conclusion, understanding the geopolitical risks that Ukraine faces, particularly in light of the full-scale invasion by Russia, is crucial for comprehending the broader global landscape and the uncertainties confronting both Ukrainian leaders and citizens. These risks, rooted in Ukraine's complex history and strategic position between Russia and Europe, have been exacerbated by the 2022 invasion, underscoring Ukraine's vulnerability to external aggression. Ukraine's heavy reliance on natural gas imports from Russia exposes it to significant energy security risks and geopolitical pressure, affecting energy prices and political dynamics and thus impacting the country's economic stability. Geopolitical tensions have strained Ukraine's relations with major international players such as European countries, the United States, and the European Union, leading to discussions about economic sanctions, trade partnerships, and political reforms. These tensions present substantial challenges to Ukraine's

economic growth, investment climate, and financial stability, as uncertainty surrounding geopolitical events can deter foreign investment and impede regional economic development. Future scenarios for Ukraine range from continued heightened tensions to potential diplomatic resolutions. The country's ability to navigate and mitigate these geopolitical risks will be critical in determining its economic prospects and its position on the international stage. Ultimately, the geopolitical risks stemming from historical conflicts, energy dependence, and international relations have profound implications for Ukraine's stability and future economic outlook.

In summary, the ongoing Ukrainian crisis has had significant repercussions on the global economy, highlighting the intricate and interconnected nature of globalization. The conflict has intensified geopolitical tensions, leading to heightened economic uncertainty that affects trade, investment, and overall economic stability worldwide. Disruptions in global supply chains, particularly in industries reliant on Ukrainian imports or exports, have resulted in production delays, increased costs, and supply shortages, impacting businesses and consumers alike. Ukraine's pivotal role as a major transit route for natural gas to Europe has exacerbated concerns about energy security, causing price spikes and volatility in energy markets, which in turn have influenced production costs and consumer prices. Financial markets have also experienced volatility, with fluctuations in exchange rates, stock prices, and bond yields, as investors continuously adapt to the unfolding situation.

To wrap up, Ukraine's comparative advantage, derived from its diverse resources and skilled workforce, plays a crucial role in bolstering its position in international trade. The country has forged strong trade partnerships with major players like the European Union, the United States, and other European institutions, leveraging its strategic geographical location as a conduit for trade between East and West. This has cemented its economic significance, particularly through its focus on natural gas and agricultural exports. However, the World Bank highlights that geopolitical tensions pose significant uncertainties and challenges to Ukraine's trade flows and economic stability. Effective utilization of its comparative advantages, such as producing goods and services with lower opportunity costs, is essential for maintaining economic benefits. Recent geopolitical events, notably the Russian invasion, have exposed the fragility of global supply chains, emphasizing the need for diversification and resilience in trade strategies. As Ukraine navigates a complex geopolitical landscape and economic sanctions, it stands at a critical juncture, necessitating a reevaluation of its global economic role. Enhancing education, promoting political reforms, and mitigating geopolitical risks are vital for adapting to evolving global trade dynamics. In conclusion, Ukraine's comparative advantage and strategic trade positioning are pivotal in addressing the intricate challenges of international trade amidst geopolitical tensions and economic uncertainties.

References

- A *New Era in Development*. (2023). (Annual report of the International Bank for Reconstruction and Development). The World Bank group.
- Chmeruk, T. (2018, January 19). *Globalization of the economy: how not to become a bankrupt state*. Economic truth [in Ukrainian]. [Чмерук, Т. (2018, 19 січня). *Глобалізація економіки: як не стати державою-банкрутом*. Економічна правда]. <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/01/19/633175/>
- Hornyk, V., Yevmeshkina, O., & Klymenko, O. (2022). The impact of globalization on the implementation of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy of Ukraine. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public administration*, 33(72), 6, 68–74 [in Ukrainian]. [Горник, В. Г., Євмешкіна, О. Л., & Клименко, О. В. (2022). Вплив глобалізації на реалізацію державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та*

адміністрування, 33(72), 6, 68–74]. https://pubadm.vernadskijournals.in.ua/journals/2022/6_2022/11.pdf

Masters, Br. (2022, March 24). *BlackRock's Fink says Ukraine war marks end of globalisation*. Financial review. <https://www.afr.com/policy/economy/blackrock-s-fink-says-ukraine-war-marks-end-of-globalisation-20220324-p5a7q0>

Plahotnik, O., & Pavlenko, A. (2022). The impact of globalization on the development of the world economy and the economy of Ukraine. *Economy and the state*, 5, 62–67 [in Ukrainian]. [Плахотнік, О. О., & Павленко, А. А. (2022). Вплив глобалізації на розвиток світової економіки та економіки України. *Економіка та держава*, 5, 62–67] http://www.economy.in.ua/pdf/5_2022/11.pdf

Russian invasion of Ukraine put an end to globalization – Head of BlackRock (2022, March 24). NV Bisenes [in Ukrainian]. [Російське вторгнення в Україну поклато край глобалізації – глава BlackRock

(2022, 24 березня). NV Бізнес]. <https://biz.nv.ua/ukr/economics/rosiyske-vtorgnennya-v-ukrajinu-poklalo-kray-globalizacij-i-larri-fink-50227949.html>

Rykov, V. (2020). Impact of globalization processes on the economic security of Ukraine. *Law and Public Administration*, 2, 204–210 [in Ukrainian]. [Риков, В., (2020). Вплив глобалізаційних процесів на економічну безпеку України. *Право та державне управління*, 2, 204–210] http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/33.pdf

Stroyko, T., & Udovichenko, O. (2018). Development of the Ukrainian economy in conditions of globalization: lessons from the Irish experience. *Economy and society*, 19, 240–245 [in Ukrainian]. [Стойко, Т. В., & Удовіченко, О. Р. (2018). Розвиток української економіки в умовах глобалізації: уроки ірландського досвіду. *Економіка і суспільство*, 19, 240–245]. https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/35.pdf

Отримано редакцією журналу / Received: 31.05.24

Прорецензовано / Revised: 10.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 14.06.24

Тетяна ПАЛАМАРЧУК, канд. наук з держ. упр., доц.

ORCID ID: 0000-0001-6561-8248

e-mail: tetiana.palamarchuk@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА УКРАЇНУ: ЕКОНОМІЧНИЙ ЛАНДШАФТ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Вступ. Наголошено, що глобалізація, яка характеризується всесвітнім обміном товарами, послугами, ідеями та культурою, глибоко вплинула на національні економіки світу. Вона пов'язана зі стрімким розвитком продуктивних сил, що вимагає нових глобальних виробничих відносин. Будь-які спроби обмежити доступ іноземних товарів або створити неринкові переваги для вітчизняних виробників, найімовірніше, викличуть відповідні заходи з боку інших урядів. Зазначено, що Україна, розташована на перехресті європейських шляхів і перебуває під впливом різних геополітичних чинників, відчуває на собі значний вплив глобалізаційної динаміки. Її участь у глобальних торговельно-економічних відносинах має історію, що охоплює кілька десятиліть. Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році Україна перейшла від централізованої планової до ринкової економіки, включившись у міжнародну торгівлю та інвестиції. Однак російське вторгнення 2014 року кардинально змінило її економічний шлях. Зауважено, що регіональна геополітична напруженість, посилена російською агресією, стала серйозним викликом для економічної стабільності України. Конфлікт порушив глобальні ланцюги постачання і підвищив вразливість української економіки, збільшивши її залежність від міжнародної підтримки. Такі організації, як Світовий банк та Європейський Союз, відіграли вирішальну роль у сприянні економічному розвитку та стабільності України через фінансову підтримку та політичні рекомендації. Економічні санкції, запроваджені у відповідь на конфлікт, ще більше ускладнили економічну ситуацію в Україні. Питання політики у сфері торгівлі, інвестицій та геополітичних ризиків зараз є центральними у формуванні економічного майбутнього України та її здатності орієнтуватися в умовах невизначеності. Водночас позначено, що, незважаючи на виклики, спричинені війною та геополітичною напруженістю, для України існують можливості для диверсифікації торговельних відносин, просування політичних реформ та зміцнення своїх глобальних позицій. Визначено, що адаптація до мінливого геополітичного ландшафту та використання своїх порівняльних переваг будуть життєво важливими для довгострокової економічної стійкості України. Таким чином, розуміння впливу глобалізації на Україну вимагає детального вивчення історичного контексту, геополітичної динаміки, економічних викликів та можливостей розвитку.

Методи. Для отримання наукових результатів було використано такі методи: історичний аналіз, який включає історичний огляд економічних перетворень в Україні з моменту розпаду Радянського Союзу, з деталізацією таких важливих подій, як російське вторгнення 2014 року та його вплив на українську економіку; геополітичний та економічний аналіз, що розглядає геополітичні фактори, що впливають на Україну, такі як регіональна напруженість та міжнародна підтримка, підкреслюючи взаємозв'язок політики та економіки в контексті глобалізації; аналіз політики визначає роль міжнародних організацій (наприклад, Світового банку, Європейського Союзу) та наслідки економічної політики і санкцій. Розглянуто потенційні можливості та стратегії для України щодо зміцнення її економічної стійкості, що має допомогти врахувати майбутні глобальні виклики, демонструючи елементи перспективного або прогностичного аналізу.

Результати. Установлено, що вторгнення посилює геополітичну напруженість і створило значні виклики для міжнародних відносин. Геополітичні ризики України зумовлені її складною історією та стратегічним розташуванням між Росією та Європою. Окреслено, що ці ризики загострюють відносини з міжнародними гравцями, впливають на економічну стабільність та інвестиційний клімат. Конфлікт спричинив економічну невизначеність у всьому світі, впливаючи на інвестиції, фінансову стабільність та ринкову динаміку. Доведено, що роль України в глобалізаційних процесах та її порівняльні переваги в природних ресурсах і людському потенціалі впливають на її позицію в міжнародній торгівлі. Перебої призводять до затримок у виробництві, збільшення витрат та дефіциту поставок, що впливає як на бізнес, так і на споживачів у всьому світі. Визначено, що інтеграція України у світову економіку передбачає дотримання міжнародних стандартів та підвищення конкурентоспроможності продукції. Реакція Європейського Союзу через економічні санкції та торговельну політику ілюструє його проактивну позицію щодо геополітичних ризиків та економічної нестабільності. Україна використовує свої різноманітні ресурси та кваліфіковану робочу силу для зміцнення торговельних позицій. Доведено, що ефективне використання порівняльних переваг та подолання геополітичних ризиків мають вирішальне значення для адаптації України до динаміки світової торгівлі. зазначено, що вторгнення Росії в Україну мало глибокі наслідки для світової торгівлі, підкресливши взаємопов'язаність і крихкість сучасної економіки, а стратегії диверсифікації, стійкості ланцюгів поставок та ефективного управління ризиками мають важливе значення для подолання геополітичної напруженості та економічної невизначеності.

Висновки. Аргументовано, що російське вторгнення в Україну у 2022 році мало значні наслідки для світової торгівлі, змінивши економічні ландшафти та геополітичні альянси. Конфлікт порушив глобальні ланцюги поставок, особливо в сільському господарстві та промисловості, і посилює геополітичну напруженість, ускладнивши міжнародні відносини та співробітництво. Стратегічне розташування України як транзитного шляху для природного газу ще більше вплинуло на глобальну енергетичну динаміку, сприяючи економічній невизначеності та фінансовій нестабільності в усьому світі. Ця ситуація підкреслила взаємопов'язаність і крихкість сучасних економік, наголосивши на важливості диверсифікації, стійкості ланцюгів постачання та ефективних стратегій управління ризиками для подолання геополітичної напруженості та економічної невизначеності. Обґрунтовано, що розуміння геополітичних ризиків України, зумовлених її складною історією та стратегічним положенням, є важливим для розуміння ширшого глобального ландшафту та невизначеностей, з якими стикається країна. Оскільки Україна продовжує інтегруватися у світову економіку, сприяння інноваціям, співпраці та глобальному мисленню матиме вирішальне значення для використання можливостей, які відкриває глобалізація, одночасно пом'якшуючи притаманні їй ризики.

Ключові слова: глобалізація, геополітична напруженість, економічний перехід, російське вторгнення, порушення ланцюгів постачання, порівняльні переваги, міжнародна підтримка, економічні санкції, диверсифікація торгівлі, економічна стійкість, управління геополітичними ризиками, динаміка ринку, глобальна енергетична динаміка, міжнародні стандарти.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішеннях про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 351.322.1:614.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-10/22>

Denys RUDENKO, PhD Student

ORCID ID: 0000-0001-6167-3266

e-mail: rudenko7788@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ADAPTABILITY OF INVESTMENT POLICY IN UKRAINE DURING THE PANDEMIC

Background. This article provides a comprehensive view of investment activities in the country, which have undergone significant changes due to the global crisis caused by COVID-19. The article offers an in-depth analysis of the current state of investment policy, identifies the main problems and challenges faced by Ukraine, and proposes strategic directions for overcoming them.

The purpose of this study is to determine the effectiveness of existing investment policy mechanisms and to develop recommendations for their optimization, taking into account the needs of the country during the pandemic. Special attention is paid to the analysis of the adaptability of public administration to rapidly changing conditions and its ability to respond to new challenges.

Methods. The research methods include a wide range of analytical approaches: from empirical analysis to SWOT analysis, which allows assessing the strengths and weaknesses of investment policy, as well as identifying opportunities and threats facing Ukraine. Comparative analysis helps to understand Ukraine's position at the international level, and the graphical method visualizes key trends and indicators.

Results. The research results emphasize that the pandemic has introduced adjustments not only to economic processes but also to the way investments are managed. It has been found that insufficient legal support, high levels of corruption, bureaucracy, and ineffective interaction between government bodies create obstacles to attracting investments and implementing investment projects. The recommendations formulated based on the research include the need to restore infrastructure damaged by the pandemic, support innovative projects that can become drivers of economic growth, and develop key sectors of the economy, particularly the agricultural sector, IT industry, and manufacturing sectors. Emphasis is also placed on the importance of attracting international financing and investments, which can contribute to the rapid recovery of the economy.

Conclusions. The conclusions summarize that the adaptability of investment policy is a key factor in ensuring the stability and development of Ukraine during the pandemic. The necessity of integrating the best global practices, creating a favorable investment climate, and ensuring effective interaction between all subjects of the investment process, including government bodies, the private sector, and international institutions, is emphasized. It is noted that only a comprehensive approach and joint efforts of all interested parties can ensure the successful overcoming of the challenges posed by the pandemic and create a strong foundation for the country's future prosperity.

Keywords: pandemic, investment policy, adaptability, economic recovery, innovative projects, corruption, infrastructure, international financing, development stability.

Background

In response to the pandemic and the state of war, Ukraine has encountered a series of economic challenges that necessitate the adaptation of its investment policy. These conditions have created new risks but also opened opportunities for strengthening the country's economic potential. The COVID-19 pandemic and the state of war impact all spheres of life in Ukraine, requiring the state to not only survive but also develop strategies to enhance economic resilience and international influence. Adaptive public management is key in defining and implementing these strategies. The development and implementation of an adaptive investment policy through effective public management are crucial for Ukraine's economic development. This holds significance not only for internal stability but also for strengthening international positions, particularly in the realm of food security. Significance: Effective public management, as a tool of adaptive investment policy, is of great importance for the recovery and development of Ukraine's economy (About the regime..., 1996). It contributes not only to internal stability but also enhances the country's international image, paving the way for cooperation with other states. Ensuring adaptability in times of crisis is key to Ukraine's sustainable future.

Purpose of the Article. This article aims to analyze the role of public management in the crisis-driven formation of investment policy in Ukraine, which is influenced by the pandemic. The scope of tasks includes: 1) investigating the characteristics of public management; 2) evaluating factors affecting the economy in the context of the pandemic crisis; and 3) identifying strategic directions for the development of investment policy that will contribute to ensuring national security and economic stability.

Methods

The research methods include a wide range of analytical approaches: from empirical analysis to SWOT analysis, which allows assessing the strengths and weaknesses of investment policy, as well as identifying opportunities and threats facing Ukraine. Comparative analysis helps to understand Ukraine's position at the international level, and the graphical method visualizes key trends and indicators.

Results

In the current context, public management in Ukraine is facing challenges associated with the COVID-19 pandemic and the state of war, which significantly affect the formation and implementation of the state's investment policy. The pandemic has triggered a global crisis, leading to a decrease in demand, production volumes, and exports, as well as an increase in unemployment and inflation, worsening the fiscal situation in the country (Savicka, 2021; Dolbnyeva, 2020; Fedik, 2021). As a result, Ukraine's GDP has experienced a significant decline, and subsequent recovery efforts have not allowed a return to previous levels (Capital investments..., 2020; Capital investments in Ukraine..., 2021).

In response to these crisis phenomena, the state has implemented quarantine measures to reduce the spread of the virus and support the economy; however, these actions have hurt economic activity (Berlyak, & Magnushevskaya 2021). The state of war, in turn, has caused additional losses in the real sector of the economy and increased defense and recovery expenditures.

Within the context of public management, investment policy must take these factors into account, seeking ways to overcome their negative impact (Zubko, 2023). Stabilizing the economy and ensuring the well-being of

© Rudenko Denys, 2024

citizens in times of crisis are priority tasks for the state. Achieving economic growth and social stability requires a comprehensive approach and international support.

Public management defines the strategic directions of the state's investment policy, aimed at creating conditions for investments, developing projects, and monitoring their effectiveness. It ensures coordination of actions at all levels of government and involves the cooperation of the public, business, and international organizations.

Public management is responsible for legal support, the development of institutional infrastructure, providing financial incentives, informational support, and protecting investors' rights. It must be flexible, respond quickly to changes, utilize innovations, and minimize risks associated with the pandemic and the state of war.

The characteristics of public management and investment policy in times of crisis include dependencies on internal and external factors such as geopolitics, military conflicts, economic sanctions, social instability, budget deficits, debt burdens, competitiveness, pandemic restrictions, declining living standards, poverty, inequality, and environmental issues.

To enhance the effectiveness of public management and investment policy, reforms, modernization, increased transparency and professionalism, strengthening ties with the public, partnerships with the private sector, and international cooperation are necessary. It is essential to develop a comprehensive, balanced, long-term, adaptive investment policy, taking into account national interests, global trends, risks, and challenges; to create a favorable investment climate, attract investments, support projects, evaluate their effectiveness; and to use innovative approaches for rapid response, adaptation, risk management, and minimizing the negative impact on investment policy.

The COVID-19 pandemic has significantly affected Ukraine's economy, particularly through the reduction of domestic demand and the need for quarantine restrictions (Zhalilo et al., 2020; Bochko, & Bugayec, (2021). The country's GDP suffered a decline, prompting the government to introduce the "Affordable Loans 5-7-9" program to support businesses and affected sectors. However, analysis shows that most loans went to support less innovative industries, not contributing to the creation of new jobs and added value.

In 2022 and 2023, Ukraine continued to use investment policy tools for economic recovery. In particular, funds were attracted from the IMF, which were directed towards budget support and reforms to ensure macroeconomic stability and support economic recovery. Also, a strategy for the development of the financial sector until 2025 was developed, which includes reforming financial regulators and supporting the stability of the financial system.

For further economic recovery and compensation for losses caused by the pandemic, Ukraine needs to focus on the development of priority sectors and innovative projects. This includes revising lending conditions, attracting international aid and investments, and creating favorable conditions for investors, which will allow capital to be attracted to strategically important sectors of the economy.

In 2022 and 2023, Ukraine implemented several successful investment policy tools that contributed to the stabilization and development of the country's economy. Here are three examples: The "Affordable Loans 5-7-9" program – this program was aimed at supporting small and medium-sized businesses by providing loans at low interest rates. This helped enterprises survive the economic difficulties associated with the pandemic and military

actions. Cooperation with the IMF – Ukraine received significant financial support from the International Monetary Fund, which was directed towards budget support and reforms to ensure macroeconomic stability. Cooperation with the EU and IFC – in 2022, the Economic Resilience Action (ERA) program was launched with a budget of \$2 billion to support Ukraine's private sector. Thanks to this, the IFC provided financing of over \$650 million and attracted more than \$400 million to support the technology sector, agribusiness, critical export and import, and financing of business (Cal-Calko, & Nagirnyak, 2023). The feature of these tools is their ability to adapt to complex conditions, such as a state of war and a pandemic, and to provide the necessary support for stabilizing the economy. The uniqueness of these tools for Ukraine lies in their focus on recovery and development in constantly changing conditions and the use of innovative approaches to attract investments and reform the economy.

The framework for the formation and implementation of investment policy in Ukraine during the pandemic includes several key interconnected elements. Firstly, there is the situation analysis – assessing the impact of the pandemic on the economy, identifying problematic sectors, and determining investment needs. Secondly, there is strategic planning. The development of an investment policy strategy must consider pandemic conditions and aim at economic recovery and development. Thirdly, there is stakeholder engagement. Interaction with the public, businesses, and international organizations is essential for forming an effective investment policy. Fourthly, there is the development of a legal framework, that is, creating a legislative basis for the implementation of investment policy. Fifthly, there are financial instruments, namely, the use of government programs, loans, grants, and tax incentives to support investments. Finally, there is monitoring and evaluation – tracking the results of the investment policy and adjusting it according to changing conditions. Undoubtedly, these elements are interrelated. Situation analysis determines the directions of strategic planning, stakeholder engagement ensures support and implementation of the policy, the legal framework creates conditions for the application of financial instruments, and monitoring and evaluation allow for adapting the policy to the current economic needs. All these steps are aimed at achieving the main goal – the stabilization and development of Ukraine's economy in the conditions of the pandemic (About investment activities, 1991). Responsibility for the various elements of the scheme for the formation and implementation of investment policy in Ukraine is distributed among different public management entities. For instance, the situation analysis is carried out by the Ministry of Economy, which is responsible for monitoring economic trends and determining investment needs. The Cabinet of Ministers of Ukraine, which develops and approves strategic investment policy documents, is responsible for strategic planning. The involvement of stakeholders is coordinated by the Ministry for Communities and Territories Development and other bodies that interact with the public and businesses. The development of the legal framework is undertaken by the resources of the Verkhovna Rada of Ukraine, which enacts laws, and the Ministry of Justice, which provides legal expertise. As for financial instruments, this is the responsibility of the Ministry of Finance of Ukraine and other financial institutions that develop and implement financial programs and instruments (On state support of investment projects, 2020). Monitoring and evaluation are

carried out by the State Statistics Service, which collects data, and the Ministry of Economy, which analyzes the effectiveness of the investment policy. All these public

management entities work closely together to ensure the effective formation and implementation of investment policy in Ukraine, especially during pandemic conditions (tabl. 1).

SWOT Analysis Results of Ukraine's Investment Policy During the Pandemic

Table 1

Components	Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
Content Description of Components	The flexibility of public administration allows for rapid response to crisis situations. Active participation of stakeholders contributes to the development of effective solutions. A clear regulatory framework creates a favorable business environment.	Limited access to financing for SMEs hinders development. The need for constant monitoring and policy updating. Inefficient coordination among government bodies slows down decision-making.	Economic recovery through the renewal of investment strategy. Development of key sectors stimulates long-term growth. International support strengthens internal efforts.	Uncertainty in the economic environment complicates planning. Legal uncertainty and corruption deter investors. Changes in investment demand may lead to capital outflow.

This table presents a structured analysis of the internal and external factors affecting Ukraine's investment policy in the context of the pandemic, highlighting the strengths and weaknesses within the system, as well as the potential opportunities and threats that arise from the external environment.

Moving forward, we will analyze the issues in the sphere of public management in Ukraine's investment policy related to its formation and implementation, and consider possible solutions. The first and widespread problem, in our view, is the superficial, shallow, incomplete analysis of the situation. The lack of current information about the state of the economy and the investment climate is a significant problem for investors. The solution lies in improving the data collection system analytical tools, and access to information. Secondly, there is insufficient strategic planning. Often strategies do not consider all risks or are not flexible enough. The solution could be the development of adaptive strategies that can quickly change according to changing conditions. In connection with the first two problems, a third often arises, which is the insufficient participation of the public and business in the policy-making process. In our opinion, the solution is the application of a participatory approach and increasing the transparency of government activities. Problems may arise due to bureaucracy and delays in legislation. The solution lies in simplifying procedures and ensuring the expediency of the legislative process. A problem is the limited access to financing for small businesses and high interest rates. The solution could be the creation of special support funds and lowering loan rates. In addition, there is a problem with the absence of effective mechanisms for evaluating the effectiveness of investment policy. However, it can be solved with the help of evaluation indicators and monitoring systems. Fundamentally, to solve these problems, it is important to ensure coordination between different government bodies, involve all interested parties in the process, and use modern technologies for analysis and planning. It is also necessary to ensure the flexibility of the investment policy so that it can adapt to changing economic conditions.

Discussions and conclusions

The results of the study on investment policy in Ukraine during the pandemic indicate that the COVID-19 pandemic requires public management to be flexible and capable of quickly adapting to changing conditions that affect the investment climate and economic stability. Further in-depth research is needed on the problems of uncertainty in the economic environment, as the COVID-19 pandemic has caused significant uncertainty, complicating the forecasting and planning of investment strategies. There is a risk that

the pandemic may change investors' priorities, which could lead to reduced investments in certain sectors. Access to capital may be limited, complicating the ability to recover and develop small businesses. Access to financing, especially for small businesses, is critical to support investment activity and economic recovery (Didur, 2023). There is a need for regular monitoring and evaluation. Regular monitoring and evaluation of investment policy allow for timely identification of problems and adjustment of strategies to achieve better results. Coordination between different levels of government needs improvement. The effectiveness of investment policy depends on the coordinated work of various government bodies and their ability to coordinate actions at all levels. A weak judicial system and high levels of corruption can negatively impact the investment climate. It is also important to ensure a clear and stable legal framework that protects investors' rights and promotes business development. Effective formation and implementation of investment policy require the active participation of all interested parties, including the public, business, and international organizations. Support for innovative development is key to long-term economic growth but may be complicated by limited resources and changes in market conditions. Creating a favorable investment environment requires a clear and stable legal framework that protects investors' rights and promotes business development. These problems require a comprehensive approach and active participation of all sectors of society to create conditions for stabilizing the economy, attracting investments, and supporting innovative development. Overall, Ukraine's investment policy during the pandemic should be aimed at creating conditions for stabilizing the economy, attracting investments, and supporting innovative development, which requires a comprehensive approach and active participation of all sectors of society.

References

About investment activities, Law of Ukraine, № 1560-XII (1991, September 18) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про інвестиційну діяльність, Закон України № 1560-XII (1991, 18 вересня) (Україна)]. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>

About the regime of foreign investment, Law of Ukraine, № 93/96 (1996, March 19). (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про режим іноземного інвестування, Закон України № 93/96 (1996, 19 березня) (Україна)]. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Berlyak, G. V., & Magnushevska, T. M. (2021). Formation of investment risks under the influence of the covid-19 pandemic in Ukraine. *Innovative economy*, 3–4, 40–45 [in Ukrainian]. [Берляк, Г. В., & Магнусшевська, Т. М. (2021). Формування інвестиційних ризиків під впливом пандемії Covid-19 в Україні. *Інноваційна економіка*, 3–4(87), 40–45]. <http://inneco.org/index.php/inneco/article/view/767/842>

Bochko, O. Yu., & Bugayec, A. K. (2021). Trends in the investment attractiveness of the construction industry: before and during the Covid-19 pandemic. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 6, 76–82

[in Ukrainian]. [Бочко, О. Ю., & Бугаєць, А. К. (2021). Тенденції інвестиційної привабливості будівельної галузі: до та в період пандемії Covid-19. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, 6, 76–82] http://nbuv.gov.ua/UJRN/sxeebu_2021_6_13

Cal-Calko, Yu. S., & Nagirnyak, M. F. (2023). Ukrainian prospects for foreign investment: state, objects, business control and accounting. *Investments: practice and experience*, 4, 39–47 [in Ukrainian]. [Цал-Цалко, Ю. С., & Нагірняк, М. Ф. (2023). Українські перспективи іноземного інвестування: стан, об'єкти, контролювання бізнесу та облік. *Інвестиції: практика та досвід*, 4, 39–47]. <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1088/1097>

Capital investments (January – September 2020). (2020). Ministry of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine [in Ukrainian]. [Капітальні інвестиції (січень – вересень 2020 року)]. Міністерство економіки, торгівлі та сільськогосподарства України. (2020)]. <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=c70db29b-efab-4f1c-832e-9407ce4ab945>

Capital investments in Ukraine by types of economic activity of industry. (2021). State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian]. [Капітальні інвестиції в Україні за видами економічної діяльності промисловості за регіонами. (2021). Державна служба статистики України] https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.ukrstat.gov.ua%2Foperativ%2Foperativ2020%2Fibid%2Fkin%2Fkin_prom_reg_%25D0%2586Vkv.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK

Didur, K. M. (2023). The essence of investment activity and methods of determining its effectiveness. *Investments: practice and experience*, 5, 66–73 [in Ukrainian]. [Дідур, К. М. (2023). Сутність інвестиційної діяльності та методи визначення її ефективності. *Інвестиції: практика та досвід*, 5, 66–73]. <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1194/1203>

Dolbnueva, D. V. (2020). Impact of COVID-19 on the world economy. *Problems of economics*, 1, 20–26 [in Ukrainian]. [Долбнева, Д. В. (2020). Вплив COVID-19 на економіку світової економіки. *Проблеми економіки*, 1, 20–26]. https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-20_26.pdf

Fedik, M. V. (2021). Macroeconomic consequences of the impact of the covid-19 pandemic on the world economy. *Economy and the State*, 7, 40–46 [in Ukrainian]. [Федік, М. В. (2021). Макроекономічні наслідки впливу

пандемії covid-19 на світову економіку. *Економіка і держава*, 7, 40–46] http://www.economy.in.ua/pdf/7_2021/9.pdf

On state support of investment projects with significant investments in Ukraine. Law of Ukraine, № 1116-IX (2020) [in Ukrainian]. [Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні, Закон України, № 1116-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>

Savicka, O. P. (2021). Capital investment in Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic. *Market Infrastructure*, 60, 41–47 [in Ukrainian]. [Савіцька, О. П. (2021). Капітальне інвестування в Україні в умовах пандемії COVID-19. *Інфраструктура ринку*, 60, 41–47]. http://market-infr.od.ua/journals/2021/60_202

Zhalilo, Ya. A., Bazylyuk, Ya. B., Kovalivska, S. V., Kolomiets, O. O., Sobkevich, O. V., Baranov, S. L., Barynova, D. S., Bahur, N. V., Berezhny, Y. V., Belashov, E. V., Boyko, S. G., Valyushko, I. V., Veremiy, I. G., Vlasenko, R. V., Galugan, N. V., Geiko, T. Yu., Gladkikh, D. M., Golovka, A. A., Gushchuk, I. V., Yizhak, O. I., ... Yatsenko, L. D. (2020). *Ukraine after the corona crisis – the path to recovery*. National Institute of Strategic Studies [in Ukrainian]. [Жаліло, Я. А., Базиліук, Я. Б., Ковалівська, С. В., Коломієць, О. О., Собкевич, О. В., Баранов, С. Л., Барінова, Д. С., Бахур, Н. В., Бережний, Я. В., Белашов, Є. В., Бойко, С. Г., Валюшко, І. В., Веремій, І. Г., Власенко, Р. В., Галуган, Н. В., Гейко, Т. Ю., Гладких, Д. М., Головка, А. А., Гушчук, І. В., Іжак, О. І., ... Яценко, Л. Д. (2020). *Україна після коронакризи – шлях одужання*. Національний інститут стратегічних досліджень]. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-11/ukraina-pislya-koronakrizi_sait.pdf

Zubko, T. L. (2023). *Economic security of trade enterprises in the conditions of European integration*. [Extended abstract of dissertation of doctor of economic sciences, Kyiv National University of Trade and Economics] [in Ukrainian]. [Зубко, Т. Л. (2023). *Економічна безпека підприємств торгівлі в умовах євроінтеграції*. [Автореф. дис., д-ра екон. наук, Київський національний торговельно-економічний університет]. <https://knute.edu.ua/file/Mg==/e9e94c2f7d38a51e7f4e28827383692e.pdf>

Отримано редакцією журналу / Received: 28.05.24

Прорецензовано / Revised: 17.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 24.06.24

Денис РУДЕНКО, асп.

ORCID ID: 0000-0001-6167-3266

e-mail: rudenko7788@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

АДАПТИВНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Вступ. Розкрито комплексний погляд на інвестиційну діяльність у країні, яка зазнала значних змін під впливом глобальної кризи, спричиненої COVID-19. Надано глибокий аналіз сучасного стану інвестиційної політики, виявлено основні проблеми та виклики, з якими стикається Україна, та запропоновано стратегічні напрями для їх подолання.

Мета дослідження полягає у визначенні ефективності наявних механізмів інвестиційної політики та розроблянні рекомендацій для їх оптимізації з урахуванням потреб країни в умовах пандемії. Особливу увагу приділено аналізу адаптивності публічного управління до швидко змінних умов та його здатності реагувати на нові виклики.

Методи. Застосовано широкий спектр аналітичних підходів: від емпіричного аналізу до SWOT-аналізу, який дозволяє оцінити сильні та слабкі сторони інвестиційної політики, а також визначити можливості та загрози, що постають перед Україною. Порівняльний аналіз допомагає зрозуміти позицію України на міжнародному рівні, а графічний метод візуалізує ключові тенденції та показники.

Результати. Підкреслено, що пандемія внесла корективи не лише в економічні процеси, але й у спосіб управління інвестиціями. Виявлено, що недостатня правова підтримка, високий рівень корупції, бюрократія та неефективна взаємодія між органами влади створюють перешкоди для залучення інвестицій та реалізації інвестиційних проєктів. Сформульовано вимоги, що включають необхідність відновлення інфраструктури, яка постраждала внаслідок пандемії, підтримку інноваційних проєктів, які можуть стати драйверами економічного зростання, та розвиток ключових секторів економіки, зокрема аграрного сектору, IT-індустрії та виробничих галузей. Також акцентовано на важливості залучення міжнародного фінансування та інвестицій, які можуть сприяти швидкому відновленню економіки.

Висновки. Підсумовано, що адаптивність інвестиційної політики є ключовим чинником для забезпечення стабільності та розвитку України в умовах пандемії. Наголошено на необхідності інтеграції найкращих світових практик, створення сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення ефективною взаємодією між усіма суб'єктами інвестиційного процесу, включаючи державні органи, приватний сектор та міжнародні інституції. Зазначено, що лише комплексний підхід та спільні зусилля усіх зацікавлених сторін можуть забезпечити успішне подолання викликів, поставлених пандемією, та створити міцну основу для майбутнього процвітання країни.

Ключові слова: пандемія, інвестиційна політика, адаптивність, економічне відновлення, інноваційні проєкти, корупція, інфраструктура, міжнародне фінансування, стабільність розвитку.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 351.88:004.7(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-11/22>

Igor TKACHENKO, PhD (Polit.)
ORCID ID: 0000-0002-3029-4578
e-mail: itkachenko@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ENHANCING INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE ICT-ENABLED GOVERNANCE DURING THE TIMES OF WAR

Background. *The use of information and communication technologies (ICTs) has become increasingly pervasive in governance processes, offering new opportunities and challenges for governments around the world. ICTs contribute to enhancing the institutional capacity of governments to fulfill their responsibilities and improve the delivery of public services. During times of conflict, such as the ongoing war in Ukraine, the utilization of ICTs in governance becomes even more critical and complex. This research aims to investigate the digitalization challenges and strategies associated with the use of ICTs in governance during the war in Ukraine. The study seeks to shed light on the unique digitalization landscape in this challenging environment by examining the vulnerabilities and threats faced by government systems and communication networks in the context of an armed conflict. Furthermore, the study delves into the identification of best practices and policy gaps providing recommendations to strengthen the digitalization of ICT-enabled governance settings during times of war and aftermath. By drawing attention to successful approaches and lessons learned, this research article aims to contribute to the development of robust digitalization strategies that can withstand the unique challenges presented by armed conflicts. The subject of this study is the digitalization strategies and ICT-enabled governance measures adopted by the Ukrainian government during the ongoing war.*

Methods. *To investigate the digitalization challenges and strategies in ICT-enabled governance during the war in Ukraine, a diverse and multi-faceted methodology was used. The following research approach included a literature review, a case study based on the open sources from Ukrainian state authorities and donors' reports on digitalization and e-governance, data, and cross-case analysis. However, the comprehensiveness of the methodology remains a subject of debate, highlighting the need for ongoing discussion and refinement in future research.*

Results. *The research findings indicate that the Ukrainian government has undertaken proactive measures to ensure the sustainability of public e-services, digital security, and the integrity of governmental ICT infrastructure, and to safeguard personal data throughout the conflict. The analysis is based on empirical evidence gathered from literature reviews, case studies using open sources from Ukrainian state authorities, and cross-case analysis, which allows for a thorough assessment of the effectiveness of these digitalization measures. Key findings include the identification of best practices and policy gaps, providing recommendations to strengthen the digitalization of ICT-enabled governance settings during times of war and aftermath. This structured approach ensures that the results are clearly derived from the described methodologies.*

Conclusions. *The research utilized a variety of methods, including a literature review, case studies based on open sources from Ukrainian state authorities, and cross-case analysis. This approach allowed for a thorough assessment of the digitalization challenges and strategies associated with ICT-enabled governance during the war in Ukraine, providing a solid foundation for the analysis of the effectiveness of digitalization measures.*

The study revealed that while the E-government 3.0 concept represents the most current and mature form of e-governance internationally, Ukraine has yet to develop a comprehensive e-governance strategy for both pre-war and post-war periods to achieve the same level of progress. The lack of detailed evidence-based policy justification for implementing digital transformation is still a significant barrier. Additionally, the outdated legislative framework and institutional governance model are the key obstacles, with piecemeal legislative updates failing to address the fundamental issues. This disconnect between strategic goals and current technological trends underscores the need for a thorough legislative overhaul to align with up-to-date requirements. The instability and underfunding within the Ukraine's National Informatization Program, which suffers from numerous normative and institutional deficiencies is the best illustration of such disorder. This program's effectiveness is further hampered by its excessive dependence on the current political and economic situation.

The study recommends a comprehensive review or replacement of the National Informatization Program with more practical documents. A crucial objective of the updated program should be to ensure the proper functioning of the National System of Indicators for Information Society Development and the National Register of Electronic Information Resources. The reinstatement of annual reports on the state of information society development is also suggested to provide valuable insights for adjusting strategic ICT development documents.

Furthermore, the ongoing war in Ukraine has highlighted critical needs for an updated and comprehensive e-governance strategy to support the country's recovery and reconstruction efforts. The study suggests that conceptualizing the Government 3.0 concept in public strategic documents, coupled with the allocation of international donor funds with appropriate oversight, can enhance government service efficiency and accessibility. Leveraging advanced technologies such as Artificial Intelligence, Block chain, and data analytics can improve decision-making processes and enable evidence-based policy formulation. The study also emphasizes the importance of training programs for civil servants to enhance their digital literacy and skills, as well as establishing dedicated units or agencies to oversee e-governance initiatives and coordinate cross-sectoral collaboration. The conclusions provide a clear and structured summary of the findings, ensuring that the results are directly linked to the described methodologies and the overall aim of the research.

Keywords: *e-governance, digital governance, ICT-enabled governance; institutional capacity; public administration during war; public administration, public policy recommendations.*

Background

The use of information and communication technologies (ICTs) has become increasingly pervasive in governance processes, offering new opportunities and challenges for governments around the world. However, during times of conflict, such as the ongoing war in Ukraine, the utilization

of ICTs in governance becomes even more critical and complex. The war in Ukraine has not only brought about significant geopolitical and humanitarian consequences but has also posed unprecedented digitalization challenges for the government and significantly decreased the predictability of the e-governance strategy.

This research aims to investigate the digitalization challenges and strategies associated with the use of ICTs in governance during the war in Ukraine. By examining the vulnerabilities and threats faced by government systems and communication networks in the context of an armed conflict, the study seeks to shed light on the unique digitalization landscape in this challenging environment.

This research used the terms e-governance, digital government, and online government as synonyms. While digital government is the most used term in the US, electronic government is most common elsewhere according to the concept proposed by Grönlund and Horan in 2005 (Grönlund, & Horan, 2005).

Within the last decade use of the modern technologies by the government of Ukraine for the provision of public services increased significantly. In addition, the importance of cybersecurity measures aimed at maintaining and securing governmental systems that process sensitive data about citizens of Ukraine and provide public e-services became a top priority under the ongoing military and cybersecurity attacks on the governmental infrastructure.

According to the report of the State Service of Special Communication and Information Protection of Ukraine – SSSCIP, 2,194 cyber incidents were proceeded manually by the governmental security operation center (CERT-UA) in 2023 (Russia's cyber tactics: Lessons learned 2022, 2023). At the same time, 1,148 critical and high-level incidents were investigated and mitigated by the CERT-UA. The war in Ukraine has created an environment where malicious actors exploit digital technologies to launch cyber attacks and disrupt governance processes. The government's reliance on ICTs for communication, decision-making, and the delivery of public services has made them particularly vulnerable to cyber threats. Understanding the specific vulnerabilities and risks that arise from this complex interplay between ICTs and armed conflict is crucial for formulating effective digitalization strategies.

Based on SSSCIP 2022 report, the objectives of cyberattacks were cyber espionage, aiming to gain continuous access and persistence within the targeted systems. Additionally, destructive activities were observed, indicating attempts to disrupt or damage critical infrastructure and government systems. Psychological operations were also identified as a goal, suggesting efforts to manipulate or influence public perception and opinion. The Ukrainian governmental sector in 2022 witnessed a series of cyber incidents targeting various key entities. These entities included local authorities, key ministries, regional governmental organizations, and state-owned enterprises and factories. According to SSSCIP report (Russia's cyber tactics: Lessons learned 2022, 2023), the goals of the cyber operations against the government sector encompassed several objectives.

Another significant objective of cyberattacks on Ukrainian governmental resources was the compromising of personally identifiable Information data, potentially exposing the sensitive personal information of individuals associated with the government sector. Account compromise was also identified as a goal, indicating attempts to gain unauthorized access to government accounts and systems.

The security of governmental infrastructure is envisaged by the National Cybersecurity Strategy adopted in 2016 in response to large-scale attacks on its critical infrastructure (Cybersecurity in Ukraine, 2017). The main objective of the Strategy, along with its annual Action Plan, is to establish a secure cyberspace and promote its beneficial utilization for individuals, society, and the Government. The Strategy primarily concentrates on three key areas: the development

of a national cybersecurity system, the enhancement of capabilities within the security and defence sector, and the assurance of cybersecurity for critical information infrastructure and Government information resources.

Since the start of the full-scale war in Ukraine, the severity and frequency of cyber operations targeting governmental organizations in Ukraine have been notable. CERT-UA detection systems have identified hundreds of such incidents, underscoring the persistent threat landscape faced by the Ukrainian government and highlighting the importance of robust cybersecurity measures to safeguard critical government infrastructure and information (Russia's cyber tactics: Lessons learned 2022, 2023).

Ukraine has been actively pursuing digital transformation since 2012, and the establishment of the Ministry of Digital Transformation in 2019 highlights the government's commitment to e-governance, ICT-driven governance, and citizen access to online services (Plantera, 2021).

The Ukrainian government has recognized the importance of cybersecurity in maintaining the integrity of ICT-enabled governance during the war. This research aims to contribute to the existing body of knowledge by identifying best practices and policy recommendations for strengthening digitalization in ICT-enabled governance during times of war. By drawing upon the experiences and lessons learned from the Ukrainian context, this article intends to provide practical guidance for governments and policymakers dealing with similar challenges globally.

In summary, this research article provides a comprehensive examination of the digitalization challenges and strategies in ICT-enabled governance during the war in Ukraine. By delving into the peculiarities of tailored e-governance measures adopted by the Ukrainian government during the war, the study aims to enhance our understanding of the intricate interplay between ICTs and armed conflict. The insights and recommendations derived from this research can inform the development of robust digitalization frameworks to safeguard ICT-enabled governance systems in conflict-affected regions.

Sources. The literature review examines key sources pertaining to the conceptualization of strategies for e-governance, including the ICT-enabled governance concept. These sources contribute to a comprehensive understanding of the theoretical frameworks, practical approaches, and unique dynamics associated with leveraging information and communication technologies for effective governance in Ukraine, particularly in the context of ongoing armed conflict.

Based on the e-governance concept (Rossel, & Finger, 2007) e-governance goes beyond the mere use of information and communication technologies (ICTs) in government processes. We may agree that e-governance encompasses a broader scope, including changes in administrative practices, service delivery mechanisms, and interactions between the government and citizens. In addition, e-governance may be defined as the transformative process that involves rethinking and reconfiguring governance structures and relationships.

We may agree to some extent with the conclusion that the concept of e-governance expands the scope of traditional e-government by encompassing not only the use of technology in government processes but also emphasizing broader societal and democratic dimensions (Finger et al., 2006). This shift requires reviewing of technology management practices, as it entails a more holistic and participatory approach that considers not only technological aspects but also social, political, and organizational factors.

The evolution of the e-government theoretical concept has progressed from basic electronic delivery of services (e-government 1.0) to the use of social media and Web 2.0 technologies (e-government 2.0), resulting in significant changes in the roles of citizens and governments in public service delivery (Vrabie, 2023). The advent of innovative technologies like artificial intelligence (AI), blockchain, and the Internet of Things (IoT) has facilitated the emergence of a modern e-government paradigm known as e-government 3.0. This updated iteration of e-government is anticipated to revolutionize public service provision and governance by incorporating cutting-edge technologies into governmental functions. By integrating these emerging technologies, e-government 3.0 holds the potential to enhance the efficiency and effectiveness of government operations and service delivery according to Twizeyimana and Andersson (2019).

This research article takes into consideration that the e-government concept is often defined as the utilization of Information and Communication Technologies (ICTs) in conjunction with organizational modifications to enhance government structures and functions (Field et al., 2003). Furthermore, the adoption of e-government is anticipated to facilitate service delivery improvements and foster transformative interactions between governments, citizens, businesses, and other governmental entities (Grönlund, & Horan, 2009).

According to the modern research findings, in contrast to developed countries where e-government is well-established, there are many challenges for e-government in the least developed countries. These challenges include, but are not limited to, a large digital divide, inadequate e-infrastructure and a lack of skills and competencies for the design, implementation, use, and management of e-government systems (Twizeyimana, & Andersson, 2019).

To compare theoretic e concepts in Ukrainian context, the reports of international organizations such as UN, OECD, EU, as well as donor projects including IFES, EGAP, EGOV4UKRAINE, U-LEAD, E-GOV Academy, USAID, and Ukraine public authorities such as the Ministry of Digital Transformation, State Service of Special Communication and Information Protection of Ukraine, and State Agency on E-governance have been utilized in this study. These sources have provided valuable insights into various aspects of e-governance in Ukraine, including policy development, implementation strategies, capacity building, and the impact of information and communication technologies on governance processes. The research reports from international organizations and donor projects offer a broader perspective on global trends, best practices, and lessons learned from e-governance initiatives around the world. Furthermore, the involvement of Ukraine's public authorities ensures the inclusion of local context, specific challenges, and initiatives undertaken within the country. By incorporating these diverse sources, this research aims to present a comprehensive analysis of ICT-enabled governance in Ukraine, in the view of international experience and local realities. In addition, an overview of the legislation on e-governance was provided to assess challenges and gaps in digital transformation in Ukraine.

This research was based on publicly available information and data and faced limitations arising from the martial time restrictions in obtaining crucial data related to ICT infrastructure and governance. This lack of access to complete and accurate data posed challenges for in-depth analyses.

Methods

To investigate the digitalization challenges and strategies in ICT-enabled governance during the war in

Ukraine, a comprehensive and multi-faceted methodology is proposed. The following research approach included a literature review, a case study based on the open sources from Ukrainian state authorities and donors' reports on digitalization and e-governance, data, and cross-case analysis.

The systematic literature review was conducted to gather existing knowledge and insights related to the concept of e-governance, and e-governance strategies in ICT-enabled governance during times of the war in Ukraine. Relevant academic journals, conference proceedings, government, and international organizations, as well as donor-funded project reports were examined to identify key themes, trends, and gaps.

A qualitative case study approach was adopted to gain an in-depth understanding of the specific digitalization challenges and strategies in the Ukrainian context. Multiple government organizations, including the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, other ministries, and public authorities such as SSSCIP, CERT-UA, and donor-funded projects, were selected as case study sites. Data was collected through document analysis, and direct observations to capture the experiences, perspectives, and practices related to digitalization of ICT-enabled governance during the war.

Primary data were collected through publicly available in publicly available interviews with key stakeholders involved in ICT-enabled governance and digitalization efforts during the war in Ukraine. To avoid misinformation the scope of the interview analysis was limited by the government officials, ICT experts from international tech companies delivering assistance to the Ukrainian digital sector, public officials, and representatives from international organizations involved in supporting digitalization initiatives.

The collected data were analysed using thematic analysis techniques. The documents and other relevant materials were organized into meaningful themes and categories. Through the holistic process, patterns and connections were identified, and key findings related to digitalization challenges and strategies in ICT-enabled governance were derived.

In addition, cross-case analysis was conducted to compare the digitalization challenges and strategies across different governmental organizations in Ukraine. This analysis enabled the identification of common patterns, variations, and unique insights regarding the use of ICTs and digitalization measures during the war. Given the aim of this research article, the inclusion of materials focusing on digitalization practices and e-governance of local authorities was beyond its intended boundaries. Based on the findings from the case study analysis, best practices and policy recommendations were conceptualized to address the identified digitalization challenges of ICT-enabled governance during times of war.

By employing the proposed holistic approach, the research article aims to provide a comprehensive understanding of the digitalization challenges and strategies of ICT-enabled governance during the war in Ukraine, offering valuable insights and practical recommendations for improving governance in similar conflict settings.

Results

Conceptualizing E-governance in Ukrainian context.

The term e-government (abbreviated from electronic government but also known as e-gov, digital government, online government, or connected government), first emerged in the 1990s when many buzzwords starting with the prefix "e-" were coined during the Internet boom (Vlahovic, & Vracic, 2014, pp.2700–2708). However, e-government usually refers to the application of ICT and

methods of electronic commerce in governmental and public institutions that cater for the needs of citizens and entrepreneurs. In this view term e-government represents a novel medium for the communication of government and public institutions with other entities of a society.

According to the e-governance concept proposed by services Finger and Rossel (2006) there can be underlined typical e-services provided under the e-governance with the use of ICT tools. Among e-governance and e-government services implemented practically a division may be provided based on the administrative process: access to information, online applications, telecommunication services; specific services for citizens: smart cards, payment in the Internet, payment by SMS, interactive location maps, online booking services, access to libraries and online services; citizen's involvement services: online access to municipalities meetings, electronic votes, access to elected representatives. This basic concept of e-governance evolved much in the last two decades and is not reflecting anymore the current state of e-governance as the new approaches, such as e-government 2.0 and e-governance 3.0 appeared based on the matured technologies and ICT.

While e-government (referring here to the first generation of e-government) was just the simple manner of delivering public services via electronic means, e-gov 2.0 refers to the use of social media and Web 2.0 technologies in government operations and public service delivery. A relatively new concept of e-government 3.0 proposed recently is built upon the principles of e-government 2.0 but refers to the use of emerging technologies (e.g., artificial intelligence) to transform the delivery of public services and improve governance (Vrabie, 2023).

Conceptualized over decade already, e-government 3.0 concept refers to the use of disruptive ICTs (blockchain, big data and artificial intelligence technologies) in combination with established ICTs (distributed technologies for data storage and service delivery) and the wisdom of crowd (crowd-sourcing and co-creation) towards data-driven and evidence-based decision and policy making (Alexopoulos et al., 2018, pp. 1–2). Government 3.0 can mean a Semantic Web-based government that personalizes all government services according to the conditions and preferences of each individual.

Ukraine has been committed to digital transformation since 2012, and the Ukrainian State Agency for e-governance, established in 2014, is the main body responsible for policy formulation and implementation in this regard (Plantera, 2021). Since 2019, Ukraine has established the Ministry of Digital Transformation which is the main governmental body responsible for the development, coordination, and implementation of public policy in the sphere of digital transformation, ICT-driven governance, e-governance, citizens' access to the Internet, digital literacy, and e-services.

The evolution of Ukraine's e-governance maturity can be effectively explained using the "three generations of electronic government" framework, proposed by Charalabidis, Loukis, Alexopoulos, and Lachana in their 2019 conference paper. This framework outlines three stages: E-Government 1.0, which focuses on improving the efficiency of government operations and services through ICT; E-Government 2.0, which emphasizes transparency, citizen participation, and the use of open data and social media; and E-Government 3.0, which leverages advanced technologies such as big data, AI, and IoT for data-driven decision-making and policy analytics (Charalabidis et al., 2019). Ukraine has progressed through the first two generations, implementing e-services and open data initiatives, and is now on the path to integrating E-Government 3.0

capabilities to address complex societal challenges through more advanced technological solutions.

Based on recent research findings (Twizeyimana, & Andersson, 2019), it can be concluded that Ukraine faces similar difficulties as less developed countries when it comes to e-government. While developed countries have successfully established e-government systems, the challenges encountered in emerging economies are also prevalent in Ukraine. These challenges encompass a significant digital divide, insufficient e-infrastructure, and a lack of expertise and capabilities in designing, implementing, utilizing, and managing e-government systems.

Ukraine is far from discussions on e-government 3.0 especially during times of war as the country strives to maintain its basic functions in e-governance related to the delivery of e-services for the citizens in-and-out-of-country. However, the concept of e-government 3.0 holds the promise of enhancing local democracies by personalizing government services according to the conditions and preferences of each individual (Vlahovic, & Vracic, 2014). Under the martial law status, local self-governance functions are limited to a minimum, and the local military administrations are established to support basic governmental functions across the country. Consequently, e-government 3.0 is not a reliable strategy to be implemented at times of war as it also aims to empower citizens by providing them with more access to government information and services and by enabling them to participate more actively in government decision-making processes (Malodia et al., 2021). While Ukraine made considerable steps in the development of such e-government 3.0 tools as civic crowdfunding platforms (United24), mobile applications (Diiia app), online participation platforms (online petitions, participatory budget platforms at the local level), social media engagement (public channels in Facebook, Telegram, Viber), the country is still need to re-thinking at governmental level the implementation of such technologies conceptualized in e-government 3.0 as e-clouds for public authorities, blockchain technology.

For instance, during times of war, Amazon Web Services (AWS) has been supporting Ukraine with cloud technologies to help the digital state and economy work stably. The company has already helped with the migration of about 100 Ukrainian state registers and critical databases to the Amazon AWS cloud environment. Amazon has committed more than \$75 million in support to help the people of Ukraine address both immediate and long-term needs (Ministry of Digital Transformation, 2022). Currently, Ukraine is underway of developing relevant legislation for using commercial clouds for public purposes.

Also, Amazon provided seed funding, learning resources, and operational expertise for BecomingX Ukraine, a digital education platform being developed to help Ukrainians build digital skills, enhance their employability, and gain the confidence to succeed, as they look to rebuild their country. BecomingX Ukraine was co-founded by adventurer Bear Grylls, an ambassador for President Zelensky's charity UNITED24, and the new learning platform will launch in September 2022 (Amazon Staff, 2022).

Government Resilience through the expanded use of ICT-tools. During the full-scale invasion in 2022, the existing governmental digital services in Ukraine showed adequate resilience. Following the invasion, the Ukrainian government implemented restrictions on access to registries and suspended online services to mitigate potential Russian cyberattacks. As the electronic identification system in Ukraine is based on the

governmental Diia application, the restrictions significantly decreased citizen's access to public e-services.

In 2023, despite of the wartimes, more than 5.5 million rural residents in Ukraine (12 % of the total population) and 17 thousand (61 %) of settlements or villages still need to be connected to high-speed Internet according Ministry of Digital Transformation (Ministry of Digital Transformation of Ukraine, 2023). Since the establishment of Ukraine's Ministry of Digital Transformation (MDT) in 2019, the US government, along with other donors, provided support to Ukraine by offering legal, financial, and technical assistance for the development of Diia, a mobile application and online portal. In addition, the United States has supported Diia which is accelerating Ukraine's digital transformation during the martial law period (U.S.-Supported E-Government App Accelerated..., 2023). Research also shows that local authorities and residents are highly interested in implementing and using digital tools. Both believe that the adoption of new technologies can improve their communities' quality of life through easier access to services and citizens' enhanced participation in local decision-making processes (Localizing digital transformation in Ukraine..., 2023).

Among the most reliable digital tools supporting governmental e-services is Diia application. It was launched in 2020 to allow Ukrainian citizens to use digital documents on their smartphones instead of physical ones for identification and sharing purposes. This application can house important documents and is the main form of identification for millions of citizens in Ukraine and abroad.

According to the decision of the government of Ukraine, Diia was unavailable since the start of the war only in February 2022, but already one month later it successfully restored business services, including registration, citizen data modification, and termination. This swift recovery proved critical for Ukrainians as accessing these services offline became nearly impossible due to disruptions in public registrars, notaries, and administrative service centers. The relaunch of online services for entrepreneurs provided a lifeline, offering the much-needed opportunity to register a business, modify business data, or close businesses amidst the crisis. The findings highlight the effectiveness of the Diia portal in facilitating crucial online transactions during times of societal shock and demonstrated a significant uptake of online business registrations during March and April 2022, with over 90 percent of new sole proprietorships registered online (Riabukha, 2023).

During the times of war Diia was still a platform aimed to enhance digital access to 120 government services, enabling Ukrainian citizens to engage with their government through a unified platform. Diia facilitated various activities such as benefit applications, tax payments, document access, business registration, and digital identification. With the onset of Russia's invasion of Ukraine in February 2022, In war-affected areas, Diia became crucial for Ukrainians in receiving social support and accessing vital services. The success of the application has led to its recognition as a leading example of e-government, prompting Ukraine to share its technology with other nations. For instance, during the World Economic Forum in Davos "Vice Prime Minister of Ukraine – Minister of Digital Transformation of Ukraine, Mykhailo Fedorov, and Vice Chancellor for Digital Development, Luukas Kristian Ilves, introduced the Estonian state application mRiik, which is based on the Ukrainian Diia platform" (The Ministry of Digital and Government of Estonia, 2023). Estonia has made notable progress in adopting the Diia-like application, collaborating with MDT on code transfer, user experience design, and user

interface design, culminating in the formal adoption of a similar application for Estonian citizens.

Despite massive shelling and frequent blackouts, as of the beginning of 2023, 135,000 people have created businesses through Diia since the start of the full-scale war. Ukraine's business community does not give up despite the formidable challenges and continues to be the mainstay of our economy, while the government is doing everything to enable this nation to become a country of entrepreneurs. The successful practices of e-governance in Ukraine include online business services, which have made Ukraine a "tiger of digital transformation" (Riabukha, 2023).

Another substantial social demand to the government during the war in Ukraine relates to e-services enabling re-registration of the small entrepreneurs during relocation from the regions where active military actions are taking place. There was a substantial request for such e-service enabling entrepreneurs to change the location and name of their sole proprietorship (SP) amidst the ongoing war. Despite the conflict, entrepreneurs were compelled to sustain their operations, fulfill their tax obligations, and submit reports. Within a remarkably short period of two weeks, the Ministry of Digital Transformation and the E-Governance for Accountability and Participation Program (EGAP) successfully implemented this service, launching it by May, a mere three months after the invasion by Russia. The feasibility of such a rapid implementation had seemed implausible previously (Riabukha, 2023). Before the war, this service was exclusively accessible through offline channels, incurring higher costs. However, the introduction of a new e-service has allowed citizens to save time, and money associated with visiting government offices, and the stress that often accompanies waiting in queues. Furthermore, the convenience of online payment options, such as card payments, Google Pay, or Apple Pay, has further enhanced the user experience. As of mid 2023, approximately 15,000 sole proprietors have utilized this service.

Another novel electronic service introduced for entrepreneurs involves obtaining a document certifying their SP status. This document serves as a prerequisite for engaging in contracts, accessing banking services, or participating in tenders. Since its introduction, around 7,000 citizens have availed themselves of this service (Riabukha, 2023).

International Support to Ukraine's Digital Transformation. Since 2014, when Ukraine signed the association agreement with the European Union, the country has made e-governance and democracy two indivisible synonyms. With the help of Estonia, represented by the e-Governance Academy (eGA) and other EU Member States, the country's administrative structure has been blooming into pilot projects, reorganizations, and promising levels of digital maturity (Plantera, 2019). On the other hand, the roots of Ukraine's commitment to digital transformation are deep-seated. In 2016, innovation in the public sector picked up steam more decisively thanks to a large European program in support of the nation's efforts – U-LEAD with Europe. Within this framework, EGOV4UKRAINE project was deemed to be the ICT-centred branch of the initiative.

In 2018, the Ukrainian Government finalized and launched the National Interaction system TREMBITA. The system, based on the Estonian interaction system X-Road, aimed at data exchange between the state information resources to ensure a high level of e-Services delivery system (Digital Government Factsheet 2019 ..., 2020). In 2018, TREMBITA received certification of its data protection mechanisms in compliance with the legislatively mandated requirements for technical and cryptographic

data protection. Currently, experts are developing a comprehensive data protection system for the central part of the system. Currently, its owner is the Ministry of Digital Transformation of Ukraine. This interaction system guarantees state authorities and service centers access to the information contained in national registers and enables fast and high-quality provision of public services.

In 2019, with the change of government and the victory of Volodymyr Zelensky, the intention to pursue digitalization became stronger and clearer, to the status of priority. As stated above, e-government development in Ukraine was empowered by the commitment to increase transparency, accountability, and responsiveness in the public administration. As proof of such political will and support, the former State Agency for E-governance was turned into a full-fledged Ministry of Digital Transformation, with increased institutional capacity and responsibilities (Plantera, 2021). However, at the national level, there was no specific e-governance strategy in place before the war.

The legal prerequisites for the introduction of electronic government and the provision of electronic services by public authorities in Ukraine are due to the Laws of Ukraine "On electronic documents and electronic document management" dated May 22, 2003 No. 851-IV and "On electronic digital signature" dated 22 May 2003 No. 852-IV. Developing the provisions of these laws, taking into account domestic experience in this area, in 2016 formed the Concept for the development of electronic services in Ukraine, approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 16, 2016, N918-r. In the provisions of this concept, the electronic service is defined as an administrative and other public service provided to the subject of circulation in electronic form using information, telecommunications, information, and telecommunications systems (Dubinskiy et al., 2021, p. 8).

Prioritizing E-governance Strategy in Ukraine. Strategic planning of e-governance in Ukraine was envisaged in the Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 20 September 2017, 649-p, titled "On Approval of the Concept of Development of E-Governance in Ukraine". It covered the period until the end of 2020 and established a strategic framework for the advancement of e-governance in the country. This regulation underscores the government's commitment to harnessing digital technologies to transform public administration, improve service delivery, and foster citizen engagement. The regulation highlights the need for a comprehensive approach to e-governance development, recognizing it as a crucial enabler of democratic governance and transparency. It emphasizes the importance of adopting innovative digital solutions and promoting interoperability among government systems and databases to facilitate seamless information exchange and streamline administrative processes.

Except for the outdated Concept of Development of E-Governance in Ukraine described above, the legal framework for e-governance in Ukraine also includes several dozen regulatory legal acts. The most reliable piece of legislation enabling the development of public e-services in Ukraine is the Law of Ukraine "On Electronic Trust Services" which came in force in 2018 (On electronic trust services, 2023). This law regulates legal relations that arise during the use of electronic trust services, including electronic identification and electronic signatures. It establishes the legal validity of electronic signatures and electronic documents and sets out the requirements for electronic identification to be considered valid and secure in Ukraine. Importantly, that the law has introduced key principles of European electronic identification and trust

services in accordance with EU eIDAS Regulation (Digital Government Factsheet 2019 ..., 2020). Together with the National Informatization Programme, this piece of legislation provides a legal framework for the use of electronic trust services, electronic identification, and electronic signatures in Ukraine. They aim to promote the use of e-governance, which can help to improve the efficiency and transparency of administrative services in Ukraine.

Before 2022, a significant stride was made towards implementing the requirement of conducting electronic cases in the provision of administrative services through the enactment of Cabinet of Ministers Resolution No. 1035 on October 28, 2020. According to the resolution, starting from March 1, 2021, applications for specific social matters are exclusively accepted by officials from the executive body or the administrative services center, accompanied by the creation of an electronic case.

Discussion and conclusions

E-governance concept grew together with the maturing of technologies used by governments and public authorities to interact with citizens. While E-government 3.0 appears to be the most up-to-date and matured concept for the governments internationally, Ukraine has not prepared its e-governance strategy either before the full-scale war or for the post-war period.

Neither governmental concepts on e-governance in Ukraine, nor digital transformation plans do not contain calculations or scenarios needed for their implementation. Also, a significant factor contributing to Ukraine's lag in the field of digital and informational development is the profound inadequacy and obsolescence of both the legislative framework and the institutional governance/regulatory model in this domain. Attempts to make piecemeal changes to subordinate legal acts do not address the underlying issue, as they mostly modify legislative acts that are fundamentally outdated and rely on technology models, strategic objectives, and practices of public administration (both managerial and regulatory) that have long lost relevance in advanced societies. Consequently, the issue of aligning key legislative acts with the strategic goals of the state and current technological trends becomes relevant. Therefore, it is imperative to ensure that the essential legislative acts are brought into accordance with the strategic objectives of the country and the prevailing technological trends.

Within the state system for implementing tasks and projects of the National Informatization Program, numerous normative and institutional deficiencies systematically hinder Program effective and sustainable functioning. It is inherently unstable and excessively dependent on the current situation in the country, suffering from chronic underfunding. Therefore, it requires a serious review and update, or replacement with more comprehensive practical documents. One of the main objectives of the updated National Informatization Program should be ensuring the proper functioning of the National System of Indicators for Information Society Development and the National Register of Electronic Information Resources. Additionally, the preparation of annual reports on the state of information society development in Ukraine should be reinstated, providing both government bodies and the public with appropriate indicators of the state of development in this field and well-founded reasons for adjusting strategic documents in the field of ICT development.

Described above cases of introducing new e-services during the war demonstrate a non-holistic approach for resolving current problems. However, the ongoing war in Ukraine has highlighted the critical needs in updated and

comprehensive e-governance strategy that can effectively support the country's recovery and reconstruction efforts. Conceptualizing the Government 3.0 concept in public strategic documents in addition to the allocation of international donors' funds with oversight to avoid its overlapping would assist in the integration of advanced technologies to enhance the efficiency and accessibility of government services in Ukraine. This may include the development of robust digital platforms, such as the Diia-like application, to facilitate seamless interactions between citizens and the government. Furthermore, leveraging emerging technologies like artificial intelligence, blockchain, and data analytics can improve decision-making processes and enable evidence-based policy formulation. Such endeavours should involve investing in training programs for civil servants to enhance their digital literacy and skills necessary for effective e-governance implementation. Furthermore, establishing dedicated units or agencies responsible for overseeing e-governance initiatives and coordinating cross-sectoral collaboration. Applying a holistic approach that integrates technological advancements and policy reforms may help in strengthening institutional capacity at all levels of government.

Among the current problems limiting digitalization and e-governance is ongoing during last decades changes in the legislation on citizens identification. There are two types of internal passports in Ukraine – an ID card and a 1994 model passport booklet with a pasted photo card. According to the most recent data, only 5.6 million Ukrainians (out of 40 million) have digital IDs, while the country's citizen registry requires broad reform and modernization (Savelii, & Applegate, 2021). Those citizens who do not possess ID cards to receive some online services, had to notarise a copy of their internal passport. For example, to certify their status as a beneficiary of an LLC. Of course, this is inconvenient, so many people continue to receive services offline (Riabukha, 2023).

The problem of citizens identification through one single document also hinders Ukraine's ability to introduce new voting technologies, such as Internet Voting. International Foundation of Electoral Systems (IFES) in its Feasibility study on the introduction of New Elections Technology for Ukraine underlined the importance of engaging the Central Election Commission with every proposed initiative under the Digital Transformation vision, to ensure that every innovation is electorally compatible (Feasibility study on introduction of new election technology in Ukraine, 2020). According to IFES, authentication (identifying the voter) and coercion (protecting the secrecy of the ballot) are issues that need to be more fully understood and widely debated in Ukraine (Feasibility study on introduction of new election technology in Ukraine, 2020). Poorly developed voter identification system for voter verification for electronic Voting or Internet Voting will become the highest risk for the first post-war elections. This problem is important for discussions of the most feasible ways to organize the first post-war elections in Ukraine, especially taking into consideration the number of Ukrainian voters relocated abroad. According to UNHCR, almost 6 million Ukrainians who have fled Ukraine since 24 February 2022 recorded as refugees across Europe (Ukraine Refugee Situation, 2023). Ukrainian legislation envisages that voting abroad organized only in-person through the polling stations located in the embassies and consulates of Ukraine abroad. Among the options to consider the voting for Ukrainian citizens abroad is Internet voting method which demands feasible electronic voters' identification to be in place.

Adopted before the war Administrative Procedure Code of Ukraine could significantly enhance the rise of e-services

both at national and local levels. However, implementation of this legal act is still pending due to the ongoing military actions in Ukraine. Upon examination of the aforementioned content, it becomes evident that the implementation of the Administrative Procedure Code of Ukraine is poised to address several key issues. Firstly, it will rectify the absence of comprehensive legislation governing the procedure for providing administrative services, including the establishment of cases, particularly electronic ones. Secondly, it will tackle the matter of defining the scope of administrative services, the jurisdiction of relevant entities, and the extent of their authority, which, in turn, influences the process of case formation. Lastly, it will address the insufficient integration of information systems in electronic document management, including the limited adoption of such systems across various departments. This deficiency is attributable to the prevailing notion among governmental entities that e-government merely entails the computerization of specific documents.

References

- Alexopoulos, C., Charalabidis, Y., Flak, L., Mureddu, F., Parycek, P., Sarantis, D., Viale Pereira, G., & Wimmer, M. A. (2018). Scientific foundations training and entrepreneurship activities in the domain of ICT-enabled Governance. In *Governance in the data age* (pp. 1–2). <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3209281.3209316>
- Amazon Staff. (2022, June 21). *How Amazon is assisting in Ukraine*. Amazon. <https://www.aboutamazon.com/news/community/amazon-assistance-in-ukraine>
- Charalabidis, Y., Loukis, E., & Alexopoulos, C. (2019). The three generations of electronic government: From service provision to open data and to policy analytics. In I. Lindgren, M. Janssen, H. Lee, A. Polini, M. P. Rodríguez Bolívar, H. J. Scholl, & Efthimios Tambouris (Eds.), *Electronic government* (pp. 3–17). Springer. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-27325-5_1
- Cybersecurity in Ukraine: National Strategy and international cooperation*. (2017). GFCE. <https://thegfce.org/cybersecurity-in-ukraine-national-strategy-and-international-cooperation/>
- Digital Government Factsheet 2019: Ukraine*. (2020, May 12). European Commission. https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/Digital_Government_Factsheets_Ukraine_2019.pdf
- Dubinskiy, O., Lomakina, O., Sikorskiy, O., & Kudaibergenov, A. (2021). Electronic cases as an element of the administrative procedure in the provision of administrative services. In *SHS Web of Conferences*, 100 (p. 8). <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110003004>
- Field, T., Muller, E., Lau E., Gadriot-Renard, H., & Vergez, C. (2003). The case for e-government: Excerpts from the OECD report "The E-Government Imperative". *OECD Journal on Budgeting*, 3(1), 61–96.
- Finger, M., & Rossel, P. (2006). *From E-Government to e-Governance: Implications for Technology Management*. Infoscience. <https://infoscience.epfl.ch/record/89522>
- Grönlund, Å., & Horan, T. A. (2005). Introducing e-gov: History, definitions, and issues. *Communications of the Association for Information Systems*, 15. <https://doi.org/10.17705/1CAIS.01539/>
- Localizing digital transformation in Ukraine: Use of innovative technologies in bridging the urban-rural divide*. (2023, March 16). WSIS Forum 2023. <https://www.itu.int/net4/wsis/forum/2023/en/Agenda/Session/268>
- Malodia, S., Dhir, A., Mishra, M., & Bhatti, Z. A. (2021). Future of e-government: An integrated conceptual framework. *Technological Forecasting and Social Change*, 173. <http://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121102>
- Ministry of Digital Transformation: Amazon Web Services supports Ukraine with USD 75 million for cloud technologies to help the digital state and economy work stably* (2022, December 1). Government portal [in Ukrainian]. [Міністерство цифрової трансформації: Amazon Web Services підтримує Україну 75 млн доларів США на хмарні технології, щоб цифрова держава та економіка працювали стабільно. (2022, 1 грудня). Урядовий портал]. <https://www.kmu.gov.ua/en/news/amazon-web-services-nadaye-ukrayini-pidtrimki-na-75-mln-dolariv-na-hmarni-tehnologiyi-yaki-dopomagayut-stabilno-pracuyuvati-cifrovij-derzhavi-ta-ekonomiki>
- On electronic trust services, Law of Ukraine № 2155-VIII (2017, October 5) (Ukraine) [in Ukrainian]. [Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги, Закон України № 2155-VIII (2017, 5 жовтня) (Україна)]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
- Plantera, F. (2019, Nov. 25). *In Ukraine, e-governance and democracy are two sides of the same coin*. Ega.ee. https://ega.ee/blog_post/ukraine-egovernance-democracy-are-two-sides-coin/
- Plantera, F. (2021). *The path towards e-governance in Ukraine*. Ega.ee. https://ega.ee/success_story/path-towards-egovernance-ukraine/
- Riabukha, O., (2023, April 11). *Successful practices of e-governance: How online business services make Ukraine a tiger of digital transformation*. Govinsider. <https://govinsider.asia/intl-en/article/successful-practices-of-e-governance-how-online-business-services-make-ukraine-a-tiger-of-digital-transformation>

Rossel, P., & Finger, M. (2007). Conceptualizing e-Governance. In T. Janowski & T. A. Pardo (Eds.), *ICEGOV '07: Theory and practice of electronic governance* (pp. 399–407). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/1328057.1328141>

Russia's Cyber Tactics: Lessons Learned in 2022. (SSSSIP analytical report on the year of Russia's full-scale cyberwar against Ukraine). (2023) [in Ukrainian]. [*Russia's cyber tactics: Lessons learned 2022* (Аналітичний звіт Держспецзв'язку про рік повномасштабної кібервійни Росії проти України). (2023). Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України]. <https://cip.gov.ua/ua/news/russia-s-cyber-tactics-lessons-learned-in-2022-ssscip-analytical-report-on-the-year-of-russia-s-full-scale-cyberwar-against-ukraine>

Savelli, S., & Applegate, M. (2021, March 25). *The risks of rushing to internet voting in Ukraine*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-risks-of-rushing-to-internet-voting-in-ukraine/>

The Ministry of Digital and Government of Estonia developed the mRiik application based on Action. (2023, January 19) [in Ukrainian]. Dia. [Мінцифра та уряд Естонії розробили застосунок mRiik на базі Дія]. (2023, 19 січня). Дія] <https://diia.gov.ua/news/mincifra-ta-uryad-estoniya-rozrobili-zastosunok-mriik-na-bazi-diy>

Twzeyimana, J. D., & Andersson, A. (2019). The Public Value of E-Government – A Literature Review. *Government Information Quarterly*, 36(2), 167–178. <http://doi.org/10.1016/j.giq.2019.01.001>

U.S.-Supported E-Government App Accelerated the Digital Transformation of Ukraine; Now Ukraine is Working to Scale the Solution to More Countries. (2023, January 23). USAID. <https://www.usaid.gov/news-information/press-releases/jan-18-2023-us-supported-e-government-app-accelerated-digital-transformation-ukraine-now-ukraine-working-scale-solution-more-countries>

Ukraine Refugee Situation. (2023). UNHCR Operational Data Portal. <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Vlahovic, N., & Vracic, V. T. (2014). An overview of E-government 3.0 implementation. In M. Khosrow-Pour (Ed.), *Encyclopedia of information science and technology* (3rd ed., pp. 2700–2708). Information Science Reference. <https://doi.org/10.4018/978-1-4666-5888-2.ch263>

Vrabie, C. (2023). E-government 3.0: An AI model to use for enhanced local democracies. *Sustainability*, 15(12). <http://doi.org/10.3390/su15129572>

Отримано редакцією журналу / Received: 03.06.24

Прорецензовано / Revised: 20.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 25.06.24

Igor KACHENKO, канд. політ. наук,

ORCID ID: 0000-0002-3029-4578

e-mail: 1979i@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ВРЯДУВАННЯ НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Вступ. Наголошено, що використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стає все більш поширеним у процесах врядування, пропонуючи нові можливості та виклики для урядів у всьому світі. ІКТ сприяють підвищенню інституційної спроможності урядів у виконанні своїх повноважень та покращують надання публічних послуг. Під час конфліктів, таких як війна в Україні, що триває, використання ІКТ у врядуванні стає ще більш критичним і складним. Метою дослідження було вивчити виклики та стратегії цифровізації, пов'язані з використанням ІКТ у державному управлінні під час війни в Україні. Висвітлено унікальний ландшафт цифровізації в цих складних умовах, аналізуючи вразливості та загрози, з якими стикаються урядові системи та комунікаційні мережі в умовах збройного конфлікту. Крім того, ідентифіковано найкращі практики та прогалини в політиці, надано рекомендації щодо зміцнення цифровізації налаштувань ІКТ-орієнтованого управління під час війни та післявоєнного періоду. Зауважено, що використання успішних підходів та здобутого досвіду сприятиме розроблянню надійних стратегій цифровізації, які можуть витримати унікальні виклики, що виникають під час збройних конфліктів. Предметом цього дослідження є стратегії цифровізації та заходи ІКТ-орієнтованого управління, ухвалені українським урядом під час війни, що триває.

Методи. Для дослідження викликів та стратегій цифровізації в ІКТ-орієнтованому управлінні під час війни в Україні використано різноманітні та багатозанну методологію. Дослідницький підхід включає огляд літератури, кейс-стаді на основі відкритих джерел від українських державних органів та звітів донорів щодо цифровізації та електронного урядування, а також дані та крос-кейс аналіз. Втім, комплексність методології залишається дискусійною, що підкреслює необхідність постійного обговорення та вдосконалення у майбутніх дослідженнях.

Результати. Засвідчено, що уряд України ежив проактивних заходів для забезпечення стійкості державних електронних послуг, цифрової безпеки та цілісності державної ІКТ-інфраструктури, а також для захисту персональних даних протягом конфлікту. Аналіз ґрунтується на емпіричних даних, зібраних за допомогою огляду літератури, кейс-стаді з використанням відкритих джерел від українських державних органів та крос-кейс аналізу, що дозволяє ретельно оцінити ефективність цих заходів цифровізації. Ключові висновки включають ідентифікацію найкращих практик та прогалин у політиці, надаючи рекомендації щодо зміцнення цифровізації налаштувань ІКТ-орієнтованого управління під час війни та післявоєнного періоду. За допомогою цього структурованого підходу забезпечено отримання чітких результатів із описаної методології.

Висновки. Використано різноманітні методи, включаючи огляд літератури, кейс-стаді на основі відкритих джерел від українських державних органів та крос-кейс аналіз. Такий підхід дозволяє ретельно оцінити виклики та стратегії цифровізації, пов'язані з ІКТ-орієнтованим управлінням під час війни в Україні, забезпечуючи міцну основу для аналізу ефективності заходів цифровізації.

Виявлено, що, незважаючи на те, що концепція E-government 3.0 являє собою найбільш актуальну та зрілу форму електронного урядування на міжнародному рівні, Україна ще не розробила всебічну стратегію електронного урядування як для довоєнного, так і для післявоєнного періоду, щоб досягти такого ж рівня прогресу. Акцентовано, що відсутність детально обґрунтованої політики для впровадження цифрової трансформації залишається значною перешкодою. Крім того, застаріла законодавча база та інституційна модель управління є ключовими перешкодами, причому фрагментарні оновлення законодавства не розв'язують фундаментальних проблем. Розкрито, що цей розрив між стратегічними цілями та поточними технологічними тенденціями підкреслює необхідність ґрунтовного перегляду законодавства для приведення його у відповідність з актуальними вимогами. Нестабільність та недостатнє фінансування у межах Національної програми інформатизації України, яка страждає від численних нормативних та інституційних недоліків, є найкращою ілюстрацією такого безладу. Показано, що ефективність цієї програми додатково ускладнюється її надмірною залежністю від поточної політичної та економічної ситуації.

Рекомендовано провести всебічний перегляд або заміну Національної програми інформатизації на більш практичні документи. Ключовою метою оновленої програми має бути забезпечення належного функціонування Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства та Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів. Також запропоновано відновлення щорічних звітів про стан розвитку інформаційного суспільства, що надасть цінні інсайти для коригування стратегічних документів з розвитку ІКТ.

Крім того, визначено, що війна в Україні підкреслила нагальну потребу в оновленій та всебічній стратегії електронного урядування для підтримки відновлення та реконструкції країни. Запропоновано концептуалізацію концепції Government 3.0 у державних стратегічних документах, що в поєднанні з виділенням міжнародних донорських коштів за належного контролю може підвищити ефективність та доступність державних послуг. Розкрито, що використання передових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та аналіз даних, може покращити процеси прийняття рішень та забезпечити формування політики на основі доказів. Також наголошено на важливості програм навчання для державних службовців з метою підвищення їх цифрової грамотності та навичок, а також на необхідності створення спеціалізованих підрозділів або агентств для нагляду за ініціативами електронного урядування та координації міжсекторальної співпраці. Висновки забезпечують чіткий і структурований підсумок отриманих результатів, гарантують, що результати безпосередньо пов'язані з описаними методологіями та загальною метою дослідження.

Ключові слова: е-урядування, цифрове урядування, урядування за допомогою ІКТ, інституційна спроможність; державне управління під час війни, державне управління, рекомендації публічної політики

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351.86
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-12/22>

Лілія ГОНЮКОВА, д-р наук з держ. упр., проф.
ORCID ID: 0000-0001-9474-5780
e-mail: lilija.honiukova@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Юлія ДУПЕШКО-ДЖУС, асп.
ORCID: 0009-0004-2056-8899,
e-mail: itcentre75@gmail.com,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Вступ. Наголошено, що кандидатство України на членство в ЄС сприяло пришвидшенню змін в українському законодавстві відповідно до вимог "Угоди про Асоціацію між Україною, з одної сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони", підписаної у 2014 році. Особливий інтерес у контексті розвитку муніципальної гендерної політики становлять питання локалізації Резолюції Ради безпеки ООН 1325 та приєднання місцевих громад до Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. Акцентовано, що для адаптації європейських підходів до гендерної політики на місцевому рівні необхідно здійснити детальний аналіз нормативно-правового забезпечення гендерної політики для ефективного післявоєнної відбудови та відновлення України. Предметом дослідження є міжнародні нормативно-правові акти у сфері прав людини, гендерної рівності, місцевого самоврядування та інших галузей права (з позиції положень Закону України "Про правотворчу діяльність") та адаптація їх до українського законодавства.

Методи. Для проведення коректного дослідження та отримання достовірних результатів використано інституціональний підхід, що дає можливість сформулювати авторське бачення забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на місцевому рівні формальними й неформальними соціальними інститутами. Також використано структурно-конструктивістський підхід для вивчення структурних факторів, що визначають рамки гендерних відношень.

Результати. Міжнародно-правові акти у сфері гендерної рівності, відновлення та муніципальної політики спрямовані на уніфікацію підходів до регулювання захисту прав людини у площині так званого "єдиного правового поля" – міжнародних правових стандартів – та є актами, що мають зобов'язальний або рекомендаційний характер.

Означено, що з позиції розроблення та реалізації гендерної політики на рівні територіальних громад в умовах післявоєнного відновлення особливий інтерес становить саме Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки. Мир. Безпека". Спрямованість Резолюції Ради Безпеки ООН на ідею впровадження гендерного підходу на "всіх рівнях в операціях із забезпечення миру та безпеки", зокрема на рівні місцевих громад, тісно пов'язана з поняттям "локалізація". Термін "локалізація Резолюції 1325" в обіг було введено 14 років тому Глобальною мережею жінок-миробудівниць і є підтвердженням потенціалу прямого впливу цього міжнародного акта щодо гендерної політики на рівні територіальних громад та створило умови для потенційного підвищення надходжень у місцеві бюджети на перспективу (залучення жінок до економічної діяльності, зменшення розривів у оплаті праці жінок та чоловіків, зменшення наслідків гендерно зумовленого насильства, підвищення тривалості життя чоловіків та налагодження з дитьми контактів через можливість їти в декретну відпустку, створення татохабів, інклюзивні громадські простори в громадах тощо). У червні 2022 року після багаторічної адвокаційної кампанії українського феміністичного правозахисного жіночого руху у партнерстві з МФО "Рівні можливості, ВРУ було ратифіковано Концепцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, чим посилено не тільки національне гендерне законодавство, а й гендерну політику на місцевому рівні. Зауважено, що Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад передбачає міжмуніципальне партнерство громад у напрямку досягнення гендерної рівності. Для України як держави, що набула статусу кандидата в ЄС, важлива синхронізація національного законодавства у сфері гендерної рівності.

Висновки. Визначено, що міжнародно-правові акти, що є наслідком правової глобалізації, мають опосередкований вплив на розвиток гендерної політики на рівні територіальних громад в Україні. Вони містять міжнародні договірні акти з питань гендерної рівності як складової частини прав людини та її основоположних свобод. Прийняті урядовими структурами ЄС, міжнародними представниками громадянського суспільства політики та документи не мають нормотворчого характеру і не належать до міжнародного законодавства, водночас вони є рамковими для формування національного законодавства на місцевому рівні.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерна політика, місцеве самоврядування, нормативно-правове забезпечення, міжнародне законодавство, національне законодавство, публічне управління, органи публічної влади, комунікація.

Вступ

Актуальність дослідження. У червні 2022 року Україна набула статусу "кандидата на членство в ЄС", що стало каталізатором пришвидшення змін в українському законодавстві відповідно до вимог "Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з

атомної енергії, і їхніми державами-членами, з іншої сторони" (Угода про Асоціацію..., 2023). Серед головних її принципів – "верховенство права, належне врядування, сприяння сталому розвитку" (Угода про Асоціацію..., 2023). Останні неможливі без гендерної рівності, що відображає людиноцентричний підхід до надання послуг у публічному управлінні та сервісу

© Гонюкова Лілія, Дупешко-Джус Юлія, 2024

модель держави, є альфою і омегою паритетної гендерної демократії. При цьому концепт "гендерна рівність" у європейському праві пройшов значну еволюцію від "рівності в оплаті праці жінкам і чоловікам за рівноцінну працю" (*Договір про заснування Європейського Економічного товариства, ст.119*), до "рівності жінок і чоловіків як мети та принципу ЄС" (*Амстердамський договір, ст. 3 та ст.3*), відображений у 10 положеннях Європейської Конституції (Білінська, 2011, с. 94), а також у Лісабонській угоді. Дослідження їхнього впливу на гендерну політику на рівні територіальних громад у контексті розширення повноважень останніх потребує додаткової уваги науковців. Адже територіальні громади є основним рівнем надання якісних послуг її жителям відповідно до їхніх потреб.

Мета статті – дослідити міжнародний аспект нормативно-правового забезпечення гендерної політики для рівня територіальних громад для післявоєнної відбудови України.

Огляд літератури. Питанням міжнародного нормативно-правового забезпечення гендерної рівності присвячено чимало наукових праць, зокрема, в Україні. Серед них на особливу увагу заслуговують дослідження аналітичного центру при Юрфемі (<https://jurfem.com.ua/analychnyi-tsentr/>); наукові пошуки Тамари Марценюк (Марценюк, 2015, 2018); низка монографічних досліджень, зокрема: "Гендерна політика в нормативно-правових документах. Частина 1" (Жуковська та ін., 2020), "Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика" (Грицай, 2018), "Порадник для гендерних радників та радниць" (Арнаутова та ін., 2022) тощо. Підкреслюючи їх високий рівень, варто відзначити відсутність у них висвітлення питання впливу міжнародного законодавства на гендерну політику на рівні територіальних громад в умовах післявоєнної відбудови України. Це парадигма функціонування публічного врядування, за якої людина визнається найвищою соціальною цінністю, а забезпечення її прав і свобод визначає зміст і спрямованість публічної управлінської діяльності загалом і на місцевому рівні зокрема.

Методи

Проблеми, які стосуються розвитку публічного урядування на основі гендерного підходу, мають вирішуватися у межах ціннісної парадигми управління. Ця проблема кореспондується із проблемою ефективного нормативно-правового забезпечення прав людини та гендерної рівності в післявоєнній відбудові України на місцевому рівні. Для проведення коректного дослідження та отримання достовірних результатів використано інституціональний підхід, що дає можливість сформулювати авторське бачення забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на місцевому рівні формальними й неформальними соціальними інститутами. Також використано структурно-конструктивістський підхід під час вивчення структурних факторів, що визначають межі гендерних відносин. Основним інструментом дослідження є порівняльний аналіз нормативно-правових актів.

Результати

Аналізуючи питання нормативно-правового забезпечення гендерної політики на місцевому рівні в умовах післявоєнної відбудови в Україні, варто висвітлити розуміння дефініції "гендерна політика органів місцевого самоврядування". Під останньою ми розуміємо "цілеспрямовану діяльність органу місцевого самоврядування та його інституцій із забезпечення та

гарантування рівних прав, свобод та можливостей для жінок і чоловіків, утвердження гендерної демократії, формування гендерної культури на рівні територіальної громади, захисту від дискримінації за ознакою статі" (Жуковська та ін., 2020), що є визначальною умовою досягнення гендерної рівності в територіальній громаді. Важливо усвідомити, що поняття "місцева гендерна політика" та "гендерна політика органів місцевого самоврядування" не є тотожними. Місцева гендерна політика, на нашу думку, об'єднує у собі владні дії не тільки органів місцевого самоврядування, а й інших суб'єктів владних повноважень на рівні територіальної громади щодо розв'язання нагальних проблем спільноти в напрямку гендерної рівності. Гендерна політика органів місцевого самоврядування є складовим компонентом місцевої гендерної політики та важливим інструментом реалізації конституційних засад нашої держави, з одного боку, а, з іншого, – це інструмент реалізації та розширення прав людини на місцевому рівні.

Питання нормативно-правового забезпечення гендерної політики на рівні територіальної громади лежить у площині правотворчої діяльності загалом та безпосередньо пов'язане з поняттям "нормативно-правовий акт". Згідно з п. 2 ст. 8 Закону України "Про правотворчу діяльність" (2023), до останнього належить "офіційний документ, прийнятий (виданий) суб'єктом правотворчої діяльності в установленому Конституцією України та (або) законом порядку в письмовій формі, який містить норму (принцип) права і розрахований на багаторазову реалізацію" (Про правотворчу діяльність, 2023).

Згідно з п. 1 ст. 9 цього ж Закону законодавство України являє собою взаємопов'язану та впорядковану систему нормативно-правових актів України та міжнародних договорів. Складовими компонентами законодавства України є "Конституція України (як Основний Закон України), закони та підзаконні нормативно-правові акти" (п. 2 ст. 9). Їх видове різноманіття зводиться до 13 структурних компонентів, що перебувають в ієрархічній залежності відповідно до:

- засад конституційного ладу України;
- компетенції та територіальною юрисдикцією суб'єктів правотворчої діяльності, визначених Конституцією України та (або) законом;
- інших особливостей, визначених Конституцією України та (або) законом (п. 1 ст. 19) (Про правотворчу діяльність, 2023).

Оскільки законодавство у сфері гендерної політики на рівні територіальних громад України є частиною системи законодавства України, то йому також властива складна ієрархічна структура. Класифікація нормативно-правового забезпечення у цій сфері, на нашу думку, різниться за рівнем дії законодавства у сфері гендерної рівності (міжнародне, національне, регіональне, місцеве / муніципальне), суб'єктом владних повноважень, що прийняв нормативно-правовий акт у сфері рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (ВРУ, Президент України, КМУ, міжнародні наднаціональні владні (урядові) структури тощо); галуззю їхньої дії (загальне, галузеве, міжгалузеве).

Далі питання нормативно-правового забезпечення гендерної політики на рівні громад у післявоєнній розбудові України в цій статті досліджуватимемо з позиції дії міжнародних законодавчих актів.

Зокрема, за суб'єктом владних повноважень науковці визначають три типи міжнародно-правових актів (Ключковський, 2020, с. 38). У межах нашого дослі-

дження інтерес становлять тільки дві з них: міжнародні (багатосторонні) договори (конвенції, пакти, хартії тощо) та міжнародні акти (резолуції, рекомендації, декларації, коментарі). Останні "залежно від правової природи джерел" транслують у суспільство дві категорії міжнародно-правових стандартів:

- зобов'язальні, закріплені багатосторонніми міжнародними договорами, що є обов'язковими для дотримання державами – учасниками відповідного договору;

- рекомендаційні ("авторитетні") – містять певні правові стандарти рекомендаційного характеру або мають політичний характер і належать до сфери так званого "м'якого права". Це акти міжнародних міжурядових організацій (ОБСЄ, ООН тощо), які формують атмосферу "спонукання" до їх дотримання державами – учасницями цих організацій (Ключковський, 2020, с. 38).

Зобов'язальні та рекомендаційні міжнародно-правові акти відрізняються не тільки характером впливу, а й структурою міжнародної правової норми. Як зазначає Ю. Ключковський, для зобов'язальних міжнародно-правових стандартів характерна трирівнева структура: стандарт (певний принцип галузі права, сформульований достатньо абстрактно в зобов'язальному міжнародно-правовому акті), загальновизначений виклад змісту цього принципу та зразки заходів ("належної практики") (Ключковський, 2020, с. 38). Два останні складники викладені зазвичай у міжнародних актах м'якого права.

Водночас варто зауважити, що акти міжнародних неурядових організацій не належать до міжнародного законодавства. Оскільки визначений у них стандарт є, найімовірніше, ідеалом, до якого слід прагнути, ніж зобов'язальною вимогою, якою є правовий стандарт як принцип права (Ключковський, 2020, с. 38).

Міжнародно-правові акти у сфері гендерної рівності, відновлення та муніципальної політики спрямовані на уніфікацію підходів до регулювання вищезазначених нами сфер суспільного життя у площині так званого "єдиного правового поля" – міжнародних правових стандартів – та є актами, що мають зобов'язальний або рекомендаційний характер.

Міжнародне законодавство у сфері гендерної політики на рівні громад в умовах відновлення є різно-рідним, не містить єдиного уніфікованого нормативно-правового акту із готовим набором правових норм у цій сфері. Це додатково ускладнює їх локалізацію на національному рівні у сфері гендерної політики, зокрема й на рівні територіальних громад в умовах відновлення. Далі в цій статті розглядатимемо їх з позиції ретроспективи прийняття та ратифікації їх (за потреби) України, йдучи від глобальних міжнародно-правових актів до регіональних.

До міжнародного законодавства в структурі нормативно-регулятивного та ідеологічно-політичного компонентів механізму впровадження гендерної рівності на місцевому рівні в Україні належать нормативно-правові акти, що мають універсальний характер (глобальний – їхня дія адресована всім країнам світу), насамперед "Загальна декларація прав людини" (1948 р.), "Міжнародні пакти про права людини" (1966 р.), та регіональний характер, тобто спрямовані до держав певного географічного регіону: "Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод" (1950 р.) тощо. Зазначені міжнародні нормативно-правові акти (як глобальні, так і регіональні) становлять методологічне підґрунтя підходу, що базується на правах людини в публічному

управлінні та відображений у законодавстві національного рівня.

Вплив на національне законодавство щодо усунення гендерних розривів між правами та можливостями маргіналізованих груп населення як різних соціальних груп жінок і чоловіків мають профільні міжнародні документи, прийняті квазінаціональними структурами типу ООН, наприклад, "Конвенція про права жінок", "Конвенція про права осіб із інвалідністю" тощо. Значення цих міжнародних договорів для муніципальної гендерної політики в Україні є опосередкованим, однак вони задають межі трансформації національного законодавства у сфері гендерної рівності в Україні відповідно до міжнародних тенденцій, з позиції розуміння гендеру як різноманітних груп жінок і чоловіків у соціумі / громаді та варіативності їхніх потреб для забезпечення рівності їхніх прав та можливостей; стандартизують його.

Наприклад, прийнята у 1979 році "Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок" (Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх... (1999)) та Факультативний протокол до неї (очевидність проблеми гендерних розривів у сфері прав жінок, чіткий контроль їх подолання з боку держави) стандартизували гендерну рівність та сформували механізм її еволюції у сфері публічного управління.

Суттєвий внесок у розвиток міжнародної та національної гендерної політики, до якої належить і муніципальна, у всьому світі зробили феміністичні рухи, зокрема й міжнародні. Наприклад, 15 вересня 1995 року на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок було прийнято Пекінську платформу дій (Пекінська декларація, 1999), до інновацій якої можна зарахувати:

- "Права жінок є правами людини" (п. 14 Преамбули);

- "забезпечення ефективного функціонування інституцій, відповідальних за реалізацію гендерної політики в державі" на "всіх рівнях", тобто визначено суб'єктність органів місцевого самоврядування у сфері гендерної рівності та розширення прав жінок;

- формування законодавства щодо питань гендерної рівності та контроль його виконання;

- розроблення соціальних проєктів, програм та планів дій щодо питань гендерної рівності;

- створення моделі взаємодії (координації) міжнародних гравців у сфері гендерної рівності, державних структур, громадського сектору, місцевого самоврядування у напрямку реалізації гендерної політики (Білінська, 2011, с. 93).

В умовах широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України особливе значення для формування та реалізації гендерної політики на рівні територіальних громад має Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" (2000 р.) та її 9 сестринських резолюцій (відомі як "Порядок денний "Жінки. Мир. Безпека"), які не потребують ратифікації на національному рівні, а надають односторонні зобов'язання держав-членів ООН.

Порядок денний "Жінки. Мир. Безпека" підкреслює важливість у відновленні миру використання жіночого досвіду та практик; робить очевидним різносторонній "непропорційно негативний" вплив насильницьких конфліктів та війн на жінок і дівчат (Дмітрієва та ін., 2020, с. 4), а також прагне захистити жінок від гендерно зумовленого насильства (Грицай, 2018, с. 12).

З позиції розроблення та реалізації гендерної політики на рівні територіальних громад в умовах післявоєнного відновлення особливий інтерес становить саме Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки. Мир. Безпека" (прийнята на міжнародному рівні в умовах розгортання воєнних конфліктів або його загрози в низці країн світу). По-перше, у цьому міжнародному нормативно-правовому акті вперше пов'язано досвід жінок у конфлікті з програмою дій із питань міжнародного миру та безпеки, визначивши таким чином на міжнародному рівні пряму кореляцію миру та гендерної рівності, провідну роль жінок у цих процесах.

По-друге, одним із чотирьох напрямів Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (поряд з участю, захистом та запобіганням) є "допомога та відновлення" кризь призму гендерної рівності. Як наслідок, з'являються ключові зобов'язання у межах цього міжнародно нормативно-правового акта: "гендерний баланс на всіх рівнях прийняття рішень (зокрема, на рівні територіальних громад), гендерна перспектива в миротворенні; гендерні питання у постконфліктному процесі, захист прав людини, жінок і дівчат та повага до них" (Дмітрієва та ін., 2020, с. 5).

По-третє, хоча в тексті цієї Резолюції немає словосполучень "орган місцевого самоврядування", "територіальна громада", однак аналіз її основних положень дозволяє стверджувати про змішаний характер її впливу на гендерну політику на рівні територіальних громад в умовах відновлення. Її прямий вплив, на нашу думку, відображений у кількох параграфах Резолюції Ради Безпеки ООН 1325:

- параграфи 1–4 передбачають "збільшення участі жінок на всіх рівнях прийняття рішень" (Дмітрієва та ін., 2020, с. 6). На нашу думку, як ми вже зазначали вище, до цього належить і рівень територіальної громади, де відбувається реалізація муніципальних прав людини та її муніципально-правового статусу, який детермінується Конституцією України, з одного боку, та виходить за її межі, з іншого (Кофман, 2019);

- параграф 17 передбачає включення до звіту Генерального секретаря перед Радою Безпеки ООН інформації про впровадження "гендерної рівності на всіх рівнях у миротворчих місіях" (Дмітрієва та ін., с. 7).

Опосередковано вплив Резолюції Ради Безпеки ООН "Жінки. Мир. Безпека" відображений у інших параграфах. Наприклад, параграф 15 цієї Резолюції передбачає у польових місіях консультації Ради безпеки з місцевими жіночими організаціями щодо стану реалізації прав жінок та досягнень рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Останні, як свідчить практика, можуть здійснювати свою діяльність на рівні територіальних громад і впливати на ОМС під час формування та реалізації гендерної політики.

Спрямованість Резолюції Ради Безпеки ООН на ідею впровадження гендерного підходу на "всіх рівнях в операціях із забезпечення миру та безпеки" (Дмітрієва та ін., с. 4), зокрема й на рівні місцевих громад, тісно пов'язана з поняттям "локалізація". Остання "як процес створення (гендерної) політики, так і процес її впровадження та досягнення результатів" передбачає адаптацію концепції / нормативно-правового акта (у сфері гендерної політики) до конкретної спільноти або населення, з метою задоволення особливих потреб людей (Дмітрієва та ін., с. 20).

Термін "локалізація Резолюції 1325" в обіг було введено 14 років тому Глобальною мережею жінок-миробудівниць і є підтвердженням потенціалу прямого

впливу цього міжнародного акта щодо гендерної політики на рівні територіальних громад. Локалізація Резолюції РБ ООН "Жінки. Мир. Безпека" – це впровадження на практиці стратегії "знизу вгору", прийняття не тільки національних планів дій у цьому напрямку, а й планів дій на рівні територіальної громади. На жаль, цей інструмент (локальні плани дій) реалізації гендерної політики на практиці мало задіяний та реалізований в умовах сьогодення в Україні, хоча має значний потенціал у досягненні гендерної рівності на рівні територіальних громад в умовах післявоєнного відновлення.

Приєднання України до міжнародного Партнерства Біаррітц (Устенко, 2021) також покращило середовище для реалізації гендерного підходу в управлінні на рівні територіальних громад та створило умови для потенційного підвищення надходжень у місцеві бюджети на перспективу (залучення жінок до економічної діяльності, зменшення розривів у оплаті праці жінок та чоловіків, зменшення наслідків гендерно зумовленого насильства, підвищення тривалості життя чоловіків та налагодження з дітьми контактів через можливість іти в декретну відпустку, створення татохабів, інклюзивні громадські простори в громадах тощо).

Опосередкований вплив на гендерну політику України на рівні територіальних громад має гендерне законодавство ЄС. Наприклад, Європейська соціальна хартія 1965 року (відкрита для підписання, ратифікована в Україні в 2006 році) (Європейська соціальна хартія, 2006): закладає зміни в українському національному законодавстві в соціальній сфері в напрямку гармонізації з відповідним європейським законодавством та забезпечує реалізацію його догм на рівні громад через делеговані повноваження ОМС відповідно до ЗУ "і в Україні" (статті 32 та 34) (Про місцеве самоврядування в Україні, 1997).

У червні 2022 року після багаторічної адвокаційної кампанії українського феміністичного правозахисного жіночого руху в партнерстві з МФО "Рівні можливості", ВРУ було ратифіковано Концепцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Конвенція Ради Європи про запобігання..., 2022), чим посилено не тільки національне гендерне законодавство, а й гендерну політику на місцевому рівні. Стамбульська конвенція визначає факт суб'єктності органів місцевого самоврядування на рівні територіальної громади у сфері протидії усім випадкам насильства в:

- координації дій усіх учасників заходів щодо цілісної відповіді насильству проти жінок (Глава II, ст. 7) (Конвенція Ради Європи про запобігання..., 2022, с. 7);

- максимальній реалізації доступних заходів, зокрема й органами місцевого самоврядування, у сфері надання захисту та підтримки особам, постраждалим від насильства, чи свідків насильства (Глава IV, ст. 18).

Останні повинні базуватися на розумінні їх комплексної природи в напрямку допомоги та людиноцентризму; попереджати повторну віктимізацію; передбачають надання економічної самостійності жінкам та незалежності; враховують особливі потреби вразливих груп (Конвенція Ради Європи про запобігання..., 2022, с. 13–14).

Опосередкований вплив Стамбульської конвенції на гендерну політику на рівні територіальних громад визначається також розширенням спектра надання послуг особам, постраждалим від насильства, чи його свідкам, та розвитком відповідних нових інституцій на локальному рівні. Наприклад, створення шелтерів / прихистків для осіб, постраждалих від насильства,

у варіативності форм їх функціонування, у розрахунку 1 місце на 10000 населення. Водночас це чудовий кейс для співробітництва між територіальними громадами щодо фінансування утримання прихистків.

Досліджуючи питання гендерної політики на рівні громад у законодавстві ЄС, варто розглянути й Стратегію гендерної рівності ЄС на 2020–2025 роки (Таран, 2022). Остання є провідним нормативно-правовим актом ЄС у формуванні політики досягнення гендерної рівності. Серед її стратегічних напрямів: "свобода від насильства та стереотипів", "процвітання в гендерно-рівній економіці", "паритетне лідерство" (Таран, 2022). Для України як держави, що набула статусу кандидата в ЄС, важлива синхронізація національного законодавства у сфері гендерної рівності. У контексті реалізації гендерної політики на рівні територіальних громад особливого значення набуває питання діяльності дошкільних установ відповідно до європейських стандартів. У той час як ЄС фокусується на забезпеченні належних інвестицій "у дошкільну освіту, послуги з догляду за дітьми, зокрема й коштом наявного фінансування в ЄС" (Таран, 2022), в Україні перекладання фінансування закладів дошкільної освіти на органи місцевого самоврядування на рівні територіальних громад в умовах децентралізації призвело до суттєвого скорочення мережі закладів дошкільної освіти, а також посилення гендерної нерівності на ринку праці.

Посилюють гендерні підходи під час розроблення нормативно-правових актів в Україні на рівні територіальних громад, а також і багатосторонні міждержавні договори у сфері діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема: "Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями" (1980 р.), "Європейська хартія місцевого самоврядування" (1985 р.), "Європейська хартія про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті" (1992 р., переглянута в 2002 р.) тощо.

Хоча гендерний аспект у них не включений, однак вони відображають міжнародні тенденції розвитку місцевого самоврядування у національному законодавстві України, його основоположні засади (Порадник для гендерних радників і радниць, 2022). На міжнародному рівні є також акти безпосередньої дії у напрямку гендерного законодавства на рівні територіальних громад, наприклад Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, складена Радою Європейських муніципалітетів та регіонів у 2004 р. Цей документ – результат масштабування найкращих практик реалізації гендерної рівності на рівні муніципалітетів, відомих широко загалу як портрет віртуального "Міста Рівності".

Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад (Європейська хартія рівності жінок і чоловіків, 2022) передбачає міжмуніципальне партнерство громад у напрямку досягнення гендерної рівності. Остання повинна бути "не тільки юридично визнаною, але й ефективно застосовуватися до всіх аспектів життя: політичного, економічного, соціального і культурного" (Литвинюк та ін., 2022) та є логічним доповненням до основоположних принципів Європейської хартії місцевого самоврядування (1985 року): субсидіарності, місцевого та регіонального самоврядування (ГІД: гендер..., 2020, с. 5). У частині I Хартії визначено 6 базових принципів місцевого самоврядування у сфері гендерної рівності та інклюзивності:

- "рівність між жінками та чоловіками як фундаментальне право;
- запобігання різним формам дискримінації та зневаги;

- збалансована участь жінок і чоловіків у прийнятті рішень;

- викоринення гендерних стереотипів;
- інтеграція гендерного складника до всіх видів діяльності органів місцевого самоврядування;
- розроблення та прийняття планів дій із досягнення рівності можливостей між жінками та чоловіками з фінансовим підґрунтям передбаченої діяльності" (ГІД: гендер..., 2020, с. 11).

Цей документ потребує приєднання до нього місцевої ради шляхом підписання цієї Хартії органом місцевого самоврядування. Інструментом досягнення рівності жінок і чоловіків на території громади є План дій для досягнення рівності, що має локальний контекст і фінансове забезпечення заходів. В Україні процес підписання Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад до широкомасштабного впровадження тільки розпочався. Наразі в Україні призупинено процес ратифікації цієї Хартії радами громад. Водночас у Європі фактично всі міста /громади її прийняли.

Важливим є те, що в Частині II вищезгаданої Хартії розписано методологію розроблення плану дій для просування гендерної рівності в територіальній громаді. Особливості забезпечення рівних прав жінок і чоловіків на рівні громади від надання послуг до партнерства та рівної участі у прийнятті політичних рішень на локальному рівні розкрито в Частині III цієї Хартії. Ми погоджуємося з думкою Х. Кіт, що "Європейську хартію рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад варто розглядати як орієнтир для місцевого самоврядування у наданні муніципальних послуг" (Європейська хартія..., 2022). Проте компонент післявоєнного відновлення у ній не враховано, а він має стати результатом власного напрацювання органів місцевого самоврядування чи відповідних асоціацій у цьому напрямку.

Дискусія і висновки

Гендерна політика на рівні територіальної громади має велику кількість публічних гравців, тому дослідження її нормативно-правового забезпечення у цій публікації обмежується тільки міжнародним рівнем, хоча у структурі нормативно-регуляторного та адміністративно-ціннісного компонентів механізму забезпечення гендерної рівності органом місцевого самоврядування в громаді існують три взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих рівні законодавства: міжнародне, національне та муніципальне (на рівні територіальних громад).

Міжнародно-правові акти, що є наслідком правової глобалізації та "зв'язувальною ланкою між національним та глобальним конституціоналізмом" (Ключковський, 2020, с. 38), мають опосередкований вплив на розвиток гендерної політики на рівні територіальних громад в Україні. Вони включають міжнародні договірні акти з питань гендерної рівності як складової частини прав людини та її основоположних свобод, так і у сфері місцевого самоврядування та інших сферах, які мають як глобальний, так і регіональний контекст.

Суб'єктами владних повноважень, ініціаторами їх прийняття є владні квазіструктури, урядові структури ЄС, міжнародні представники громадянського суспільства (насамперед жіночі рухи). Хоча прийняті останніми політики та документи не мають нормотворчого характеру і не належать до міжнародного законодавства.

Надалі потребує висвітлення нормативно-правове забезпечення гендерної політики на рівні територіальних громад із позиції законів України та підзаконних актів. Окремого дослідження потребує вплив Цілей сталого розвитку на формування та реалізацію ген-

дерної політики на рівні територіальних громад в умовах післявоєнної відбудови України.

Внесок авторів: Лілія Гонюкова – визначення мети статті, опис методів і джерел дослідження, формулювання висновків і дискусійних положень; Юлія Дулешко-Джус – аналіз міжнародних нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

- Арнаутова, В., Батракова, Н., Голованова, Т., Гончар, Ю., Григорьева, О., Досич, А., Дунєбабіна, О., Ємельяненко, Є., Жуковська, Г., Зосім, Н., Кісліцина, Л., Кримець, Л., Критенко, О., Литвиненко, А., Остапенко, О., & Рябушенко, Н. (2022). *Порадник для гендерних радників і радниць* (К. Левченко, Ред.). Мережа радників і радниць із гендерних питань. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/2023/25.08.2023/poradnik-dlya-radnikov-1-1.pdf>
- Білінська, М. (Ред.) (2011). *Гендерна політика в системі державного управління*. Друкарський світ.
- ГД: гендер, інструменти, діяльність (методичні рекомендації для посадових осіб місцевого самоврядування). (2020). Житомирська міська рада.
- Грицай, І. О. (2018). *Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика*. Хай-Тек Прес.
- Дмітрієва, М., Ламах, Е., & Огороднікова, Т. (2020). *Посібник з локалізації та кошторисування місцевих планів дій з виконання Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1325 "Жінки, мир, безпека" в Україні*. ООН Жінки. https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/6/UnWomen_Localization_Digital-min.pdf
- Європейська соціальна хартія (переглянута), Міжнародний документ № 137-V (2006). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
- Європейська хартія рівності жінок і чоловіків. (2022). Рада європейських муніципалітетів та регіонів. https://www.auc.org.ua/sites/default/files/hartiya_ukr.pdf
- Жуковська, Г., Левченко, К., Остапенко, О., & Сулова, О. (2020). *Гендерна політика в нормативно-правових документах. Частина 1* (К. Левченко, Ред.). ОБСЄ. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/02.2021/genderna-polityka.pdf>
- Ключковський, Ю. (2020). Європейські правові стандарти місцевого самоврядування: Зміст і правова природа. У М. Миківич, О. Сушинський, Р. Бедрій (Ред.). *Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: Проблеми імплементації в Україні* (с. 37–42). Львів. регіон. ін-т держ. управління Нац. акад. держ управління при Президентові України. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Problem-samovryaduvannya.pdf
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Міжнародний документ № 995_207 (1999, 06 жовтня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), Міжнародний документ № 2319-IX (2022). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
- Кофман, Б. Я. (2019). Муніципальні права людини (особистості) як фактор удосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина. *Часопис Київського університету права*, 2, 64–71. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_2_13
- Литвинюк, К., Змисла, М., & Шуневич, К. (2022). *Посібник із надання високоякісних муніципальних послуг із урахуванням гендерного аспекту*. Аналітичний центр "Юрфем". <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/Posibnyk-hromada.pdf>
- Марценюк, Т. (2015). *Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики*. Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД). https://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf
- Марценюк, Т. (2018). *Рекомендації щодо інтеграції гендерної складової у аналітичні матеріали*. Українська Гельсінська спілка з прав людини. <https://www.helsinki.org.ua/articles/rekomendatsiji-schodo-intehratsiji-hendernoji-skladovoji-u-analitychni-materialy/>
- Пекінська декларація. (2005). *Бібліотечка голови профспілкового комітету*, 5–6. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text
- Про місцеве самоврядування в Україні, Закон України № 280/97-ВР (1997, 21 травня). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 24. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr#Text>
- Про правотворчу діяльність, Закон України № 3354-IX (2023, 24 серпня) (Україна). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 93. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
- Таран, А. (2022, 6 лютого). *Шлях до рівності: Стратегія гендерної рівності ЄС (2020–2025)*. Аналітичний центр "Юрфем". <https://jurfem.com.ua/shlyah-do-rivnosti-strategia-gendernoi-rivnosti-2025-ch-1/>

Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Міжнародний документ № 984_011 (2023). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

Устенко, О. (2021, 24 серпня). *Партнерство Біаррітц: важливі кроки в досягненні рівності*. Аналітичний центр "Юрфем". <https://jurfem.com.ua/partnerstvo-biarits-vazhlyvi-kroky-v-dosyagnenni-rivnosti/>

References

- About law-making activity, Law of Ukraine №3354-IX (2023, August 24). (Ukraine) [in Ukrainian].
- Arnautova, V., Batrakova, N., Golovanova, T., Gonchar, Yu., Grigorieva, O., Dosych, A., Dunebabina, O., Yemelyanenko, E., Zhukovska, G., Zosim, N., Kislitsyna, L., Krymets, L., Krytenko, O., Lytvynenko, A., Ostapenko, O., & Ryabushenko, N. (2022). *Advisor for gender advisors* (K. Levchenko, Ed.). Network of advisers on gender issues [in Ukrainian].
- Association agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, Law of Ukraine № 984_011 (2023) (Ukraine) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
- Beijing Declaration, adopted at the Fourth World Conference on Women on September 15, 1995. № 995_507 (1999, October 6) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text
- Bilynska, M. (Ed.). (2011). *Gender Policy in the System of Public Administration*. Drukarskyj svit [in Ukrainian].
- Convention of the Council of Europe on preventing and combating violence against women and domestic violence № 994_001-11 (2022, June 20) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) № 995_207 (1999, October 6) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
- Dmytrijeva, M., Lamakh, E. & Oghorodova, T. (2020). *Handbook on Localizing and Budgeting Local Action Plans for the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, and Security" in Ukraine*. UNO Women [in Ukrainian]. https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/6/UnWomen_Localization_Digital-min.pdf
- European Charter for Equality of Women and Men. (2022). Council of European Municipalities and Regions [in Ukrainian]. https://www.auc.org.ua/sites/default/files/hartiya_ukr.pdf
- European Social Charter № 9137-V (2006, September 14) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
- Ghrycaj, I. O. (2018). *Mechanism for Ensuring the Principle of Gender Equality: theory and practice*. Khaj-Tek Pres [in Ukrainian].
- GIA: Gender, Instruments, Activity (guidelines for local government officials). (2020). Zhytomyr city council [in Ukrainian].
- Klyuchkovskiy, Yu. (2020). European legal standards of local self-government: Content and legal nature. In M. Mykivich, O. Sushynskiy, R. Bedrii (Eds.). *International and European standards of local self-government: Implementation problems in Ukraine* (p. 37–42). Lviv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine [in Ukrainian]. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Problem-samovryaduvannya.pdf
- Kofman, B. Ja. (2019). Municipal Rights of Individuals as a Factor in Enhancing the Constitutional and Legal Status of Individuals and Citizens. *Journal of Kyiv University of Law*, 2., 64–71 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_2_13
- Lytvynjuk, K., Zmysla, M., & Shunevych, K. (2022). *Guidebook on Providing High-Quality Municipal Services with a Gender Perspective*. Jurfem [in Ukrainian]. <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/Posibnyk-hromada.pdf>
- Marcenjuk, T. (2015). *Gender Policy of the European Union: General Principles and Best Practices*. International Center for Prospective Studies [in Ukrainian]. https://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/gendema_pol_tika_s.pdf
- Marcenjuk, T. (2018). *Recommendations for Integrating the Gender Component into Analytical Materials*. Helsinki Union for Human Rights. [in Ukrainian]. <https://www.helsinki.org.ua/articles/rekomendatsiji-schodo-intehratsiji-hendernoji-skladovoji-u-analitychni-materialy/>
- Taran, A. (2022). *Path to Equality: EU Gender Equality Strategy (2020–2025)*. Jurfem [in Ukrainian]. <https://jurfem.com.ua/shlyah-do-rivnosti-strategia-gendernoi-rivnosti-2025-ch-1/> [in Ukrainian].
- Ustenko, O. (2022). *Biarritz Partnership: Key Steps towards Achieving Equality*. Jurfem [in Ukrainian]. <https://jurfem.com.ua/partnerstvo-biarits-vazhlyvi-kroky-v-dosyagnenni-rivnosti/>
- Zhukovskija, Gh., Levchenko, K. B., Ostapenko, O. O. & Suslova, O. I. (2020). *Gender Policy in Normative-Legal Documents. Part 1*. (K. Levchenko Ed). OSCE [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 24.05.24
Прорецензовано / Revised: 06.06.24
Схвалено до друку / Accepted: 19.06.24

Liliia HONIUKOVA, DSc (Public Adm.), Prof.
ORCID ID: 0000-0001-9474-5780
e-mail: liliia.honiukova@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Yuliya DUPESHKO-DZHUS, PhD Student
ORCID ID: 0009-0004-2056-8899
e-mail: itcentre75@gmail.com,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

NORMATIVE AND LEGAL SUPPORT OF GENDER POLICY AT THE LEVEL OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE: INTERNATIONAL ASPECT

Background. Ukraine's candidacy for EU membership contributed to the acceleration of changes in Ukrainian legislation in accordance with the requirements of the "Association Agreement between Ukraine and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the one hand," signed in 2014. Of particular interest in the context of the development of municipal gender policy are the issues of localization of UN Security Council Resolution 1325 and the joining of local communities to the European Charter of Equality of Women and Men in the Life of Local Communities. In order to adapt European approaches to gender policy at the local level, it is necessary to carry out a detailed analysis of the normative and legal support of gender policy for the effective post-war reconstruction and recovery of Ukraine. The subject of the research is international normative legal acts in the field of human rights, gender equality, local self-government and other areas of law (from the standpoint of the provisions of the Law of Ukraine "On Law-Making Activity") and their adaptation to Ukrainian legislation.

Methods. In order to conduct a correct study and obtain reliable results, an institutional approach was used, which makes it possible to form the author's vision of ensuring equal rights and opportunities for women and men at the local level by formal and informal social institutions. A structural-constructivist approach was also used to study the structural factors that determine the framework of gender relations.

Results. International legal acts in the field of gender equality, rehabilitation and municipal policy are aimed at the unification of approaches to the regulation of human rights protection in the plane of the so-called "unified legal field" – international legal standards – and are acts of a binding or recommendatory nature.

From the point of view of the development and implementation of gender policy at the level of territorial communities in the conditions of post-war reconstruction, UN Security Council Resolution 1325 "Women. Peace. Security". The focus of the UN Security Council Resolution on the idea of implementing a gender approach at "all levels in operations to ensure peace and security", including at the level of local communities, is closely related to the concept of "localization". The term "localization of Resolution 1325" was introduced 14 years ago by the Global Network of Women Peacebuilders and is a confirmation of the potential of the direct impact of this international act on gender policy at the level of territorial communities. Unfortunately, this tool (local action plans) for the implementation of gender policy is rarely used and implemented in Ukraine today. Although they have significant potential in achieving gender equality at the level of territorial communities in the conditions of post-war recovery. Ukraine's accession to the international Biarritz Partnership also improved the environment for the implementation of a gender approach in management at the level of territorial communities and created the conditions for a potential increase in revenues to local budgets in the long term (involvement of women in economic activity, reduction of the wage gap between women and men, reducing the consequences of gender-based violence, increasing the life expectancy of men and establishing contacts with children through the opportunity to go on maternity leave, creating dadhubs, inclusive public spaces in communities, etc.). In June 2022, after a long-term advocacy campaign of the Ukrainian feminist human rights movement in partnership with the Equal Opportunities MFI, the VRU ratified the Council of Europe Concept on preventing violence against women and domestic violence and combating these phenomena, which strengthened not only national gender legislation, and gender policy at the local level.

The European Charter of Equality of Women and Men in the Life of Local Communities provides for inter-municipal partnership of communities in the direction of achieving gender equality. For Ukraine, as a state that has acquired the status of a candidate for the EU, the synchronization of national legislation in the field of gender equality is important.

Conclusions. International legal acts, which are a consequence of legal globalization, have an indirect effect on the development of gender policy at the level of territorial communities in Ukraine. They include international treaty acts on gender equality as a component of human rights and fundamental freedoms.

Policies and documents adopted by EU government structures, international representatives of civil society are not normative in nature and do not relate to international legislation, however, they are frameworks for the formation of national legislation at the local level.

Keywords: gender equality, gender policy, local self-government, normative and legal support, international legislation, national legislation, public administration, public authorities, communication.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351.863:330.36

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-13/22>

Сергій ІВАНОВ, асп.

ORCID ID: 0009-0006-3021-2882

e-mail: kravasaki1982@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК ВАЖЛИВОГО СКЛАДНИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Вступ. Наголошено, що економічна стійкість стала об'єктивною необхідністю, що безпосередньо визначає майбутні перспективи держав. Національна безпека країни в економічному плані передбачає підтримку національної економіки на тому щаблі розвитку, яка забезпечувала би можливості подальшого економічного зростання, здатність протидіяти впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. З метою аналізу економічної стійкості як умови забезпечення національної безпеки і виявлення її особливостей, надано характеристику економічної стійкості як ключового складника національної безпеки, виявлено закономірності та тенденції сучасного розвитку економіки, а також деструктивні фактори та загрози національній безпеці з боку економіки, визначено особливості економічної стійкості. Об'єктом дослідження виступила економічна стійкість як складова забезпечення національної безпеки.

Методи. Для характеристики економічної стійкості як ключового складника національної безпеки було використано методи аналізу та синтезу. Дедукція та індукція допомогли дослідити особливості та тенденції розвитку економіки на сучасному етапі та виявити деструктивні чинники та загрози національній безпеці. Системний підхід дозволив зрозуміти важливість економічної стійкості в реаліях сьогодення як елементу національної безпеки країни.

Результати. Проаналізувавши економічну стійкість як складник національної безпеки, було визначено, що економічна стійкість поєднує здатність протистояти зовнішнім чинникам, знижувати вразливість та можливість економіки відновлюватись. Також доведено, що економічна стійкість передбачає швидке повернення до рівноваги та здатність економіки поглинати потрясіння до зміни своєї структури та адаптуватися до потрясінь чи реакції на них. Виявлено, що класифікація деструктивних чинників та загроз національній безпеці в економічному прояві на зовнішні та внутрішні дає можливість зрозуміти причини порушення рівноваги економіки, оцінити шляхи підвищення економічної стійкості. Розкрито, що до особливостей економічної стійкості слід зарахувати складність, але залежно від показників виміру, методу або моделі розрахунку фокус може бути на рівновазі та адаптації, що показує важливість економічної стійкості для розуміння витрат і переваг політичного втручання.

Висновки. Визначено, що економічна стійкість є важливим складником, який потрібен не лише для визначення національної безпеки, а й її вимірювання та контролю.

Ключові слова: економічна стійкість; національна безпека; повномасштабна війна; рівновага; індекс загальної економічної стійкості.

Вступ

Розуміння національної безпеки розвивалося з часом та формувалося під впливом теоретичних інтерпретацій міжнародних відносин, а також історичних подій та тенденцій. У широкому розумінні стабільність, безпека, захист і свобода від страху, загроз та конфліктів вважаються одними з основних тем, які досліджуються в політичній та науковій літературі щодо національної безпеки. Крім того, безпеку можна визначити з погляду цінностей, яких дотримуються люди, наприклад фізична безпека, економічний добробут, автономія та психологічний добробут (Retter et al., 2020). Питання забезпечення національної безпеки, захисту від деструктивних впливів та негативних змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі мають особливу актуальність в умовах економічної волатильності. Досягнення стійкості функціонування національної економічної системи створює умови для адекватного реагування на глобальні та національні виклики, а також загрози, дає можливість зберігати суверенітет і територіальну цілісність держави, забезпечувати основу прогресивного розвитку.

Політична увага, що приділяється стійкості, може стати відповіддю на деякі з найгостріших соціальних, економічних та екологічних проблем сучасності. Наприклад, суспільство здатне відновлюватися після стихійних лих та ринкової нестабільності, спричиненої геополітичними зрушеннями, а також передбачати глобальні тенденції в технологіях та суспільстві, які можуть поставити під загрозу місцеві галузі, робочі місця та спільноти. Зокрема, економічна стійкість стала пріо-

ритетом у відповідь на руйнівні наслідки нещодавніх загальносистемних криз, зокрема глобальної фінансової кризи 2007–2009 рр., кризи Covid-19 2020 р. та повномасштабної війни Росії на території України від 24 лютого 2022 року. Війна завдала і продовжує завдавати як серйозних втрат суспільству, так і величезних збитків вітчизняній економіці.

Незважаючи на те, що наслідки глобальної фінансової кризи найсильніше вдарили по найбільш вразливих верствах населення, сприяючи масштабному падінню суспільної довіри до глобального економічного управління, криза Covid-19 призвела до безпрецедентних наслідків у мирний час: багато країн призупинили роботу цілих секторів своєї економіки, щоб стримати поширення вірусу, що, у свою чергу, потребувало помітнішої ролі держави (Fostering economic resilience in a world, 2021). Повномасштабна війна Росії в Україні сприяла нестабільності та підвищенню цін на сировинні товари та енергоносії, що посилює нестачу продовольства та спровокувало інфляцію у багатьох регіонах світу. Тому поняття економічної стійкості потребує детального розгляду та аналізу.

Метою статті є аналіз економічної стійкості як важливого складника забезпечення національної безпеки та виявлення її особливостей.

Огляд літератури. У суспільстві проблема національної безпеки є предметом дослідження багатьох учених. Для формування авторської позиції про значущість економічної стійкості як ключового складника національної безпеки для забезпечення безпечного розвитку вивчено та використано праці С. І. Пирожкова,

© Іванов Сергій, 2024

О. М. Майбороди, Н. В. Хамітова, Є. І. Головахі, В. А. Смоля, О. В. Скрипнюка (Пирожков та ін., 2022), А. Джакометті (Giacometti et al., 2019), Т. Сандерсона (Sanderson et al., 2017), К. Світкової (Svitková, 2017), А. В. Бойко, Д. Б. Шкуропадської, Ю. А. Гладкої та ін. (2021), О. О. Резнікової (2022), а також доповіді RAND Corporation (Retter et al., 2020), Організації економічного співробітництва та розвитку (Fostering economic resilience in a world, 2021) та інші джерела.

Методи

У процесі роботи було використано різноманітні наукові загальні та спеціальні методи дослідження. Аналіз і синтез було застосовано для розкриття суті економічної стійкості як ключового складника національної безпеки для відображення регіональної економічної стійкості, пов'язаної з потрясіннями рецесії, для виявлення закономірностей та тенденцій сучасного розвитку економіки, деструктивних чинників і загроз національній безпеці з економічної точки зору. Метод порівняння дав можливість показати місце економічної стійкості в системі національної безпеки. За допомогою дедуктивного методу було опрацьовано внутрішні та зовнішні джерела загроз національній безпеці. Метод індукції показав, що здатність країни долати проблеми досягається належним функціонуванням стратегічно важливих галузей та процесів, а також існуванням стійкої критично важливої інфраструктури. Системний підхід забезпечив вироблення напрацювань для забезпечення економічної стійкості держави.

Результати

Економічна стійкість як ключовий складник національної безпеки. Економіка впливає на національну безпеку, формуючи внутрішнє функціонування суспільства, а також впливаючи на ширше геополітичне місце країни на міжнародному рівні. Безпека як відношення між соціумом будь-якого рівня та навколишнім середовищем є важливою умовою для формування стійкої системи соціально-економічних відносин у суспільстві. Безпека суспільства зміцнюється зі зростанням його продуктивних сил, розширенням економічного, виробничого, трудового, інформаційного, оборонного та інших потенціалів. У такій постановці проблема забезпечення безпеки розглядається не з погляду бюджетних та інших витрат, а як модулятор інтенсифікації виробництва, науково-технічного прогресу, зростання продуктивних сил, що забезпечує стабільність функціонування та стійкість розвитку держави.

Поняття стійкості є глибоким за змістом, а також досить складним для оцінювання та вимірювання. Хоча можна стверджувати, що стійкість, особливо економічна, є одним із невід'ємних компонентів національної безпеки, для порівняння питання стійкості є набагато менш дослідженим і популярним у науковій літературі, і воно лише на ранніх стадіях набирає обертів для поглибленого дослідження. Аналіз різних понять економічної стійкості пропонує переглянути та дослідити основні проблеми та питання, порушені дослідниками, а також з'ясувати, яке майбутнє та перспективи подальшого розвитку концепції економічної стійкості в контексті її зв'язку із національною безпекою.

Протягом еволюції економічної теорії наукове співтовариство не змогло дати вичерпну відповідь на запитання, які заходи можуть привести до добробуту суспільства. Після кожної кризи розробляли нові теорії, сподіваючись знайти міцну основу для сталого зростання, а також виявляти нові інструменти регулювання економічного поля, і так до наступної кризи.

У переважній більшості наукових джерел питання стійкості розглядається як здатність будь-якої системи відновлюватися після зовнішнього шоку чи протистояти спадам (Gunderson, & Holling, 2002; Briguglio et al., 2009; Rose, & Krausmann, 2013). Таким чином, стійкість включає здатність протистояти зовнішнім факторам і знижувати вразливість певної системи, а одне з її основних завдань – мінімізувати втрати і, як наслідок, забезпечити відновлення економіки в найкоротші строки. Здатність реагувати та адаптуватися до економічних потрясінь варіюється залежно від країни.

Професор енергетики, екології та регіональної економіки Університету штату Пенсільванія Роуз (Rose, 2004) ввів термін "стійкість" в економічне середовище стосовно економічного впливу землетрусів на місцеві спільноти. Вивчаючи регіональну економіку, Крістоферсон та ін. (Christopherson et al., 2010) з Корнелльського університету, Мартін (Martin, 2012) з Кембріджського університету та інші обговорюють так звану регіональну економічну стійкість. Вони вважають, що для відображення регіональної економічної стійкості, пов'язаної з потрясіннями рецесії, необхідні як мінімум чотири виміри, а саме: опір, відновлення, оновлення та переорієнтація.

Професор Кардіффського університету Кук (Cooke, 2013) визначив стійкість як технологію, яка постійно адаптується до економіки регіону та здатності ринку протистояти конкурентному тиску, підкреслюючи взаємодію знань по горизонталі та вертикалі, що потребує низки політичних інструментів та реалізації заходів. Здійснивши аналіз кількох регіонів Італії, Ді Каро (Di Caro, 2017) з Катанійського університету, дійшов висновку, що на стійкість впливають кілька загальних факторів: інфраструктура, інновації, кваліфікована робоча сила та надійна фінансова система. Мартін та Санлі (Martin, & Sunley, 2015) з Кембриджського університету припустили, що стійкість регіону залежить від місцевих характеристик, включаючи зв'язок з іншими регіонами. Мартін та ін. (Martin et al., 2016) використовують індекс структурної перебудови, щоб відобразити застосування змін у промисловій структурі для вивчення регіональної економічної стійкості.

Визначення економічної стійкості можна поділити на три категорії. Перше визначення розглядає стійкість економіки як швидкість повернення до рівноваги (Holling, 1996). Це визначення прийшло з інженерної справи і добре узгоджується з неокласичною школою економічної думки. Передбачається, що в економіці існує одна точка рівноваги. Шок, такий як рецесія, буде тимчасовим і не вплине на економіку (Cellini, & Cuccia, 2019). Друге визначення стійкості розглядається як здатність економіки поглинати потрясіння до зміни своєї структури (Holling, 1973). Це з екологічної науки і добре узгоджується з кейнсіанським поглядом на економіку. Це визначення не передбачає єдиної точки рівноваги, а натомість передбачає кілька точок рівноваги (Davoudi, 2012), тому шок може підштовхнути економіку до нижчої точки рівноваги. Остаточне визначення взято з психологічних наук та організаційної теорії і розглядає стійкість як "здатність адаптуватися до потрясінь чи реакції на них" (Hennebray, 2018). Це можна назвати "еволюційною стійкістю" (Davoudi, 2012), яка відповідає еволюційній економіці в тому сенсі, що немає встановлених точок рівноваги; натомість точки рівноваги змінюються і розвиваються з часом залежно від обставин. Економіка сприймається як складна, нелінійна і

самоорганізована, пронизана невизначеністю і розривами (Berkes, & Folke, 1998).

Закономірності та тенденції сучасного розвитку економіки, деструктивні чинники та загрози національній безпеці в економічному прояві. Джерелами таких загроз національній безпеці, причинами виникнення та розвитку кризових ситуацій можуть стати різні деструктивні чинники, які можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні чинники (стан та умови функціонування світової економіки, глобальні проблеми, зовнішня, зокрема й зовнішньоекономічна, політика закордонних держав, потенціал закордонних держав, включаючи науково-технічний, фінансово-економічний та оборонний) визначають умови існування та діяльності держави у світовому економічному просторі. Наприклад, негативний вплив на безпеку мають введені обмежувальні економічні заходи, коливання кон'юнктури світових товарних та фінансових ринків, глобальні та регіональні економічні кризи, посилення недобросовісної конкуренції, неправомірне використання юридичних засобів. Внутрішні загрози національній безпеці з економічного боку – це явища, які негативно впливають на економічний стан держави та мають ендегенне походження. Внутрішні загрози національній безпеці породжуються діями різних соціальних, національних та етнічних груп, політичних партій, рухів. Внутрішні загрози безпеці спрямовані на ослаблення загального економічного стану та зниження економічної стабільності. Внутрішні фактори включають природні, техніко-технологічні, інфраструктурні, соціальні, політичні та інші явища і процеси, що відбуваються в економіці та соціальній сферах країни. Ці чинники визначають потенціал та інноваційність розвитку держави, імунітет до дестабілізаційних впливів.

До зовнішніх загроз також можна зарахувати обмеження присутності на закордонних ринках, витік інтелектуальної власності та кваліфікованих кадрів, вивіз валютних запасів та стратегічних видів сировини і товарів тощо. Звісно ж, що перелічені зовнішні загрози насправді не є зовнішніми, оскільки вони зумовлені

внутрішнім станом країни. "Витік мозків" – це результат слабкої соціальної політики держави – відсутність стимулів до праці, погані соціальні умови життя та творчого розвитку. Вивезення валютних запасів – це також результат політики держави, здійснення слабкої чи некоректно сформульованої законодавчої бази тощо. До внутрішніх загроз варто зарахувати втрату ринку збуту, залежність від міжнародних економічних організацій та імпорту, відсутність якісного контролю над інвестиційними проектами та слабкість механізму запобігання витоку грошово-валютних ресурсів за кордон, а також відсутність правового механізму формування та збереження інтелектуального продукту.

Наприклад, деструктивними зовнішніми загрозами економічній стійкості України, що вплинули на її національну безпеку, виявилися пандемія COVID-19 та повномасштабна агресія РФ проти нашої держави. За даними Міністерства фінансів України (2024), що представлені в таблиці 1 нижче, основною статтею видатків державного бюджету України (за функціональною класифікацією) були міжбюджетні трансферти (24,3 %). Однак в 2020 році міжбюджетні трансферти зменшилися до 12,4 %, а видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення досягли 25 % і продовжили зростати у 2021 році у зв'язку з пандемією. У 2022 році основною категорією видатків держбюджету стала оборона – 42,2 % у зв'язку з повномасштабною війною, на яку ще в 2021 році держава виділяла всього 8,6 % видатків. У 2023 році частка оборонних видатків зросла до 52,3 %. При цьому, за інформацією Українського соціологічного порталу (2024), якщо в 2021 р. розподіл ВВП був між державним сектором і бізнесом в пропорціях 34 % та 66 % відповідно, то в 2022 році такий розподіл становив 66 % та 34 %, а в 2023 році частка державного сектору зросла до 72 % (Як змінилась структура економіки України під час війни (інфографіка), 2024). Ці дані свідчать про здатність української економіки змінювати свою структуру відповідно до деструктивних зовнішніх загроз і реагувати певним чином.

Таблиця 1

Видатки державного бюджету України (функціональна класифікація) (млн грн)

	Код бюджетної класифікації	на 31.12.2019 (за 2019 р.)	на 31.12.2020 (за 2020 р.)	на 31.12.2021 (за 2021 р.)	на 31.12.2022 (за 2022 р.)	на 31.12.2023 (за 2023 р.)
Разом		1072891,5	1288016,7	1490258,9	2705423,3	4014418,1
Загально-державні функції зокрема	0100	168206,5	163849,4	206643,1	201999,1	296139,1
Обслуговування держборгу	0170	119247,6	119718,8	155651,8	–	–
Оборона	0200	106627,7	120374,1	127527,3	1142872,4	2097620,5
Громадський порядок, безпека, судова влада	0300	140151,2	157672,5	174409,6	443323,2	574614,6
Економічна діяльність	0400	72365,1	168889,0	180989,9	95368,4	134307,6
Охорона навколишнього середовища	0500	6316,2	6636,8	8200,2	4714,1	5202,5
Житлово-комунальне господарство	0600	108,0	88,5	164,1	528,6	8369,4
Охорона здоров'я	0700	38561,6	124925,3	170505,2	184267,8	179258,2
Духовний та фізичний розвиток	0800	9967,0	9826,4	15970,3	11051,3	11817,7
Освіта	0900	51657,6	52857,3	63837,1	58508,1	60452,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення зокрема	1000	218628,6	322720,3	339278,9	425987,0	469251,2
Соціальний захист пенсіонерів	1020	182270,1	202280,4	201161,8	–	–
Міжбюджетні трансферти	0180	260302,0	160177,1	202733,3	136803,3	177385,2

Складено автором за: *Видатки держбюджету України*. (2024). Міністерство фінансів України. <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2023/>

Проте вказані чинники слід розглядати сукупно, оскільки саме сукупно вони відповідають змісту еконо-

мічної стійкості. Подібний поділ демонструє економічну ситуацію більш повно, дозволяючи відразу зрозуміти,

які моменти вимагають більш пильної уваги. При цьому стає видно причини, що викликали подібні відхилення та зрушення. Водночас такий підхід висуває деякі вимоги до інформації, її отримання та проведення відповідного аналізу, а також опрацювання та зберігання даних.

Особливості економічної стійкості. Економічна стійкість – це концепція, яка часто використовується, але не завжди визначається докладно. Основні терміни, які концептуально визначають поняття "економічна стійкість", включають рівновагу та адаптацію. Аналіз рівноваги ґрунтується на концепції можливості економічної системи повернутися до попереднього стану, включаючи відповідні показники економічної ефективності. Другий визначає стійкість як комплексне поняття адаптації в умовах, що мають на увазі адаптацію та зміну системи з урахуванням зовнішніх шоків та факторів. Економічна стійкість означає як збереження позитивного рівня її економічних показників, так і включає розвиток, що проявляється у економічному зростанні, тобто в тенденції позитивних змін сукупних показників економічного та фінансового розвитку системи в часі (Резнікова, 2022). Для характеристики економічного зростання переважно використовуються загальні та приватні показники і визначення.

У 2019 р. Swiss Re Institute і Лондонська школа економіки та політичних наук спільно розробили Індекс загальної економічної стійкості (Total Economic Resilience Index, E-RI), який зважував і усереднював річні дані 31 країни з розвиненою економікою та тією, що розвивається, за період з 2007-го до 2018-го року включно, зокрема слабкість фіскальних бюджетів, грошово-кредитної політики, банківське середовище, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, економічну складність, ставку страхування, людський капітал, низьковуглецеву економіку та інші показники, щоби розробити основний індикатор глобальної економічної стійкості. Індикатор показав, що пандемія COVID-19 2020 (пандемія в Ухані) призвела до радикальних змін у глобальній економічній стійкості. Хоча масштабні плани стимулювання пом'якшили глобальний економічний шок, вони також послабили рівень глобальної стійкості, що призвело до її зниження на 20 % у 2020 році порівняно з 2019 роком (Lee et al., 2022).

Зокрема, Індекс загальної економічної стійкості свідчить, що в разі використання єдиного індикатора для вимірювання економічної стійкості зміни ВВП, коливання темпів зростання ВВП і коливання ринку праці переважно використовуються для вимірювання здатності протистояти ринковим, конкурентним та екологічним потрясінням або можливості повернутися на шлях свого зростання. З іншого боку, у разі використання складових індикаторів для вимірювання економічної стійкості часто використовуються індикатори формування основного капіталу на душу населення, зайнятості в технологічному секторі, рівня освіти населення та витрат на НДДКР (R&D). Щоб вивчити визначальні чинники економічної стійкості, часто використовують інфраструктуру, земельну площу, державні фінансові умови, правову систему, інноваційні можливості, кваліфіковану робочу силу, фінансові системи, промислову структуру, промислову складність, основний стан промисловості, підприємництво та людський капітал.

Економічна стійкість визначається властивостями системи, які дозволяють їй реагувати на шоки та мінливість шляхом опору або відновлення, а також відносною привабливістю альтернативних економічних режимів (Бойко та ін., 2021). Ця відносна привабливість

визначається очікуваннями особи, яка приймає рішення, щодо витрат і вигод від альтернативного економічного режиму порівняно з поточним режимом, а також витратами та вигодами від переходу, включаючи будь-які вигоди від ліквідації та будь-які витрати на нові інвестиції.

Економічна стійкість актуальна для широкого спектра економічних контекстів і застосувань. Особливостями є важливість економічної стійкості для розуміння витрат і переваг політичного втручання, спрямованого на те, щоб допомогти людям подолати згубні форми економічної стійкості та уникнути пастки бідності, вплив податків і субсидій на економічну стійкість, а також вплив інтервенцій, направлених на зміну мінливості цін, що впливає на стійкість економічного режиму (Sanderson et al., 2017). Політику, спрямовану на зміну витрат і вигод, які виникають за інвестиційного бар'єру, середню прибутковість економічного режиму та мінливість прибутковості можна оцінити з погляду їхнього впливу на очікуваний час досягнення порога прийняття рішення та ціну зміни цього очікуваного часу.

Дискусія і висновки

Недостатньо стійкі економіки можуть зазнавати тривалих і стійких спадів, таким чином впливаючи на довгострокове економічне зростання та соціальну згуртованість. Стійкі економічні структури допомагають запобігти негативним соціальним наслідкам глибокої рецесії та додатково сприяти соціальним результатам за рахунок поєднання позитивного впливу на зайнятість ринків праці, що ефективно функціонують, і товарів з активною політикою на ринку праці для підтримки пошуку нових можливостей, включаючи можливість навчання протягом усього життя та ефективну систему соціального захисту. Загалом економічну стійкість можна визначити як стан системи, за якого параметри, що її характеризують (фінансові, операційні, організаційні чи будь-які інші), прагнуть зробити систему економічно стійкою і водночас здатною до гармонійного розвитку та вдосконалення за будь-яких змін зовнішнього середовища.

Міцна економічна основа, що створюється через стратегічно важливі галузі та процеси, підкріплена стійкою критично важливою інфраструктурою, полегшує здатність країни долати проблеми незалежно від того, чи є вони іноземними чи внутрішніми за походженням, навмисними чи випадковими, а також із наслідками дій людських чи природних сил. Критичні сектори та процеси, які забезпечують економічну діяльність і загальне функціонування суспільства, такі як, наприклад, торгівля цінними паперами, доступ до інтернету, управління повітряним рухом, права людини та контакти зі службами екстреної допомоги – усі можуть розглядатися як фундаментальні підсистеми системи національної безпеки, а також більш абстрактні процеси, такі як демократичні, та механізми прийняття рішень. Ці чинники взаємозалежні та взаємопов'язані та можуть розглядатися як одна складна система.

Таким чином, розгляд питання економічної стійкості дає зрозуміти, що вразливі держави не повинні сприймати свою економічну вразливість як належну, а можуть і повинні вжити певних політичних заходів, які дозволять їм покращити свою здатність справлятися із зовнішніми потрясіннями. Найважливішими чинниками забезпечення економічної стійкості розглядаються підвищення ефективності державного регулювання економіки, підвищення продуктивності праці, освоєння нових джерел ресурсів, стабільність функціонування та розвитку фінансової системи, підвищення її захищеності

ності, валютне регулювання та контроль, збереження фінансової стабільності та збалансованості бюджетної системи, удосконалення міжбюджетних відносин, подолання відтоку капіталу і кваліфікованих фахівців, збільшення обсягу внутрішніх заощаджень та їх трансформація в інвестиції, зниження інфляції. Подальші дослідження можуть стосуватись аналізу різних методів вимірювання економічної стійкості, враховуючи відповідні компоненти обраних моделей, а також можливість розробити власний фреймворк (структури) вимірювання економічної стійкості.

Список використаних джерел

- Бойко, А. В., Шкуропадська, Д. Б., & Гладка, Ю. А. (2021). *Стійкість економіки: оцінювання та забезпечення*. Київський національний торговельно-економічний університет.
- Пирожков, С. І., Майборода, О. М., Хамітов, Н. В., Головаха, С. І., Дембіцький, С. С., Смолий, В. А., Скрипнюк, О. В. & Стоєцький, С. В. (2022). *Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: Національна доповідь*. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Резнікова, О. О. (2022). *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища*. НІСД.
- Як змінилась структура економіки України під час війни (інфографіка). (2024, 21 лютого). Український соціологічний портал. <https://usp-ltd.org/iak-zminyasl-struktura-ekonomiky-ukrainy-pid-chas-vijny-infhrafika/>
- Berkes, F. & Folke, C. (1998). *Linking social and ecological systems: Management practices and social mechanisms for building resilience*. Cambridge University Press.
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N. & Vella, S. (2009). Economic vulnerability and resilience: Concepts and measurements. *Oxford Development Studies*, 37(3), 229–247. <https://doi.org/10.1080/13600810903089893>
- Cellini, R. & Cuccia, T. (2019). Do behaviours in cultural markets affect economic resilience? An analysis of Italian regions. *European Planning Studies*, 27(4), 784–801. <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1568397>
- Christopherson, S., Michie, J., & Tyler, P. (2010). Regional resilience: Theoretical and empirical perspectives. *Cambridge Journal of Regions Economy and Society*, 3, 3–10. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsq004>
- Cooke, P. (2013). *Complex adaptive innovation systems: Relatedness and transversality in the evolving region* (1st ed.). Routledge.
- Davoudi, S. (2012). Resilience: A bridging concept or a dead end? *Planning Theory and Practice*, 13(1), 299–307. <https://doi.org/10.1080/14649357.2012.677124>
- Di Caro, P. (2017). Testing and explaining economic resilience with an application to Italian regions. *Papers in Regional Science*, 96(1), 93–113. <https://doi.org/10.1111/pirs.12168>
- Fostering economic resilience in a world of open and integrated markets: Risks, vulnerabilities and areas for policy action*. (2021). OECD. <https://www.oecd.org/newsroom/OECD-G7-Report-Fostering-Economic-Resilience-in-a-World-of-Open-and-Integrated-Markets.pdf>
- Giacometti, A., Teräs, J., & Aalto, H. (2019). *Social and economic resilience in the Bothnian Arc cross-border region*. Nordregio report. <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1344958/FULLTEXT01.pdf>
- Gunderson, L. & Holling, C. (2002). *Panarchy*. Island Press.
- Hennebry, B. (2018). Regional resilience in Ireland and the existence of a two-tier recovery. *Quaestiones Geographicae*, 37(4), 99–110. <https://doi.org/10.2478/quaego-2018-0043>
- Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecological Systems*, 4, 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
- Holling, C. S. (1996). Engineering resilience versus ecological resilience. In P. C. Schulze (Ed.), *Engineering within Ecological Constraints* (pp. 31–44). National Academy Press.
- Lee, C.-T., Hu, J.-L., & Kung, M.-H. (2022). Economic resilience in the early stage of the COVID-19 pandemic: An across-economy comparison. *Sustainability*, 14(8), 4609. <https://doi.org/10.3390/su14084609>
- Martin, R. & Sunley, P. (2015). On the notion of regional economic resilience: Conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, 15(1), 1–42. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbu015>
- Martin, R. (2012). Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks. *Journal of Economic Geography*, 12(1), 1–32. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbr019>
- Martin, R., Sunley, P., Gardiner, B., & Tyler, P. (2016). How regions react to recessions: Resilience and the role of economic structure. *Regional Studies*, 50(4), 561–585. <https://doi.org/10.1080/00343404.2015.1136410>
- Retter, L., Frinking, E., Hoorens, S., Lynch, A., Nederveen, F., & Phillips, W. (2020). *Relationships between the economy and national security Analysis and considerations for economic security policy in the Netherlands*. RAND Corporation. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4200/RR4287/RAND_RR4287.pdf

Rose, A. & Krausmann, E. (2013). An economic framework for the development of a resilience index for business recovery. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 5, 73–83. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2013.08.003>

Rose, A. (2004). Defining and measuring economic resilience to disasters. *Disaster Prevention and Management*, 13(4), 307–314. <https://doi.org/10.1108/09653560410556528>

Sanderson, T., Capon, T., & Hertzler, G. (2017). *Defining, measuring and valuing economic resilience*. University of Western Australia. https://www.monash.edu/_data/assets/pdf_file/0010/1168381/Capon.pdf

Svitková, K. (2017). Resilience in the national security discourse. *Obrana a strategie (Defence & Strategy)*, 17(1), 21–42. <https://doi.org/10.3849/1802-7199.17.2017.01.021-042>

References

- Berkes, F. & Folke, C. (1998). *Linking social and ecological systems: Management practices and social mechanisms for building resilience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boiko, A. V., Shkuropadska, D. B., & Hladka, Yu. A. (2021). *Economic resilience: assessment and assurance*. Kyiv National University of Trade and Economics [in Ukrainian].
- Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N. & Vella, S. (2009). Economic vulnerability and resilience: Concepts and measurements. *Oxford Development Studies*, 37(3), 229–247. <https://doi.org/10.1080/13600810903089893>
- Cellini, R. & Cuccia, T. (2019). Do behaviours in cultural markets affect economic resilience? An analysis of Italian regions. *European Planning Studies*, 27(4), 784–801. <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1568397>
- Christopherson, S., Michie, J., & Tyler, P. (2010). Regional resilience: Theoretical and empirical perspectives. *Cambridge Journal of Regions Economy and Society*, 3, 3–10. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsq004>
- Cooke, P. (2013). *Complex adaptive innovation systems: Relatedness and transversality in the evolving region* (1st ed.). Routledge.
- Davoudi, S. (2012). Resilience: A bridging concept or a dead end? *Planning Theory and Practice*, 13(1), 299–307. <https://doi.org/10.1080/14649357.2012.677124>
- Di Caro, P. (2017). Testing and explaining economic resilience with an application to Italian regions. *Papers in Regional Science*, 96(1), 93–113. <https://doi.org/10.1111/pirs.12168>
- Fostering economic resilience in a world of open and integrated markets: Risks, vulnerabilities and areas for policy action*. (2021). OECD. <https://www.oecd.org/newsroom/OECD-G7-Report-Fostering-Economic-Resilience-in-a-World-of-Open-and-Integrated-Markets.pdf>
- Giacometti, A., Teräs, J., & Aalto, H. (2019). *Social and economic resilience in the Bothnian Arc cross-border region*. Nordregio report. <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1344958/FULLTEXT01.pdf>
- Gunderson, L. & Holling, C. (2002). *Panarchy*. Island Press.
- Hennebry, B. (2018). Regional resilience in Ireland and the existence of a two-tier recovery. *Quaestiones Geographicae*, 37(4), 99–110. <https://doi.org/10.2478/quaego-2018-0043>
- Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecological Systems*, 4, 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
- Holling, C. S. (1996). Engineering resilience versus ecological resilience. In P. C. Schulze (Ed.), *Engineering within Ecological Constraints* (pp. 31–44). National Academy Press.
- How the structure of Ukraine's economy changed during the war (infographic)*. (2024, February 21). Ukrainian social portal [in Ukrainian]. <https://usp-ltd.org/iak-zminyasl-struktura-ekonomiky-ukrainy-pid-chas-vijny-infhrafika/>
- Lee, C.-T., Hu, J.-L., & Kung, M.-H. (2022). Economic resilience in the early stage of the COVID-19 pandemic: An across-economy comparison. *Sustainability*, 14(8), 4609. <https://doi.org/10.3390/su14084609>
- Martin, R. & Sunley, P. (2015). On the notion of regional economic resilience: Conceptualization and explanation. *Journal of Economic Geography*, 15(1), 1–42. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbu015>
- Martin, R. (2012). Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks. *Journal of Economic Geography*, 12(1), 1–32. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbr019>
- Martin, R., Sunley, P., Gardiner, B., & Tyler, P. (2016). How regions react to recessions: Resilience and the role of economic structure. *Regional Studies*, 50(4), 561–585. <https://doi.org/10.1080/00343404.2015.1136410>
- Pyrozkhov, S. I., Maiboroda, O. M., Khamitov, N. V., Holovakha, E. I., Dembitskiy, S. S., Smolii, V. A., Skrypnyuk, O. V., & Stoitskiy, S. V. (2022). *National resilience of Ukraine: a strategy for responding to challenges and anticipating hybrid threats: A national report*. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Retter, L., Frinking, E., Hoorens, S., Lynch, A., Nederveen, F., & Phillips, W. (2020). *Relationships between the economy and national security Analysis and considerations for economic security policy in the Netherlands*. RAND Corporation. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4200/RR4287/RAND_RR4287.pdf
- Reznikova, O. O. (2022). *National stability in the conditions of a changing security environment*. NISD [in Ukrainian].

Rose, A. & Krausmann, E. (2013). An economic framework for the development of a resilience index for business recovery. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 5, 73–83. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2013.08.003>

Rose, A. (2004). Defining and measuring economic resilience to disasters. *Disaster Prevention and Management*, 13(4), 307–314. <https://doi.org/10.1108/09653560410556528>

Sanderson, T., Capon, T., & Hertzler, G. (2017). *Defining, measuring and valuing economic resilience*. University of Western Australia. https://www.monash.edu/__data/assets/pdf_file/0010/1168381/Capon.pdf

Svitková, K. (2017). Resilience in the national security discourse. *Obrana a strategie (Defence & Strategy)*, 17(1), 21–42. <https://doi.org/10.3849/1802-7199.17.2017.01.021-042>

Отримано редакцією журналу / Received: 14.03.24

Прорецензовано / Revised: 16.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 07.05.24

Serhii IVANOV, PhD Student

ORCID ID: 0009-0006-3021-2882

e-mail: kravasaki1982@gmail.com

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine

PECULIARITIES OF ECONOMIC RESILIENCE AS AN IMPORTANT SCIENTIFIC CATEGORY FOR ENSURING NATIONAL SECURITY

Background. *Economic resilience has become an objective necessity that directly determines the states' prospects. The country's national security in economic terms involves the support of the national economy at the level of development that would provide opportunities for further economic growth and the ability to counteract the influence of external and internal threats. Intending to analyze economic resilience as a scientific category for ensuring national security and identifying its features, the author characterized economic resilience as a key component of national security and identified patterns and trends of modern economic development and destructive factors and threats to national security from an economic point of view and identified features of economic resilience. The object of the study was economic resilience as a category of ensuring national security.*

Methods. *This publication is based on the use of various methods. Analysis and synthesis were used to characterize economic sustainability as a key component of national security. Deduction and induction helped to investigate patterns and trends of modern economic development and identify destructive factors and threats to national security. The systematic approach made it possible to understand the importance of economic stability in today's realities as an element of the country's national security.*

Results. *Having analyzed economic resilience as a key category of national security, it was determined that economic resilience combines the ability to resist external factors, reduce vulnerability, and the ability of the economy to recover. Also, economic resilience implies a quick return to equilibrium and the ability of the economy to absorb shocks before changing its structure and to adapt to or react to shocks. The classification of destructive factors and threats to national security from an economic point of view into external and internal makes it possible to understand the reasons for the imbalance of the economy and to assess the ways of increasing economic resilience. Features of economic resilience include its complexity, but the possibility of measuring it based on different indicators and depending on the calculation method or model, the focus on balance and adaptation, and the usefulness of the economic resilience approach for understanding the costs and benefits of political intervention.*

Conclusion. *Thus, economic resilience is a category that is necessary not only to define national security but also to measure and control it.*

Keywords: *economic sustainability; national security; full-scale war; equilibrium; Total Economic Resilience Index.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 316.346.2:331.5](477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-14/22>

Олена КНЯЗЄВА, канд. соціол. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0001-5625-768X
e-mail: knyazeva.elena.mail@gmail.com
Національний університет "Одеська політехніка", Одеса, Україна

Лілія ЛЕОНІДОВА, асп.
ORCID ID: 0009-0000-3229-2042
e-mail: leolilia76@gmail.com
Національний університет "Одеська політехніка", Одеса, Україна

Олена ФОСТАЧУК, канд. соціол. наук, провід. наук. співроб.
ORCID ID: 0009-0007-1417-7965
e-mail: flena0026@gmail.com
Соціологічний інформаційно-дослідницький центр "Пульс", Одеса, Україна

СЕСУАЛЬНІ ДОМАГАННЯ НА РОБОТІ: АКТУАЛЬНІСТЬ І ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ (за результатами емпіричного дослідження)

Вступ. Наголошено, що феномен сексуальних домагань отримав визнання на глобальному рівні як значуща соціальна проблема, що вимагає комплексного вирішення. У різних державах реалізуються заходи, націлені на протидію та мінімізацію негативних наслідків цього явища, що свідчить про активну реакцію на сучасні виклики в контексті захисту прав і свобод особистості. Розкрито, що в межах універсалізації зусиль проти сексуальних домагань Україна інкорпорує міжнародний досвід та адаптує свою нормативно-правову базу з метою формування ефективної відповіді на цю проблематику. Акцентовано, що здійснення національних стратегій включає інтегрований підхід до розвитку правових, освітніх, та соціальних механізмів захисту, що демонструє стратегічну орієнтацію України на створення безпечного та справедливого суспільства. Виявлено, що, незважаючи на те, що сексуальні домагання виникають і в професійному середовищі, існує відчутний дефіцит публічно доступної інформації про подібні інциденти.

Метою статті є аналіз досвіду осіб, які зіткнулися з сексуальними домаганнями в професійному середовищі, а також оцінювання наявності та ефективності інституційних механізмів реагування на такі інциденти в організаціях та з боку державних інституцій.

Методи. Для досягнення мети було ініційовано проведення онлайн-опитування протягом серпня – вересня 2023 року за участю Соціологічного центру "Пульс", Громадської організації "Культура Демократії" у співпраці з "Коаліцією 1325. Одещина" за підтримки Українського жіночого фонду. Учасниками опитування стали представники медичної галузі, освіти, органів державної влади та місцевого самоврядування, поліції, правоохоронних органів, військовослужбовці тощо.

Результати. Отримано первісне уявлення про актуальність проблеми сексуальних домагань та основні форми домагань на роботі. Ці дані надають можливість для практичного застосування висновків дослідження у найближчій перспективі, сприяючи розробленню та впровадженню ефективних стратегій протидії сексуальним домаганням у різних сферах професійної діяльності. Очікуваним результатом цього дослідження є розробка політики підвищення обізнаності щодо природи сексуальних домагань на роботі та протидії цьому явищу. Отримані результати дослідження також сприятимуть визначенню напрямів майбутньої дослідницької роботи.

Висновки. Висновки, зроблені за результатами дослідження, слугують важливим кроком у формуванні більш ефективної гендерної політики та публічного врядування, спрямованих на боротьбу з сексуальними домаганнями на робочому місці.

Ключові слова: сексуальні домагання, домагання на роботі, гендерна політика.

Вступ

Пекінська платформа дій (ППД), прийнята на четвертій Всесвітній конференції ООН зі становища жінок у Пекіні в 1995 році, закликала уряди, міжнародне співтовариство та громадянське суспільство вжити стратегічних заходів у дванадцяти критично важливих сферах, що викликають занепокоєння, включаючи сферу насильства над жінками, зокрема запобігання сексуальним домаганням на робочому місці (Workplace sexual harassment, далі WSH) (McGowan, 2004). WSH – це не поодинокий випадок, а радше модель поведінки. WSH має три основні виміри: сексуальний примус, який складається з прихованих або явних обіцянок або погроз, зумовлених "сексуальними послугами"; небажана сексуальна увага, яка складається з небажаних словесних або фізичних сексуальних домагань, які можуть бути образливими та лякливими; і гендерні домагання, які включають вербальну та невербальну поведінку, яка передає ворожість, об'єктивізацію, виключення або підлеглий статус на основі статі (Fitzgerald et al., 1997).

Тема сексуальних домагань, пов'язаних з роботою, стала актуальною в останні роки після публічних звітів про випадки сексуальних домагань, пов'язаних з роботою, починаючи з жовтня 2017 року під час руху #MeToo (Williams et al., 2019). У звітах судових процесів, що датуються щонайменше з початку 1900-х років, ідеться про випадки, які можна класифікувати як сексуальні домагання (Borchorst, & Agustin, 2017). Відзначаючи цей досвід, юристи МакКіннон (MacKinnon, 1979) та Фарлі (Farley, 1978) запровадили термін "сексуальні домагання" наприкінці 1970-х років у Сполучених Штатах. Книга Кетрін МакКіннон стала першим поглибленим юридичним аналізом сексуальних домагань. У цій книзі МакКіннон описала дві форми сексуальних домагань – сексуальні домагання *quid pro quo* (термін, очевидно, введений нею) та умови домагань на роботі (пізніше відомі як домагання у ворожому середовищі), – відмінність, яку пізніше прийняв Верховний суд. Вона розглянула та піддала критиці правові прецеденти, а потім стверджувала, що сексуальні домагання є

© Князєва Олена, Леонідова Лілія, Фостачук Олена, 2024

дискримінацією за ознакою статі, оскільки вони виражають і зміцнюють соціальну нерівність жінок порівняно з чоловіками (MacKinnon, 1979). Таким чином, від самого початку сексуальні домагання на роботі розглядаються як юридична проблема, а не проблема умов праці. Згодом це було визнано також у літературі про умови праці, і сучасні дослідження ілюстрували важливість наслідків сексуальних домагань на роботі, підвищений ризик таких тяжких наслідків, як тривала відсутність через хворобу, депресія, психотропне лікування, захворюваність і смертність, пов'язані з алкоголем, самогубства та спроби самогубства (Blindow et al., 2021, 2022, 2023).

Сексуальні домагання на роботі і в організаційному середовищі стали темою, яка цікавить як дослідників, так і широку громадськість. Хоча численні дослідження підтверджують його частоту і актуальність, розроблення концептуальних моделей, що ідентифікують передумови та наслідки домагань, а також інституційних заходів реагування відбувається повільніше.

Огляд літератури. Перша опублікована стаття, у назві, анотації чи ключових словах якої міститься словосполучення "сексуальне домагання", датована 1978 роком. Цей перший організований опір цьому явищу виник на перетині двох форм активізму: руху проти дискримінації на робочому місці та феміністської опозиції насильству щодо жінок. Саме у другій половині двадцятого сторіччя науковці і дослідники почали замислюватися, чому відбувається така поведінка, через яку жінки почуваються незручно на робочому місці, і намагалися підвищити обізнаність про це. Юридичне визначення сексуальних домагань відрізняється у різних країнах. У законодавчій базі Європейського Союзу сексуальні домагання визначаються як "будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, яка відбувається або має наслідком порушення гідності особи, зокрема, коли створюється залякування, вороже, принизливе або образливе середовище" (Sexual harassment, 2016). З академічної позиції провідні європейські вчені стверджують, що дослідження не повинні обмежуватися тією поведінкою, яка є незаконною, а повинні мати ширший фокус і визначення термінології (Cortina, & Berdahl, 2008). Сучасні дослідники зосереджують свою увагу на домаганнях, заснованих на статі, припускаючи, що "сексуальні домагання слід розглядати як домагання, засновані на статі – як поведінку, яка принижує, принижує людину на основі її статі" (Berdahl et al., 2007). Ключове поняття цього дослідження полягає у тому, що сексуальні домагання кореняться у владі та гендерній динаміці, а не в сексуальному потягу.

Провідною концептуальною основою стала тристороння модель, запроваджена в середині 1990-х років, згідно з якою сексуальні домагання складаються з трьох взаємопов'язаних, але відмінних явищ: гендерних домагань, небажаної сексуальної уваги та сексуального примусу (Cortina, & Areguin, 2021). Гендерне домагання означає поведінку, яка передає образливе, вороже або принизливе ставлення до статі іншої особи (часто, але не завжди, щодо жінок). Поведінка не обов'язково має відверто сексуальний вміст і не спрямована на сексуальні контакти. Небажана сексуальна увага включає в себе сексуальну поведінку та виступи (вербальні чи невербальні), які є небажаними, образливими та невідповідними. Відповідно до тристоронньої моделі ця категорія також охоплює сексуальне насильство, наприклад зґвалтування. Сексуальний примус стосується

сценаріїв *quid pro quo*, таких як обіцянка винагороди в обмін на секс або погроза санкцій у разі невиконання. Тристороння модель стала основою для багатьох досліджень у цій галузі, і прихильники моделі стверджують, що гендерні домагання є найпоширенішою формою (Cortina, & Areguin, 2021).

Подібно до дебатів щодо визначення та вимірювання сексуальних домагань, не існує єдиної теорії, яка пояснила би, чому трапляються сексуальні домагання. Згідно з (Pina et al., 2009), найбільш широко визнані теорії включають: соціокультурні теорії; організаційні теорії; і природно-біологічні теорії. Іншими словами, соціокультурні теорії, переважно феміністські, розглядають гендерну нерівність і сексизм як корінь сексуальних домагань. Подібним чином організаційні теорії визначають, що різниця у владі відіграє центральну роль у сексуальних домаганнях. Однак організаційні теорії зосереджуються не на гендерних відмінностях, а на статусній нерівності в організації. Ці теорії також ураховують інші організаційні фактори, такі як толерантність до сексуальних домагань, гендерні норми та організаційну політику.

Ще один важливий напрям досліджень WSH – це його профілактика. Тому емпіричні дослідження намагаються виявити фактори ризику, які підвищують імовірність його виникнення. Це передусім стосується компаній, у яких переважають чоловіки, та організаційного клімату, який демонструє толерантність до сексуальних домагань (наприклад, керівництво, яке не сприймає скарги серйозно, не карає винних або не захищає від помсти інформаторам). В Україні відсутні емпіричні дослідження, які надали б відповідь на запитання: яку роль відіграє стиль управління щодо профілактики чи ризику у WSH? Припускаємо, що тип лідерства, зосереджений на справедливості, повазі, інклюзивності та рівності, який називається "справедливим управлінням", має значний превентивний вплив на поширеність WSH та його витрати.

Аналіз попередніх досліджень українських авторів (Марценюк, 2008) та нормативно-правових актів, пов'язаних з сексуальними домаганнями (Федькович та ін., 2006) вказує на відсутність уніфікованого підходу до визначення сексуальних домагань на роботі, чіткого механізму захисту постраждалих, а також спеціалізованих інструментів для детального дослідження цієї проблематики. Для ефективної превенції та протидії сексуальним домаганням у сфері державного управління критично важливим є отримання знань про види насильства та домагань на робочому місці, що превалюють, їх локалізацію, а також визначення груп осіб, що найбільше піддаються ризику, та аналіз причин їх вразливості.

Сексуальні домагання крізь призму національного і європейського законодавства. Українське законодавство визначає "сексуальні домагання" за Законом України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" від 08 вересня 2005 року No 2866-IV. Згідно із Законом сексуальні домагання визначаються як "дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування" (Про забезпечення рівних прав ..., 2005, ст. 1). Визначення вважається вузьким і недосконалим, оскільки не охоплює усі можливі випадки сексуальних домагань. Кримінальний кодекс України має окремий розділ IV, присвячений злочинам проти статевої

свободи та статевої недоторканності (Кримінальний кодекс України, 2001). Однак важливо відзначити, що законодавство не має окремої статті, яка чітко визначала б "сексуальні домагання" у широкому сенсі, а не лише як примушування до статевого зв'язку. Крім того, ст. 154 КК України передбачає відповідальність за примушування до статевого зв'язку особи, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна. Проте ця стаття не охоплює всі види сексуальних домагань, що можуть включати інші форми неприйнятної поведінки. 30 січня 2020 року Міністерство соціальної політики України затвердило Методичні рекомендації для інтеграції гендерної рівності у трудові відносини через колективні договори, включаючи протидію дискримінації, насильству та сексуальним домаганням. Однак Кодекс законів про працю України не відображає вимоги Закону "Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків" щодо політик протидії насильству та домаганням на роботі (Кодекс законів про працю України, 1971). Аналогічно відкликаний Проект Закону про працю № 2708 не включає заходів щодо запобігання цим проблемам.

У травні 2002 року, Європейський Союз заборонив сексуальні домагання на робочому місці як форму дискримінації, вимагаючи від держав-членів адаптації національного законодавства. Відповідно до Конвенції МОП № 111 та Загальних зауважень Комітету експертів МОП з питань застосування конвенцій та рекомендацій (Комітет експертів МОП) 2002 року визначення сексуальних домагань містять такі ключові елементи: (1) (обмін на зустрічну послугу (*quid pro quo*)) – будь-яка форма небажаної, необґрунтованої та образливої фізичної, вербальної чи невербальної поведінки сексуального характеру та інші форми поведінки за ознакою статі, які впливають на гідність жінок та чоловіків; явне або неявне використання неприйняття або покори такої поведінки як основи для прийняття рішень, які впливають на роботу; (2) (вороже робоче середовище) – поведінка, яка створює залякувальне, вороже або принизливе робоче середовище (Сексуальні домагання у сфері праці, 2022).

На 108-й сесії Міжнародної конференції праці в червні 2019 року було прийнято Конвенцію Міжнародної організації праці № 190, спрямовану на викорінення насильства та домагань у сфері праці, визначаючи право кожної людини на роботу, вільну від насильства. Відповідно до Конвенції МОП № 190 сексуальні домагання не мають окремого визначення, проте включені до визначення гендерно обумовлених насильства та домагань (Violence and Harassment Convention, 2019)

Методи

Цю статтю підготовлено за результатами онлайн-опитування населення Одеської області, яке було реалізовано Соціологічним центром "Пульс", ГО "Культура Демократії" у партнерстві з "Коаліцією 1325. Одещина" за підтримки Українського жіночого фонду. В опитуванні взяли участь 372 особи, які працюють в Одесі і області. Це опитування було розвідувальним дослідженням. Отримані дані допоможуть сформулювати гіпотези й інструментарій для подальших досліджень щодо сексуальних домагань на роботі. Вибірка цільова, формувалася методом *river sampling* (самовідбору). Анкету заповнили особи, які хотіли поділитися своїм досвідом. Це опитування є першою спробою надати загальний огляд досвіду людей щодо домагань на роботі в Одеській області. Результати дають уявлення про основні форми домагань та бар'єри, які заважають людям говорити про це. Такі дані необхідні для підтримки розробок та

формування політики протидії сексуальним домаганням у різних сферах діяльності з метою мінімізації стресу та нездорового робочого середовища, які можуть бути наслідком такого насильства.

Емпіричний об'єкт дослідження – жителі Одеси і Одеської області віком від 18 років, які на момент опитування працювали у сферах медичної галузі, освіти, органів державної влади та місцевого самоврядування, поліції, правоохоронних органів, військово-службовці та інші, зацікавлені в спілкуванні на тему сексуальних домагань.

Предмет дослідження (дослідницькі питання) включає кілька складників, зокрема:

- 1) як респонденти визначають поняття "сексуальні домагання"?
- 2) чи вважають сексуальне домагання на роботі проблемою?
- 3) як респонденти сприймають різні види сексуальних домагань?
- 4) власний досвід респондента щодо сексуальних домагань на роботі;
- 5) кого респонденти вважають відповідальними за сексуальні домагання?
- 6) дії організації, де працює респондент, щодо протидії сексуальним домаганням;
- 7) які організації (інституції) повинні відігравати провідну роль у боротьбі із сексуальним домаганням на роботі?

Для вирішення дослідницьких питань було розроблено анкету для онлайн-опитування. Інструмент опитування – це структурована анкета, розділена на три частини. Перша частина складається з демографічних запитань про респондентів, таких як вік, стать, сімейний стан, місце проживання, здобутий освітній рівень, сфера, у якій працює респондент(ка), посада. Друга частина складається із запитань про те, як респонденти визначають поняття "сексуальні домагання" (відкрите питання), актуальність проблеми WCH в Україні і професійній сфері, сприймають різні види сексуальних домагань та особистий досвід (відкрите питання). Третій розділ стосується реакції респондентів на сексуальні домагання на роботі, хто виступає кривдником, хто відповідальний на рівні державних інституцій, доступності правової допомоги та дій, вжитих проти сексуальних домагань.

Організовано онлайн-опитування було за допомогою запрошень до участі в опитуванні, розміщених у соціальних мережах. Вибірка поділяється на чотири основні потоки з проханням передати посилання на онлайн-анкету знайомим для заповнення (за методом "снігового кому"): (1) персональні сторінки виконавців проекту, (2) сторінки ГО "Культура демократії", "Коаліції – 1325 Одещина", (3) – дружні канали, що відгукнулися на прохання розмістити посилання на опитування, (4) посилання на опитування, розміщене в ЗМІ. Загалом зареєстровано 823 переходи на анкету, з них 372, або 45 %, почали заповнювати анкету. Повних анкет 199, або 24 % від переходів (умовний рівень відповідей) і 53% від тих, хто почав заповнювати (умовний рівень кооперації). 46 респондентів не пройшли за скринером. Переривання розподілені рівномірно по анкеті з поступовим зменшенням частки тих, хто перервав. Тобто, чим більше запитань пройшов респондент, тим більша ймовірність повного заповнення анкети. Рівень кооперації надзвичайно високий для онлайн-опитувань і становить 24 %. В опитуванні використовувався підхід "самооцінки", тобто респондентів безпосередньо просили оцінити, чи стикалися вони із сексуальними домаганнями на роботі. Перевагою цього підходу є те, що

запитання надають розширену інформацію про поставлену проблему, визначаючи її та описуючи весь спектр поведінки, яка може становити сексуальні домагання. Також під час розроблення інструментарію для нейтралізації суб'єктивності респондентам ставилися питання на основі різних вчинків або поведінки.

Результати

Демографічні дані учасників дослідження. Серед опитаних переважають жінки – 77 %. Загалом в опитуванні взяли участь мешканці Одеси (88 %), що обумовлено методом опитування та засобом поширення посилання на опитування – переважно це фейсбук, а також оточення тих, хто розповсюджував посилання, а саме – мешканців міста Одеса (переважно жінки). В опитуванні взяли участь 24 % молодих людей і більш ніж половина опитаних – люди середнього віку (30–39 років) – 55 %. Це також можна пояснити і тим, що ця група людей більш зацікавлена обговорювати питання сексуальних домагань, тому що це питання стосується населення, яке працює. Серед опитаних людей старших за 50 років лише 21 %. Приблизно половина респондентів (42 %), які взяли участь в опитуванні, перебувають в офіційному, ще близько 14 % – у цивільному (незареєстрованому) шлюбі. Серед решти приблизно кожен четвертий (23 %) не одружений/а, 1 з 5 перебувають у розлученні, ще 2 % – це вдівці (вдови) (рис. 3). Зі зрозумілих причин сімейний стан корелює з віком респондентів. Наприклад, серед молоді (18–29 років) більш ніж половина (57 %) не перебувають у шлюбі, тоді як у старшій віковій групі (50+) таких лише 12 %. Частіше за інших заявляли, що перебувають в офіційному шлюбі, респонденти у віці від 30 до 49 років (трохи більше ніж 50 %). Абсолютна більшість респондентів (85 %), що взяли участь у опитуванні, мають одну (60 %) або більше ніж одну освіту (25 %). Під час відбору респонденток (-ів) обов'язковим був такий головний критерій, як робота в Одеській області, зокрема, в таких сферах, як: державна служба / органи місцевого самоврядування (18 %), освіта (16 %), медицина (14 %), поліція (9 %), військова служба (9 %), ЗМІ – 5 % – 17 осіб), культура – (5 % – 17 осіб), а також інші сфери (24 %). 4 з 10 опитаних є спеціалістами без керівних функцій (40 %), 3 з 10 (29 %) – керівники, управлінські працівники, 9,4 % – підприємці. Майже половина опитаних (4 %) працюють у колективі, який складається приблизно порівну із чоловіків і жінок, третина (33 %) переважно або повністю із жінок.

Як респонденти розуміють поняття "сексуальні домагання" (результати контент-аналізу). Поняття "сексуальні домагання" має досить широку конотацію як у офіційному дискурсі, українськомовних медіа-ресурсах, соціальних мережах. Це можна побачити, здійснивши пошук за відповідним запитом, отримати більше ніж 200 посилань – від української Вікіпедії, сайтів ЗМІ, правозахисних та дослідницьких центрів до ресурсів, на які можна безпосередньо звернутися потерпілим від сексуальних домагань для роз'яснень та потенційної допомоги. Тому у відкритому питанні про розуміння поняття "сексуальні домагання" ("Як би ви визначили поняття "сексуальне домагання"?") наш дослідницький інтерес фокусувався на словесних формах, властивих респондентам, їхній ерудиції у проблемі, а також репрезентаціях різних аспектів сексуальних домагань на роботі – фізичних, вербальних, моральних, емоційних тощо. Було отримано 231 відповідь, які становили корпус контент-аналізу. Опрацьована інформація здійснювалась за допомогою бібліотек re,

NLTK (python 3.10) із використанням алгоритмів токенизації, нормалізації морфологічних одиниць, вимірювання частот, довжини одиничних висловлювань, виділення семантичних вузлів ("словників"). Отримано такі результати: тільки 3 із наданих відповідей – "не знаю", що показує високий рівень обізнаності наших респондентів. За формальними ознаками довжини та стилю відповіді представлені трьома типами: 1) довгі, детальні, розгалужені визначення дещо "академічного" характеру довжиною від 20 до 30+ слів (12 випадків); 2) більш стислі, прості або "редуктивні"(зведені) визначення, іноді з використанням кліше, психологічних та інших термінів типу "об'єктивація", "особисті кордони". Довжина таких становила від 5 до 20 слів (131 випадок); 3) вільні асоціації, тавтології, емоційні, моральні оцінки – менше ніж 5 слів (88 випадків).

Звернули на себе увагу декілька детальних визначень, які повторювались у різних респондентів майже слово у слово (3 – ідентичні, ще 4 – більш-менш зі скороченнями). Простий пошук Google.

Такі спроби відповісти максимально детально та "без помилок", на нашу думку, відображають специфіку інтернет-опитувань: коли респонденти відчувають невпевненість у обсязі та точності власних знань, вони можуть робити запити безпосередньо в процесі роботи над анкетною – для того, щоб без зусиль демонструвати "результат" (знання) і залучати до своїх особистих "словників" специфічні або "нові" дискурсивні тренди. Крім умовно "узятих з інтернету", траплялися також доволі оригінальні визначення, у яких простежується особистий погляд на проблему, незважаючи на використання вульгаризмів та "генеалогічного" кліше про "висмоктування енергії": *"преследования, связанные с домогательством интимных отношений, либо "траханье" мозгов в течение длительного времени. Когда из тебя вытягивают всю энергию. Когда физически уже не стоит, но энергетически еще может..."* У цьому не дуже освіченому вислові також присутня характерна для багатьох респондентів тавтологія, коли на запитання "що таке "сексуальне домагання?"" відповідають, що це "домагання" (частота слова "домагання" загалом по корпусу – 14 разів, в імплікації "сексуальні домагання" – 10 разів). Тобто ця частка відповідей (здебільшого – коротких) має дуже низьку інформативність. Евфемізми, які традиційно використовуються в українській мові замість "домагань", а саме – "залицяння", "нав'язлива увага", "флірт" – зустрічаються рідше (5, 4 та 2 рази відповідно). Радикальна асоціація – зі "згвалтуванням" зустрічається лише у 2 випадках. З іншого боку, є й таке: *"нічого не маю проти того, щоб мене домагалися"*. У 30 випадках респонденти наголошують на тому, що "сексуальні домагання" – це щось "небажане", що відбувається "без дозволу", "бажання", "проти волі". Для респондентів "сексуальні домагання" – це найчастіше певні "дії" або "поведінка", яка має "сексуальний підтекст". Причому семантика "дій-поведінки" доволі широка. Вона включає в себе як вербальний, так і невербальний аспекти. Респонденти виокремлюють фізичні дії (жести, дотики, обійми, "активне приставання", спроби поцілунку, "фізичний тиск") та "напад", "секс" – з таких одиниць рахунку складається умовний словник "невербальна поведінка". У ньому найбільш часто зустрічається слово "дотик" як дещо узагальнювальне поняття – загалом 24 випадки по корпусу, найбільш рідко – "погляди" – 2 випадки.

Також за результатами контент-аналізу було сформовано окремий словник "вербальна + невербальна актив-

систематичність сексуального домагання та його негативний вплив на потерпілих. Відповіді жінок показують, як сексуальне домагання впливає на емоційний стан та фізичне самопочуття жертви і як важливо визнавати і вирішувати це питання з позиції прав людини та соціальної справедливості.

Чи є сексуальні домагання проблемою в українському суспільстві? Жінки та чоловіки, які погодилися взяти участь у дослідженні, висловили свою готовність таким чином долучитися до актуалізації проблеми, про яку часто "не говорять". Майже половина респондентів, що взяли участь у опитуванні, вважають, що проблема сексуальних домагань на роботі є актуальною в українському суспільстві. Але майже стільки ж опитаних – 43 % – не змогли відповісти на запитання щодо актуальності проблеми (рис. 2). Це може означати, що

для майже половини опитаних ця проблема не є абсолютно визначеною, або вони можуть не мати власного досвіду чи інформації про сексуальні домагання на роботі. А ті, хто вказав, що проблема є дуже актуальною, найімовірніше, мали власний досвід домагань: наприклад, серед тих респондентів, які поділилися своєю історією, майже 90 % вважають її дуже актуальною. Жінки виявили більший інтерес до цієї проблеми порівняно з чоловіками. Кожна друга жінка, що взяла участь у опитуванні, вважає цю проблему дуже актуальною, тоді як лише менше ніж третина чоловіків поділяють цю думку. Це може вказувати на те, що жінки частіше стикаються або були свідками більшої кількості випадків сексуальних домагань на роботі. Навпаки, 5 з 10 чоловіків вважають проблему сексуальних домагань на роботі зовсім неактуальною, порівняно із 6 % жінок.

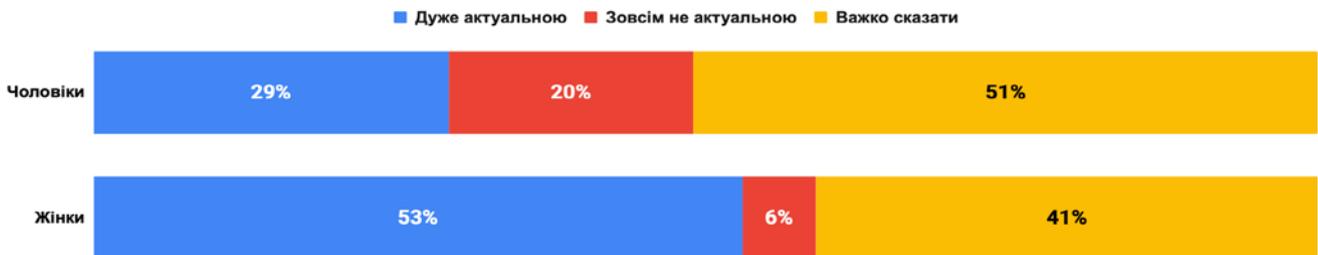

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Як ви думаєте, наскільки актуальною є проблема сексуальних домагань на роботі в українському суспільстві?" залежно від статі, %

Загальна думка про актуальність цієї проблеми в суспільстві не збігається з реальним досвідом опитаних. Хоча майже половина опитаних вважають проблему сексуальних домагань дуже актуальною для українського суспільства, ситуація у тій сфері, де працюють респонденти, відається більш-менш благополучною: лише 2 з 10 опитаних вважають сексуальні домагання проблемою у тій сфері, де зараз працюють, 6 з 10 вважають, що такої проблеми в їхній сфері не існує: вона

існує лише в "суспільстві" загалом. Тобто загальне відчуття цієї проблеми значно більше, ніж реальна її наявність. Сприйняття проблеми сексуальних домагань може бути різним, коли йдеться про "суспільство" і "робоче середовище". Крім того, значна кількість людей вважає це питання доволі складним для оцінювання. Той факт, що респонденти приписують цю проблему більшою мірою суспільству загалом, є також непрямим свідченням впливу ЗМІ.

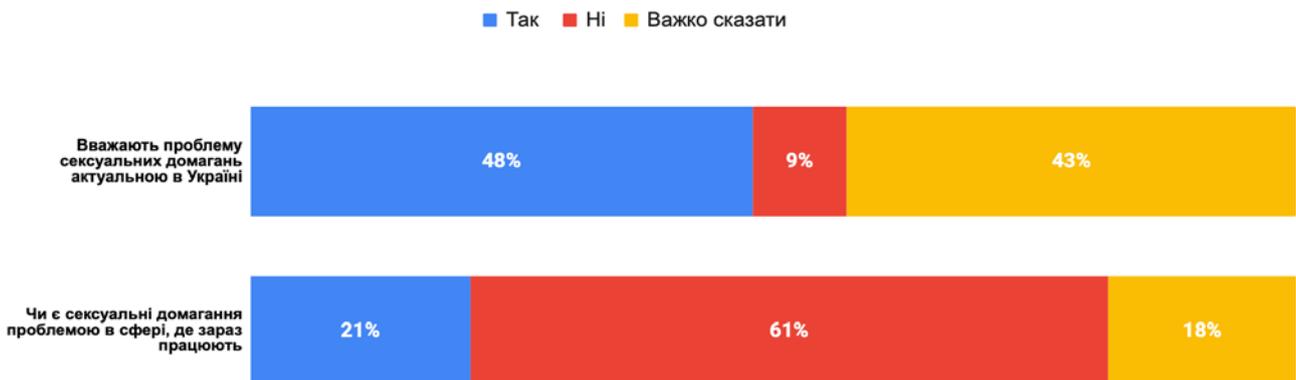

Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання: "Як ви думаєте, наскільки актуальною є проблема сексуальних домагань на роботі в українському суспільстві? Зіставлено з відповідями на запитання "Чи є сексуальне домагання проблемою у тій сфері, де ви зараз працюєте?"

Відповіді на запитання "Чи стикалися ви коли-небудь із сексуальним домаганням на роботі (щодо вас або ваших колег)?" майже розділилися порівну (табл. 1). 4 із 10 опитаних відповіли, що **ніколи не стикалися** з цим явищем на роботі (32 % серед чоловіків і 47 % серед жінок), ще 4 із 10 – зазначили, що **стикалися з разовими випадками сексуальних**

домагань на роботі (60 % серед чоловіків і 38 % серед жінок) і 9 % (23 жінки – 100 %) відповіли, що це трапляється регулярно. Це свідчить про різницю між сприйняттям і реальним досвідом, або про те, що разові випадки не сприймаються як проблема.

Що стосується **власного досвіду** опитуваних (відповіді на запитання: "Чи стикалися Ви ОСОБИСТО

за останні 12 місяців з такими випадками на роботі?"), найбільш поширеними є (рис. 4): прояви **невербального характеру** – "пильні" погляди, які оцінюють їх як сексуальні об'єкти (34 %) і **вербального** – небажані усні коментарі та "брудні" жарти на сексуальну тематику на робочому місці (33 %). Історії власного досвіду, надані нашими респондентами-жінками, показують також, що сексуальні домагання однаковою мірою трапляються і серед колег, і у відносинах начальник – підлеглий (див. розд. *Кривдники*).

Рис 4. Розподіл відповідей на запитання: "Чи стикалися Ви ОСОБИСТО за останні 12 місяців з такими випадками на роботі?" (відповіді стосовно кожного випадку, %)

Фізичні прояви сексуального домагання менше поширені, але вони все ж відбуваються. 13 (6 %) респондентів отримували повідомлення сексуального характеру надісланими електронною поштою або в особистих повідомленнях (див. рис. 6). Це може свідчити про те, що такий вид сексуального домагання менше розповсюджений, але він все ж присутній. Серед сексуальних домагань фізичного характеру досить розповсюдженими є небажані спроби доторкнутися. На це вказали 47 (23 %) респондентів. Згідно з наданими історіями, більш агресивні прояви сексуальних домагань були саме з боку керівництва або осіб, які мають фізичні / владні переваги (16 випадків із 50). Із них: "спроби усамітнення", "фізичного контакту" – 13 випадки, "погрози, шантаж" – 3 випадки (частоти надані по невеликому масиву власних історій респондентів, N = 50).

Кривдники. Респонденти згадували, що найчастіше сексуальні домагання вчиняються керівниками або колегами. За результатами опитування, 15 % респондентів, які були об'єктом або свідком сексуальних домагань, зазначали сексуального домагання від свого керівництва і 14 % – від колег по роботі. 70 % вказали, що не були об'єктом або свідком сексуальних домагань. Наведемо декілька прикладів із історій респондентів (пряма мова).

• "Я працювала викладачем, мій співробітник палав бажанням. Також студенти «запрошували»".

• "Керівництво на корпоративних заходах і не тільки допускає сальні жарти, оголошення, дотик, натяжки різного змісту щодо жінок-службовців, чоловіки з нижчим статусом теж не вагалися у домаганнях". (Перекладено з авторських слів).

• "Потрапила під вплив закріпленого куратора на роботі, який під виглядом флірту постійно примушував до інтимних стосунків".

• "Це було 30 років тому, вищій, не прямий начальник натякає, що не дасть мені нормально

Таблиця 1
Розподіл відповідей на запитання:
"Чи стикалися ви коли-небудь із сексуальним домаганням на роботі (щодо вас або ваших колег)?"
(248 відповідей)

	%	N=248
Були разові випадки	43 %	107
Ні, ніколи	44 %	108
Так, і це трапляється регулярно	9 %	23
Важко сказати	4 %	10

працювати без зносин. Я пригрозила звільненням. Ситуація змінилася кадровими змінами без мого чи іншого втручання. Аб'юзера перевели в інший підрозділ і більше я ніколи з ним не зустрічалася".

• "Керівник робить недвозначні натяжки на зовнішність красивих жінок у колективі, зокрема й мою".

• "На той час я працювала у сфері культури, де до мене спочатку гарно ставилися, було видно, що керівникові було не байдуже, спочатку був флірт з його боку, та згодом телефонні розмови, у яких він схиляв мене до зустрічі, але це було неможливо, я була на той час у стосунках, тим більше, його дружина була з нами в одному колективі, я не розуміла, як можна піти на таке...і відмовила йому. Але після цього ставлення його до мене змінилося, він став суворим і викликав мене до себе на "розбір польотів"...запіннення, перестав відпускати раніше...хоч спочатку була така умова...і багато інших дрібних деталей...так я недовго протрималась...і звільнилася.

• "Керівник відверто пропонував секс".

• "Особисто на собі відчула різке погіршення ставлення до себе як працівника після жорсткої відмови в сексуальному контакті безпосередньому керівнику!"

• "Одного разу була свідком на конференції, як чоловік, якого ми вперше бачили, домагався до моєї колеги. Також від старшого покоління іноді можна почути похабні анекдоти чи жарти, але я так розумію, це така культура, хоча це і не ОК".

• "Я жінка-лікар, і до мене домагались, говорили жарти сексуального характеру, що зовсім мені не подобалось, і говорила, що мені це не потрібно, але все ж таки продовжувала ця людина".

• "Під час операції лікар-чоловік розповідав про те, як він займатиметься зі мною сексом. Інший лікар постійно пропонував мене поцілувати. Ще один лікар

говорив про те, що він мені віддасть гроші пацієнта, якщо я пройду до нього до кабінету".

- "Лікар закривав мене в кабінеті і чіпав моє тіло і пропонував перейти на диван. Тримав мої руки і ліз своїми вусами до моїх губ. Це було бридко". (Перекладено з авторських слів).

- "На попередній роботі я був об'єктом – у мене більшість жінок, які постійно фліртували, намагалися доторкнутися (і доторкалися) у розмові. Я займав керівну посаду і якось одну дівчину викликав і зробив їй зауваження (усно) з приводу її роботи (замість виконувати її – вона робила манікюр на робочому місті, строки пропускала, підводила увесь свій структурний відділ). На зауваження вона не реагувала, мені довелося написати доповідну на ім'я керівника вищого рівня. Дівчину звільнили. Її помста була така – вона поскаржилася моему керівництву, що я до неї сексуально домагався, а коли вона мені відмовила – зробив усе, щоб її звільнити. Але це була неправда, і керівництво, знаючи мене (люблю свою жінку і ставлю чітко кордони відношень / роботи), не звернуло на це уваги. Але в мене неприємне відчуття залишилось. Наскільки низько можна впасти, щоб звинувачувати в такому? Питання риторичне. Потім я її бачив і іншому державному органі (у суді), вона зробила вигляд, що не

знає мене і відводила очі. Поки я не підійшов і не привітався. Вона також привіталась, і я подумав, як же мені пощастило, що вона вже більше в нас не працює і як не пощастило судді, у якого вона працює секретарем (чоловік). Тому що, якщо він зробить її зауваження з приводу її роботи – не факт, що історія не повториться".

Реакції на сексуальні домагання на роботі.

Дослідження показало, що коли респонденти зазнавали досвід домагань на роботі (отримано 123 відповіді), то найчастіше (рис. 5): ігнорували сексуальні домагання і продовжували працювати (25%), поговорили з тими, хто домагався, про його поведінку (24%), розповіли про сексуальні домагання своїм друзям або членам сім'ї поза межами організації (20%). Лише 12% тих, хто був об'єктом або свідком сексуальних домагань на роботі, повідомили про це відповідну особу в організації. Важливо підкреслити, що реакція на сексуальні домагання може варіюватися залежно від конкретної ситуації та індивідуальних обставин кожної особи. Наприклад, молода жінка-поліцейська (18 років) зазначила, що "змінила свою поведінку, перевела в жарт". Інша жінка, лікарка, 27 років, розповіла, що "Хотіла перейти до іншої лікарні, але колеги з тієї лікарні сказали, що в них таке саме ставлення до молодих лікарів" (перекладено з авторських слів).

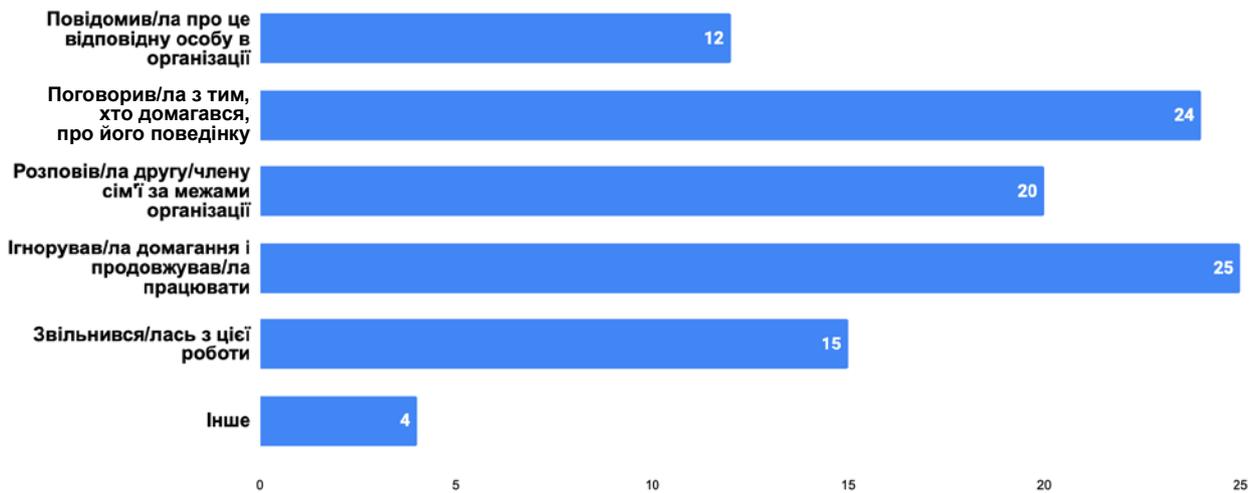

Рис. 5. Відповіді на запитання: "Якщо Ви були об'єктом або свідком сексуальних домагань на роботі, як Ви відреагували?", % (123 відповіді, можна було вибрати більше ніж один варіант відповіді, сума >100 %)

Основними причинами, чому респонденти не повідомили про випадки сексуального домагання на роботі наступні (див. рис. 6): не було достатньо доказів, щоб підтвердити свої заяви (19%), немає сенсу, оскільки керівництво все одно не буде діяти (14%), боялися, що повідомлення про сексуальне домагання може негативно вплинути на їхню кар'єру (13%).

Слід звернути увагу, що більшість респондентів вказали саме на "відсутність доказів". Це важливий аспект сексуального домагання на робочому місці та в інших контекстах. Справді, сексуальні домагання можуть бути дуже складні для доведення, оскільки вони часто ґрунтуються на словесних або неофіційних діях, і часто відсутні фізичні докази. Жертвам може бути важко зібрати достатньо доказів або їм важко розповідати про негідні вчинки. Це може створювати бар'єри для

звернення до відповідних органів або начальництва. Також на це запитання було отримано такі коментарі: "Кривдник діє в умовних "межах дозволеного" соціуму. Тобто не торкається інтимних зон, говорить, на перший погляд, не провокативні фрази (вітається, питає, як справи, просить посміхнутися). Людина, що не спостерігає це особисто, з низькою імовірністю погодиться, що поведінка чоловіка порушувала мої кордони як фізично, так і психологічно" (жінка, 21 рік, державна служба), "Не хотіла розголоту" (жінка, 54 роки, освіта), "Я була юна і боялась захищати себе. Зараз би я так не робила" (жінка, 50 років, культура), "Не хотілося розголоту, тим паче керівництво завжди праве" (жінка, 31 років, культура), "Це було нормою спілкування в колективі, тому я звільнилась" (жінка, 41 рік).

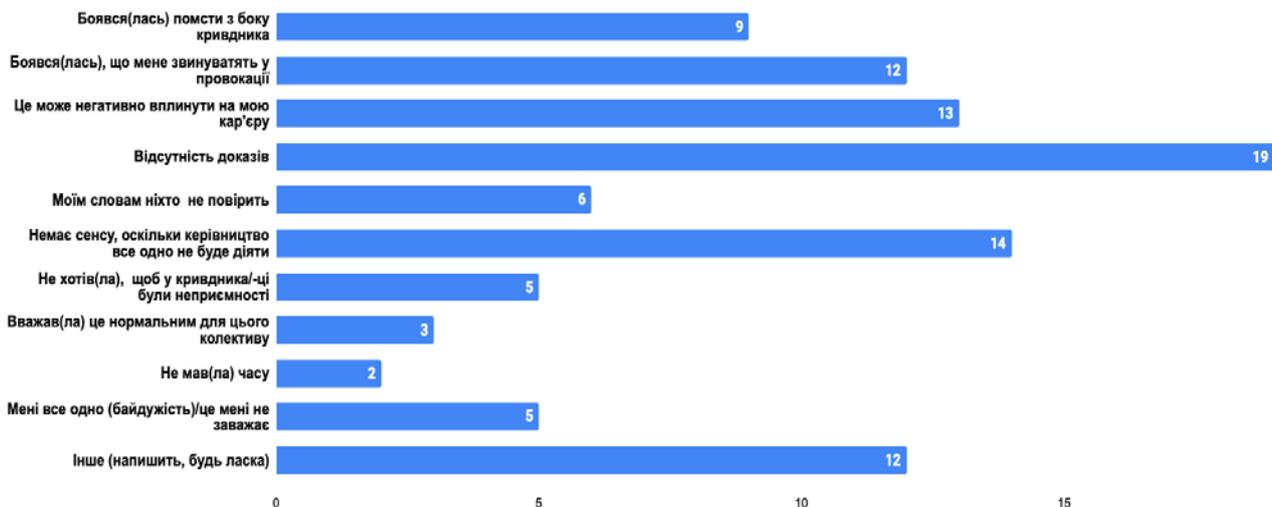

Рис. 6. Відповіді на запитання: "Якщо Ви НЕ ПОВІДОМИЛИ про випадки сексуального домагання на роботі, то чому?", % (Можна було вибрати більше ніж один варіант відповіді, сума >100%. Всього – 153 відповіді)

Доступність правової допомоги. Респонденти, що взяли участь у опитуванні, мають деякі сумніви щодо доступності правової допомоги в Україні в разі сексуального домагання на роботі. Третина опитаних вважають, що правова допомога має обмежену доступність у разі сексуального домагання на роботі (рис. 7). Ще третина опитаних зазначили, що важко визначити або не знають, як оцінити доступність правової допо-

моги. Це може свідчити про необхідність подальших зусиль для покращення доступності та інформованості про правові механізми захисту в подібних ситуаціях. Такий аналіз може бути важливим для розуміння сприйняття ситуації з правовою допомогою у контексті сексуального домагання на роботі і для подальших дій щодо покращення доступності правових послуг для всіх.

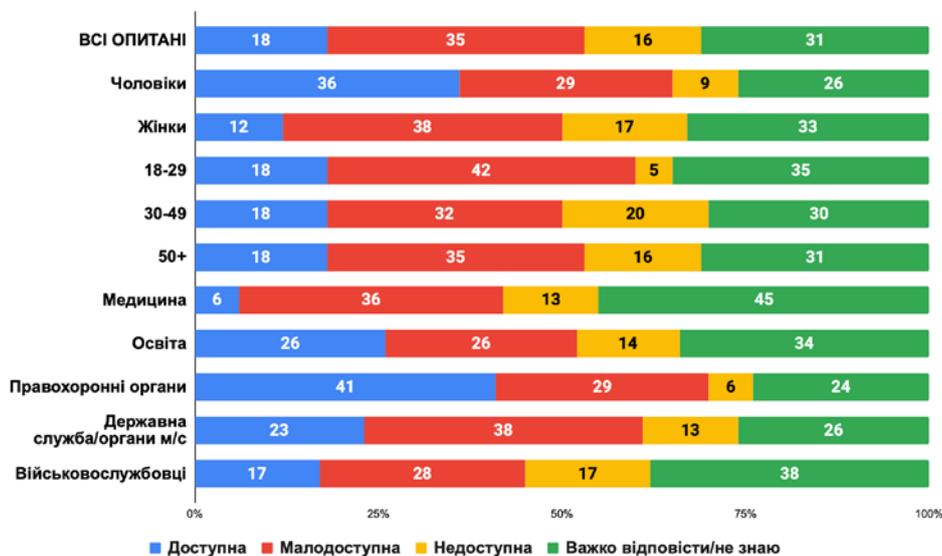

Рис. 7. Розподіл відповідей на запитання: "Як Ви оцінюєте доступність правової допомоги в Україні в разі сексуального домагання на роботі?", %

Заходи протидії сексуальним домаганням на роботі. Дві третини опитаних – 6 із 10 (61 %) – не знають про жодні заходи протидії сексуальним домаганням в організації, де вони працюють (рис. 8). Особливо це стосується працівників медичної сфери – 7 із 10 та військових – 8 із 10, що може вказувати на потребу в поширенні серед працівників, особливо цих сфер зайнятості, інформації про проблеми сексуальних домагань на роботі і запровадження відповідних полі-

тик. Тільки 18 % опитаних зазначили, що в організації, де вони працюють, ведуть політику щодо викриття та протидії сексуальним домаганням, і така ж кількість опитаних зазначили, що проводяться навчання для всіх працівників. 12 % відмітили, що в їхній організації проводять періодичні бесіди про сексуальні домагання. 9 % опитаних відповіли, що їхня організація надає можливість використовувати гарячу лінію для повідомлень про сексуальні домагання.

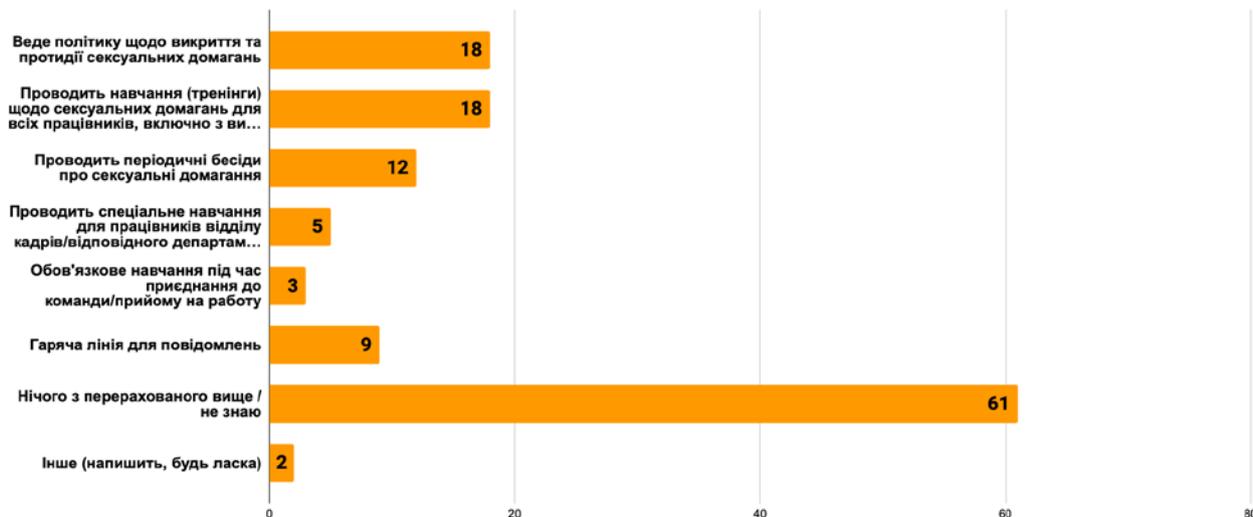

Рис. 8. Відповіді на запитання: "Скажіть, будь ласка, що організація, де ви працюєте, робить для протидії сексуальним домаганням?", % (Можна було вибрати більше ніж один варіант відповіді, сума > 100 %)

Які організації повинні відігравати провідну роль у боротьбі з сексуальними домаганнями на роботі. На думку опитуваних, провідну роль у боротьбі з сексуальними домаганнями на роботі повинні передусім відігравати (рис. 9): **органи правопорядку** (7 із 10) – забезпечення правопорядку та розслідування сексуальних домагань на роботі лежать у компетенції поліції та судів. Вони повинні надавати допомогу та захист постраждалим від сексуальних домагань, а також вживати заходів для покарання винних; **роботодавці** (6 із 10) – роботодавці мають відповідальність за створення безпечного робочого середовища, де дотримуються прав

людини, і **засоби масової інформації** (6 із 10) – засоби масової інформації відіграють важливу роль у публічному усвідомленні сексуального домагання та сприянні формуванню негативного ставлення до цього явища. Вони можуть публікувати матеріали, які надають інформацію та підтримку жертвам.

Відповіді респондентів вказують на необхідність комплексного підходу до боротьби із сексуальним домаганням на роботі, який включав би заходи з боку влади, правоохоронних органів, громадських організацій, роботодавців та інших зацікавлених сторін.

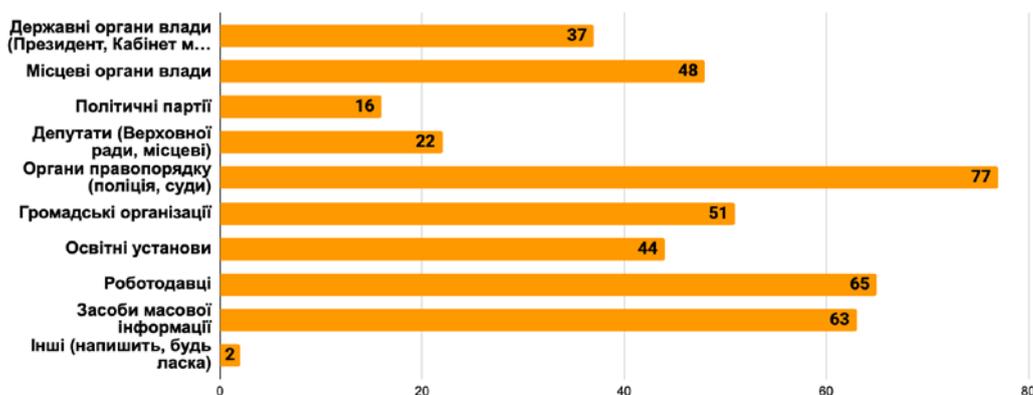

Рис. 9. Відповіді на запитання: "Які організації (інституції) повинні відігравати провідну роль у боротьбі із сексуальним домаганням на роботі?" (Можна було вибрати більше ніж один варіант відповіді, сума > 100 %), %

Дискусія і висновки

Результати проведеного дослідження вказують на необхідність розроблення та впровадження політик протидії сексуальним домаганням на робочому місці, включаючи навчальні програми, гарячі лінії для повідомлень та збільшення обізнаності про проблему, яка часто недооцінюється у багатьох галузях. Особливу увагу слід звернути на розроблення процедур подання скарг, доступність правової допомоги для постраждалих та залучення правоохоронних органів і ЗМІ для боротьби з домаганнями. Результати також підкреслюють важливість чіткого визначення сексуальних домагань, встановлення безпечних механізмів повідомлень без

страху помсти та розкриття процедур розгляду скарг. Ефективність політики має регулярно оцінюватися для гарантування її дієвості. Це дослідження має значення для формування гендерної політики та публічного управління, спрямованого на елімінацію гендерної дискримінації та сексуальних домагань, закликаючи до інклюзивних, інтегрованих та гендерно чутливих законодавчих і політичних змін.

Дані, отримані в результаті дослідження, мають важливе значення для формування більш ефективної гендерної політики та публічного управління, спрямованих на боротьбу з гендерною дискримінацією та сексуальними домаганнями на робочому місці і наго-

лошують на необхідності розроблення комплексних стратегій для ефективної боротьби із сексуальними домаганнями на робочому місці, а саме: 1) розроблення політик і навчань для протидії домаганням; 2) створення безпечних механізмів повідомлень для потерпілих і свідків; 3) проведення розслідувань із гарантією конфіденційності; 4) надання підтримки постраждалим; 5) регулярної перевірки ефективності політик.

Результати дослідження можуть стати основою для подальшого вдосконалення законодавства та практик з метою створення безпечного робочого середовища, сприяючи культурі, де домагання не толеруються. Зрештою, більш вагомі докази допоможуть сформувати більш ефективне законодавство, політику та практику, які сприятимуть запобіжним заходам, усуненню конкретних факторів ризику та першопричин, а також гарантуватимуть, що потерпілі не залишаться наодинці в боротьбі з цими неприйнятними явищами. Законодавці та політики, роботодавці, працівники та їх організації, а також правозахисники в Україні можуть використовувати результати цього дослідження для формування інклюзивних, інтегрованих та гендерно чутливих законодавчих і політичних змін, спрямованих на створення світу праці, вільного від насильства та домагання. Це дослідження також прокладає шлях для подальших кількісних та якісних досліджень сексуальних домагань на роботі.

Внесок авторів: Олена Князева – концептуалізація теоретичних засад дослідження і структурування статті, опис методології, кількісний аналіз даних, підготування висновків і пропозицій; Лілія Леонідова – відбір, аналіз і огляд джерел, організація і проведення опитування, аналіз національного механізму гендерної рівності, презентація результатів дослідження перед представниками органів влади і ЗМІ; Олена Фостачук – алгоритм машинного контент-аналізу корпусів відкритих питань та наданих респондентами історій, якісний аналіз і презентація результатів.

Список використаних джерел

- Кодекс законів про працю України № 32-08 (2024, 24 серпня) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
- Кримінальний кодекс України № 2341-III (2001, 5 квітня) (Україна). <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=910451>
- Марценюк, Т. (2008). Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні: Соціологічний аналіз. *Праця і закон*, 2(98), 16–19.
- Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, Закон України № 2866-IV (2005, 8 вересня) (Україна). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 52. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
- Сексуальні домагання у сфері праці. (2022). ILO. https://employers.org.ua/media/2.Sexual%20harassment_UKR.pdf
- Федькович, Г., Поцюрко, Р., Трохим, І., & Чумало, М. (2006). *Гендерна та вікова дискримінація на ринку праці в Україні: порівняльний аналіз законодавства, дослідження та моніторинг, досвід громадянського представництва*. Вид-во Національного університету "Львівська політехніка".
- Berdahl, J. L. (2007). Harassment based on sex: Protecting social status in the context of gender hierarchy. *Acad Manage Rev*, 32(2), 641–658. <https://doi.org/10.2307/20159319>
- Blindow, K. J., Paulin, J., Hanson, L. M., Johnell, K., & Nyberg, A. (2022). Sexual and gender harassment and use of psychotropic medication among Swedish workers: a prospective cohort study. *Occup Environ Med*, 79(8), 507–513. <http://dx.doi.org/10.1136/oemed-2021-108087>
- Blindow, K. J., Them, E., Hernando-Rodriguez, J. C., Nyberg, A., & Magnusson, Hanson L. L. (2023). Gender-based harassment in Swedish workplaces and alcohol-related morbidity and mortality: A prospective cohort study. *Scand Journal Work Environ Health*, 49(6), 395–404. <https://doi.org/10.5271/sjweh.4101>
- Blindow, K., Bondestam F., Johansson, G., Bodin, T., Westerlund, H., & Nyberg, A. (2021). Sexual and gender harassment in Swedish workplaces: A prospective cohort study on implications for long-term sickness absence. *Scand Journal Work Environ Health*, 47(6), 466–474. <https://doi.org/10.5271/sjweh.3971>
- Borchorst, A., & Agustin, L. R. (2017). *Seksuel chikane på arbejdspladsen: Faglige, politiske og retlige spor*. Aalborg Universitetsforlag.

- Cortina, L. M., & Areguin, M. A. (2021). Putting People Down and Pushing Them Out: Sexual Harassment in the Workplace. *Ann Rev Org Psych Org Behavior*, 8, 285–309. <https://sites.lsa.umich.edu/liiacortina-lab/wp-content/uploads/sites/970/2021/12/Cortina-Areguin-2021-Annual-Review.pdf>
- Cortina, L., & Berdahl, J. (2008). Sexual harassment in organizations: A decade of research in review. In *The SAGE handbook of organizational behavior: Vol. 1. Micro Approaches* (pp. 469–497). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781849200448>
- Farley, L. (1978). *Sexual shakedown: The sexual harassment of women on the job*. McGraw-Hill.
- Fitzgerald, L. F., Drasgow, F., Hulin, C. L., Gelfand, M. J., & Magley, V. J. (1997). Antecedents and consequences of sexual harassment in organizations: A test of an integrated model. *Journal of Applied Psychology*, 82(4), 578–589. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.82.4.578>
- MacKinnon, CA. (1979). *Sexual harassment of working women: A case of sex discrimination*. Yale University Press.
- McGolgan, A. (2004, June). *Report on Sexual Harassment in the Workplace in EU Member States*. Department of Justice, Equality and Law Reform of Dublin. https://www.yumpu.com/en/document/read/30668516/report-on-sexual-harassment-in-the-workplace-in-eu-unece#google_vignette
- Pina, A., Gannon, T. A., & Saunders, B. (2009). An overview of the literature on sexual harassment: Perpetrator, theory, and treatment issues. *Aggress Violent Behav*, 14(2), 126–138. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.01.002>
- Sexual harassment. (2016). European institute for gender equality. <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1212>
- Violence and Harassment Convention No. 190. (2019). ILO. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_IL0_CODE:C190
- Williams, J. B., Singh, L., & Mezey, N. (2019). MeToo as Catalyst: A Glimpse into 21st Century Activism. *University of Chicago Legal Forum*, 1(22). <https://chicagounbound.uchicago.edu/uclif/vol2019/iss1/22>

References

- Berdahl, J. L. (2007). Harassment based on sex: Protecting social status in the context of gender hierarchy. *Acad Manage Rev*, 32(2), 641–658. <https://doi.org/10.2307/20159319>
- Blindow, K. J., Paulin, J., Hanson, L. M., Johnell, K., & Nyberg, A. (2022). Sexual and gender harassment and use of psychotropic medication among Swedish workers: a prospective cohort study. *Occup Environ Med*, 79(8), 507–513. <http://dx.doi.org/10.1136/oemed-2021-108087>
- Blindow, K. J., Them, E., Hernando-Rodriguez, J. C., Nyberg, A., & Magnusson, Hanson L. L. (2023). Gender-based harassment in Swedish workplaces and alcohol-related morbidity and mortality: A prospective cohort study. *Scand Journal Work Environ Health*, 49(6), 395–404. <https://doi.org/10.5271/sjweh.4101>
- Blindow, K., Bondestam F., Johansson, G., Bodin, T., Westerlund, H., & Nyberg, A. (2021). Sexual and gender harassment in Swedish workplaces: A prospective cohort study on implications for long-term sickness absence. *Scand Journal Work Environ Health*, 47(6), 466–474. <https://doi.org/10.5271/sjweh.3971>
- Borchorst, A., & Agustin, L. R. (2017). *Sexual harassment in the workplace: Labor, political and legal tracks*. Aalborg Universitetsforlag.
- Cortina, L. M., & Areguin, M. A. (2021). Putting People Down and Pushing Them Out: Sexual Harassment in the Workplace. *Ann Rev Org Psych Org Behavior*, 8, 285–309. <https://sites.lsa.umich.edu/liiacortina-lab/wp-content/uploads/sites/970/2021/12/Cortina-Areguin-2021-Annual-Review.pdf>
- Cortina, L., & Berdahl, J. (2008). Sexual harassment in organizations: A decade of research in review. In *The SAGE handbook of organizational behavior: Vol. 1. Micro Approaches* (pp. 469–497). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781849200448>
- Criminal Code, Code of Ukraine No. 2341-III. (2001, Apr. 5) (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=910451>
- Farley, L. (1978). *Sexual shakedown: The sexual harassment of women on the job*. McGraw-Hill.
- Fedkovich, G., Pocyurko, R., Trohim, I., & Chumalo, M. (2006). *Gender and age discrimination in the labor market in Ukraine: A comparative analysis of legislation, research and monitoring, experience of civic representation*. Publishing House of the National University "Lviv Polytechnic" [in Ukrainian].
- Fitzgerald, L. F., Drasgow, F., Hulin, C. L., Gelfand, M. J., & Magley, V. J. (1997). Antecedents and consequences of sexual harassment in organizations: A test of an integrated model. *Journal of Applied Psychology*, 82(4), 578–589. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.82.4.578>
- Labour Code of Ukraine No. 32-08 (2024, Aug. 24) (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
- MacKinnon, CA. (1979). *Sexual harassment of working women: A case of sex discrimination*. Yale University Press.
- Marceyuk, T. (2008). Gender discrimination in the labor market in Ukraine: A sociological analysis. *Labor and Law*, 2(98), 16–19 [in Ukrainian].
- McGolgan, A. (2004, June). *Report on Sexual Harassment in the Workplace in EU Member States*. Department of Justice, Equality and Law Reform of Dublin. https://www.yumpu.com/en/document/read/30668516/report-on-sexual-harassment-in-the-workplace-in-eu-unece#google_vignette
- On ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men, Law of Ukraine No. 2866-IV (2005, Sept. 8) (Ukraine) *Bulletin of the Verkhovna*

Rada of Ukraine (BVR), 52 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

Pina, A., Gannon, T. A., & Saunders, B. (2009). An overview of the literature on sexual harassment: Perpetrator, theory, and treatment issues. *Aggress Violent Behav*, 14(2), 126–138. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.01.002>

Sexual harassment in the labor sphere. (2022). ILO [in Ukrainian]. https://employers.org.ua/media/2.Sexual%20harassment_UKR.pdf

Sexual harassment. (2016). European institute for gender equality. <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1212>

Violence and Harassment Convention No. 190. (2019). ILO. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_IL0_CODE:C190

Williams, J. B., Singh, L., & Mezey, N. (2019). MeToo as Catalyst: A Glimpse into 21st Century Activism. *University of Chicago Legal Forum*, 1(22). <https://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol2019/iss1/22>

Отримано редакцією журналу / Received: 14.01.24
Прорецензовано / Revised: 12.02.24
Схвалено до друку / Accepted: 16.02.24

Olena KNIAZEVA, PhD (Sociol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0001-5625-768X
e-mail: knyazeva.elena.mail@gmail.com
National University "Odesa Polytechnic", Odesa, Ukraine

Lilia LEONIDOVA, PhD Student
ORCID ID: 0009-0000-3229-2042
e-mail: leolilia76@gmail.com
National University "Odesa Polytechnic", Odesa, Ukraine

Olena FOSTACHUK, PhD (Sociol.), Leading Researcher
ORCID ID: 0009-0007-1417-7965
e-mail: flena0026@gmail.com
Sociological Information and Research Center "Pulse", Odesa, Ukraine

SEXUAL HARASSMENT AT WORK: THE TOPICALITY AND THE INSTITUTIONAL RESPONSES (based on the results of empirical research)

Background. Relevance. The phenomenon of sexual harassment has been recognized globally as a significant social problem that requires a comprehensive solution (Gallup, 2022). Different countries are implementing measures for counteracting and minimizing the negative consequences of this phenomenon. That indicates an active response to modern challenges in the context of protecting individual rights and freedoms. In the course of global efforts to alleviate sexual harassment, Ukraine is incorporating international experience and adapting most efficient legal, social and educational frameworks, thus demonstrating national strategies towards creating a safe and just society. Notwithstanding the fact that sexual harassment rather frequently occurs in the professional environment, there is a significant lack of publicity about such incidents. An analysis of previous studies (Martsenyuk, 2008) and legal acts related to sexual harassment (Fedkovych et al., 2006) indicates that there are neither unified approach to defining sexual harassment at work, nor clear legal mechanisms of sufferers' protection. We also can observe deficiency of precise research methods on subject. It becomes crucial to gain knowledge about the prevailing types of violence and harassment in the workplace, and to identify the groups of people most at risk and analyze the reasons for their vulnerability.

The purpose of this article is to analyze the experience of individuals who have faced sexual harassment in the professional environment, to assess the availability and effectiveness of institutional mechanisms for responding to such incidents in organizations and by government agencies.

Methods. To achieve the goal, the authors initiated online survey in August – September 2023 with the participation of the Sociological Center "Pulse", the NGO "Culture of Democracy" in cooperation with the "Coalition 1325. Odesa Region" with the support of the Ukrainian Women's Fund. The participants of the survey represented healthcare, education, state and local administrations, police, law enforcement agencies, military personnel, etc. In order to form a corpus of responses were used the methods of selecting "typical representatives"; in case to avoid the pre-notion in the survey an anonymous online format was chosen. The survey was conducted using the "river sampling" technique. The questionnaire was filled out only by those who wanted to share their experiences.

Results. The results of the survey provide an initial idea of the relevance of the problem of sexual harassment and the main forms of harassment at work, the importance of alleviation of the phenomenon at legislative level, as well as an idea of organizations (institutions) could play a leading role in deterioration of sexual harassment at work. The data obtained provide an opportunity for practical application of the research findings, contribute to the development and implementation of effective strategies to preventing sexual harassment in various areas of professional activity. The expected results of this study are: raising the awareness of the nature of sexual harassment at work identifying for future research's areas.

Conclusions. The study was an important step in identifying and discussing the problem of sexual harassment at work, indicating the need for further measures to deal with the problem. The conclusions could be as an important step in the development of more effective gender policies and public governance aimed at combating sexual harassment in the workplace.

Keywords: sexual harassment, alleviation of the harassment at work, gender policy.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 352/353]:332.3]-027.21

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-15/22>

Вадим КРАВЧУК, асп.

ORCID ID: 0009-0000-7760-3166

e-mail: vadyim.kryvonos2017@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Вступ. Наголошено, що землекористування посідає важливе місце в багатьох екологічних та соціально-економічних проблемах суспільства. Основною формою управління землею є публічне управління. Акцентовано, що публічне управління є основою забезпечення регулювання процесів використання та охорони земель у системі багаторівневого врядування, воно закладає основи відносин, які повинні служити охороні, збереженню, дбайливому використанню земельних ресурсів та бути прихильним до принципу сталого розвитку. Сама суть формування та розвитку сталого землекористування полягає у тому, що в цей процес включені всі його суб'єкти. Вони повинні розуміти, що необхідно відмовитися від земельного переділу, якщо в цьому немає необхідності, оскільки політика сталого землекористування привертає все більшу увагу та набуває більшого значення як у світі, так і в Україні. Метою статті стало дослідження та аналіз теоретичних основ сталого землекористування як об'єкту публічного управління. Об'єктом дослідження виступило стале землекористування.

Методи. Використано загальні та спеціальні методи наукового дослідження. Аналіз застосовано для з'ясування стану управління земельними ресурсами в Україні, синтез – для узагальнення отриманого фактажу з метою вироблення рекомендацій. Системний підхід ужито під час висвітлення викликів у сфері сучасного землекористування. Нормативно-ціннісний метод дає можливість розглянути питання відновлення сталого землекористування у повсякденний період у системі багаторівневого управління.

Результати. Визначено саме поняття сталого землекористування, виокремлено фактори, що впливають на таке землекористування, та розглянуто етапи формування сталого землекористування у системі багаторівневого управління. Зокрема, було встановлено певні ієрархії рівнів адміністрування сталим землекористуванням, а саме концептуального, ідеологічного, політичного та економічного. Кожен із рівнів визначає концептуальні механізми дій щодо земельних ресурсів. Серед факторів впливу на стале землекористування виокремлюють такі, що обумовлені економічним, природним, екологічним, правовим, технологічним та соціальним характером. Проте урбанізація та культурні світогляди також вплинули на стале використання та управління земельними ресурсами. Водночас відповідними етапами формування сталого землекористування у системі багаторівневого управління було визначено розуміння юрисдикції державних управлінь, встановлення чітких цілей, розроблення ініціатив під ці цілі, моніторинг та оцінювання прогресу, рапортування, а також співпраця та партнерство.

Висновки. Доведено, що стале землекористування потребує залучення усіх сторін, зацікавлених у використанні земель, урахування їхніх потреб та підтримки ширших культурних, економічних, екологічних, правових, політичних, технологічних та соціальних рамок. Крім цього, державі необхідно збільшити категорію природоохоронних земель шляхом створення парків, заповідників тощо. На законодавчому рівні необхідно більш уваги приділити питанням охорони та збереження земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного виробництва як основи забезпечення продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: земельні ресурси; стале землекористування; державні управління; фактори сталого землекористування; етапи формування сталого землекористування.

Вступ

Земельні ресурси – одне з основних надбань природи, природний базис, на якому будується майже вся сільськогосподарська діяльність людини. Посилення знань про сільськогосподарські ресурси та найкраще подання природоохоронних та суспільно-економічних питань, пов'язаних із землекористуванням, сприяє усвідомленню політиками, громадами та окремими жителями необхідності найрезультативнішого застосування земельних ресурсів. Зі швидким розвитком урбанізації та соціальної економіки використання та охорона землі стали однією з найбільших соціальних проблем у всьому світі. Надмірна урбанізація не лише спричинила значні проблеми для сталого використання земельних ділянок, але й зумовила далекосяжні, негативні наслідки на сільськогосподарські угіддя, а також захист екологічного середовища. Політика сталого землекористування набуває все більшого значення протягом останніх кількох десятиліть для протидії згубним наслідкам проблемного землекористування та його причин. У всьому світі деградація земель є постійною екологічною проблемою, а вирубка лісів є основною причиною деградації земель (Batunacun et al., 2019).

Водночас Україно-російська війна, яка почалася з 2014 року на сході України, а з 24 лютого 2022 року на

всій території, завдає величезної шкоди еколого-економічного та соціального характеру як населенню, так і українській землі зокрема. У зв'язку зі значними руйнуваннями територій, загостренням економічних, соціальних, екологічних, правових, технологічних й інших проблем життєдіяльності українського суспільства у поствоєнний період виникає потреба в концептуалізації парадигми землекористування – концепції сталого землекористування, яка могла б забезпечити підвищення добробуту людей, розв'язати проблеми, пов'язані з деградацією навколишнього середовища, поліпшення екологічного стану земель.

Вирішення питань сталого землекористування висувається на урядовий рівень і носить державний характер, оскільки безпосередньо пов'язане з потребою урахування особливостей географічного розташування держави, територіальною системою господарства, освоєності місцевості, а також рівня розвиненості сільськогосподарських взаємин. Крім того, необхідно фокусуватись на зрілості державної законодавчої основи згідно з регулюванням сільськогосподарських взаємин та охорони навколишнього середовища загалом та рівнем причетності регіонів держави до міжнародного торговельно-економічного та екологічного партнерства. Щоб протистояти умовам навколишнього середовища,

© Кравчук Вадим, 2024

важливим аспектом політики сталого землекористування є вибір інструменту. Державні управлінці можуть вибирати з інструментів регуляторної політики (наприклад, зонування землекористування (Lambin et al., 2014), ринкової політики (наприклад, плата за екологічні послуги) (Alix-Garcia et al., 2018) та інформаційні інструменти, які намагаються спонукати до добровільних дій (Burstein, 2003). Однак для України питання відновлення сталого землекористування у післявоєнний період у системі багаторівневого управління є важливим для подальшого економічного та інноваційного розвитку держави. Розв'язання вказаної наукової проблеми сприятиме підвищенню організації роботи різних стейкхолдерів, які задіяні в агропромисловому комплексі та управлінні на державному, регіональному і місцевому рівнях.

Метою статті є дослідження та аналіз теоретичних основ сталого землекористування як об'єкта публічного управління.

Основні завдання роботи полягають:

- у визначенні поняття сталого землекористування;
- у характеристиці сучасного стану наукової розробленості проблеми сталого землекористування;
- у виявленні факторів, що впливають на стале землекористування з розкриттям їхнього змісту;
- у дослідженні етапів формування сталого землекористування у системі багаторівневого управління.

Огляд літератури. Матеріали багаторічної науково-практичної діяльності авторів у галузі природокористування, землевпорядного проектування та економіки, розробки та реалізації проектів землеустрою та кадастрової діяльності, узагальнення своїх результатів та результатів статистики було використано як вихідні. Використання вторинних даних є логічним та закономірним під час проведення багатоцільових, міждисциплінарних досліджень. Основними критеріями вибору джерел були відповідні ключові слова, українська або англійська мови, останні 20 років публікацій (з 2003 року) та наявність в певних базах даних, наприклад Emerald Insights та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Використання вторинних даних дозволяє економити матеріальні та тимчасові ресурси. Також автор обрав авторитетний державний сайт (Дія.Бізнес) та сайти світових організацій (OECD та ООН).

Методи

Використано як загальні, так і спеціальні методи наукового дослідження. Аналіз було використано для з'ясування стану управління земельними ресурсами в Україні, узагальнення наслідків економічного, соціального, екологічного, правового, технологічного характеру, яких завдає повномасштабна війна, з метою активного застосування концепції сталого землекористування для забезпечення подальшого розвитку українського суспільства. Метод синтезу було застосовано для узагальнення отриманого фактажу з метою вироблення рекомендацій для ефективного публічного управління земельними ресурсами на різних рівнях влади. Системний підхід застосовувався для вивчення викликів у сфері сучасного землекористування: розглянуто детально категорію "стале землекористування", фактори впливу на нього, етапи формування сталого землекористування у системі багаторівневого управління. Нормативно-ціннісний метод дав можливість дослідити питання відновлення сталого землекористування у повоєнний період у системі багаторівневого управління та показати їх ефективність у стратегічній перспективі для

України завдяки імплементації новітніх технологій та грамотній державній політиці.

Результати

Поняття сталого землекористування та сучасний стан наукової розробленості проблеми. Землекористування являє собою право експлуатації земельної ділянки на користь користувача; у разі сільськогосподарських угідь це право включає можливість присвоєння виробленої продукції. Якщо земельна ділянка експлуатується не її власником, то користувач повинен укласти договір із власником, який визначає строки, розмір оплати та інші умови користування. Контроль землекористування, насамперед збереження національного агрофонду земель та їх відповідного виробничого використання, є у всьому світі функцією держави. Саме вона бере на себе дедалі більшу частину витрат на підтримку родючості ґрунтів, активніше втручається у земельний ринок, ринок оренди, розвиває державний контроль стану сільськогосподарських земель. Відбувається кардинальний поворот від концепції безумовного права власності на землю до умовного (обтяженого) права, пов'язаного не лише з особистими бажаннями власника, а й із суспільними інтересами щодо найбільш продуктивного використання сільськогосподарських земель, збереження ґрунтової родючості та недопущення вилучення їх із сільськогосподарського обороту.

Актуальність раціонального використання земельних ресурсів відображена на порядку денному Організації Об'єднаних Націй у сфері сталого розвитку на період до 2030 року. Цілі сталого розвитку (ЦСР) спрямовані на боротьбу з голодом та просування сталого сільського господарства (ЦСР 2), забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами (ЦСР 6), захист, відновлення та сприяння сталому використанню наземних екосистем, стійке управління лісами, боротьбу з деградацією земель та опустелювання (ЦСР 15) (Цілі сталого розвитку, 2021).

Відповідно до положень ООН (<https://sdgs.un.org/goals>) стале землекористування є ключовим елементом загальної концепції сталого розвитку, що визначається як розвиток, який задовольняє потреби сучасного покоління, не посягаючи на можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. А концепція сталого землекористування визначається як підходи та стратегії до використання земельних ресурсів, які сприяють задоволенню потреб сучасного суспільства, не порушуючи можливостей майбутніх поколінь використовувати землю також для своїх потреб. Основна ідея полягає у тому, щоб забезпечити економічний розвиток, соціальну справедливість та збереження екосистем, уникаючи виснаження або погіршення земельних ресурсів.

Аналізуючи поняття "стале землекористування", слід зазначити, що існує безліч інтерпретацій цієї економічної категорії різних авторів. Стале землекористування – це тривале підтримання біорегуляції навколишнього середовища, багатоцільове задоволення різноманітних потреб людей і економічно вигідні (оптимальне за окремими показниками і критеріями) відносини суспільства і земельних ресурсів (Гулько, 2022). Стале землекористування – це тривалий (підтримка біотичної регуляції навколишнього середовища), цілеспрямований (задоволення потреб суспільства), економічно вигідний (раціональна організація) взаємозв'язок людини і земельних ресурсів (Третяк та ін., 2021б). Стале землекористування стосується справедливого та збалансованого розподілу землі, води, біорізноманіття та

інших ресурсів навколишнього середовища серед конкуруючих вимог для забезпечення задоволення поточних і майбутніх потреб людини (Towards sustainable land use..., 2020). Раціональне планування, розвиток і збереження земельних ресурсів у конкретних просторово-часових умовах урядом і окремими особами є важливими для досягнення сталого землекористування (Khan, & Hanjra, 2008).

Методологія сталого землекористування виявляється у підтримці певного рівня біотичної регуляції довкілля та ієрархії рівнів адміністрування сталим землекористуванням, а саме концептуального, ідеологічного, політичного та економічного (Скляр та ін., 2022). Біотична регуляція довкілля та земельних ресурсів характеризує зміни потоків біологічної енергії – біомаси в природних та антропогенних каналах та зміну характеру кругообігу біогенних елементів. Концептуальний рівень займає головну позицію в менеджменті землекористуванням, тому що встановлює провідні цільові налаштування на довгочасний період – ведення економічної діяльності в межах дозволеної модифікації біотичного регулювання довкілля та аргументованого еколого-економічного та соціального забезпечення вимог суспільства внаслідок землекористування (раціональне використання земельних ресурсів як засіб виробництва, потенційного відокремлення земель як просторового базису із природного стану та потенційно прийнятного рівня несприятливого ефекту на земельні ресурси).

Ідеологічний рівень управління сталим землекористуванням характеризує спрямованість та способи втілення концептуальних механізмів: розширення суспільної свідомості до сприйняття важливості рівня екології та економіки землекористування, що проявляються у покращених способах переробки вирощуваних та видобутих ресурсів, та в розумному формуванні та контролі споживчого попиту на вироби з них. Політичний рівень означає створення певних концептуальних механізмів та ідеологічного рівня нормативно-правової бази; у цьому разі важливим питанням виступає чітка дефініція та відокремлення понять "земля" та "ґрунт" (Третяк та ін., 2021б). Земля – ширше поняття, ніж ґрунт, оскільки ґрунт – базовий компонент природного середовища. Закон України "Про охорону земель" розрізняє поняття "земля", "ґрунт" та "земельні ресурси". Деякі держави (такі як США, Китай, Німеччина, Франція, Канада) дотримуються думки, що охорона ґрунтів потребує безпосереднього державного втручання за рахунок законодавчого регулювання юридичного терміна "ґрунт". Економічний рівень характеризує практичні дії суспільства у сфері земельних відносин, що передбачають оцінки, вартість, витрати, прибутки та взаємодію окремих землекористувачів та суспільства загалом із земельними ресурсами (ґрунтами, територією, рослинним покривом, а також підземними ресурсами) (Третяк та ін., 2021б).

Зокрема, проаналізувавши різні погляди авторів, можна дати таке визначення сталого землекористування: це здатність підтримувати раціональне та ефективне використання земель, підвищуючи якісне та кількісне утримання земельних ресурсів за стійкості земельних прав, незмінності кордонів, територіального розміщення та покращення екологічної стійкості з метою формування ефективного виробництва.

Фактори, що впливають на стале землекористування. Множинність факторів, що впливають на стале землекористування, обумовлена економічним, природним, екологічним, правовим, технологічним та соціаль-

ним характером. Економічна природа сталого землекористування полягає у результативності сільськогосподарського виробництва та ефективності земель. Наприклад, родючість, лісистість та залісненість сільськогосподарських угідь є факторами, що характеризують природну стійкість землекористування (Кульбака, 2020). Родючість, у свою чергу, обумовлена якістю ґрунтів та їхніми властивостями (потужністю органічного горизонту, вмісту гумусу, гранулометричного складу). Властивості ґрунтів впливають на врожайність сільськогосподарських культур, тому важливо впевні періоди підтримувати, підвищуючи, показники якості ґрунтів. Звідси впливає екологічна стійкість землекористування, що характеризується чинниками прояву та виявлення негативних процесів на ґрунтах. Своєчасне їх виявлення дозволяє вжити відповідних заходів, пов'язаних зі збереженням та відновленням земельних ресурсів (зрошення, осушувальна меліорація, трансформація менш інтенсивних сільськогосподарських угідь у більш інтенсивні, землеробство, реабілітація угідь, інтенсивна технологія вирощування високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур) (Кульбака, 2020). Важливими складниками сталого поняття до виявлення негативних процесів є еродованість земель сільськогосподарського призначення, оскільки на її основі проводяться меліоративні заходи щодо відновлення та покращення властивостей землі. Зниження розораності позитивно впливає на показник екологічності сталого землекористування. Правова природа сталого землекористування відображає правовий статус, цільовий характер, режим використання та екологічні норми та вимоги до землі як елементу природного середовища (Poltavets, 2021). Стійкість зовнішніх кордонів, земельних прав та внутрішньогосподарської організації землекористування є цільовими факторами правового аспекту сталого землекористування. На сьогодні чинне законодавство в галузі земельно-майнових відносин орієнтує землекористувачів та органи управління земельними ресурсами на поєднання інтересів суспільства та законних інтересів громадян та фізичних осіб на вільне володіння, користування та розпорядження належними їм земельними ділянками. Технологічна природа сталого землекористування пов'язана з контурністю та енергоємністю земель, що відбивається на економічній стійкості землекористування (Poltavets, 2021). До факторів соціальної природи сталого землекористування слід зарахувати вигідне просторове територіальне розміщення, що характеризується типами територій, місцем розташування, віддаленістю та облаштованістю виробничої, інженерної та соціальної інфраструктур (Кульбака, 2020).

Відповідно до Zhang et al. (2023), окрім сільськогосподарських угідь, швидка та надмірна урбанізація створила значні проблеми для сталого використання та управління міськими землями. Вона змінила функцію просторового розподілу міської мозаїки шляхом поєднання даних середньої роздільної здатності із супутниковими зображеннями високої роздільної здатності, оцінки загальної структури ландшафту та з'ясування функцій ландшафту в міському середовищі на основі ландшафтової структури. Крім того, існує також дослідження ефективності міського зеленого розвитку (green development efficiency, GDE), у якому використовується трьохетапна модель аналізу охоплення даних (Data Envelopment Analysis, DEA) для міст у дельті річки Янцзи. Результати показали, що рівень GDE виявив

неоднорідність у різних містах. І GDE був посилений завдяки збільшенню частки третинної промисловості та зелених зон забудованих районів, але ослаблений, коли площа забудованих районів (area of built districts, ABD), що відображає міське будівництво, була розширена.

Також вибір інструментів політики сталого землекористування визначається, зокрема, цінностями та переконаннями залучених осіб, а цінності, що визначаються культурними світоглядами, відіграють невід'ємну роль у тому, як люди оцінюють та формують погляди на практику сталого землекористування (Kahan, & Braman, 2006). Культурні світогляди – це соціально сконструйовані орієнтації, які формують індивідуальні інтерпретації екологічних проблем та їх політичні рішення. Нещодавні емпіричні дослідження підтверджують важливість впливу культурних світоглядів на суспільні уподобання щодо різних інструментів сталого землекористування (Kemper et al., 2019, Rissman et al., 2017). Залежно від свого культурного світогляду люди можуть довіряти чи нехтувати певною практикою. Тому розробка політики, яка могла б відображати прийнятні соціальні можливості людей із різними культурними світоглядами, є складним завданням (Kemper et al., 2019). У цьому плані Markle (2019) наголосив на необхідності розробити політику, орієнтовану на культуру, для досягнення бажаних екологічних та соціальних результатів. Однак найкращий спосіб розроблення такої адресної політики ще не отримав достатньої уваги в попередніх дослідженнях. Таким чином, система заходів, які забезпечують перехід до сталого землекористування, має базуватись на аналізі розглянутих факторів.

Етапи формування сталого землекористування у системі багаторівневого управління. Державні управління відіграють ключову роль у формуванні сталого землекористування через політику, програми та партнерства. Інструментами сталого землекористування є набір методів, за допомогою яких державні управління реалізують свої повноваження для полегшення та здійснення змін у суспільстві (Vöcher, 2012). Серед етапів, на які покладаються державні управління для досягнення мети формування сталого землекористування, варто визначити кілька.

Першочергово державні управління мають зрозуміти контекст їхньої юрисдикції та проблем і можливостей, з якими вони стикаються під час формування сталого землекористування (Epenark, 2009). Це включає оцінювання поточного та прогнозованого впливу зміни клімату, зростання населення, урбанізації, втрати біорізноманіття, забруднення та інших факторів на землю та її ресурси. Це також передбачає взаємодію із зацікавленими сторонами, такими як органи місцевого самоврядування, громади, підприємства та дослідники, щоб визначити їхні потреби, інтереси та погляди на питання землекористування.

Другим кроком є встановлення чітких і вимірних цілей, які узгоджуються з баченням і цінностями їхньої юрисдикції та зацікавлених сторін. Ці цілі повинні відображати принципи сталості, такі як справедливість, ефективність, стійкість і адаптивність. Вони також мають бути SMART: конкретними, вимірними, досяжними, актуальними та обмеженими в часі. Наприклад, метою може бути скорочення викидів парникових газів від землекористування на 20 % до 2030 року.

Третій етап для державних управлінь у формуванні сталого землекористування – це розроблення та впровадження політики та програм, які підтримують цілі

та розв'язують проблеми та можливості (Третяк та ін., 2021а). Ці політики та програми мають ґрунтуватися на фактичних даних, найкращих практиках та інноваціях, а також урахувати компроміси та синергію між екологічними, соціальними та економічними результатами. Вони також повинні бути гнучкими та вразливими до змін умов і відгуків. Деякі приклади політики та програм включають зонування, стимули, правила, освіту, збереження, відновлення та зелену інфраструктуру.

Четвертий етап передбачає моніторинг та оцінювання прогресу та впливу політики та програм (Шарий та ін., 2019). Це означає збір і аналіз даних показників і цілей, пов'язаних із такими параметрами, як ґрунтовий покрив, поглинання вуглецю, якість води, продовольча безпека та засоби до існування. Це також передбачає отримання та включення відгуків від зацікавлених сторін, таких як опитування, інтерв'ю, фокус-групи та методи участі. Результати моніторингу та оцінювання слід використовувати для інформування про прийняття рішень, підзвітність та навчання.

Ще однією процедурою державних управлінь у формуванні сталого землекористування є необхідність повідомляти про результати та уроки політики та програм відповідній аудиторії та платформам (Третяк та ін., 2021а). Це передбачає використання чіткої, стислої та переконливої мови та візуальних засобів для передавання досягнень, викликів, впливу та рекомендацій політики та програм. Це також про використання відповідних і доступних каналів і форматів, таких як звіти, веб-сайти, соціальні медіа, інформаційні бюлетені, подкасти та вебіари. Комунікація та звітність мають бути спрямовані на підвищення обізнаності, розуміння, залучення та підтримки сталого землекористування.

Шостим і останнім кроком є співпраця та партнерство з іншими, хто поділяє те саме бачення та цілі (Шарий та ін., 2019). Це передбачає побудову та підтримку відносин і мереж з іншими державними управліннями, органами місцевого самоврядування, громадами, підприємствами, неурядовими організаціями та дослідниками як усередині, так і між секторами та в глобальному масштабі. Це також означає спільне використання та обмін інформацією, ресурсами, досвідом і найкращими практиками, а також спільне створення та впровадження рішень. Співпраця та партнерство мають сприяти довірі, взаємній вигоді та колективним діям сталого землекористування.

Таким чином, етапи формування сталого землекористування – це технічні чи адміністративні процеси. Діяльність переважно має операційний характер і відображає прийняті соціальні концепції, що стосуються людей, прав та земельних об'єктів щодо землеволодіння, ринків землі, оподаткування землі, контролю землекористування, освоєння земель та управління довкіллям. Тому системи управління земельними ресурсами потребують державної підтримки та визнання на високому рівні.

Дискусія і висновки

Особливо актуальною проблемою у контексті набуття державним управлінням ознак публічного управління та адміністрування, коли на перший план виходять питання деполітизації та зростання необхідності більш відкритих та прозорих рішень, необхідних для забезпечення потреб та інтересів суспільства та громадян. Наприклад, публічне управління прагне досягнення суспільно значущого результату за активного сприяння суспільства, тоді як державне управління є реалізацію поставлених завдань. Тому за наявності

подібних цілей, об'єктів, суб'єктний склад у публічному управлінні може бути значно збільшений, за такого типу управління усі передбачувані учасники взаємодії можуть стати суб'єктами управління.

Стале землекористування як об'єкт публічного управління слід розуміти як організацію взаємодії влади, суспільства та бізнесу з метою раціонального та ефективного використання земель. Цей процес не може мати вертикальний характер і повинен здійснюватися через групи стейкхолдерів, які відіграють важливу роль у реалізації конкретних напрямів та ініціатив місцевих громад, зокрема безпосереднє залучення публічних управлінь.

Різноманітність землі як засобу виробництва істотно впливає на формування міжгосподарських відмінностей в ефективності використання усіх ресурсів виробничого потенціалу: земельних, матеріальних та трудових. Стале землекористування проявляється через взаємодію матеріальних та трудових ресурсів, які не тільки генерують зв'язки із землею, а й забезпечують збереження та підвищення її ефективної родючості. Стале землекористування забезпечуватиметься лише в тому випадку, якщо в разі збільшення кількості використовуваних засобів виробництва та трудових ресурсів та підвищенні їх якісних параметрів досягається результат у вигляді додаткового виходу продукції з тієї самої площі землі.

Однією з труднощів у землекористуванні є необхідність поєднання (узгодження) інтересів індивідуальних землекористувачів із суспільними вподобаннями. На конкретних категоріях земель такі узгодження мають проводитися відповідно до регіональних еколого-економічних та соціальних умов. Тут важливим є ефективне поєднання абсолютизації економічного ефекту на обмежених часових інтервалах індивідуальних інтересів та зростаючої ролі екологічного аспекту суспільних переваг у довгостроковій перспективі. На землях сільськогосподарського призначення існує найбільший порівняно з іншими категоріями земель збіг індивідуальних інтересів землекористувачів (отримання максимальних урожаїв сільгосппродукції) із суспільними вподобаннями (забезпечення продуктової безпеки країни). Але в перспективі виникатиме відмінність інтересів: в індивідуальних землекористувачів – прагнення до мінімізації своїх внутрішніх витрат та виснажливого використання природної родючості, а в суспільних інтересах посилюватимуться екологічний аспект землекористування та врахування інтересів майбутніх поколінь людей.

Загалом для виконання завдань збільшення продуктивності землекористування необхідно:

- запровадити ресурсозбережні технології, які дозволять скоротити нестачу додаткових територій;
- підтримувати суб'єкти країни та громадян у виконанні завдань, спрямованих на розвиток сільськогосподарської гілки економіки;
- забезпечити розвиток сільських територій шляхом збереження сільських ландшафтів, зростання якості життя у сільській місцевості та диверсифікація сільської економіки.
- створити одночасну взаємодію господарських, соціальних, екологічних, економічних та правових умов можливості формування сталого розвитку.

Список використаних джерел

Гунько, Л. А. (2022). Формування сталого (збалансованого) землекористування – базова основа розвитку економіки землевпорядкування в Україні. *Агросвіт*, 9–10, 51–61. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.51>

Кульбака, В. М. (2020). Концептуальні основи формування сільськогосподарських землекористувань в умовах сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки*, 5(2), 282–288. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-33>

Третяк, А. М., Третяк, В. М., Курильців, Р. М., Прядка, Т. М., & Третяк, Н. А. (2021а). *Управління земельними ресурсами та землекористуванням: базові засади теорії, інституціалізації, практики*. ТОВ "Білоцерківдрук".

Третяк, А. М., Третяк, В. М., Трофименко, П. І., Прядка, Т. М. & Трофименко, Н. В. (2021b). Стале (збалансоване) землекористування: понятійний базис та методологія інституціалізації. *Агросвіт*, 24, 11–22. <https://doi.org/10.32702/2306&6792.2021.24.11>

Цілі сталого розвитку. (2021, 26 листопада). Дія Бізнес. <https://business.diaa.gov.ua/handbook/sustainable-development-goals/ciil-stalogo-rozvitku>

Шарій, Г. І., Тимошевський, В. В., Міщенко, Р. А., & Юрко, І. А. (2019). *Управління земельними ресурсами*. ПолтНТУ.

Alix-Garcia, J. M., Sims, K.R.E., Orozco-Olvera, V. H., & Monroy, S. R. (2018). Payments for environmental services supported social capital while increasing land management. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 115(27), 7016–7021. <https://doi.org/10.1073/pnas.1720873115>

Batunacun, Wieland, R., Lakes, T., Yunfeng, H., & Nendel, C. (2019). Identifying drivers of land degradation in Xilingol, China, between 1975 and 2015. *Land Use Policy*, 83, 543–559. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.02.013>

Böcher, M. (2012). A theoretical framework for explaining the choice of instruments in environmental policy. *Forest Policy and Economics*, 16, 14–22. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2011.03.012>

Enemark, S. (2009). Sustainable land governance. *Coordinates*, 5(12) 27–33. <http://mycoordinates.org/volume-v-issues-12-dec-2009/>

Kemper, L., Bader, K., & Froese, F. (2019). Promoting gender equality in a challenging environment: The case of Scandinavian subsidiaries in Japan. *Personnel Review*, 48(1), 56–75. <https://doi.org/10.1108/PR-02-2017-0035>

Khan, S., & Ahmad Hanjra, M. (2008). Sustainable land and water management policies and practices: A pathway to environmental sustainability in large irrigation systems. *Land Degradation and Development*, 19(5), 469–487. <https://doi.org/10.1002/ldr.852>

Lambin, E. F., Meyfroidt, P., Rueda, X., Blackman, A., Börner, J., Cerutti, P.O., Dietsch, Th., Jungmann, L., Lamarque, P., Lister, J., Walker, N. F., & Wunder, S. (2014). Effectiveness and synergies of policy instruments for land use governance in tropical regions. *Global Environmental Change*, 28, 129–140.

Poltavets, A. (2021). Factors and indicators for evaluating the effectiveness of land resource management at agrarian enterprises. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*, 2, 97–101. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2021-2-16>

Rissman, A. R., Kohl, P. A., & Wardropper, Ch. B. (2017). Public support for carrot, stick, and no-government water quality policies. *Environmental Science & Policy*, 76, 82–89. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2017.04.012>

Towards sustainable land use: Aligning biodiversity, climate and food policies. (2020). OECD. <https://www.oecd.org/environment/resources/towards-sustainable-land-use-aligning-biodiversity-climate-and-food-policies.pdf>

Zhang L, Kuang B, & Yang B. (2023). Sustainable land use and management. *Sustainability*, 15(23), 16259. <https://doi.org/10.3390/su152316259>

References

Alix-Garcia, J. M., Sims, K.R.E., Orozco-Olvera, V. H., & Monroy, S. R. (2018). Payments for environmental services supported social capital while increasing land management. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 115(27), 7016–7021. <https://doi.org/10.1073/pnas.1720873115>

Batunacun, Wieland, R., Lakes, T., Yunfeng, H., & Nendel, C. (2019). Identifying drivers of land degradation in Xilingol, China, between 1975 and 2015. *Land Use Policy*, 83, 543–559. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.02.013>

Böcher, M. (2012). A theoretical framework for explaining the choice of instruments in environmental policy. *Forest Policy and Economics*, 16, 14–22. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2011.03.012>

Enemark, S. (2009). Sustainable land governance. *Coordinates*, 5(12) 27–33. <http://mycoordinates.org/volume-v-issues-12-dec-2009/>

Hunko, L. (2022). Formation of sustainable (balanced) land use – basis of economic development of land planning in Ukraine. *Агросвіт*, 9–10, 51–61 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.51>

Kemper, L., Bader, K., & Froese, F. (2019). Promoting gender equality in a challenging environment: The case of Scandinavian subsidiaries in Japan. *Personnel Review*, 48(1), 56–75. <https://doi.org/10.1108/PR-02-2017-0035>

Khan, S., & Ahmad Hanjra, M. (2008). Sustainable land and water management policies and practices: A pathway to environmental sustainability in large irrigation systems. *Land Degradation and Development*, 19(5), 469–487. <https://doi.org/10.1002/ldr.852>

Kulbaka, V. M. (2020). Conceptual fundamentals of agricultural land use formation in conditions of sustainable development. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, 5(2), 282–288 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-33>

Lambin, E. F., Meyfroidt, P., Rueda, X., Blackman, A., Börner, J., Cerutti, P.O., Dietsch, Th., Jungmann, L., Lamarque, P., Lister, J., Walker, N. F., & Wunder, S. (2014). Effectiveness and synergies of policy instruments for land use governance in tropical regions. *Global Environmental Change*, 28, 129–140.

Poltavets, A. (2021). Factors and indicators for evaluating the effectiveness of land resource management at agrarian enterprises. *Actual problems of innovative economy*, 2, 97–101. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2021-2-16>

Rissman, A. R., Kohl, P. A., & Wardropper, Ch. B. (2017). Public support for carrot, stick, and no-government water quality policies. *Environmental Science & Policy*, 76, 82–89. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2017.04.012>

Sharyi, G. I., Tymoshevskyi, V. V., Mishchenko, R. A., & Yurko, I. A. (2019). *Management of land resources: a study guide*. PoltNTU [in Ukrainian].

Sustainable development goals. (2021, November 26). Diia.Business [in Ukrainian]. <https://business.diia.gov.ua/handbook/sustainable-development-goals/cili-stalogo-rozvitku>

Towards sustainable land use: Aligning biodiversity, climate and food policies. (2020). OECD <https://www.oecd.org/environment/resources/towards-sustainable-land-use-aligning-biodiversity-climate-and-food-policies.pdf>

Tretyak, A. M., Tretyak, V. M., Kuryltsiv, R. M., Pryadka, T. M., & Tretyak, N. A. (2021a). *Management of land resources and land use: basic principles of theory, institutionalization, practice: monograph*. "Bilotserkivdruk" LL. [in Ukrainian].

Tretyak, A. M., Tretyak, V. M., Trofymenko, P. I., Pryadka, T. M., & Trofymenko, N. V. (2021b). Sustainable (balanced) land use: conceptual basis and methodology of institutionalization. *Agrosvit*, 24, 11–22 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32702/2306&6792.2021.24.11>

Zhang L, Kuang B, & Yang B. (2023). Sustainable land use and management. *Sustainability*, 15(23), 16259. <https://doi.org/10.3390/su152316259>

Отримано редакцією журналу / Received: 19.02.24

Прорецензовано / Revised: 29.03.24

Схвалено до друку / Accepted: 01.05.24

Vadym Kravchuk, PhD Student

ORCID ID: 0009-0000-7760-3166

e-mail: vadym.kryvonos2017@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SUSTAINABLE LAND USE AS AN OBJECT OF PUBLIC ADMINISTRATION

Background. Land use is essential in many environmental and socio-economic problems of society. The main form of land management is public management. Public management (or administration) in the field of rational management, use, and protection of land means that the state, in the person of its competent bodies, establishes certain rules and regulations regarding the organization of the use of all land resources of the country and its individual parts (categories of land, types of land use and etc.). Public administration lays the foundations of relations that should serve the protection, preservation, and careful use of land resources and be committed to the principle of sustainable development. The essence of the formation and development of sustainable land use is that all its subjects are included in this process. They must understand that it is necessary to abandon land redistribution if it is not necessary. Since the policy of sustainable land use is gaining more and more attention and importance both in the world and in Ukraine, the purpose of the article is to research and analyze the theoretical foundations of sustainable land use as an object of public management. The research object was sustainable land use.

Methods. This publication is based on the use of general and special research methods. The analysis was used to clarify the condition of land management in Ukraine, and synthesis was used to summarize the obtained evidence in order to develop recommendations. The systematic approach was used to study the challenges in the field of modern land use. The normative-value method made it possible to consider the issue of restoring sustainable land use in the postwar period in a multi-level management system.

Results. The analysis of sustainable land use made it possible to define the concept of sustainable land use, identify the factors affecting such land use, and consider the stages of the formation of sustainable land use in the multi-level management system. In particular, certain hierarchies of levels of sustainable land use administration were established, namely conceptual, ideological, political, and economic. Each level determines the conceptual mechanisms of actions in relation to land resources. Among the factors of influence on sustainable land use, those due to economic, natural, ecological, legal, technological, and social nature were distinguished. However, urbanization and cultural worldviews have also influenced the sustainable use and management of land resources. At the same time, understanding the jurisdiction of public managers, setting clear goals, developing initiatives for these goals, monitoring and evaluating progress, reporting, and cooperating and partnering were determined as the relevant stages of forming sustainable land use in a multi-level management system.

Conclusions. Thus, sustainable land use requires the involvement of all parties interested in land use, taking into account their needs and supporting the broader cultural, economic, environmental, legal, political, technological, and social frameworks. In addition, the state needs to increase the category of nature conservation lands by creating parks, nature reserves, etc. At the legislative level, it is necessary to establish the principle of land use for the purpose of carrying out economic activities only on developed lands where there is a housing stock and developed infrastructure.

Keywords: land resources; sustainable land use; public administrators; factors of sustainable land use; stages of formation of sustainable land use.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351:338

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-16/22>

Ірина МОРДАС, канд. екон. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-2908-7555

e-mail: iv.mordas@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК ЧИННИК ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Вступ. Наголошено, що в умовах воєнного стану в Україні відбувається посилення корупційних ризиків, що, у свою чергу, негативно впливає на рівень тінізації національної економіки. Відтак ефективність економічної політики держави під час війни та післявоєнний період значною мірою залежить від детінізаційних та антикорупційних механізмів через взаємозалежність та взаємообумовленість цих процесів. Водночас однією з умов надання Україні членства в ЄС є посилення українського антикорупційного законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів.

Методи. Використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: аналітичний, історичний, компаративістики, систематизації, класифікації, узагальнення.

Результати. Проаналізовано загальні тенденції та причини тіньової економіки в Україні. Досліджено вплив корупційних аспектів на тіньовий сектор економіки. Встановлено зростання частки тіньової економіки в Україні в умовах воєнного стану. Визначено чинники, які стримують процеси детінізації економіки України. Проаналізовано Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки та напрями державної політики у пріоритетних секторах державного управління, які вона визначає, а саме: суди, прокуратура й органи правопорядку; державне регулювання економіки; державний і приватний сектори економіки; податки і митниця; будівництво, земельні відносини і інфраструктура; сектор оборони; сфера охорони здоров'я, освіти та науки і соціального захисту. Визначено механізм реалізації та суб'єктів координації Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки. Передбачено очікувані наслідки від її успішної реалізації. Відзначено, що Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки є надзвичайно важливим кроком у напрямку євроінтеграційного руху України та вагомим інструментом зниження рівня корупції як чинника тінізації національної економіки.

Висновки. Визначено напрями державної політики України щодо запобігання та протидії корупції з метою мінімізації рівня тіньової економіки в умовах євроінтеграції. Встановлено, що державна політика в напрямку зниження рівня корупції в Україні повинна бути одним з основних аспектів діяльності держави, яка сприятиме прозорості та зниженню рівня тіньової економіки, що в підсумку дасть можливість для післявоєнного відновлення України та максимально швидкого повноправного членства України в ЄС.

Ключові слова: тіньова економіка, тінізація економіки, детінізація економіки, корупція, антикорупційна політика, антикорупційна стратегія, євроінтеграція.

Вступ

Тіньовий сектор економіки негативно впливає на всі аспекти життєдіяльності суспільства в Україні. Особливо гостро це відчувається на тлі дефіциту державного бюджету, що постійно зростає, унеможливаючи ефективно виконання державою покладених на неї функцій.

Д. Гетманцев, Голова Парламентського Комітету з питань фінансів, податкової і митної політики, зазначає, що за період воєнного стану частка тіньової економіки в Україні зросла (Частка тіньової економіки..., 2022). Зважаючи на це, Президент України В. Зеленський 9 червня 2022 р. під час чергового відеозвернення до народу України визначив курс на сплату податків та детінізацію економіки. Він зазначив, що з огляду на збитки в результаті військових дій "ми просто не можемо дозволити собі, щоб в Україні продовжувала залишатися тіньова складова економічного життя. Якщо говорити про нормальне, міцне й стабільне життя суспільства, функціонування держави, нашу оборону, то повинні розуміти: є ті, хто воює, і є ті, які своєю роботою забезпечують тих, хто воює. Отже, це офіційна зайнятість та сплата податків. І це максимальне збільшення економічних можливостей в Україні на легальній основі. І це повна модернізація інституцій держави" (Офіс Президента України, 2022). Коментуючи слова Президента України щодо необхідності повної модернізації державних інституцій, Д. Гетманцев пояснив: "Це скорочення держави та діджиталізація основних процесів управління. Війна показала, що велику кількість функцій державного апарату потрібно і можна опти-

мізувати, знизивши суттєво кількість державних службовців, підвищивши їхню ефективність. Цим зараз займається Національна рада з відновлення України від наслідків війни, яка була створена Президентом" (Частка тіньової економіки..., 2022). Однак ефективність економічної політики держави під час війни та післявоєнний період значною мірою залежить не лише від детінізаційних, а й від антикорупційних механізмів державної політики, адже ці процеси є взаємозалежними та взаємообумовленими.

Дослідженням сутності тіньової економіки, різноманітних аспектів її прояву та механізмів детінізації займалися достатньо велика кількість закордонних учених (Д. Блейдс, Дж. Гершуні, П. Гутман, А. Керні, Л. Мантовані, В. Танзі, Е. Фейг, М. Філпа, Ф. Шнайдер і ін.) та українських (Б. Базилевич, А. Базилук, С. Біла, З. Варналії, О. Власюк, В. Геєць, О. Мазур, Н. Мушчинська, В. Шлемко і ін.). Варто виокремити вчених, які досліджували корупційні аспекти тіньової економіки, серед них: закордонні (Дж. Джонс, Д. Кауфман, Ж. Лаффона, С. Роуз-Аккерман, Дж. Хеллман, Е. де Сото і ін.) та українські (А. Волошенко, В. Гончарова, Л. Підпригора, В. Предборський, С. П'ясецька-Устич, А. Скрипник, М. Фоміна, В. Шишлюк і ін.). Не применшуючи значущість наших наукових розробок вищезазначених учених, сучасні виклики вимагають більш критичного переосмислення ролі корупційного чинника в процесах тінізації економіки.

Методи

Методологічною основою дослідження є системний підхід та комплекс загальнонаукових та спеціальних

методів, зокрема: аналітичний (для аналізу взаємозв'язків корупції та тіньової економіки); історичний (для демонстрації рівня корупції в довоєнний та воєнний періоди); компаративістики (для порівняння принципів антикорупційної політики ЄС та України); систематизації (для виокремлення чинників, які стримують процеси детінізації економіки України); класифікації (для визначення антикорупційних ініціатив у різних нормативно-правових документах України); узагальнення (для обґрунтування напрямів державної політики щодо запобігання та протидії корупції, а також зниження рівня тіньової економіки в Україні в умовах євроінтеграції).

Результати

Падіння економіки України у 2022 році, яке спричинила воєнна агресія, сформувало низьку порівняльну базу для наступних років. За різними оцінками, до війни частка тіньової економіки в Україні становила від 30 % до 50 %. За останніми розрахунками Міністерства економіки України обсяг тіньової економіки за 9 місяців 2021 року (січень – вересень) в Україні становив 31 % від обсягу ВВП (Загальні тенденції тіньової економіки..., 2022). Розрахований показник на 1 % менший порівняно з показником аналогічного періоду 2020 р. Однак таке незначне покращення, на думку урядовців, пов'язане з адаптацією економічних суб'єктів до функціонування у непередбачуваних у часі умовах карантинних обмежень. Це підтверджують оптимістичні настрої підприємців щодо ділової активності, стабільний інвестиційний та споживчий попит в умовах дії встановленого "зеленого" рівня епідемічної небезпеки на всій території України і, як наслідок, покращенням (відносно відповідного періоду попереднього року) результатів діяльності суб'єктів господарювання за достатньо сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури. Водночас у відомстві також припускають, що розраховані статистичні дані можуть бути підтвердженням гіпотези щодо створення суб'єктами господарювання у неординарних умовах коронакризи нових каналів та схем тіньової діяльності, обсяги якої можуть лише частково охоплюватися наявними методами оцінювання рівня тіньової економіки.

У Міністерстві економіки України за підсумками проведеного дослідження наголошують на чинниках, які стримують процеси детінізації економіки України. Це, зокрема:

1. Недостатній рівень захисту прав власності (за оцінками експертів Economic Freedom Index (Рейтинг економічної свободи) 2021 – 48,5 зі 100 можливих балів (на 1 бал вище порівняно з рейтингом попереднього року)).

2. Низький рівень захисту інтелектуальної власності (відповідно до International Property Rights Index (Міжнародний індекс прав власності) 2021: за рівнем піратства у сфері авторського права Україна посідає 88 місце серед 129 країн, за рівнем захисту патентів – 57 місце, за простотою доступу до позик – 103 місце, за сприятливим захистом інтелектуальної власності – 107 місце).

3. Низька ліквідність фондового ринку та недостатній рівень захисту прав інвесторів разом із недостатньою спроможністю державного регулятора унеможливити зловживання на ринку (загальний обсяг емісії цінних паперів у січні – вересні 2021 р. становив 66,17 млрд грн, що на 20,84 млрд грн менше порівняно з аналогічним періодом 2020 р. (87,01 млрд грн)).

4. Недосконалість судової системи та, як наслідок, низький рівень довіри до неї з боку інвесторів та суспільства загалом (основними вадами судової системи України експерти називають недостатню ефективність гілок судової влади, а за результатами

Economic Freedom Index (Рейтинг економічної свободи) 2021 експерти оцінили поточний її стан – 41,1 балів зі 100 можливих (на 1,1 балів гірше порівняно з рейтингом попереднього року) та дійшли висновку про необхідність її реформування з метою підвищення її ефективності).

5. Високий рівень корупції в країні (експерти Transparency International Ukraine (рейтинг "Індекс сприйняття корупції") оцінили у 2021 р. рівень корупції в країні у 32 бали (на 1 бал менше порівняно з рейтингом попереднього року), що відповідає 122 місцю України серед 180 країн в рейтингу) (Загальні тенденції тіньової економіки..., 2022).

За висновками експертів Transparency International Ukraine, у 2021 р. в Україні посилюється тиск на антикорупційну систему (серед іншого, і через відсутність протягом достатньо тривалого періоду постійних керівників в антикорупційних інституціях); впроваджені зміни в антимонопольному законодавстві не завжди захищали права бізнесу у процесах оскарження публічних закупівель; активізувалося втручання у діяльність Вищого антикорупційного суду України; гальмувалося проведення судової реформи. Відтак вищезазначені негативні фактори нівелювали антикорупційні досягнення попередніх періодів.

У контексті сказаного, державна політика в напрямку зниження рівня корупції в Україні повинна бути одним з основних аспектів діяльності держави, яка сприятиме прозорості та зниженню рівня тіньової економіки, що в підсумку дасть можливість для післявоєнного відновлення України та максимально швидкого повноправного членства України в ЄС.

23 червня 2022 р. на саміті у Брюсселі Європейська рада ухвалила рішення щодо надання Україні статусу кандидата на вступ в ЄС. Напередодні, 17 червня 2022 р., після засідання Європейської комісії, на якому приймалося рішення щодо рекомендації надання Україні статус кандидата на вступ в ЄС, її Президент Урсула фон дер Ляєн заявила: "Комісія рекомендує надати європейську перспективу Україні. Це за умови, звісно, що в країні буде проведено низку важливих реформ. Україна, на думку комісії, чітко продемонструвала рішучість та прагнення жити за європейськими стандартами та цінностями" (Коломієць, 2022). Низка важливих реформ – це сім таких умов, як:

- 1) реформування Конституційного суду;
- 2) Судова реформа;
- 3) антикорупційні реформи (зокрема й призначення керівника САП);
- 4) протидія відмиванню коштів нелегального походження;
- 5) втілення антиолігархічного закону;
- 6) синхронізація аудіовізуального законодавства України з європейським;
- 7) зміна законодавства щодо нацменшин (Коломієць, 2022).

На посиленні українського антикорупційного законодавства наголошувала Урсула фон дер Ляєн і на пресконференції щодо результатів переговорів з Президентом України В. Зеленським у Києві напередодні: "Звичайно, ще залишається частина роботи. Я хочу, щоб ви мене зрозуміли правильно. Україна зараз у стані війни. І ви зосереджуєте зараз усі свої зусилля, і підтримка наша вся йде на те, аби подолати цю страшну війну в Україні. За допомогою відновлення нам важливо подивитися, як ми в майбутньому будемо рухатися далі. Наприклад, Україна багато зробила для забезпечення верховенства права, однак необхідно

також додатково ще посилити законодавство у сфері боротьби з корупцією й забезпечити більш ефективне функціонування адміністрації для того, щоб створити всі необхідні умови для функціонування механізмів боротьби з корупцією та забезпечення належної роботи для бізнесу" (Президент Єврокомісії заявила..., 2022).

Важливий крок до членства України в ЄС було зроблено напередодні. 20 червня 2022 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон України "Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки" (реєстраційний № 4135), у другому читанні та в цілому, який визначив напрями державної антикорупційної політики України на найближчі роки (Про засади державної антикорупційної політики..., 2021).

У Законі декларовано такі основні п'ять принципів антикорупційної політики в Україні на 2021–2025 роки:

1. Оптимізація функцій органів місцевого самоврядування й органів державної влади, передусім усунення дублювань у повноваженнях різних органів;

2. Цифрова трансформація процесів реалізації повноважень відповідними органами, насамперед відкритість даних та прозорість діяльності;

3. Створення більш комфортних та законних способів щодо задоволення потреб юридичних та фізичних осіб на протипагу наявним корупційним практикам;

4. Забезпечення невідворотної юридичної відповідальності за скоєні корупційні й пов'язані з корупцією правопорушення;

5. Формування нетерпимості до корупції з боку всіх верств суспільства, утвердження культури доброчесності й поваги до верховенства права (Верховна Рада ухвалила..., 2021).

Закон розроблено на виконання Програми Президента України Кабінетом Міністрів України за участі громадянського суспільства, партнерів з розвитку та бізнес-асоціацій. Розроблення Закону, відповідно до Конвенції ООН проти корупції, координувало НАЗК (Національне агентство з питань запобігання корупції).

Ухвалення Закону ставить за мету досягнення суттєвого прогресу щодо запобігання та протидії корупції, забезпечення злагодженої та системної антикорупційної діяльності органів місцевого самоврядування й органів державної влади, передусім завдяки затвердженню й ефективній реалізації Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки.

В Антикорупційній стратегії визначені пріоритетні сектори державного управління:

1. Суди, прокуратура і органи правопорядку (перевірка незалежною комісією Вищої ради правосуддя України й Вищої кваліфікаційної комісії суддів України на предмет доброчесності і професійної етики, створення органу дисциплінарного провадження щодо прокурорів та ін.).

2. Державне регулювання економіки (абсолютно прозора система державних закупівель, автоматичні розрахунки очікуваної вартості, інформаційно-аналітична система управління природними ресурсами та ін.).

3. Державний і приватний сектори економіки (проведення незалежного аудиту стратегічно важливих господарюючих суб'єктів державного сектору, забезпечення доброчесної конкуренції, проведення малої приватизації, надання в оренду комунального та державного майна через електронну систему Prozo.ro.sale та ін.).

4. Податки і митниця (створення органу громадського контролю доброчесності роботи митниці, зменшення кількості підстав для здійснення перевірок органами податкової служби та ін.).

5. Будівництво, земельні відносини і інфраструктура (завершення впровадження державної Єдиної електронної системи у сфері будівництва, передання містобудівної діяльності в зону відповідальності новоствореного Містобудівного кадастру, проведення ревізії об'єктів культурної спадщини з подальшим їх внесенням до відповідного електронного реєстру та ін.).

6. Сектор оборони (формування прозорого електронного реєстру учасників відбору і виконавців державних контрактів, здійснення перевірки наявної житлової черги для військовослужбовців, впровадження автоматизованої системи управління житловими чергами для військовослужбовців з іпотечними і лізинговими програмами та ін.).

7. Сфера охорони здоров'я, освіти та науки і соціального захисту (електронна система обліку лікарських засобів і медичних виробів у всіх закладах охорони здоров'я державної та комунальної форм власності, оприлюднення інформації з електронної системи у форматі відкритих даних та ін.) (Про засади державної антикорупційної політики..., 2021).

Антикорупційна стратегія держави повинна бути реалізована шляхом виконання відповідної антикорупційної програми, яка розробляється НАЗК з урахуванням особливостей, які встановлені Законом та затверджується Кабінетом Міністрів України.

Координація реалізації Антикорупційної стратегії, як і виконання заходів державної антикорупційної програми здійснюється також НАЗК, при якому, за необхідності, може бути створено консультативно-дорадчий орган – Координаційну робочу групу з питань антикорупційної політики.

Варто зазначити, що затвердження та імплементація Антикорупційної стратегії було питанням Опитувальника Європейської Комісії щодо формування висновку про надання / ненадання Україні статусу кандидата на вступ в ЄС. Цього ж дня, 20 червня 2022 р., Україна також ратифікувала Стамбульську конвенцію та угодила План антикорупційної діяльності, що було позитивно сприйнято ЄС напередодні ухвалення рішення щодо надання Україні статусу кандидата на вступ в ЄС (Шлях до ЄС..., 2023).

Дискусія і висновки

Корупція як перманентне явище в українській економіці посилює тіньовий її сектор, що негативно впливає на економічні показники розвитку країни в умовах євроінтеграції. Нагальна необхідність посилення боротьби з корупцією і визначає сьогодні напрями державної політики щодо її запобігання та протидії. Документом, який допоможе консолідувати роботу всіх органів влади в цьому напрямі, є Антикорупційна стратегія. Очікується, що подальша імплементація та успішна реалізація Антикорупційної стратегії на 2021–2025 рр. приведе до зниження рівня корупції в Україні шляхом:

- нейтралізації або мінімізації корупційних ризиків;
- зниження кількості корупційних й пов'язаних із корупцією правопорушень;
- зниження корупційного досвіду населення і бізнесу;
- збільшення кількості повідомлень про корупційні випадки з боку посадових осіб, громадян та представників бізнесу;
- зниження толерантності до корупції загалом.

Насамкінець варто наголосити, що затвердження Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки є не лише надзвичайно важливим кроком у напрямку євроінтеграційного руху України, а й вагомим інструментом зниження рівня корупції як чинника тінізації національної

економіки. Отже, подальші дослідження науковців повинні відбуватися у напрямку пошуку ефективних механізмів реалізації Антикорупційної стратегії з метою мінімізації впливу корупційних чинників на тінізацію економіки в Україні.

Список використаних джерел

- Верховна Рада ухвалила Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки. (2022, 20 червня). Національне агентство з питань запобігання корупції. <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/verhovna-rada-uhvalyala-antykorrupsijnu-strategiyu-na-2021-2025-roky/>
- Загальні тенденції тіншової економіки у січні – вересні 2021 року (Аналітична записка Департаменту стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства економіки України). (2022). <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=b1583037-ecbd-462a-a2f1-1c798b588c6d>
- Коломієць, Д. (2022, 23 червня). Україна – ЄС: що ми маємо зробити у статусі кандидата і коли можливі вступ в Євросоюз. Суспільне новини. <https://susplne.media/253476-ukraina-es-so-mi-maemo-zrobiti-u-statusi-kandidata-i-koli-mozlivij-vstup-v-evrosouz/>
- Офіс Президента України. (2022, 9 червня). Звернення Володимира Зеленського до українців наприкінці 106-го дня війни [Відео]. Facebook. <https://www.facebook.com/watch/?v=408959791271599>
- Президент Єврокомісії заявила про необхідність посилити українське законодавство щодо боротьби з корупцією. (2022, 11 червня). Interfax-Україна. <https://interfax.com.ua/news/political/838540.html>
- Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки, Закон України № 2322-IX (2021) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
- Частка тіншової економіки під час повномасштабної війни зростає – Гетманцев. (2022, 10 червня). Interfax-Україна. <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/838316.html>
- Шлях до ЄС: перші кроки України сприйняли позитивно, попередній етап – переговори. (2022, 27 червня). Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3516145-slah-do-es-persi-kroki-ukraini-spriynali-pozitivno-poperedu-nastupnij-etap-peregovori.html>

<https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3516145-slah-do-es-persi-kroki-ukraini-spriynali-pozitivno-poperedu-nastupnij-etap-peregovori.html>

References

- General trends of the shadow economy in January – September 2021* (Analytical note of the Department of Strategic Planning and Macroeconomic Forecasting of the Ministry of Economy of Ukraine). (2022) [in Ukrainian]. <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=b1583037-ecbd-462a-a2f1-1c798b588c6d>
- Kolomiets, D. (2022, June 23). *Ukraine – EU: what we should do in the status of a candidate and when accession to the European Union is possible*. Social news [in Ukrainian]. <https://susplne.media/253476-ukraina-es-so-mi-maemo-zrobiti-u-statusi-kandidata-i-koli-mozlivij-vstup-v-evrosouz/>
- Office of the President of Ukraine. (2022, June 9). *Volodymyr Zelenskyi's address to Ukrainians at the end of the 106th day of the war* [Video]. Facebook [in Ukrainian]. <https://www.facebook.com/watch/?v=408959791271599>
- On the principles of the state anti-corruption policy for 2021–2025, Law of Ukraine No. 2322-IX (2021). (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
- The path to the EU: the first steps of Ukraine were received positively, the next stage is ahead – negotiations*. (2022, June 27). Ukrinform [in Ukrainian]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3516145-slah-do-es-persi-kroki-ukraini-spriynali-pozitivno-poperedu-nastupnij-etap-peregovori.html>
- The President of the European Commission stated the need to strengthen Ukrainian legislation on the fight against corruption*. (2022, June 11). Interfax-Ukraine [in Ukrainian]. <https://interfax.com.ua/news/political/838540.html>
- The share of the shadow economy increased during the full-scale war – Hetmantsev*. (2022, June). Interfax-Ukraine [in Ukrainian]. <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/838316.html>
- The Verkhovna Rada adopted the Anti-Corruption Strategy for 2021–2025*. (2022, June 20). National Agency for the Prevention of Corruption [in Ukrainian]. <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/verhovna-rada-uhvalyala-antykorrupsijnu-strategiyu-na-2021-2025-roky/>
- Отримано редакцією журналу / Received: 13.03.24
Прорецензовано / Revised: 29.03.24
Схвалено до друку / Accepted: 12.04.24

Iryna MORDAS, PhD (Econ.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-2908-7555
e-mail: iv.mordas@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

COMBATING CORRUPTION AS A FACTOR OF UNSHADOWING OF THE UKRAINIAN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Background. *Under the conditions of martial law in Ukraine, there is an increase in corruption risks, which in turn negatively affects the level of shadowing of the national economy. Therefore, the effectiveness of the economic policy of the state during the war and the post-war period largely depends on the detinization and anti-corruption mechanisms due to the interdependence and interdependence of these processes. At the same time, one of the conditions for granting Ukraine EU membership is to strengthen Ukrainian anti-corruption legislation and bring it into line with European standards.*

Methods. *A complex of general scientific and special research methods was used: analytical, historical, comparative, systematization, classification, generalization.*

Results. *The general trends and causes of the shadow economy in Ukraine are analyzed. The influence of corruption aspects on the shadow sector of the economy is studied. The growth of the share of the shadow economy in Ukraine under the conditions of martial law has been established. Factors restraining the process of detinization of the economy of Ukraine have been identified. The Anti-corruption Strategy for 2021–2025 and the directions of state policy in the priority sectors of public administration, which it defines, were analyzed, namely: courts, prosecutor's office and law enforcement agencies; state regulation of Economy; public and private sectors of the economy; taxes and customs; construction, land relations and infrastructure; defense sector; the sphere of health care, education and science and social protection. The implementation mechanism and subjects of coordination of the Anti-Corruption Strategy for 2021–2025 have been determined. The expected consequences of its successful implementation are foreseen. It was noted that the Anti-Corruption Strategy for 2021–2025 is an extremely important step in the direction of the European integration movement of Ukraine and a powerful tool for reducing the level of corruption as a factor in the shadowing of the national economy.*

Conclusions. *The directions of the state policy of Ukraine regarding the prevention and counteraction of corruption with the aim of minimizing the level of the shadow economy in the conditions of European integration have been determined. It was established that the state policy in the direction of reducing the level of corruption in Ukraine should be one of the main aspects of the state's activity, which will promote transparency and reduce the level of the shadow economy, which will eventually provide opportunities for the post-war recovery of Ukraine and the fastest possible full membership of Ukraine in the EU.*

Keywords: *shadow economy, shadowing of the economy, unshadowing of the economy, corruption, anti-corruption policy, anti-corruption strategy, European integration.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351.82:328.182/185:342.924:340.132(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-17/22>

Ярослав ПОГОРІЛИЙ, асп.
ORCID ID: 0009-0002-2462-2149
e-mail: i.pogorilyi@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ УКРАЇНИ

Вступ. Наголошено, що в сучасних умовах корупційні процеси в Україні й загрозливий характер їх ризиків, особливо в період воєнного стану, перетворюють боротьбу з корупцією, її передумовами, чинниками та наслідками на системний і вкрай важливий складник політики державної влади й діяльності органів публічного управління. Зазначено, що такі суспільні виклики потребують активізації процесів розроблювання й практичного впровадження дієвого комплексу антикорупційних заходів, удосконалення інституційного й нормативно-правового їх забезпечення, що, своєю чергою, вимагає подальшої інтенсифікації багатогалузевих наукових досліджень умов, детермінант і стимулів виникнення та поширення корупційних явищ, розроблювання адекватних нинішнім реаліям теоретико-методологічних засад з метою підвищення ефективності державної антикорупційної стратегії, удосконалення її нормативно-правової бази, оптимізації методології та методик оцінювання корупційних ризиків уповноваженими суб'єктами у сфері державного управління. Метою статті є висвітлення результатів дослідження нагальних проблем, ідейно-теоретичних засад, методологічного підґрунтя і специфіки дисциплінарних настанов науково-теоретичного вивчення і визначення природи корупційних ризиків та особливостей їх тлумачення у нормативних приписах чинного антикорупційного законодавства України, методологічних і методичних рекомендаціях інших українських нормативно-правових актів; обґрунтування необхідності вдосконалення ідейно-теоретичних і методологічних засад аналізу та методики оцінювання чинників виникнення корупції у системі органів державного управління, а також корекції конотацій традиційного понятійного апарату пізнання і концептуального пояснення природи корупційних явищ.

Методи. У процесі дослідження феномену і насамперед проблем сцієнтистського теоретичного моделювання корупційних ризиків використано гносеологічні можливості системного, структурно-функціонального, герменевтичного, порівняльно-правового методів пізнання суспільних і політико-правових феноменів, аналітичні установки дискурсивного, інтерпретаційного, прогнозного та контент аналізу.

Результати. Обґрунтовано актуальність і розглянуто сукупність тих проблем, які стосуються подальшого вдосконалення ідейно-теоретичних і методологічних засад наукового вивчення корупційних явищ та процесів. На принципах методології наукового пізнання, системного розгляду впроваджених нормативно-правовими актами України та публікаціями українських учених тлумачень ризиків виникнення корупції, урахувавши специфіку їх концептуальних інтерпретацій та класифікацій, розкрито переваги й охарактеризовано недоліки поширених у сучасному українському корупціологічному дискурсі поглядів на умови й механізми утворення корупційних ризиків, відповідно – їх дефініцій. Аргументовано доведено необхідність корекції загальнотеоретичного змісту поняття "корупційний ризик" з метою його конкретизації і нормативної уніфікації з термінологією і приписами чинного законодавства, нормативних документів антикорупційних органів (насамперед НАЗК).

Висновки. Проаналізовано й охарактеризовано недосконалість сучасних теоретичних уявлень про сутність феномену корупційних ризиків; здійснено наукове порівняння й розкрито особливості їх тлумачення й понятійно-термінологічної фіксації, по-перше, у чинному антикорупційному українському законодавстві та нормативних методологічних документах, а, по-друге, в українській та закордонній корупціологічній літературі, внаслідок чого сформульовано більш універсальне й оптимальне для сучасної теоретичної моделі та практичних процедур (методики оцінювання) визначення поняття "корупційний ризик".

Ключові слова: корупція, корупційний ризик, чинники корупції, державне управління, антикорупційне законодавство України, методологія оцінювання корупційних ризиків.

Вступ

Актуальність дослідження. У сучасній Україні, особливо в умовах воєнного стану, корупція стала тим загрозливим явищем, яке системно і вкрай деструктивно впливає на всі сфери й процеси суспільного життя, на ефективність діяльності (починаючи з етапу підготовки та прийняття рішень) органів державної влади та управління; а тому боротьба з корупцією, насамперед шляхом виявлення й усунення сприятливих умов і причин, що її породжують і стимулюють, фактично – уможлиблюють та масштабують, є не лише одним із пріоритетних завдань суб'єктів владних та управлінських повноважень у країні, а й нагальною проблемою для корупціологічних розвідок представників української наукової спільноти правознавців, а також юристів-практиків.

Водночас, незважаючи на актуальність, теоретичну та прикладну значущість для українського суспільства й держави згаданої вище проблеми, слід констатувати, що й досі в межах правознавства не сформувалися

узгоджені й визнані більшістю науковців (або в термінології сучасної філософії науки – парадигмальні) теоретико-методологічна платформа чи підхід до інтерпретації і визначення навіть такого базового терміна-поняття, як "корупція". Також і внаслідок цього в українському науковому дискурсі підживлюється тенденція дослідницького плюралізму в інтерпретації феномена (від. др. грец. φαivόμεvov – те, що існує; явище) "корупційний ризик", а фахівцями було запропоновано різні за змістом та смисловими наголосами його дефініції. На такий стан справ звертають увагу й деякі українські дослідники корупції. Наприклад, Р. О. Содомора заявив, що "на сьогодні в юридичній літературі та законодавстві" все ще "відсутнє єдине визначення поняття "корупційний ризик"" (Содомора, 2018, с. 34). Майже аналогічного висновку дійшов і інший український дослідник – К. Л. Бугайчук. Він підкреслив, що "до теперішнього часу сутність та зміст" ключового поняття, яке акумулює відповіді, що можна вважати необхідними й достатніми передумовами, причинами виникнення,

© Погорілий Ярослав, 2024

невід'ємними ознаками й безсумнівними проявами корупційних ризиків, "не було з'ясовано належним чином" (Бугайчук, 2017, с. 39).

До сказаного вище додамо, що ситуація в українському інтелектуальному просторі є такою, що досі не виявилася стійка тенденція до послідовного зближення смислів і конотацій (сенсів-значень) поняття "корупційний ризик" між правознавством (принаймні його новітнім дослідницьким напрямом – корупціологією), з одного боку, та чинним законодавством з його основною та багатоглядною, але насамперед прикладною суспільною функцією – застосування норм чинного законодавства або приписів підзаконних актів на практиці, – з іншого.

Додатковим концептуальним ускладненням для проведеного наукових досліджень є "варіативність та неузгодженість конотацій" понять "корупція" та "корупційний ризик", з одного боку, у нормативно-правових актах деяких (включно з українською) держав як суверенних суб'єктів боротьби з корупцією, прийняття і застосування антикорупційного законодавства, а, з іншого боку, у комплексі положень і приписів міжнародних угод, конвенцій, кодексів, декларацій. Хоча загалом згадані терміни-поняття національного та міжнародного права, створеного для боротьби з корупцією, здатні не лише ефективно на практиці допомогти мінімізувати потенційні та наявні можливості (*імовірності, мотивації, проявів управлінських вад органів влади, заохочення, провокування тощо*) здійснення корупційних правопорушень чи правопорушень, пов'язаних із корупцією в певній країні, а й неодмінно слугувати ідейно-теоретичним фундаментом, чіткими нормативними стандартами та критерієм оцінки, тобто своєрідними "еталонами змісту" понятійно-категоріального апарату, а також ключових ідей будь-якого наукового концептуального моделювання причинно-наслідкових взаємозв'язків корупційних процесів.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження положень антикорупційного законодавства та приписів нормативно-правових актів, прийнятих в Україні для запобігання й протидії корупції та оцінювання корупційних ризиків; системне розкриття евристичних можливостей та обмежень, теоретико-методологічних недоліків та переваг, досконалості поширених у вітчизняній та закордонній корупціологічній літературі концептуальних підходів та моделей, створених для наукового розуміння і пояснення природи корупційних процесів; з'ясування причин і наслідків їх ризиків, оцінювання специфіки їх впливів на функціонування органів державного управління. Причому тут зазначимо, що аналіз актуальних проблем сучасного теоретичного моделювання корупційних процесів, критична оцінка повноти й адекватності наявних у науковому середовищі та нормативно-правових документах дефініцій-тлумачень корупційних ризиків, а також обґрунтування доцільності їх оптимізації шляхом змістового уточнення й доповнення, ідейного й понятійно-термінологічного удосконалення будуть сприяти як підвищенню ефективності подальших корупціологічних розвідок, так і вдосконаленню запропонованих і впроваджених в Україні методології та методик оцінювання корупційних ризиків у діяльності суб'єктів публічного управління та адміністрування.

За нашими оцінками, практичне значення результатів наукового дослідження визначальних ознак та специфіки корупційних ризиків у сфері державного управління може насамперед полягати у визначенні найбільш адекватних сучасності ідейно-теоретичних та методологічних засад для створення стандартизованої

моделі (уніфікованого алгоритму) заходів з метою виявлення, усунення, мінімізації (що за новим нормативним документом НАЗК від 28.12.2021 "Методологія управління корупційними ризиками" визначено як "управління корупційними ризиками") і профілактики випадків і наслідків корупції, пов'язаних з нею правопорушень; для розроблення концептуальної матриці антикорупційних стратегій та програм, методологічного та методичного забезпечення процедур експертного оцінювання та прогнозування імовірності виникнення корупційних ризиків у функціонуванні (або внаслідок можливого реформування) органів державної влади, інститутів публічного управління та місцевого самоврядування, інших суб'єктів, які виконують різноманітні регуляторні функції в економіко-політичній системі України.

Хоча, безумовно, розроблення загальної моделі методології або методики оцінювання корупційних ризиків передбачає, що, крім однакових інституційних ознак, кожен із суб'єктів публічного права, якому згідно із законодавством надано *повноваження* здійснювати *від імені держави* владні та управлінські функції, виконує в українському суспільстві різні функції (нормотворчі, судові, правоохоронні, фінансові, господарські, запобігання корупції, регуляторні, дозвільні, контрольно-наглядові, адміністративних послуг тощо), має неоднаковий політико-правовий статус, масштаб юрисдикції і повноважень (нерідко фактично дискреційних за своєю природою та можливостями застосування) (див, напр.: Блажівська, 2022).

Методи

Для з'ясування та концептуального висвітлення актуальних проблем наукового пізнання сутності *корупційних ризиків як сукупності передумов, умов, тригерів і мотивацій діяльності осіб* (або в інших термінах – *системи інституційно унормованих та неформальних відносин*), яка *дає змогу і здатна провокувати імовірність вчинення* корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, а також для проведення ґрунтовного наукового аналізу проблематики з питань визначення концепту "корупційний ризик" у сучасній українській корупціологічній літературі та нормативно-правових актах України найбільш інструментально оптимальними стали установки та гносеологічні переваги таких методів пізнання, як системний, структурно-функціональний, *герменевтичний, формально-юридичний та порівняльний*. Крім того, специфіка об'єкта та предмета дослідження (насамперед чинників корупції, корупційних ризиків, їх категоріальних узагальнень та адекватності визначення понять) передбачає використання пізнавальних можливостей методів екстраполяції, контент-аналізу, теоретичного моделювання та наукового прогнозування.

Огляд літератури. Джерельною базою дослідження слугує чинне українське антикорупційне законодавство й деякі нормативно-правові акти, що доповнюють його, а ідейно-теоретичною й методологічною основою аналізу комплексу питань із проблематики науково-теоретичного пізнання та нормативно-правових тлумачень сутності, головних ознак, спільного й неповторного, характерного для корупційних ризиків є публікації українських та закордонних учених (зокрема: О. В. Альциванович, Д. Бейлі, К. Л. Бугайчук, І. С. Бондар, В. В. Вербановський, А. Волошенко, Т. А. Головач, Т. С. Голоднова, І. Ю. Гришова, В. Г. Горник, Ю. В. Дмитрієв, М. Л. Доля, Д. Ейтзен, К. Заїка, Р. Клітгаард, С. М. Клімова, Т. В. Ковальова, С. О. Кравченко, М. Кравчук, С. Красноусов, Х. Ліндсай, А. М. Михненко,

М. П. Месюк, А. М. Мудров, Дж. Най, О. Овчаренко, І. Петровська, Н. П. Підбережчик, С. А. Резанов, О. В. Руснак, Д. Саймон, Дж. Сар, Р. О. Содомора, К. Фрідріх, С. Якимова), присвячені вивченню й концептуалізованому висвітленню корупційних процесів як у межах певних сучасних державно-політичних утворень, так і в системі державного управління України. Завдяки результатам праць цих дослідників стало можливим критично розглянути теоретичні, загальнометодологічні та прикладні (в аспекті актуальності модернізації засад методології та методики оцінювання корупціогенних детермінант) переваги й недоліки поширених у сучасному кримінологічному дискурсі інтерпретацій сутності та варіантів структуризації сьогодишнього різноманіття проявів корупційних ризиків. Це також дозволило розробити й застосувати оптимальну й евристичну науково-теоретичну платформу, що є сукупністю методологічних принципів, ідей та категоріально-понятійного апарату; провести аналіз концептуальних *корупціологічних* підходів та теоретичних узагальнень; визначити межі й можливості системного (враховуючи положення чинного законодавства) дослідження та з'ясування загальної природи і конкретної специфіки корупційних ризиків.

Результати

Проведений аналіз праць українських та закордонних учених, присвячених дослідженню і теоретичному моделюванню корупційних процесів як у межах певних сучасних державно-політичних утворень, так і в системі державної влади, публічного управління та адміністрування, дає змогу констатувати, що, незважаючи на тривалий процес наукового дослідження феноменів корупції та складників корупційних процесів, особливо тих явищ, які стають корупціогенними чинниками, що по-різному формують *ситуацію опосередкованої чи безпосередньої імовірності здійснення* корупційних правопорушень чи правопорушень, пов'язаних із корупцією, у сучасній українській правознавчій літературі не сформувалося *парадигмальне* тлумачення сутності й атрибутивних ознак, а отже, і дефініція концепту "корупційний ризик". В українському науковому співтоваристві все ще триває дискусія про визначення поняття "корупційний ризик", хоча антикорупційним законом України та додатковими нормативно-правовими актами протягом майже десяти років послідовно впроваджується його нормативний стандарт. Причому нормативний еквівалент науково-теоретичного концепту "корупційний ризик" застосовується уже як інструментально-юридичний, імперативний за характером та практичним призначенням (правозастосування, експертного оцінювання тощо) *термін-дефініція, норма-дефініція*.

Ще однією актуальною проблемою у сучасній *закордонній, а особливо в українській* корупціології, здебільшого як наслідок вищезгаданої, є те, що досі не створено й універсальної, загальновизнаної науковцями моделі класифікації, чи систематизації, корупційних ризиків.

Зазначимо, що в сучасній українській спеціалізованій науковій літературі (що, до речі, є характерним і для інших країн світу) серед численних інтерпретацій феномена, а отже, і для визначення поняття корупційних ризиків найбільш узагальнено та інструментально домінують *два основних підходи*, які за своїм походженням і теоретико-методологічними особливостями деякі дослідники називають "науковим" та "нормативістським". За оцінками науковців, головною ознакою останнього підходу є те, що сенсизначення якогось поняття створюються *правотворцем* (наприклад, ВР України або НАЗК) і впроваджуються

спочатку в чинне законодавство, а потім й у науковий дискурс, правову свідомість тощо через термін-дефініцію, яка має однозначний та імперативний зміст, зафіксований нормативно-правовим документом (законом чи підзаконним актом).

Причому в Україні стосовно взаємодії двох означень підходів можна спостерігати доволі нетипову інтелектуальну ситуацію, специфічну для загальносвітових процесів тенденцію розвитку низки наук і дисциплін, які належать до сфери державного управління. А суть проблеми полягає у тому, що не розвиток науково-теоретичної думки, насамперед правознавства, здійснює вирішальний вплив на розроблювання та оновлення законодавства в країні, на вдосконалення нормативно-правової бази діяльності чи створення правил, *нормативних приписів* функціонування інституціалізованих суб'єктів суспільних (владних та управлінських) відносин у ній, а навпаки.

Підтвердженням сказаного може слугувати ситуація зі створенням понять / категорій корупціології. Вона характеризується тим, що в науковому дискурсі наявна змістова варіативність таких авторських поглядів стосовно визначення (насамперед його повноти та точності) поняття "корупційний ризик", які зазвичай сперечаються між собою. Хоча, зрозуміло, що така конкуренція концептуальних узагальнень дослідників на рівні категоріального апарату не сприяє тому, щоб результати наукових досліджень втілювалися у практику законотворчості, ставали науково-теоретичними стандартами, перетворювалися на еталони конотацій термінології нормативно-правових актів.

Для розуміння і теоретичного оцінювання специфіки тлумачень вітчизняними науковцями сутності корупційних ризиків наведемо декілька прикладів їх типових визначень.

Отже, такі авторитетні фахівці в українській науковій спільноті дослідників корупції, як А. М. Михненко та М. П. Месюк, рекомендуючи в "Термінологічному словнику" для колективного навчального посібника "Запобігання та протидія корупції" (2013) своє визначення корупційного ризику/ризиків, наполягають, що це "правові, організаційні та інші *фактори та причини, які породжують, заохочують (стимулюють) корупцію у сферах надання адміністративних послуг та контролю-наглядової діяльності держави* (виділено нами. – Авт.)" (Михненко та ін., 2013, с. 623). А за оцінками іншого фахівця, К. Л. Бугайчука, "корупційний ризик – це *відповідний факт (дія, стан), який створює умови для вчинення корупційних правопорушень особами, уповноваженими на виконання функцій держави та місцевого самоврядування* (виділено нами. – Авт.)" (Бугайчук, 2017, с. 39).

Майже небагато концептуально новаційного (*крім своєрідного наголосу на наявності елемента невизначеності* серед чинників корупції та часткової узгодженості власної інтерпретації з її визначенням у Законі України "Про запобігання корупції") для тлумачення такого явища, як корупційні ризики, не додає і дослідження В. В. Вербановського. Адже, згідно з його висновками, "під *корупційними ризиками слід розуміти сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів, які об'єктивно існують і не підлягають повноцінному контролю* та обумовлюють використання особою наданих їй *службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або відповідної обіцянки для себе чи інших осіб* (виділено нами. – Авт.)" (Вербановський, 2022, с. 237; Вербановський, 2023, с. 3, 77–78).

Утім, як можна побачити в процитованих вище визначеннях, смисли понять "корупційний ризик" та "чинник корупції" змістово переплетені й не зовсім евристично доповнюють один одного. Про це, зокрема, аргументовано зазначила К. Заїка, яка підкреслила, що *такого типу "визначення більше вказує саме на передумови* (які, за нашими оцінками, найбільш традиційно і вважаються науковцями чинниками корупції. – Авт.) *виникнення корупційних ризиків і недостатньо розкриває його зміст і структуру* (виділено нами. – Авт.)" (Заїка, 2018, с. 36).

Сама ж К. Заїка, певною мірою всупереч дефініціям інших українських авторів, пропонує таке визначення концепту "корупційний ризик", у якому цей феномен розуміється як сукупність не тільки умов, створюваних державними управліннями для здійснення корупційної дії, а й низки їх передумов (*безпосередніх та/або опосередкованих детермінант*), які створюють *саме стан* небезпеки здійснення такого акту. А визначення дослідницею ідейно й стилістично сформульовано так: *"...Під корупційним ризиком варто розуміти систему явищ і обставин, які виникають у процесі діяльності суб'єктів публічної адміністрації та створюють* (таким чином стають безпосередніми причинами, що детермінують корупційний акт. – Авт.) *небезпеку вчинення корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення* (виділено нами. – Авт.)" (Заїка, 2018, с. 37).

Подібну до вищенаведеної дефініції К. Заїки запропонував у своїх статтях і Р. О. Содомора, який також справедливо акцентував насамперед те, що корупційні ризики є не стільки нейтральною чи сприятливою для можливого корупційного вчинку сукупністю умов, скільки *"системою дій", "які створюють небезпеку вчинення корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення* (виділено нами. – Авт.)" (Содомора, 2017, с. 85; Содомора, 2018, с. 36).

Тут треба також особливо зазначити, що в українському корупціологічному дискурсі, крім проблемного питання парадигмальності дефініції поняття "корупційний ризик", *виникла й додаткова, але важлива наукова проблема* – розуміння та інтерпретації науковцями суті та впливу положень українського законодавства, нормативно-правових актів на розроблення та впровадження в науковий обіг терміна для позначення такого ризику. Наприклад, українська дослідниця К. Заїка пише, що "сучасна корупція в Україні" "є загрозою правам людини і громадянина, верховенству права і демократії, а головне – справляє найбільш руйнівний вплив на реформаційні процеси у сфері публічного адміністрування". І хоча, нагадує вона, "розв'язання проблеми корупції є одним із пріоритетних напрямів розвитку держави", а в українському законі "Про запобігання корупції" ключовими є поняття "корупція" і "корупційне правопорушення", передумовою виникнення яких є корупційні ризики, "питання корупційних ризиків є невивченим" (Заїка, 2018, с. 35). Зовсім протилежну оцінку цьому документу дає К. Л. Бугайчук. Він заявляє: "Із прийняттям закону України "Про запобігання корупції" від 14.10.2014 № 1700VII до наукового обігу було запроваджено поняття "корупційні ризики". Але до цієї власної характеристики суті та впливу цього нормативно-правового акта науковець додає доволі парадоксальний категоричний висновок, із якого випливає, що, попри наявність законодавчо впровадженого терміна / поняття корупційного ризику,

"до теперішнього часу його сутність та зміст не було з'ясовано належним чином" (Бугайчук, 2017, с. 39).

Ще одна справедлива оцінка стосовно системативного впливу на розвиток наукових досліджень у країні вже не тільки українського закону "Про запобігання корупції", а й "Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади" (2016) була висловлена В. В. Вербановським, який зазначив, що "законодавча прогалина (Закон України "Про запобігання корупції". – Авт.) породила наукову дискусію щодо розуміння цього поняття (корупційний ризик. – Авт.) та специфіки останнього залежно від конкретної сфери суспільних відносин, у яких він виникає", а "нормативна визначеність корупційних ризиків *обумовила появу комплексних досліджень*" цих явищ (Вербановський, 2023, с. 65, 68).

Безумовно, ті дефініції, які пропонуються у чинному українському законодавстві (чи інших нормативних актах, які мають статус таких, що застосовуються, а не є легальним чинним законодавством), мають велике значення для правознавства, особливо такого сучасного його дослідницького складника, як корупціологія, тому що, як підкреслюють у своїй публікації М. Кравчук та І. Петровська, *"зрозуміти зміст корупції", а отже, і суть "корупційного ризику" "можна, використавши положення законодавства, через закріплену в ньому норму-дефініцію* (виділено нами. – Авт.)" (Кравчук, & Петровська, 2021, с. 51).

Водночас, за нашими оцінками, якщо ретельно проаналізувати зміст положення Закону України "Про запобігання корупції" 2014 року, включно з наступними численними його доповненнями, то можна впевнено констатувати, що в тексті цього базового антикорупційного нормативно-правового акта в Загальних положеннях поняття "корупційний ризик" окремо не визначено (серед інших, системативних, нормативно-рамкових), а в статтях (зокрема, 11, 13, 19, 63) хоча воно іноді й вживається, але без будь-якого безпосереднього змістового наповнення його конотаціями, хоча б контекстуально.

Окрім суто науково-теоретичної (класичної для будь-якої науки) проблеми пізнання й узагальнення, що в результаті мають завершуватися розробленням і впровадженням у науковий обіг уніфікованого тлумачення, а конкретно – стандартизованої для наукової спільноти дефініції поняття "корупційний ризик", і в межах антикорупційної нормативно-правової бази, створеної протягом останнього десятиріччя, в Україні також існують принципові розбіжності у підходах. Наприклад, в Основних положеннях Закону України "Про запобігання корупції" (2014) дефініції терміна "корупційний ризик" безпосередньо не дано, але в *уже підзаконному за своїм юридичним статусом нормативно-правовому акті* 2016 року, розробленому та затвердженому НАЗК під назвою "Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади", було запропоновано чітку та змістовну дефініцію й характеристику феномену корупційного ризику. І за своєю ідейно-теоретичною змістовністю та нормативно-правовою однозначністю прописаний у "Методології оцінювання" термін-дефініція корупційного ризику переважав багато з тих його визначень, які на той час містилися у працях українських правознавців-теоретиків.

Отже, *щодо наукового пізнання й теоретичного моделювання корупційних ризиків*, процесів їх утворення і впливів на суспільні відносини, публічну владу і сферу державного управління в Україні, то аналіз

джерельної бази як результатів багаторічних пошуків українських науковців дає змогу зробити висновок, що більшість українських учених аргументовано доводять, а потім і фіксують у своїх визначеннях поняття "корупційний ризик" те, що цей феномен – з погляду його структури причинно-наслідкових взаємозв'язків та етапності розгортання є складним, багатомірним.

З одного боку (як один зі складників чи вимірів утворення), це комплекс і багаторівнева система сприятливих та таких, що стимулюють корупційну поведінку осіб, умов (політичних, економічних, правових, організаційно-управлінських, соціокультурних, ментальних тощо) суспільного середовища. Або – в інших термінах – це легальний (частково інституціоналізований завдяки і деяким абстрактним, декларативним положенням і нормам Конституції, приписам окремих законів та підзаконних актів), а також ніяк не формалізований, не легітимізований нормами права суспільний простір та система морально-правових координат діяльності державних посадовців та інших осіб, які від них залежать.

З іншого боку, це сукупність не тільки передумов і умов (безпосередніх та/або опосередкованих детермінант) як "своєрідного силового поля" соціального середовища діяльності органів влади та різноманітних управлінських структур, що сприяють вчиненню корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення, а й тих механізмів функціонування інститутів державної влади та публічного управління (включно з повноваженнями), які час від часу визначаються самими державними управліннями для того, щоб корупційний акт міг би відбутися, стати максимально можливим для реалізації корупційних намірів.

Водночас, оцінюючи поширені в українській науковій літературі інтерпретації та дефініції поняття-терміна "корупційний ризик" треба окремо зазначити, що більшість із них так чи інакше, але фактично постулює, що вони (ці ризики) – за своєю суттю – є такими умовами (обставинами, сформованою системою дій), які сприяють корупції, створюють передумови для появи ймовірності або, інакше, надають тільки можливості (структурні, функціональні, нормативні тощо) для чиеїсь корупційної поведінки під час виконання службових (публічних) повноважень.

Але неодмінним теоретико-методологічним недоліком такого тлумачення корупційних ризиків стає те, що неявно корупція усе ж таки розуміється та інтерпретується не як прояв чи наслідок недосконалості функціонування певної системи чи органу державного управління (створених під впливом сукупності, насамперед, об'єктивних зовнішніх для неї та внутрішніх чинників – інституційно-політичних, нормативно-правових, організаційних, адміністративних тощо), а як наслідок поведінки морально недосконалої людини, яка має у межах цієї структури свободу й повноваження приймати або не приймати рішення. Причому здійснює вона цей акт виключно з корисних мотивів, для задоволення своїх потреб / інтересів і нерідко використовує способи й методи, що порушують чинне законодавство і норми суспільної моралі.

Таким чином, роблячи теоретичний наголос на тому, що корупційні ризики – це нібито особистісний складник функціонування державної структури чи вади її організації та нормативно-правового забезпечення, дослідники суб'єктивують корупційні процеси, відповідно – перетворюють корупційні ризики на морально-психологічні явища. Фактично та смислово, тобто за

логікою такої концептуалізації, з необхідністю впливає, що: оскільки в системі закладено лише "потенційні можливості для здійснення вчинків, спрямованих на одержання неправомірної вигоди", система лише "відкриває можливості для вступу в корупційні відносини" під час виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків, то й основна відповідальність за корупцію перекладається із системи, у якій працює державний службовець, на нього самого. Тому в цьому сенсі виявляється, що тільки він сам (посадовець) за власним бажанням, зі своїх мотивів і можливостей (службових повноважень, ступеня впливу на інших осіб, які приймають або не приймають рішення), може використати надані / припустимі системою "сприятливі умови для корупційної дії", а може й ні.

Крім того, теоретична модель корупційних ризиків, прихильники якої їхню суть розуміють як "сприятливу ситуацію для утворення можливості здійснення корупційної поведінки", здатна пояснити тільки реалії ідеального демократичного політичного режиму. Причому в такому суспільстві, де інститути управління, діяльність державних службовців поставлено під масштабний, майже тотальний контроль громадянського суспільства, його численних організацій та активістів, аналізуються й оцінюються незалежними ЗМІ, де сформовано правову культуру, приписи й вимоги якої (як правило, без винятку) передбачають обов'язкову відповідальність посадовців за порушення норм закону. Хоча б його самовідповідальність, класичною формою якої для демократичного суспільства є заява про те, що посадова особа подає у відставку.

Якщо ж розглядати та аналізувати такі сучасні та вельми поширені у світі політичні режими, як авторитарний та тоталітарний, то інтерпретацію корупційних ризиків як закладених у системі державного чи муніципального управління можливостей для дій посадових осіб, спрямованих на отримання матеріальної або іншої вигоди при виконанні своїх посадових повноважень, можна вважати не зовсім теоретично та суспільно-історично коректною й повною. Адже для таких політичних режимів корупція – це невід'ємний складник їх відтворення, системотвірний елемент, а певна посадова особа не має свободи вибору та дії, самою логікою обставин не може не йти (наприклад, для збереження свого статусу чи кар'єрного зростання і т. ін.) на корупційний вчинок.

Щодо терміна-дефініції "корупційний ризик", запропонованого в українському законодавстві та інших нормативно-правових актах, то за нашими оцінками в Законі "Про запобігання корупції" суть феномену "корупційний ризик" концептуально, змістово не розкривається, не пояснюється та й загалом залишається не визначеним, що, таким чином, не стимулювало створення теоретико-методологічного підґрунтя для нормативного забезпечення функціонування величезної кількості структур, які є уповноваженими суб'єктами у сферах запобігання та протидії корупції. Фактично термін "корупційний ризик/ризик" згадується в головному законі України з протидії причинам, проявам і наслідкам корупції тільки як позначення однієї з цілей діяльності (здебільшого інформаційно-аналітичної та оцінної) органів влади різних рівнів та всіх інших уповноважених (юридичних та фізичних осіб), які (відповідно до Закону) можуть і зобов'язані здійснювати заходи, спрямовані на виявлення, ідентифікацію, моніторинг, оцінку тощо умов і чинників, що породжують корупцію та сприяють їй.

На відміну від Закону "Про запобігання корупції", у такому нормативно-правовому документі, як "Методологія оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади" (2016), розробленому та затвердженому Національним агентством з питань запобігання корупції та створеному відповідно до вимог згаданого антикорупційного закону, у "Загальних положеннях" і було вперше дано розгорнуте визначення того, що є корупційним ризиком, а також сформульовано ключові терміни, які мають допомогти різноманітним державним структурам, їхнім уповноваженим підрозділам чи особам реалізовувати "комплекс правил і процедур щодо оцінювання корупційних ризиків у їх діяльності", у підготовці та виконанні "антикорупційних програм" тощо.

Тут нагадаємо, що саме поняття "корупційний ризик" було визначено у "Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади" так: *"Корупційний ризик – імовірність того, що відбудеться подія корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією, яка негативно вплине на досягнення органом влади визначених цілей та завдань"* (виділено нами. – Авт.) (Про затвердження Методології..., 2016).

Наприкінці 2021 року наказом НАЗК її попереднє рішення "Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади" "втрачено чинність", і було прийнято новий документ – "Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками" за № 219/37555 (2022). Утім, теоретичні новації нового документа, тобто "Методології управління", для розуміння того, що вважати корупційним ризиком, виявилися незначними; принципових, суттєвих змін у інтерпретації сутнісних, визначальних ознак цього явища не було, оскільки оновлена дефініція НАЗА однозначно приписує, що *"корупційний ризик – імовірність вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, що негативно вплине на діяльність організації"* (Про вдосконалення процесу управління..., 2021).

Якщо теоретично порівнювати ті дефініції, які було запропоновано в майже аналогічних за призначенням нормативних документах НАЗК (2016 та 2021 років), то можна побачити, що відбулися лише несуттєві, майже стилістичні трансформації в інтерпретації станів і наслідків корупційних ризиків. А саме: прогностичне та знеособлене формулювання *"імовірність того, що відбудеться подія"* замінено на умовно персоналізовану дію чи процес – *"імовірність вчинення"*; незначною мірою відкориговані тлумачення наслідків корупційних ризиків, на яких, як відомо, і ґрунтується розуміння їхніх характерних ознак й проявів. Тобто замість критерію *"негативно вплине на досягнення органом влади визначених цілей та завдань"* було запропоновано зовсім не конкретизовану узагальнювальну оцінку – *"негативно вплине на діяльність організації"* (Про затвердження Методології...2016; Про вдосконалення процесу управління..., 2021).

Тим часом зафіксований у старому ("Методологія оцінювання") і новому ("Методологія управління") документах критерій, який імперативно приписує вважати й визнавати корупційним ризиком лише те, що здатне *"негативно вплинути"* на результати функціонування *тільки самого "органу влади"*, а за нормативним визначенням наказу НАЗК (від 28.12.2021 за № 830/21) – і взагалі будь-якої *"організації"*, не дає можливості враховувати зовнішні наслідки, оцінювати негативний вплив на всі інші органи державної влади та управ-

ління, бізнес-структури, суспільні настрої, імідж країни, її рейтинги корупції, які щорічно визначаються статусними міжнародними організаціями й агентствами (наприклад, рейтинг Corruption Perceptions Index (CPI)), а потім впливають на кредитні та політичні рейтинги України.

Причому особливо важливим тут є те, що запропонована в обох "Методологіях" дефініція корупційного ризику залишає поза увагою і не враховує ті можливі випадки та їх наслідки, коли корупційний акт, з одного боку, і буде за законом України очевидним, явним актом корупції, а, з іншого боку, така дія / подія, ніяк не "вплине" "негативно на досягнення органом влади визначених цілей та завдань" або "на діяльність організації". Та навпаки, приписи обох нормативно-правових документів НАЗК не допоможуть змодельювати (принаймні теоретично) таку специфічну ситуацію, коли відразу або з часом *корупційна дія* буде мати не негативні, а значні та винятково позитивні наслідки вже для суспільства загалом або для певних його підсистем, структурних елементів і процесів (економічних, правових, фінансових, культурних, освітніх тощо).

До речі, "модель імовірності" також фактично позбавлена прогностичної функції у широкому суспільно-політичному контексті, чи вимірі. Тобто вона не розрахована, хоча б гіпотетично, на ситуації чи події, які нині аналітично прийнято іменувати "чорними лебедями". Наприклад – докорінні зміни груп, які владарюють у державі, або політичних партій, несподівані чи волюнтаристські реформи системи державної влади та управління, радикальні трансформації політичного режиму або законодавства внаслідок запровадження воєнного чи надзвичайного стану, початок глибокої економічної чи фінансової кризи тощо.

Необхідно особливо зазначити, що суттю (відповідно до запропонованого в "Методології оцінювання" та "Методології управління") загального смислового й інструментального нормативного припису для антикорупційної діяльності інститутів державної влади (як і всіх інших суб'єктів, які повинні проводити аналогічну роботу), *суть корупційного ризику розуміється як "імовірність того, що може відбутися"*. Таким чином, феномен корупційного ризику інтерпретується у площині математизованого підходу, з позицій чи в рамках дихотомії *"імовірно (колись можливо) – неможливо"*.

Проте, незважаючи на недоліки, які може мати будь-який нормативно-правовий документ, позитивним моментом визначення корупційних ризиків запровадженого завдяки ще "Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади" (2016), а потім і "Методології управління корупційними ризиками" (2022) в практику антикорупційної діяльності різноманітних управлінських структур українського суспільства (із запропонованим, хоча й недосконалим математичним показником – *"імовірність"*), є, на нашу думку, те, що такий теоретичний підхід до розуміння корупційних ризиків видається доволі методологічно й методично операційними для тих уповноважених підрозділів чи осіб, на яких покладається відповідальність виявляти, запобігати та вживати заходів для усунення передумов і чинників корупції. Адже математизований спосіб оцінювання можна вважати найбільш універсальним і ефективним для розроблення антикорупційних програм для будь-якого органу, установи чи організації. Насамперед він дає можливість *за допомогою кількісного критерію "частоти ймовірності корупційної події/дії" встановити позбавлене суб'єктивності єдине і чітко математично фіксоване мірило* для різноманітних

корупційних ризиків та застосовувати об'єктивну й стандартизовану шкалу оцінювання, відповідно – оптимізувати управлінську роботу з антикорупційної діяльності, спрямувати боротьбу з передумовами, детермінантами, стимулами, тригерами та найбільш можливими проявами корупції у будь-якій владній / управлінській структурі, у діяльності державних суб'єктів господарювання тощо.

Дискусія і висновки

У підсумку, характеризуючи здобутки науково-теоретичних і методологічних напрацювань українських та закордонних дослідників, необхідно визнати, що в сучасному науковому середовищі в Україні – як свідчить наявний масив публікацій, присвячених аналізу процесів корупції, а також теоретичному з'ясуванню і висвітленню передумов, умов, причин виникнення й основних проявів чи типів корупційних ризиків, – ще відсутні загально визнані концептуальні підходи, методологія дослідження та єдиний, стандартизований категоріальний апарат. Насамперед у правознавстві, у такій його складовій частині, як корупціологія, не сформувалася парадигмальна (тобто визнана більшістю українських учених та практиків як найбільш вичерпна та істинна, а також досконала з нормативно-правової точки зору) конотація концепту "корупційний ризик". Своєю чергою, у науково-теоретичному плані така проблемна ситуація закономірно зумовила те, що й моделі чи варіанти класифікації корупційних ризиків, як і способи їх типологізації, ідейні засади інтерпретації та дослідницькі характеристики мають значні авторські розбіжності.

У контексті вищезазначеного треба підкреслити, що в українському інтелектуальному середовищі процес інституціалізованої нормотворчості (створення смислів та мови правознавства державними інституціями) значною мірою випереджає прогрес наукових, теоретично доведених знань про сутність феномена "корупційний ризик". Таким чином, не розвиток юридичних наук та дисциплін слугує основою для законотворчості в Україні, а навпаки, термінологія прийнятих нормативно-правових актів (терміни-дефініції або, за іншим словосполученням, норми-дефініції) нерідко утворює змістовий каркас наукової лексики – визначень понять чи категорій.

Причому науковим корупціологічним розвідкам притаманне дослідницьке свавілля, а цей напрям теоретичного пізнання і тлумачення характеризують розбіжності методологічних підходів до аналізу суспільних явищ, плюралізм авторських концептуалізацій, варіантів моделювання корупційних процесів, що до того ж конкурують між собою за монополію на істинність. Своєю чергою, законодавчий нормативізм, створювана в країні нормативно-правова база мають бути уніфікованими, стандартизованими, насамперед у царині термінології. Безсумнівно, що згадану проблемну ситуацію підживлюють суперечності інтересів, цілей та завдань діяльності, з одного боку, науковців (професійним призначенням, функцією яких завжди є завдання створення універсальної теоретичної моделі явищ та процесів, концептуальне пояснення їхніх детермінант, складових, наслідків), а, з іншого боку, суто прикладний характер інституціалізованого нормативізму, головним завданням якого є розроблення й прийняття максимально дієвих законів і нормативно-правових актів, що відповідають умовам, потребам та реаліям конкретного і зазвичай нетривалого періоду чи особливого етапу розвитку країни.

А тому можна впевнено передбачати, навіть прогнозувати, що смислові й термінологічні розбіжності, які

існують і проявляються між визначеннями багатомірного феномена "корупційний ризик", сформульованими представниками наукової спільноти, та термінами-дефініціями, що стали приписами законів, прийнятих Верховною Радою (законодавчим корпусом як суб'єктом створення нормативних приписів, імперативних смислів, юридичної мови тощо), або базовими термінами нормативно-правових актів, затверджених антикорупційними державними структурами в Україні, будуть зберігатися й далі. І такий стан справ як мінімум залишиться у середньостроковій перспективі, оскільки вчені мислять абстрактними категоріями науки й намагаються створити універсальні теоретичні моделі, причому ідеальних процесів, які зазвичай не є точною копією реальних, уклад мінімальних умов життєдіяльності суспільства, наприклад його політичної системи та режиму, механізмів володарювання, правового регулювання тощо. Своєю чергою, законотворці або посадові особи державних установ (навіть якщо вони всі є абсолютними альтруїстами), приймаючи закони чи нормативні акти, мають орієнтуватися на конкретно-історичні, короточасні та ситуативні обставини, розв'язувати нагальні й найважливіші проблеми існування та розвитку своєї країни, враховувати інтереси владних політичних та фінансово-економічних груп у ній, а також брати до уваги ті виклики та запити, які породжуються вимогами й потребами впливових регіональних та глобальних іноземних акторів (держав, організацій, фондів, корпорацій, лідерів тощо).

Урешті-решт, з усього сказаного вище можна зробити висновок-пропозицію: якщо враховувати теоретичні й прикладні недоліки та переваги поширених в українській та закордонній науковій літературі дефініцій поняття "корупційний ризик", то, на нашу думку, його треба формулювати не лише в конотаціях термінології правознавства, а і в смислах тих базових ідей-приписів, які зафіксовані в статтях українських законодавчих та нормативно-правових актів, головними з яких залишається Закон України "Про запобігання корупції", окремий період була "Методологія оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади" НАЗК (2016), а нині стала "Методологія управління корупційними ризиками".

Таким чином, підсумовуючи проведений аналіз, зазначимо, що поняття "корупційний ризик" (у загально-теоретичному плані) можна було б визначити таким чином: *це такий стан у процесі функціонування органу державної влади, інституту публічного управління або адміністрування, який уможливує (створює загрозу, надає сприятливі можливості, провокує, допускає, робить імовірним тощо) скоєння їхніми посадовими особами корупційних чи пов'язаних з корупцією правопорушень.*

У цьому разі сенси-значення таких поширених і типових для сучасної наукової літератури, а також запропонованих в українських нормативно-правових актах формулювань для характеристики корупційних ризиків, як складників динаміки корупційних процесів: "може відбутися", "має можливість здійснити", "може призвести до вчинення", "імовірність здійснення", "імовірність того, що станеться" корупційна подія, вчинок тощо, слід розуміти як аналоги, синонімічні вислови.

Крім того, у запропонованому нами визначенні зміст, обсяг понять "діяльність" та "бездіяльність" містить такий невід'ємний їхню складник, як процес прийняття чи, навпаки, свідомого неприйняття рішення, головною метою якого є одержання неправомірної (матеріальної та/або іншої) вигоди під час виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків. Щодо остан-

нього, то в цьому разі формулювання можна розширити й інтерпретувати через положення тієї частини дефініції корупції із Закону України "Про запобігання корупції", де констатується, що це насамперед "одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі... або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей" (Закон України "Про запобігання корупції").

Тут також додамо, що для оптимізації дослідження системи взаємозв'язків, які утворюють сукупність умов та детермінант корупції, а також для підвищення ефективності аналізу інституційної логіки виникнення і відтворення корупційних процесів, їх причинно-наслідкових механізмів, за допомогою чого забезпечуються вимоги наукового розуміння, а вже на його основі – чітке визначення об'єктно-суб'єктної спрямованості та завдань антикорупційної діяльності / політики, як і розробки методики оцінювання корупційних ризиків, – слід, на нашу думку, застосовувати теоретичну модель (узгоджений комплекс методологічних принципів пізнання, аксіоматики, категоріально-понятійного апарату й термінології, алгоритмів прогнозування), яка структурує множину найбільш загрозливих та поширених в українському суспільстві корупційних ризиків у вигляді такої класифікації. По-перше, *тип ризиків*, які наявні чи виникають для системи публічної влади в Україні, для функціонування інститутів державного управління та адміністрування у ній (тобто різноманітні зовнішньо-системні), які наявні чи мають великий потенціал виникнути. А по-друге, у них самих (внутрішньо-системні), як негативний, небажаний наслідок структурних дефектів інституцій, прояв тих чи інших недоліків їх функціонування (включно з нормативно-правовим забезпеченням) або, навпаки, як результат усвідомленого, цілеспрямованого створеного, навіть наперед запрограмованого самими посадовцями механізму прийняття та реалізації ними рішень у межах (а іноді – за сприятливих умов і поза ними) повноважень їх суб'єкта чи державної установи – органу влади, управління, адміністрування, нагляду, контролю тощо.

Список використаних джерел

- Блажівська, Н. (2022). *Дискреція в адміністративному судочинстві*. Верховний Суд. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_diskrecia.pdf
- Бугайчук, К. (2017). Корупційні ризики: поняття, класифікація, методологія оцінки, заходи усунення. У О. М. Литвинов, В. Б. Харченко, А. В. Байлов, П. О. Білоус, & А. С. Тяпкін (Ред.) *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* (с. 39–40). Харківський національний університет внутрішніх справ. http://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_03_2017/pdf/15.pdf
- Вербановський, В. В. (2022). Методологічні засади та категоріальний апарат дослідження протидії корупційним ризикам в системі публічної служби. *Право та державне управління*, 1, 233–238. http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2022/34.pdf
- Вербановський, В. В. (2023). Протидія корупційним ризикам в системі публічної служби (Публікація № 0824U000155) [Дис. д-ра філософії в галузі політології, Національний університет "Одеська політехніка"]. Національний репозитарій академічних текстів. <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0824U000155/>
- Заїка, К. (2018). Корупційні ризики: поняття та засоби їх мінімізації. *Актуальні проблеми правознавства*, 2(14), 35–38. <http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/2-2018.pdf>

Кравчук, М., Петровська, І. (2021). Основні напрямки антикорупційної діяльності в Україні та їх правове регулювання. *Актуальні проблеми правознавства*, 1(25), 49–56.

Кун, Т. (2001). *Структура наукових революцій*. PORT-ROYAL. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kun_Tomas/Struktura_naukovykh_revoliutsii.pdf?PHPSESSID=cke063pvk4dncq2unamivg8to7

Михненко, А., Руснак, О., & Мудров, А. (2013). *Запобігання та протидія корупції* (А. Михненко, Ред.; 4-те вид.). ДННУ "Акад. фін. управління".

Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками, Наказ НАЗК № 830/21 (2021, 28 грудня) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text?fbclid=IwAR0VORlphn_BnlaDooJxbVFpT1W1K9pQ0zcCOuV9rtyFi88iCICRHsgla9Fg

Про запобігання корупції, Закон України № 1700-VII (2023, 30 грудня). (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page#Text>

Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції № 126 (2016) (Україна). <https://nazk.gov.ua/uk/normatyvno-pravovi-acty/rishennya-vid-02-12-2016-126-pro-zatverdzhennya-metodologiyi-otsynuvannya-koruptsiynyh-ryzykiv-u-diyalnosti-organiv-vlady-2/>

Содомора, Р. О. (2017). Методологія оцінювання корупційних ризиків: адміністративно-правовий аспект. *Актуальні проблеми правознавства*, 1(2), 83–87.

Содомора, Р. О. (2018). Адміністративно-правові засоби мінімізації корупційних ризиків в Україні. *Європейські перспективи*, 4, 33–37. https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2018-4/EP_2018_4.pdf

References

Blazhivska, N. (2022). *Discretion in administrative proceedings*. The Supreme Court [in Ukrainian]. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_diskrecia.pdf

Bugaichuk, K. (2017). Corruption risks: concept, classification, assessment methodology, remedial measures. In O. M. Litvinov, V. B. Kharchenko, A. V. Bailov, P. O. Bilous, & A. S. Tyapkin (Ed.) *Criminal law and criminological principles of combating corruption* (p. 39–40). Kharkiv National University of Internal Affairs [in Ukrainian]. http://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_03_2017/pdf/15.pdf

Kravchuk, M., & Petrovska, I. (2021). The main directions of anti-corruption activities in Ukraine and their legal regulation. *Current problems of jurisprudence*, 1(25), 49–56 [in Ukrainian].

Kuhn, T. (2001). *The structure of scientific revolutions*. PORT-ROYAL [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Kun_Tomas/Struktura_naukovykh_revoliutsii.pdf?PHPSESSID=cke063pvk4dncq2unamivg8to7

Mykhnenko, A., Rusnak, O., & Mudrov, A. (2013). *Prevention and Counteraction of Corruption* (A. Mykhnenko, Ed.; 4th ed.). DNNU "Acad. Finn. management" [in Ukrainian].

On prevention of corruption, Law of Ukraine № 1700-VII (2023, December 30). (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page#Text>

On the approval of the Methodology for assessing corruption risks in the activities of government bodies, Decision of the National Agency for the Prevention of Corruption № 126 (2016) (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://nazk.gov.ua/uk/normatyvno-pravovi-acty/rishennya-vid-02-12-2016-126-pro-zatverdzhennya-metodologiyi-otsynuvannya-koruptsiynyh-ryzykiv-u-diyalnosti-organiv-vlady-2/>

On the improvement of the corruption risk management process, Order of the National Agency for the Prevention of Corruption № 830/21 (2021, December 28) (Ukraine) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text?fbclid=IwAR0VORlphn_BnlaDooJxbVFpT1W1K9pQ0zcCOuV9rtyFi88iCICRHsgla9Fg

Sodomora, R. O. (2017). Corruption risk assessment methodology: administrative and legal aspect. *Actual problems of jurisprudence*, 1(2), 83–87 [in Ukrainian].

Sodomora, R. O. (2018). Administrative and legal means of minimizing corruption risks in Ukraine. *European Perspectives*, 4, 33–37 [in Ukrainian]. https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2018-4/EP_2018_4.pdf

Verbanovsky, V. V. (2022). Methodological principles and categorical apparatus of the study of combating corruption risks in the public service system. *Law and public administration*, 1, 233–238 [in Ukrainian]. http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2022/34.pdf

Verbanovsky, V. V. (2023). *Combating corruption risks in the public service system* (Publication No. 0824U000155) [Dissertation of PhD in Political Sciences, Odesa Polytechnic National University]. National repository of academic texts [in Ukrainian]. <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0824U000155/>

Zaika, K. (2018). Corruption risks: concepts and means of their minimization. *Current problems of jurisprudence*, 2(14), 35–38 [in Ukrainian]. <http://app.wunu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/2-2018.pdf>

Отримано редакцією журналу / Received: 05.02.24

Прорецензовано / Revised: 14.03.24

Схвалено до друку / Accepted: 13.06.24

Iaroslav POGORILYI, PhD Student
ORCID ID: 0009-0002-2462-2149
e-mail: i.pogorilyi@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PROBLEMS OF DEFINITION AND INTERPRETING CORRUPTION RISKS IN MODERN SCIENTIFIC LITERATURE AND OF THE REGULATORY LEGAL ACTS OF UKRAINE

B a c k g r o u n d . *These days, the fight against corruption, its causes, consequences, and prerequisites has become a systemic and crucial part of state power policy and public administration activities due to the threatening nature of corruption processes in Ukraine and the risks associated with them, particularly during times of war. Such social challenges require intensification of the processes of development and practical implementation of an effective set of anti-corruption measures, as well as improvement of their institutional and regulatory support, which, in turn, requires further intensification of multi-disciplinary scientific research into conditions, determinants and incentives for the emergence and spread of corruption phenomena, development of adequate to current realities theoretical and methodological foundations for increasing the effectiveness of the state anti-corruption strategy, improving its regulatory and legal framework, optimizing the methodology and methods of assessing corruption risks by authorized bodies in the field of public administration. The aim of the article is to provide coverage of the results of the study of pressing problems, ideational-theoretical foundations, methodological basis, and specifics of disciplinary guidelines of scientific-theoretical study, as well as determination of the nature of corruption risks and features of their interpretation in the regulatory requirements of the current anti-corruption legislation of Ukraine and methodological and methodical recommendations of other Ukrainian regulatory documents; justification of the need to introduce improvements to the ideational-theoretical and methodological foundations of the analysis and methodology for assessing the factors of corruption in the system of public administration bodies, as well as the correction of the connotations of the traditional conceptual apparatus of cognition and the conceptual explanation of the nature of corruption phenomena.*

M e t h o d s . *In the process of studying the phenomenon and, above all, the problems of scientific theoretical modeling of corruption risks, epistemological possibilities of systemic, structural-functional, comparative-legal methods of cognition of social and political-legal phenomena, analytical grounds of discursive, interpretive, predictive and content analysis are used.*

R e s u l t s . *The importance of the research is substantiated, and the totality of those problems that relate to further improvement of the ideational-theoretical and methodological foundations of the scientific study of corruption phenomena and processes is considered. Based on the principles of the methodology of scientific knowledge, systemic consideration of interpretations introduced by regulatory legal acts of Ukraine and publications of Ukrainian scientists on the risks of corruption and taking into account the specifics of their conceptual interpretations and classifications, the advantages and disadvantages of the points of view common in the modern Ukrainian corruption discourse on the conditions and mechanisms of corruption risk formation, respectively, their definitions, are revealed. The necessity of correcting the general theoretical content of the notion of "corruption risk" with the aim of its specification and normative unification with the terminology and requirements of the current legislation and regulatory documents of anti-corruption bodies (first of all, the National Agency on Corruption Prevention) has been substantiated.*

C o n c l u s i o n s . *The imperfection of modern theoretical ideas about the essence of the phenomenon of corruption risks has been analyzed and characterized, a scientific comparison has been made, and the peculiarities of their interpretation and conceptual and terminological fixation have been revealed, firstly, in the current anti-corruption Ukrainian legislation and normative methodological documents, and secondly, in Ukrainian and foreign volumes on corruption, as a result of which a more universal and optimal for the modern theoretical model and practical procedures (assessment methods) definition of the notion of "corruption risk" has been formulated.*

K e y w o r d s : *corruption, corruption risk, corruption factors, public administration, anti-corruption legislation of Ukraine, methodology for assessing corruption risks*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 32:351:502/504](100:477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-18/22>

Андрій САМБУЛОВ, асп.
ORCID ID: 0009-0001-1533-333X
e-mail: sambulovandre@gmail.com
Київський національний університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БІОЕНЕРГЕТИКИ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТА КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. Актуальність і мета дослідження. Відновлювана енергія – це енергія, отримана з відновлюваних або невичерпних джерел енергії. До таких джерел належить енергія сонця та водних потоків, вітру, припливів, геотермальних джерел, біопалива. Наголошено, що державна політика в галузі біоенергетики унікальна для кожної країни, що зумовлено специфікою економічного розвитку та природно-кліматичними умовами. Водночас можна виокремити кілька подібних підходів у сфері підтримки розвитку біоенергетики: підвищені тарифи на продаж енергії, субсидії, податкові пільги тощо. Урахування національних особливостей часто є запорукою успішності функціонування національної енергетичної системи. Здебільшого політика держав полягає у створенні економічних стимулів та у формулюванні цільових показників розвитку енергетики та зниження викидів.

Об'єктом дослідження виступили інструменти державних політик у сфері біоенергетики на прикладі Європейського союзу (ЄС), США, Китаю та України.

Методи. У дослідженні використано різні методи. Методологія наукового дослідження ґрунтувалася на загальнонаукових методах, таких як абстрактно-логічний – для визначення суті біоенергетики, системний аналіз, синтез і метод порівнянь – під час розкриття суті державної політики у сфері біоенергетики в різних країнах. Спеціальні методи, а саме структурно-функціональний підхід було застосовано для предстанення основних механізмів державної політики у сфері біоенергетики; аналітичний метод – для виокремлення критеріїв ефективності державної політики у сфері біоенергетики.

Результати. За допомогою аналізу питання державної політики в сфері біоенергетики досліджено та показано важливість інструментів державної політики щодо створення державою сприятливого середовища для ефективного функціонування біоенергетики. Розглянуто сучасний стан наукової розробленості проблеми державної політики у сфері біоенергетики, аналіз зарубіжного досвіду формування та реалізації державної політики у сфері біоенергетики, а також визначено критерії ефективності державної політики у сфері біоенергетики. Було зазначено роль України у глобальній енергетичній безпеці та політиці. Автор представив основні механізми державної політики у сфері біоенергетики. Серед критеріїв ефективності державної політики у сфері біоенергетики було виокремлено ціннісний, економічний, регуляторний, інноваційний та відносний.

Висновки. Таким чином, розуміння механізмів державної політики у сфері біоенергетики та використання певних критеріїв її оцінки дозволить вдосконалити відповідну політику в Україні.

Ключові слова: державна політика; біоенергетика; механізми прямої політики; механізми непрямой політики; нормативна база.

Вступ

Розвиток біоенергетики обумовлено необхідністю застосування альтернативних видів палива як енергоресурсів. За визначенням Держенергоефективності України (Біоенергетика, 2009) біоенергетика – це сфера енергетики, що передбачає використання біопалива, яке виробляється з біомаси. Біомаса є біологічно відновлювальною речовиною органічного походження. Вона піддається біологічному розкладу (відходи сільськогосподарства (рослинництва і тваринництва), лісового господарства та технологічно пов'язаних з ним галузей промисловості, а також органічна частина промислових та побутових відходів). Світовий досвід свідчить про те, що розвиток енергосистем з урахуванням біоенергетики не тільки вирішує тривіальні завдання енергопостачання віддалених споживачів, а й є одним із найактуальніших інноваційних напрямів. За рахунок використання нових технологій біоенергетика може значно підвищити ефективність функціонування електроенергетичного комплексу.

Російське вторгнення в Україну спровокувало глобальну енергетичну кризу, напруживши всі типи глобальних ланцюгів постачання, включно з енергетикою, що призвело до повномасштабної енергетичної кризи. Високі ціни на газ і вугілля спричинили 90 % тиску на глобальне зростання вартості електроенергії в усьому світі, що посилює інфляційний тиск і створило реальний ризик рецесії. Ця криза призвела до значних надприбутків для виробників викопного палива, перевищивши їхній чистий

прибуток у 2021 році на 2 трильйони доларів (Kozuch et al., 2024). Зіткнувшись з дефіцитом енергії, було докладено зусиль для забезпечення поставок альтернативного палива та реалізації нових проєктів, пов'язаних з відновлюваними джерелами енергії.

Саме тому необхідно створювати та вдосконалювати механізми, які відповідають за державне регулювання біоенергетики. Необхідна довгострокова політика розвитку біоенергетики, що включатиме цілі захисту законних інтересів і прав людей, які проживають в Україні. Також така політика сприятиме підтримці працездатності системи оборони, яка забезпечує безпеку країни, ефективному контролю власності країни, покращенню становища в енергетичному секторі.

Метою цієї публікації є показати важливість інструментів державної політики щодо створення державою сприятливого середовища для ефективного функціонування сфери біоенергетики.

Основні завдання роботи передбачають:

- характеристику сучасного стану наукової розробленості проблеми державної політики у сфері біоенергетики;
- аналіз закордонного досвіду формування та реалізації державної політики у сфері біоенергетики;
- визначення критеріїв ефективності державної політики у сфері біоенергетики.

Огляд літератури. У сучасних дослідженнях, присвячених проблемам розвитку біоенергетики, багато уваги приділяється питанням оцінки ефективності механізмів державної підтримки відновлювальної енерге-

тики. Така спрямованість робіт не випадкова. У закордонних країнах державна політика щодо підтримки розвитку альтернативної енергетики реалізується понад тридцять років. Накопичено значний досвід, що дозволяє оцінити ефективність застосування різноманітних інструментів регулювання. Було використано верифіковані джерела з авторитетних закордонних й українських баз даних, відповідних державних організацій та вебресурсів.

Методи

Автор використав різні методи під час дослідження. Зокрема, методологія наукового пізнання спиралася на загальнонаукові методи: абстрактно-логічний, системний аналіз, синтез і метод порівнянь; та спеціальні методи: структурно-функціональний підхід й аналітичний.

Абстрактно-логічний метод було використано для визначення суті біоенергетики як перспективної сфери у відновлювальній енергетиці кожної країни. Метод системного аналізу – для розкриття питань щодо стану справ у енергетичних галузях різних країн і України, зокрема. Синтез і метод порівнянь було застосовано під час дослідження суті державної політики у сфері біоенергетики в різних країнах. Структурно-функціональний підхід дав можливість виокремити основні механізми державної політики у сфері біоенергетики. За допомогою аналітичного методу було виокремлено критерії ефективності державної політики у сфері біоенергетики, а саме: ціннісний, економічний, регуляторний, інноваційний та відносний.

Результати

Сучасний стан наукової розробленості проблеми державної політики у сфері біоенергетики. Як значає індійський науковець, що спеціалізується на питаннях цивільної інженерії та природничих науках, Srinivasan et al. (2023), біоенергія, швидше відновлювана енергія, частка якої становить 37 %, виробляється з біомаси або біопалива, проте і залежить від наявності органічних вихідних матеріалів лісового, сільськогосподарського, муніципального та промислового секторів, відходів деревини, енергетичних культур та відходів лісу, дворів або ферм, а також первинної сировини, такої як деревні гранули, деревне вугілля та енергочутливі культури. Біоенергетика є сектором, що досить швидко зростає, зазвичай забезпечуючи другий за величиною рівень зайнятості завдяки більш ніж 55 відповідальним організаціям по всьому світу, і третій за величиною виробник, який займає 96 % чистої відновлюваної енергії. На сектор біоенергетики припадає понад дві третини структури відновлюваної енергетики та 13–14 % загального споживання енергії, при цьому середній темп зростання перевищує 8 %. Джерело тепла становить понад 95 %, що має особливе значення у секторі виробництва тепла та відповідає розумнішому варіанту декарбонізації. Стейкий розвиток у секторі біоенергетики загалом забезпечується за рахунок його ширших певних соціально-економічних вигод та негативних екологічних наслідків.

Державна політика як процес означає цілеспрямовану діяльність органів громадської влади щодо розв'язання суспільних проблем, а також досягнення соціально значущих цілей розвитку суспільства загалом та окремих його сфер. Державна політика включає комплекс цілей, зобов'язань, пріоритетів розвитку, ініціатив, які створюють та імплементують органи публічної влади в партнерстві з інститутами громадянського суспільства.

Україна є дуже важливим гравцем у глобальній енергетичній безпеці та політиці біопалива. Наприклад, наша держава є найбільшим експортером соняшникової олії, четвертим за величиною експортером

кукурудзи та п'ятим за величиною експортером пшениці (Benton et al., 2022). Негативні процеси у вітчизняному сільськогосподарському виробництві, що спричинені повномасштабною війною, безперечно, вплинули як на продовольчі, так і на паливні ринки світу. Окрім зростання цін на нафту, російська війна в Україні суттєво порушила ланцюжок постачання сировини для біопалива і, як наслідок, на виробництво самого біопалива. Останнім часом збільшення виробництва та використання відновлюваних і стійких енергетичних ресурсів було частиною важливих напрямів енергетичної політики України (Esone et al., 2023).

Esone et al. (2023) вважають, що в Україні імпортується 62 % внутрішнього споживання бензину та близько 90 % дизельного палива. Кілька років тому було визначено, що Україна має високий потенціал відновлюваних ресурсів, еквівалентний 70 млн тоннам нафти. Саме тому добре продумана державна політика у сфері біоенергетики може сприяти розвитку відновлюваних джерел енергії та, ймовірно, покращити процес зв'язування вуглецю за рахунок технологічних інновацій. Потреба у відновлюваних джерелах енергії виникає через бажання енергетичної незалежності. Країни, які значною мірою покладаються на імпорт викопного палива, вразливі до коливань цін і збоїв у постачанні. Відновлювані джерела енергії, переважно місцеві, пропонують вирішення цієї залежності. Одним із елементів біоенергетичної політики має бути визначення потенційної пропозиції біомаси на ринку.

Як зазначили Хаустова та ін. (2021), державну політику України у сфері біоенергетики в межах своїх повноважень здійснюють Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерство енергетики, Міністерство економіки України, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) тощо. Крім того, уряд країни прийняв значну кількість законодавчих актів, націлених на врегулювання правовідносин у сфері виробництва біопалива. Серед таких актів слід виокремити закони загального спрямування та спеціальні нормативно-правові акти. До загальних законів зараховують: Земельний кодекс України, Податковий кодекс України та Закон України "Про ринок електричної енергії".

Серед основних механізмів державної політики можна виокремити:

1) формування сприятливих обставин для роботи паливного енергетичного комплексу, куди входить кілька видів регулювання, а саме у сфері тарифів, оподаткування, боротьби з монополізацією. Також до цього належать інституційні зміни, що відбуваються в енергетичній сфері;

2) застосування системи ефективних регламентів, державних стандартів, а також норм, що збільшують контрольованість та виконання основних пріоритетів, які стоять перед державою. Сюди належить також і збільшення енергетичної ефективності економіки;

3) розвиток та створення стимулів для ініціатив у цій галузі, які проявляються різними суб'єктами господарства;

4) підвищення успішності управління власністю держави в енергетичній галузі.

Закордонний досвід формування та реалізації державної політики у сфері біоенергетики

У більшості країн світу ринки біоенергетики значною мірою визначаються політикою, тому сьогодні державні

особи, які приймають рішення, потребують глибокого розуміння пріоритетів уряду, сили розвитку біоенергетики, політики, яка використовується, і який вплив вона має (як із наміром, так і без нього) на ринок, і яка відповідна політика (наприклад, сільськогосподарська) впливає на ринки біопалива. Уряди намагаються зрозуміти та зважити всі плюси та мінуси різних варіантів біоенергетики та почати розглядати екологічні й соціальні наслідки.

Більшість стратегій підтримки в усьому світі сприяють виробництву електроенергії через інституційне створення та стратегічне планування. Ці політики було розроблено для заохочення впровадження технологій відновлювальної енергії в електроенергетиці. Підтримка політики має дві категорії, які включають інституційне створення (наприклад, створення енергетичного агентства) і стратегічне планування (Muhammed & Tekbiyik-Ersoy, 2020). Міністерства (чи відомства), відповідальні за реалізацію біоенергетичних стратегій, різняться у різних країнах. У деяких країнах усвідомлення того, що для успішної реалізації пріоритетів біоенергетики потрібна координація між відповідними міністерствами, призвело до спроб координації між міністерствами. Оскільки біоенергетика здебільшого все ще не є комерційно конкурентоспроможною, уряд відіграє важливу роль у стимулюванні росту цієї сфери. Однак країни, зокрема Канада, Велика Британія та США, все активніше заохочують державно-приватне партнерство для сприяння інноваціям та технологічному прогресу, а також запровадження працездатних схем забезпечення стійкості у біоенергетиці.

Відповідно до Lindstad et al. (2015), політика в галузі відновлюваної енергетики в Європейському Союзі (ЄС) розвивалася поступово з 1990-х років, а кульмінацією стала Директива ЄС щодо відновлюваної енергії (Renewable Energy Directive) 2009/28/EC, далі EU-RED. EU-RED є правовою основою для розвитку чистої енергетики в усіх секторах економіки ЄС, підтримуючи співробітництво між країнами ЄС для досягнення цієї мети. На додаток до основної мети з подвоєння наявної частки відновлюваних джерел енергії, сильна політична основа має сприяти електрифікації в різних секторах, з новими збільшеними цільовими показниками для конкретних секторів по відновлюваним джерелам енергії в опаленні та охолодженні, транспорті, промисловості, будинках та централізованому теплопостачанні / охолодженні, але й у межах просування електромобілів та розумної підзарядки (Renewable Energy Directive, 2023). Паралельно європейські країни розробили та реалізували політику, спрямовану на сприяння виробництву та використанню біоенергії з лісів. Поточна політика Європейського Союзу впливає на лісове виробництво та виробів з деревини в інших частинах світу, включаючи Сполучені Штати. Ця політика зумовила збільшення виробництва та експорту гранул з деревини із США до ЄС, що відобразилося на лісах США та ринку деревопереробки (Kozuch et al., 2024). Попит на деревину для енергетичних цілей спричинив збільшення лісових площ та площ соснових насаджень на маргінальних сільськогосподарських землях (це такі землі, сільськогосподарське використання яких обмежене політично вмотивованим рішенням).

Серед прикладів політики щодо біоенергетики можна виокремити механізми прямої та непрямої політики. За інформацією Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, до механізмів прямої політики належать ціноутворення на основі зелених

тарифів, податки, гарантовані ринки – мандати на відновлювані джерела енергії та паливо, преференційні закупівлі, обов'язкове з'єднання з сіткою та інші, як гранти, кредитні гарантії та субсидії. Зелений тариф – це нормативна мінімальна гарантована ціна за кВтг, яку електроенергетична компанія зобов'язана платити приватним виробникам відновлюваної енергії, яка подається до наявної мережі. Такі тарифи вказані на сайті Організації економічного співробітництва та розвитку (Renewable energy feed-in tariffs, 2024). Податки є одним із найпоширеніших інструментів підтримки біоенергетики, які суттєво впливають на цінову конкурентоспроможність біоенергетики порівняно із заміниками, а отже, суттєво впливають на їх життєздатність на ринку. Обов'язкове з'єднання з сіткою виступає політичним інструментом для подолання бар'єру доступу до мережі, який є звичайним для малих та/або приватних виробників енергії. До непрямих механізмів політики зараховують ширшу енергетичну політику, зміни клімату, аграрну та лісову політику, а також політику навколишнього середовища.

На думку Muhammed and Tekbiyik-Ersoy (2020), існує взаємозв'язок між політикою економічних інструментів і розвитком відновлюваної енергії в США. Економічні інструменти включають три основні напрями політики: прямі інвестиції, фінансові стимули та ринкові інструменти. Прямі інвестиції призначені для зниження капітальних витрат на інвестиції у відновлювальну енергію. Фіскальні / фінансові стимули – це тип фінансової підтримки, яка надається інвесторам для прискорення розвитку проектів відновлювальної енергії та зниження ризику для інвесторів. Ринкові інструменти – це інструменти екологічної політики, у яких зміна технологій чи продуктів заохочується у вигляді фінансових стимулів. Закон про енергетичну незалежність і безпеку США (2007) розширив виробництво відновлюваного палива, зменшив залежність від нафти, підвищив енергетичну безпеку та звернув увагу на зміну клімату. США також застосовують зелені тарифи, які продемонстрували різку зміну політичного ландшафту та могли вказувати на початок нової тенденції більш агресивної політики щодо відновлювальної енергії на рівні штату й на національному рівні.

Китай також використовує економічні інструменти, політику підтримки відновлювальної енергетики, освітні, регуляторні інструменти, інституціональні та R&D (Muhammed, & Tekbiyik-Ersoy, 2020). Наприклад, закон про відновлювальні джерела енергії було ухвалено в Китаї в 2005 році для підтримки розвитку таких джерел енергії, включаючи енергію біомаси. У 2007 році закон набув чинності та став основою для стратегії розвитку відновлювальної енергетики. Він був спрямований на збільшення внутрішнього енергопостачання, оптимізацію внутрішньої структури енергоспоживання, реалізацію безперервного та сталого соціально-економічного розвитку (Escorcia et al., 2018). Міністерство науки і технологій ініціювало Міжнародну програму науково-технічного співробітництва в галузі відновлювальної енергетики, щоб стимулювати технологічний розвиток Китаю. У галузі охорони навколишнього середовища Китай зробив багато кроків, таких як створення національного ринку торгівлі викидами парникових газів для автовиробників.

Загалом, кожна країна має свої специфічні чинники та моделі, пов'язані зі сприянням розвитку відновлювальної енергетики. Крім того, моделі, встановлені для кожної країни, залежать від загальної політики, але не від конкретної.

Критерії ефективності державної політики у сфері біоенергетики. Уряд країни виступає джерелом нормативної бази, яка формує та сприяє розвитку та зростанню нових наукових, технологічних та економічних знань. Він планує використання, стандартизацію та сертифікацію споживчих товарів, вимагає не лише дотримання технічних стандартів на кінцеву продукцію, а й те, щоб сировина, з якої вона виготовлена, мала легальне походження і була заготовлена в екосистемах, що стійко керуються. Державні структури є основним джерелом прямого фінансування наукових досліджень та розробок, навчальних закладів та систем освіти; вирізняють гранти на R&D, інновації, освіту, навчання, підприємництво та проекти, що вивчають зміни в поведінці домашніх господарств; використовують систему державних закупівель нових товарів та послуг. Влада також фінансує заходи та системи планування і збору інформації, які можуть підтримати нові види діяльності. Уряди стимулюють нову галузь шляхом поширення інформації, наприклад, про переваги споживчих товарів на основі нових технологій, про необхідність зміни індивідуальної та групової поведінки домогосподарств, а також про нові можливості для освіти та зайнятості. Крім того, уряд сприяє широкій участі шляхом створення механізмів консультацій, діалогу та спільного прийняття рішень, які включають широке коло зацікавлених сторін і громадськості.

Оцінювання ефективності державної політики у сфері біоенергетики пропонується проводити за допомогою таких показників:

- відносного, а саме частки обсягу джерел відновлювальної енергії у загальному обсягу енергетики (сприяння технологічному розвитку біоенергетичної сфери);
- інноваційного, тобто рівня інноваційної активності організацій у сфері біоенергетики (формування сприятливого середовища для технологічного розвитку);
- економічного критерію, що виявляється у фінансовій доцільності державних витрат на сферу біоенергетики. З одного боку, економічна оцінка ефективності є найоб'єктивнішим показником, особливо, якщо йдеться про витрати в межах прийнятих управлінських рішень. З іншого боку, у разі використання цього критерію необхідно уникати зайвого прагматизму;
- ціннісного критерію, що проявляється у ступеню відповідності підсумків прийнятих рішень державним пріоритетам та політичному курсу держави;
- регуляторного критерію, тобто через наявність державного органу, що регулює ринок біоенергетики, та конституційних норм регулювання умов професійної діяльності на цьому ринку.

Під час оцінювання ефективності державної політики необхідно аналізувати не тільки задіяні в конкретний період ресурси, а й співвідносити їх з невикористаними можливостями. Крім того, важливо, щоб комплексна система критеріїв та показників ефективності була прозорою та мала логічні взаємозв'язки між усіма елементами.

Дискусія і висновки

Хоча не всі країни світу сьогодні мають належно розроблену політику у сфері біоенергетики, але в багатьох країнах світу запроваджено ту чи іншу політику підтримки відновлювальної енергетики. Ця політика включає економічні інструменти, такі як податково-бюджетні та фінансові стимули, політичну підтримку, пов'язану зі стратегічним плануванням, та відповідні регуляторні заходи. Серед цих заходів найбільшого поширення набули зелені тарифи, стандарти портфеля

інвестицій у відновлювальні джерела енергії та квоти. Вказані інструменти політики у сфері біоенергетики застосовуються у всьому світі на рівні штату / провінції або ж на національному рівні.

До основних компонентів політики у сфері енергетики слід зараховувати використання надр країни та контроль їх фонду, розширення ринку енергоресурсів, створення раціонального балансу використання паливної енергетики, опрацювання нюансів політики для окремих регіонів, технічну, наукову та інноваційну політику в цій галузі, а також зовнішню і громадську політику. До основних напрямів, у яких має рухатися державна політика у сфері біоенергетики, варто виокремити надійність забезпечення енергією усіх сфер функціонування держави, раціональне використання електроенергії, високі показники ефекту бюджету від виконання усіх пунктів політики та екологічна безпека. Головними принципами проведення державної політики у сфері біоенергетики мають виспупати:

- послідовність виконання основних операцій з виконання основних пунктів державної політики в енергетичній сфері;
- наявність інтересу у формуванні стабільних компаній у цій сфері, які розвиватимуться і показуватимуть себе гідно на міжнародному ринку, допомагатимуть підтримувати ефективність виконання взятих завдань та розвивати конкурентний потенціал;
- наявність обґрунтування та прогнозованості наступних кроків у регулюванні, спрямованих на стимуляцію приватної ініціативи у цій сфері, включаючи інвестиції.

До завдань державної політики у сфері біоенергетики, що по своїй суті має охоронний характер, входять такі, як ефективне використання природних ресурсів та ефективний менеджмент відходів виробництва. До пріоритетних напрямів виконання завдань потрібно зарахувати, зокрема, впровадження інноваційних та екологічно чистих технологій, розвиток екологічно безпечних виробництв та створення промисловості утилізації відходів. Одним із механізмів реалізації державної політики вважається стимулювання впровадження найкращих доступних технологій, створення об'єктів, які задовольняють сучасні екологічні вимоги та стандарти, що використовуються для розміщення, утилізації, перероблення та знешкодження відходів (як виробництва, так і споживання), а також збільшення обсягу повторного застосування відходів.

Таким чином, тільки за додаткового формування політичних, економічних та правових інститутів галузі альтернативної енергетики як частини енергетичної системи можна на основі синергетичного ефекту забезпечити прискорений економічний розвиток, що вплине на цілісність розвитку енергетичного сектору, забезпечення життєдіяльності всіх виробництв та, зрештою, сталий економічний розвиток України. Основним елементом державного стимулювання розвитку альтернативної енергетики є створення сприятливого інвестиційного клімату, що характеризується суворими законодавчими нормами, грамотною податковою політикою та прозорим інституційним середовищем. І, звичайно, чинник безпеки є сьогодні для України пріоритетом номер один, проте попри війну вітчизняний ринок енергетики та біоенергетики рухається вперед, тобто всі стейкхолдери зацікавлені в енергетичній незалежності та раціональному використанні ресурсів. Подальші дослідження передбачають дослідження та аналіз відповідних концепцій управління біоенерге-

тикою та тенденцій розвитку нормативно-правової бази з метою формування оптимальної моделі системи управління вторинною переробкою.

Список використаних джерел

- Біоенергетика. (2009). Держенергоефективності України. <https://saee.gov.ua/uk/ae/bioenergy>
- Хаустова, В. Є., Гришова, І. Ю., Костенко, Д. М., & Бутенко, Т. В. (2021). Державна політика у сфері впровадження біоенергетичних технологій в контексті її нормативно-правового забезпечення. *Економіка АПК*, 11, 70–82. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202111070>
- Benton, T., Froggatt, A., Wellesley, L., Grafham, O., King, R., Morisetti, N., Nixey, J., & Schröder, P. (2022). *The Ukraine war and threats to food and energy security: Cascading risks from rising prices and supply disruptions*. Royal Institute of International Affairs. <https://doi.org/10.55317/9781784135225>
- Escorcía, Yu. C., Ochoa, G. V., & Forero, J. D. (2018). Review of the bioenergetics policies predominant in China, Colombia, India and Indonesia. *Chemical Engineering Transactions*, 65, 847–852. <https://doi.org/10.3303/CET1865142>
- Esonye, Ch., Esonye, C. O., Agha, E. O., Ume, C. S., Njemanze, Ch., V., Eyisi, Ch. E., & Adepoju, T. F. (2023). The 2022 Russia invasion on Ukraine: The biofuel energy security challenge on Ukraine and some related countries. *Heliyon*, 9(11). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e21483>
- Kožuch, A., Cywicka, D., & Górna, A. (2024). Forest biomass in bioenergy production in the changing geopolitical environment of the EU. *Energies*, 17(3), 554. <https://doi.org/10.3390/en17030554>
- Lindstad, B. H., Pistorius, T., Ferranti, F., Dominguez, G., Gorriks-Mifsud, E., Kurttila, M., Leban, V., Navarro, P., Peters, D. M., Pezdevsek Malovrh, S., Prokofieva, I., Schuck, A., Solberg, B., Viiri, H., Zadnik Stirn, L., & Krc, J. (2015). Forest-based bioenergy policies in five European countries: An explorative study of interactions with national and EU policies. *Biomass and Bioenergy*, 80, 102–113. <https://doi.org/10.1016/j.biombioe.2015.04.033>
- Muhammed, G., & Tekbiyik-Ersoy, N. (2020). Development of renewable energy in China, USA, and Brazil: A comparative study on renewable energy policies. *Sustainability*, 12(21), 9136. <https://doi.org/10.3390/su12219136>
- Renewable Energy Directive. (2023). European Commission. https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-directive_en
- Renewable energy feed-in tariffs. (2024, March 21). Organisation for Economic Co-operation and Development. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=RE_FIT
- Srinivasan, K., Sudarsan, J. S., & Nithiyantham, S. (2023). Need of bioenergy – An insight into global perspective. In P. K. Ramanujam, B. Parameswaran, B. Bharathiraja, A. Magesh (Eds.) *Bioenergy. Energy, Environment, and Sustainability*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-3002-9_2

Environment, and Sustainability. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-3002-9_2

References

- Benton, T., Froggatt, A., Wellesley, L., Grafham, O., King, R., Morisetti, N., Nixey, J., & Schröder, P. (2022). *The Ukraine war and threats to food and energy security: Cascading risks from rising prices and supply disruptions*. Royal Institute of International Affairs. <https://doi.org/10.55317/9781784135225>
- Bioenergy. (2009). State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving [in Ukrainian]. <https://saee.gov.ua/uk/ae/bioenergy>
- Escorcía, Yu. C., Ochoa, G. V., & Forero, J. D. (2018). Review of the bioenergetics policies predominant in China, Colombia, India and Indonesia. *Chemical Engineering Transactions*, 65, 847–852. <https://doi.org/10.3303/CET1865142>
- Esonye, Ch., Esonye, C. O., Agha, E. O., Ume, C. S., Njemanze, Ch. V., Eyisi, Ch. E., & Adepoju, T. F. (2023). The 2022 Russia invasion on Ukraine: The biofuel energy security challenge on Ukraine and some related countries. *Heliyon*, 9(11). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e21483>
- Haustova, V. E., Gryshova, I. Yu., Kostenko, D. M., & Butenko, T. V. (2021). State policy in the sphere of implementation of bioenergy technologies in the context of its regulatory and legal support. *Economy of APC*, 11, 70–82 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202111070>
- Kožuch, A., Cywicka, D., & Górna, A. (2024). Forest biomass in bioenergy production in the changing geopolitical environment of the EU. *Energies*, 17(3), 554. <https://doi.org/10.3390/en17030554>
- Lindstad, B. H., Pistorius, T., Ferranti, F., Dominguez, G., Gorriks-Mifsud, E., Kurttila, M., Leban, V., Navarro, P., Peters, D. M., Pezdevsek Malovrh, S., Prokofieva, I., Schuck, A., Solberg, B., Viiri, H., Zadnik Stirn, L., & Krc, J. (2015). Forest-based bioenergy policies in five European countries: An explorative study of interactions with national and EU policies. *Biomass and Bioenergy*, 80, 102–113. <https://doi.org/10.1016/j.biombioe.2015.04.033>
- Muhammed, G., & Tekbiyik-Ersoy, N. (2020). Development of renewable energy in China, USA, and Brazil: A comparative study on renewable energy policies. *Sustainability*, 12(21), 9136. <https://doi.org/10.3390/su12219136>
- Renewable Energy Directive. (2023). European Commission. https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-directive_en
- Srinivasan, K., Sudarsan, J. S., & Nithiyantham, S. (2023). Need of bioenergy – An insight into global perspective. In P. K. Ramanujam, B. Parameswaran, B. Bharathiraja, A. Magesh (Eds.) *Bioenergy. Energy, Environment, and Sustainability*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-3002-9_2

Отримано редакцією журналу / Received: 12.02.24
Прорецензовано / Revised: 26.02.24
Схвалено до друку / Accepted: 04.03.24

Andrii SAMBULOV, PhD Student
ORCID ID: 0009-0001-1533-333X,
e-mail: sambulovandre@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CHARACTERISTICS OF STATE POLICY IN THE FIELD OF BIOENERGY: FOREIGN EXPERIENCE AND PERFORMANCE CRITERIA FOR UKRAINE

Background. Renewable energy is energy obtained from renewable or inexhaustible energy sources. Such sources include the energy of the sun and water flows, wind, tides, geothermal sources, and biofuels. State policy in bioenergy is unique for each country and is determined by the specifics of economic development and natural and climatic conditions. At the same time, similar approaches can be identified in supporting bioenergy development: increased tariffs for the sale of energy, subsidies, tax benefits, etc. Taking national characteristics into account is often a key to the successful functioning of the national energy system. Basically, the policy of the states consists of creating economic incentives and formulating target indicators for energy development and emission reduction.

Research object. The research object was the instruments of state policies in the field of bioenergy based on the example of the European Union (EU), the USA, and China.

Methods. The publication is based on the use of various methods. Thus, the research methodology was based on general scientific methods, such as abstract and logical – to define the essence of bioenergy, system analysis, synthesis and comparison method – to reveal the essence of state policy in the field of bioenergy in different countries. Special methods, namely the structural-functional approach, were used to present the main mechanisms of state policy in the field of bioenergy; the analytical method was used to identify the criteria for the effectiveness of state policy in the field of bioenergy.

Results. The analysis of the issue of state policy in the field of bioenergy allowed the author to achieve the research goal and show the importance of state policy tools for the state to create a favorable environment for the effective functioning of bioenergy. Consideration of the current state of scientific development of the problem of state policy in the field of bioenergy, analysis of foreign experience in the formation and implementation of state policy in the field of bioenergy, and determination of criteria for the effectiveness of state policy in the field of bioenergy contributed to the achievement of the specified goal. The role of Ukraine in global energy security and politics was noted. The author presented the main mechanisms of state policy in bioenergy. Among the criteria for the effectiveness of state policy in bioenergy, valuable, economic, regulatory, innovative, and relative criteria were identified.

Conclusions. Thus, understanding the mechanisms of state policy in the field of bioenergy and the use of certain criteria for its assessment will allow for the improvement of the relevant policy in Ukraine.

Keywords: state policy; bioenergy; direct policy mechanisms; indirect policy mechanisms; regulatory framework.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351:342.9]:004.67(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-19/22>

В'ячеслав САПРИКІН, асп.
ORCID ID: 0009-0002-3435-9778
e-mail: viacheslavsaprykin@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОЦИФРОВУВАННЯ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Вступ. Наголошено, що питання цифрових змін у сфері публічного управління є зараз особливо актуальним та важливим, адже Україна активно розвивається у цифровій сфері, одночасно підвищуючи обороноздатність, оптимізуючи надання державних послуг та поліпшуючи якість публічного управління за допомогою передових технологій. Підкреслено, що цифрові процеси є ключовим напрямом розвитку сучасної України, що є важливим як під час війни, так і для післявоєнного відновлення України, адже завдяки ним ми можемо залучити інвестиції, створити конкурентний продукт (зокрема й у сфері публічного управління) та підсилити імідж країни.

Методи. Для досягнення визначеної мети було застосовано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема абстрактно-логічний метод для вивчення наукових джерел та формування висновків; метод органічного пошуку – для аналізу матеріалів у наукових базах даних; діалектичний метод використано для з'ясування сутності основних цифрових понять; методи класифікації та групування надали можливість визначити загальні та специфічні ознаки кожного цифрового терміна окремо.

Результати. Розкрито, що оцифровування, цифровізація та цифрова трансформація публічного управління в Україні – це цифрові процеси, спрямовані на впровадження інформаційних технологій та цифрових інструментів для покращення ефективності, прозорості та доступності публічного управління. Виявлено, що найчастіше оцифровування і цифровізація є взаємопов'язаними та взаємозалежними процесами в межах цифрової трансформації. Обґрунтовано, що оцифровування створює цифровий фундамент, а цифровізація використовує цей фундамент для подальшої трансформації бізнес-процесів та інших аспектів діяльності, утворюючи перехід до глобального процесу цифрової трансформації.

Висновки. Доведено, що для забезпечення однозначного розуміння та належного використання цифрової термінології у публічному управлінні, важливо мати чіткі відповідники англійською мовою, а також створити адаптовані українські терміни, які точно відображатимуть сутність концепцій. Зокрема, визначено, що нормативне врегулювання та стандартизація визначень є основоположними кроками для успішної цифрової трансформації публічного управління в Україні. Це дозволить уникнути непорозумінь та конфліктів між учасниками процесу, допоможе забезпечити однакове розуміння та сприятиме ефективній комунікації у міжнародному та національному контекстах. Чітке теоретичне розмежування цифрових процесів публічного управління допоможе краще зрозуміти їхні цілі та методи впровадження, оптимізувати планування та виділення ресурсів, а також визначити конкретні завдання та метрики успішності.

Ключові слова: оцифровування, цифровізація, цифрова трансформація, публічне управління.

Вступ

Актуальність і мета дослідження. У сучасному світі, який переживає стрімкий технологічний прогрес, цифрові процеси стають невід'ємною частиною економічного, соціального та політичного розвитку. Питання цифрових змін у сфері публічного управління видається особливо актуальним та важливим, адже Україна активно розвивається як цифрова держава, одночасно підвищуючи обороноздатність завдяки мілітарним інноваціям та поліпшуючи якість публічного управління за допомогою передових технологій.

Розвиток цифрових технологій та їх використання у сфері публічного управління стають не лише сучасними тенденціями, але й необхідними умовами для забезпечення конкурентоспроможності та ефективності держави в європейському і світовому контексті. Це важливо також у контексті вступу до Європейського Союзу (ЄС), оскільки впровадження цифрової трансформації і покращення публічного управління через цифрові інновації є основними вимогами для членства у ЄС (Commission staff working document, 2023).

Цифрові процеси є ключовим напрямом розвитку сучасної України, що є важливим як під час війни, так і для післявоєнного відновлення України. Адже завдяки ним ми можемо залучити інвестиції, створити конкурентний продукт (зокрема й у сфері публічного управління) та закріпити імідж країни-лідера у сфері цифрової трансформації. Однак для вибору правильної стратегії потрібно виокремити основні категорії, що

позначають цифрові процеси та проаналізувати їхню сутність, визначивши важливість і вплив на процеси публічного управління.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування термінів "оцифровування", "цифровізація" та "цифрова трансформація" публічного управління та аналіз цих процесів з урахуванням сучасного стану та нових викликів публічного управління в Україні. Зокрема, дослідити поточний стан і тенденції розвитку цих процесів, їх вплив на ефективність публічного управління та постійне покращення якості надання публічних послуг для громадян.

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: обґрунтувати терміни "оцифровування", "цифровізація" та "цифрова трансформація" у контексті публічного управління, проаналізувати сучасний стан процесів оцифровування, цифровізації та цифрової трансформації публічного управління в Україні, сформулювати рекомендації щодо оптимального використання цифрових технологій у публічному управлінні в Україні з урахуванням сучасного стану та викликів.

Проблематика цифрових процесів – відносно молодий напрям наукових досліджень, особливо зважаючи на новизну таких процесів у публічному управлінні. Однак вона вже є в центрі уваги сучасних науковців, ураховуючи гостру актуальність цих питань. Зокрема, аналізу питання цифрових процесів, а також і публічного управління присвячені наукові праці таких авторів, як В. Куйбіда, О. Карпенко, В. Наместнік, М. Міхровська, Р. Mikalef, E. Parmiggiani, M. Gradillas,

© Саприкін В'ячеслав, 2024

D. Llewellyn, M. Komarčević, S. Kraus та ін. Окрім цього, для всебічного та повного дослідження було проаналізовано низку нормативно-правових актів, наукових оглядів компаній, міжнародних організацій та експертів різних інституцій з цієї проблематики.

Методи

Для досягнення визначеної мети було застосовано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема: абстрактно-логічний метод для вивчення наукових джерел та формування висновків; метод органічного пошуку – для аналізу матеріалів у наукових базах даних; діалектичний метод – для з'ясування сутності основних цифрових понять; методи класифікації та групування надали можливість визначити загальні та специфічні ознаки кожного цифрового терміна окремо.

Результати

Цифрові процеси загалом (і публічного управління зокрема) мають свій специфічний понятійно-категоріальний апарат. Це обумовлено поєднанням технічних аспектів цифрових технологій зі специфікою управлінських процесів та потребами громадян. Цифрова термінологія має іншомовне походження, оскільки більшість технічних та інноваційних концепцій спочатку було розроблено та впроваджено в іноземних країнах. Однозначне розуміння та належне використання термінів має велике значення, особливо в контексті міжнародного спілкування, наукових досліджень та розвитку нових технологій.

Цифровий понятійно-категоріальний апарат в англійській науковій літературі містить різні терміни, які схожі, але мають різні значення. Це створює проблеми під час їх перекладу українськими науковцями та адаптації до українських реалій, призводячи до неоднозначного та дискусійного використання. (Куйбіда, 2018). Наприклад, терміни "оцифровування", "цифровізація", "цифрова трансформація", "діджиталізація", "діджиталізація", "діджитал трансформація" та інші варіації викликають непорозуміння та призводять до некоректного вжитку цих слів та словосполучень і, щоб уникнути непорозуміння, слід провести ретельний розгляд визначень і характеристик вищезазначених термінів (Міхровська, 2021b).

Як відомо, слово "діджиталізація" є похідним від англійського слова "digit", що перекладається як "цифра". Окрім цього, вживаються кілька виразів з прикметником "digital" – "цифровий". Ці поняття у сфері електроніки використовуються вже досить давно, однак варто звернути увагу, що терміни, які походять від "digit", а також "діджит" і "дигіт" (українська транскрипція і транслітерація), майже не зустрічаються в українському законодавстві, що свідчить про перевагу українських аналогів. Тому і в "діджиталізації" та "дигіталізації" також є відповідник в українській мові – термін "цифровізація" (Збанацька, 2020).

Виходячи з вищезазначеного, базисом понятійно-категоріального апарату нашого дослідження є поняття "digital" (британська / американська англійська) = діджитал (транскрипція українською мовою) = дигітал (транслітерація українською мовою) = цифровий / цифрова / цифровий (відповідник українською мовою). Уже за допомогою цього прикметника надалі формується весь масив термінів, які можуть бути використані в дослідженні, зокрема цифрові послуги, цифрове врядування, цифрові сервіси тощо.

Окрім цього, необхідно зафіксувати три ключові поняття, які формують основу розуміння цієї теми:

- Digitisation (британська англійська) / digitization (американська англійська) = діджиталізація (транскрипція

українською мовою) = дигітизація (транслітерація українською мовою) = оцифровування (відповідник українською мовою).

- Digitalisation (британська англійська) / digitalization (американська англійська) = діджиталізація (транскрипція українською мовою) = дигіталізація (транслітерація українською мовою) = цифровізація (відповідник українською мовою).

- Digital transformation (британська / американська англійська) = діджитал трансформація (транскрипція українською мовою) = дигітал трансформація (транслітерація українською мовою) = цифрова трансформація (відповідник українською мовою).

Важливо також звернути увагу не тільки на єдиний переклад, а й на однозначність використання цих термінів. Терміни "оцифровування" та "цифровізація" є ключовими поняттями в контексті цифрової трансформації, тому саме вони і використовуються для описування процесів перетворення аналогової інформації на цифровий формат та інтеграції цифрових технологій у різні сфери життя. Однак важливо зазначити, що кожен із цих термінів має своє значення і не є тотожним один одному.

Оцифровування (digitization / digitisation). На початку звернемося до Оксфордського словника, який визначає термін оцифровування (digitization / digitisation) як "процес перетворення даних у цифрову форму, яку можна легко прочитати та обробити за допомогою комп'ютера" (Digitization, 2024b). У Кембриджському ж словнику відсутній цей термін як іменник, однак є дієслово "оцифровувати" (digitize / digitise) – "переводити інформацію в цифрову форму (= у форму послідовності чисел 0 і 1), щоб її могли використовувати комп'ютери та інше електронне обладнання" (Digitize, 2024). Відповідно до онлайн-ресурсу, який надає визначення термінів і термінології в галузі інформаційних технологій (IT) – Gartner IT Glossary, оцифровування – "це процес переходу від аналогової до цифрової форми, також відомий, як цифрове перетворення. Іншими словами, оцифровування бере аналоговий процес і переводить його в цифрову форму без будь-яких змін у самому процесі" (Digitization, 2024a).

Багато європейських науковців, серед яких Марія Граділлас та Ллевеллін Д. В. Томас визначають оцифровування як "створення цифрових артефактів за допомогою технічних процесів перетворення, репрезентації та покращення". Це визначення чітко розмежовує оцифровування як технічний процес, результатом якого є перетворення, покращення або представлення аналогових чи фізичних об'єктів або явищ реального світу в цифрові артефакти. Під цифровим артефактом дослідники розуміють "створення чогось штучного, що включає в себе технологію, інформацію та взаємовідносини, об'єднані разом" (Gradillas, & Llewellyn, 2023).

Провідний аналітик IT-індустрії Д. Блумберг наголошує, що оцифровування, по суті, означає перетворення аналогової інформації і перекодування її в цифровий формат (0 та 1), яку пристрої мали б змогу зберегти, обробити та передати далі. Прикладів оцифровування на підприємствах сьогодні багато, як і протягом багатьох десятиліть. Конвертування звичайного тексту в цифровий формат є прикладом оцифровування, так само як і перетворення музики з грамплатівки або відео з касети VHS. У контексті підприємства оцифровування важливе як для роботи з аналоговою інформацією, так і з "паперовими" процесами – де "паперовий" є не більше ніж метафорою для аналога (Bloomberg, 2018).

У контексті ж публічного управління, коли говоримо про оцифрування, ми частіше маємо на увазі перехід від паперових форм і процесів до цифрових даних. Це може стосуватися баз даних та інших аспектів, пов'язаних з опрацюванням та передаванням інформації. На думку авторського колективу на чолі з В. Куйбідою, оцифрування являє собою процес переведення даних у цифровий формат, іншими словами – "це комплекс процесів, підпорядкованих меті переходу на новий, більш якісний формат функціонування суспільства (усіх його структурних елементів) за використання цифрових технологій. А оцифрування інформації державного змісту – це її "перекодування" у більш зручний та доступний формат" (Куйбіда та ін., 2018).

Проте важливо усвідомлювати, що під час оцифрування ви перетворюєте інформацію у цифрову форму, а не самі процеси, бо це є прерогативою цифровізації (Bloomberg, 2018). Крім того, оцифрування є тільки першою стадією цифровізації, яка, у свою чергу, є складнішим процесом.

На нашу думку, оцифрування у публічному управлінні – це процес перетворення аналогової інформації, необхідної для публічним управлінням, з традиційних носіїв у цифровий формат. Оцифрування робить можливим зберігання, опрацювання, передавання та аналіз цифрової інформації з використанням цифрових пристроїв.

Загалом оцифровані документи використовуються для покращення ефективності та зручності управління в різних сферах діяльності публічного сектору. Особливо це важливо для управління документами і архівування, адже оцифровані документи дозволяють створювати електронні архіви, що спрощує зберігання, пошук та розповсюдження інформації, адміністративних послуг публічного управління. Оцифровані документи можуть бути використані для реєстрації та опрацювання заявок на різноманітні послуги, такі як отримання паспортів, видача дозволів, реєстрація водійських прав тощо. Загалом оцифровані документи використовуються для покращення ефективності та зручності управління у різних сферах діяльності публічного сектору. Оцифрування вказує на перетворення інформації з аналогового або фізичного формату в цифровий, тоді як цифровізація ширше охоплює перетворення усіх аспектів процесів та операцій у цифрову форму.

Цифровізація (digitalization / digitalisation). Відповідно до онлайн-ресурсу, який надає визначення термінів і термінології в галузі інформаційних технологій (IT) – Gartner IT Glossary, цифровізація – "це використання цифрових технологій для зміни бізнес-моделі та забезпечення нових можливостей для отримання доходів і створення цінності; це процес переходу до цифрового бізнесу" (Digitization, 2024). Як слушно відзначає провідний IT аналітик Д. Блумберг, визначення Gartner, однак, порушує ще одне питання – що таке "цифровий бізнес". А "цифровий бізнес" – це створення нових бізнес-проектів шляхом розмивання цифрового та фізичного світів – стверджує глосарій Gartner. І, на жаль, останнє визначення безнадійно розпливчасте (Bloomberg, 2018).

Загалом, використовуючи термін "цифровізація", ми прагнемо змінити вплив і наслідки інформаційно-комунікаційних технологій на суспільство та його системи (наприклад, економічну, політичну, культурну, соціальну) (Gorenšek, & Kohont, 2018). Тому цифровізація – "це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. Це перехід біологічних та фізичних систем

у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних та обчислювальних компонентів). Перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн)" (Амелін та ін., 2019).

За останні ж роки цифровізація стала флагманською темою світових розвинутих держав. Україна теж обрала це державним пріоритетом. Міністерство цифрової трансформації декларувало як до повномасштабного вторгнення, так і продовжує це робити під час нього, що головна мета – зробити Україну світовим чемпіоном з цифровізації (Digital country, 2022).

Поняття "цифровізація" знайшло своє відображення і в законодавстві України. Зокрема, в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки закріплено поняття цифровізації як "насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір". Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації наявних та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності в нові, більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку. Цифровізація є визнаним механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності (Про схвалення Концепції розвитку..., 2018).

Авторський колектив на чолі з В. Куйбідою підкреслює, що цифровізація являє собою комплексний процес переходу суспільства до використання цифрових технологій, що охоплює всі сфери суспільної діяльності (освіту, медицину, економіку та інше). Однак у контексті модернізації державного сектору цифровізація набуває особливого значення, оскільки саме державний сектор має вирішувати питання впровадження цифрових інновацій у різні сфери життя. Виникає проблема невизначеності авторства цифрових інновацій, оскільки вони не завжди належать державному сектору. Це ставить державний сектор у складну ситуацію, де потрібно сприяти розвитку цифрових технологій загалом і власної організаційної структури зокрема, враховуючи залежність від виробників нових цифрових технологій. Узагальнено цифровізацію слід розуміти як процес втілення цифрових технологій для поліпшення життя як людини окремо, так і суспільства і держави загалом. Цифровізація держави передбачає системну зміну моделі управління та автоматизацію процесу використання цифрових даних (Куйбіда та ін., 2018).

Вважаємо, що цифровізація публічного управління полягає у застосуванні цифрових технологій для удосконалення процесів публічного управління, що може включати в себе, серед іншого, автоматизацію процедур, впровадження електронних систем звітності та моніторингу, створення цифрових платформ для зручного доступу до інформації та послуг, а також розвиток електронної взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування, бізнесом та кожним окремим громадянином. Оцифрування та цифровізація неминуче призводять до масштабних цифрових трансформацій, коли вони впроваджуються всебічно, забезпечуючи інтеграцію технологій та змінюють фундаментальні аспекти діяльності організацій, суспільства чи держави.

Цифрова трансформація (digital transformation).

На початку звернемось до вже відомого онлайн-ресурсу, який надає визначення термінів і термінології в галузі інформаційних технологій (IT) – Gartner IT Glossary, де зазначається, що цифрова трансформація "може стосуватися будь-чого – від модернізації IT (наприклад, хмарних обчислень) до цифрової оптимізації та винайдення нових цифрових форматів". У сфері організації державного сектору цей термін широко вживається для описування невеликих ініціатив, як-от перенесення послуг в онлайн або модернізації систем, що застаріли. Таким чином, цей термін більше схожий на "оцифровування", ніж на "цифрову трансформацію бізнесу" (Digitization, 2024).

З вищезазначеним терміном важко погодитись. Наведемо декілька контраргументів. Цифрова трансформація може визначатися більш широко, ніж просте "оцифровування" або модернізація, адже цей термін виходить за межі простого оцифровування та охоплює комплексні зміни в стратегії, культурі та бізнес-моделях організації (у широкому сенсі цього слова, зокрема й у державі). Цифрова трансформація не обмежується лише технічними змінами. Вона включає стратегічне переосмислення процесів, культурних змін, а також впровадження нових технологій. Оцифровування може бути лише частиною цього ширшого стратегічного підходу.

Цифрова трансформація – це процес переходу організації від застарілих до нових методів, що базуються на використанні цифрових, соціальних, мобільних та інших сучасних технологій. Цей процес включає зміну структури лідерства, збільшення акценту на інновації та нові бізнес-моделі, оцифровування активів та використання технологій для поліпшення досвіду всіх зацікавлених сторін. Цифрова трансформація вимагає від організації краще впоратися зі змінами загалом, що робить зміни основною компетенцією, оскільки підприємство стає більш орієнтованим на клієнтів і гнучким. Ця гнучкість допомагає підтримувати поточні ініціативи з цифровізації (Куйбіда та ін., 2018).

Дослідницький колектив Норвезького університету науки і технологій цифрову трансформацію визначають як процес, спрямований на вдосконалення організації шляхом ініціювання значних змін її властивостей за допомогою комбінації інформаційних, обчислювальних, комунікаційних технологій та технологій зв'язку (Mikalaf, & Parmiggiani, 2022, pp. 1–10). А на думку В. Ніколайчука та В. Бондаря, цифрова трансформація – це процес використання цифрових технологій для покращення ефективності та продуктивності бізнесу. Цифрові технології, такі як хмарні сервіси, інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI) та блокчейн, можуть допомогти компаніям оптимізувати бізнес-процеси, покращити якість продукції та послуг, залучити нових клієнтів та збільшувати прибуток (Ніколайчук, & Бондар, 2021, с. 51–52).

Цифрова трансформація стає все більш важливим терміном і для організацій державного сектору. Використання безперешкодного цифрового досвіду гарантує, що організація зможе залишатися актуальною, корисною та доступною для громадян у майбутньому. Без узгоджених зусиль, коли справа доходить до цифрової трансформації, організація може легко застигнути в стагнації (Kelly, 2020). У загальному розумінні цифрові трансформації – це зміни в природі особи, її мисленні, життєдіяльності та управлінні, спричинені використанням цифрових технологій (Куйбіда, 2018). Цифрові технології не лише спричиняють зміни в галузі, але й впливають на суспільство. Тому в міру того, як

важливість цифрової трансформації стає дедалі очевиднішою, на неї покладаються великі сподівання (Kraus et al., 2021).

Цифрова трансформація повністю змінює спосіб ведення бізнесу, організацію праці, доступ до ринку, моделі управління компаніями та організаціями, відносини з клієнтами та спосіб створення цінності всередині компанії. Застосування нових цифрових технологій породжує глибокі та далекосяжні зміни у сфері праці та зайнятості, соціальної політики та захисту працівників тощо (Komarčević et al., 2017).

Деякі вчені вважають, що термін "цифрова трансформація" використовується у широкому і вузькому розумінні. У вузькому розумінні цей термін описує етап перетворення в напрямку до цифрової держави, розташованій між процесами цифровізації та цифрового урядування. У широкому розумінні, що, зокрема, знайшло своє відображення у законодавстві, цифрова трансформація розглядається як використання цифрових технологій для розв'язання традиційних проблем шляхом інноваційних методів. Це широкий процес, що охоплює всі етапи цифрових змін (Міхровська, 2021b).

Технології відкривають нові можливості для інновацій у державному секторі та мають потенціал полегшити взаємодію між урядами та громадянами за допомогою спрощення процедур. Вони також сприяють розвитку відкритого урядування. Цифрова трансформація уряду означає подальшу модернізацію державного управління, безперешкодну транскордонну мобільність та посилення цифрової взаємодії. Справді, уряди по всьому світу дедалі більше використовують цифрові інструменти для покращення своєї діяльності та спілкування з громадянами. Це включає в себе різноманітні цифрові сервіси, платформи електронного урядування, мобільні додатки та інші інноваційні технології, які спрощують процедури, забезпечують доступ до інформації та послуг уряду, а також підвищують рівень відкритості та прозорості в урядовому секторі.

На думку авторського колективу на чолі з Куйбідою, у контексті публічного управління цифрову трансформацію можна визначити як докорінне перетворення управлінської діяльності органів публічної влади за допомогою застосування цифрових технологій. Зразками таких цифрових трансформацій можуть бути такі цифрові технології або комплексні рішення, як мобільні застосунки або "розумні" пристрої (інтернет речей), що сприяють наданню якісних послуг. Цифровізація державного управління є стрибкоподібним процесом цифрової трансформації державного управління до цифрового урядування (цифрового менеджменту) – "сервісно орієнтована організація функціонування системи публічного управління на основі цифрових технологій" (Куйбіда та ін., 2018).

А, як влучно зазначає М. Міхровська, усі три терміни (оцифровування, цифровізація та цифрова трансформація) описують процеси, що відбуваються всередині системи публічного управління і призводять до значних змін за допомогою цифрових технологій. Відмінність між ними полягає саме в характері цих змін. Оцифровування належить до переходу від паперового документообігу до безпаперового. Цифровізація передбачає автоматизацію більшості процесів у сфері публічного управління для зручного та швидкого спілкування між державою та громадянином. У разі цифрової трансформації ідеться про перехід до нового рівня взаєморозуміння між державою та громадянином, де наголошується не лише на швидкості та доступності дво-

стороннього спілкування, але й на дотриманні прав та свобод людини і громадянина (Міхровська, 2021а).

На нашу думку, цифрова трансформація публічного управління – це процес значного змінення системи та процесів публічного управління за допомогою цифрових технологій. І тут важливим є те, що цифрова трансформація публічного управління зорієнтована саме на користувача, тобто є людиноцентричною і ставить основний акцент на поліпшення зручності та якості публічних послуг для громадян. Основна мета цього підходу – забезпечити ефективні та доступні послуги для кожного окремого користувача, використовуючи сучасні цифрові технології.

Дискусія і висновки

Як і будь-яке наукове дослідження, стаття має низку методологічних обмежень. Відповідно до цього, основний фокус цього дослідження зосереджений на науково-теоретичних аспектах, а не на емпіричних даних. Також вважаємо, що висновки статті, мета якої – розробити теоретичну основу – неодмінно дадуть поштовх новим дослідженням, а результати верифікуються емпіричними методами та буде проведено компаративний аналіз з метою порівняння цифрових процесів публічного управління в Україні з іншими країнами, що дасть додатковий контекст та ідеї для поліпшення системи публічного управління.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що оцифрування, цифровізація та цифрова трансформація публічного управління в Україні – це цифрові процеси, спрямовані на впровадження інформаційних технологій для підвищення ефективності, прозорості та доступності публічного управління.

Найчастіше оцифрування і цифровізація є взаємопов'язаними та взаємозалежними процесами в межах цифрової трансформації. Цифровізація публічного управління в Україні включає, серед іншого, автоматизацію процедур, впровадження електронних систем звітності та моніторингу, створення цифрових платформ для зручного доступу до інформації та послуг.

Розвиток взаємодії, як між органами державної влади, місцевого самоврядування, бізнесом, так і кожним окремим громадянином неможливий без першого етапу – оцифрування, і тому завжди буде спиратись на доступ до цифрових даних. Оцифрування створює цифровий фундамент, а цифровізація використовує цей фундамент для подальшого перетворення процесів та інших аспектів діяльності, утворюючи перехід до глобального процесу цифрової трансформації. Однак через бюрократію, фінансові та законодавчі обмеження, недостатню компетентність персоналу, потребу в забезпеченні безпеки даних – цифрові перетворення у публічному управлінні відбуваються достатньо повільно, незважаючи на реальні і потенційні переваги. Важливою видається також політична воля на докорінні трансформаційні цифрові зміни в більшості аспектів публічного управління. Зокрема, необхідно розробляти і втілювати в життя стратегії, які будуть сприяти успішному впровадженню оцифрування, цифровізації та цифрової трансформації в публічному управлінні.

Для забезпечення однозначного розуміння та належного використання цифрової термінології у публічному управлінні, важливо мати чіткі відповідники англійською мовою, а також створити адаптовані українські терміни, які точно відображатимуть сутність концепцій. Зокрема, нормативне врегулювання та стандартизація визначень є основоположними кроками для успішної цифрової

трансформації публічного управління в Україні. Це дозволить уникнути непорозуміння та конфліктів між учасниками процесу, допоможе забезпечити однакове розуміння та сприятиме ефективній комунікації в міжнародному та національному контекстах. Чітке теоретичне розмежування цифрових процесів публічного управління допоможе краще зрозуміти їхні цілі та методи впровадження, оптимізувати планування та виділення ресурсів, а також визначити конкретні завдання та метрики успішності.

Список використаних джерел

- Амелін, А., Фіщук, В., Лаврик, Я., Юрчак, О., Чернев, Є., & Матюшко, В. (2019, 14 Червня). *Україна 2030e – країна з розвинутою цифровою економікою*. Хвиля. <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>
- Збанацька, О. (2020). Термінологія законодавства в контексті цифровізації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 98–105. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2020.205441>
- Куйбіда, В., Карпенко, О., & Наместнік, В. (2018). Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: *Державне управління*, 1, 5–10. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_3
- Міхровська, М. (2021b). Цифрова термінологія в публічному управлінні: від оцифрування до цифрового врядування. *Юридичний науковий електронний журнал*, 6, 142–144. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/38>
- Міхровська, М. (2021a). *Діджиталізація, діджиталізація, цифрова трансформація: зміст та особливості*. Грааль науки. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.02.2021.023>
- Ніколайчук, В. В., & Бондар, В. Ю. (2023). Цифрові трансформації в бізнесі: Виклики та можливості для менеджменту. У М. О. Кравченко & В. В. Дергачова (Ред.), *Бізнес, інновації, менеджмент: Проблеми та перспективи* (с. 51–52). КПІ ім. Ігоря Сікорського.
- Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації, Розпорядження № 67-р (2018, 17 січня). (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>
- Bloomberg, J. (2018, Apr. 29). *Digitization, digitalization, and digital transformation: confuse them at your peril*. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril/?sh=6bb6d9ed2f2c>
- Commission staff working document. *Ukraine 2023 Report*. (2023). European Commission. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf
- Digital country. (2023). Ukraine now ua. <https://ukraine.ua/invest-trade/digitalization/>
- Digitization. (2024a). Gartner IT Glossary. <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digitization>
- Digitization. (2024b). Oxford Learner's Dictionaries. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/digitization>
- Digitize. (2024). Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/digitize>
- Gorenšek, T., & Kohont, A. (2019). Conceptualization of digitalization: opportunities and challenges for organizations in the euro-mediterranean area. *International journal of Euro-Mediterranean studies*, 12(2), 93–116. https://emuni.si/wp-content/uploads/2020/01/IJEMS-2-2019_93-115.pdf
- Gradillas, M., & Llewellyn, D. W. T. (2023). Distinguishing digitization and digitalization: a systematic review and conceptual framework. *Journal of Product Innovation Management*, 1–32. <https://doi.org/10.1111/jpim.12690>
- Kelly, P. (2020, March 11). *Public Sector Digital Transformation: 5 Benefits for Your Organisation*. GovNet. <https://blog.govnet.co.uk/technology/essential-benefits-of-digital-transformation-in-the-public-sector>
- Komarčević, M., Dimić, M., & Čelik, P. (2017). Challenges and impacts of the digital transformation of society in the social sphere. *SEER*, 20, 31–48. <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/1435-2869-2017-1-31/challenges-and-impacts-of-the-digital-transformation-of-society-in-the-social-sphere-volume-20-2017-issue-1?page=1>
- Kraus, S., Jones, P., Kailer, N., Weinmann, A., Chaparro-Banegas, N., & Roig-Tierno, N. (2021). Digital Transformation: An Overview of the Current State of the Art of Research. *Sage Open*, 11(3). <https://doi.org/10.1177/21582440211047576>
- Mikalef, P., & Parmiggiani, E. (Eds.). (2022). *Digital Transformation in Norwegian Enterprises*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-05276-7_1

References

- Amelin, A., Fishchuk, V., Lavryk, J., Yurchak, O., Chernev, E., & Matyushko, V. (2019, June 14). *Ukraine 2030e is a country with a developed digital economy*. Wave [in Ukrainian]. <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-forovolotoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>

Bloomberg, J. (2018). *Digitization, digitalization, and digital transformation: confuse them at your peril*. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril/?sh=6bb6d9ed2f2c>

Commission staff working document. *Ukraine 2023 Report*. (2023). European Commission. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf

Digital country. (2023). Ukraine now ua. <https://ukraine.ua/invest-trade/digitalization/>

Digitization. (2024). *Gartner IT Glossary*. <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digitization>

Digitization. (2024). *Oxford Learner's Dictionaries*. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/digitization>

Digitize. (2024). *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/digitize>

Gorenšek, T., & Kohont, A. (2019). Conceptualization of digitalization: opportunities and challenges for organizations in the euro-mediterranean area. *International journal of Euro-Mediterranean studies*, 12(2), 93–116. https://emuni.si/wp-content/uploads/2020/01/IJEMS-2-2019_93-115.pdf

Gradillas, M., & Llewellyn, D. W. T. (2023). Distinguishing digitization and digitalization: a systematic review and conceptual framework. *Journal of Product Innovation Management*, 1–32. <https://doi.org/10.1111/jpim.12690>

Kelly, P. (2020). *Public Sector Digital Transformation: 5 Benefits for Your Organisation*. GovNet. <https://blog.govnet.co.uk/technology/essential-benefits-of-digital-transformation-in-the-public-sector>

Komarčević, M., Dimić, M., & Čelik, P. (2017). Challenges and impacts of the digital transformation of society in the social sphere. *SEER*, 20, 31–48. <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/1435-2869-2017-1-31/challenges-and-impacts-of-the-digital-transformation-of-society-in-the-social-sphere-volume-20-2017-issue-1?page=1>

Kraus, S., Jones, P., Kailer, N., Weinmann, A., Chaparro-Banegas, N., & Roig-Tierno, N. (2021). Digital Transformation: An Overview of the Current State of the Art of Research. *Sage Open*, 11(3). <https://doi.org/10.1177/21582440211047576>

Kuybida, V., Karpenko, O., & Namestnik, V. (2018). Digital governance in Ukraine: basic definitions of the conceptual categorial apparatus. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series: Public Administration*, 1, 5–10 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_3

Mikalef, P., & Parmiggiani, E. (Eds.). (2022). *Digital Transformation in Norwegian Enterprises*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-05276-7_1

Mikhrovska, M. (2021a). Digital terminology in public administration: from digitisation to digital governance. *Legal Scientific Electronic Journal*, 6, 142–144 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/38>

Mikhrovska, M. (2021b). *Digitalisation, digitalisation, digital transformation: content and features*. Grail of Science [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.02.2021.023>

Nikolaychuk, V., & Bondar, V. (2023). Digital transformations in business: challenges and opportunities for management. In M. O. Kravchenko & V. V. Dergacheva (Eds.), *Business, innovation, management: problems and prospects* [in Ukrainian].

On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation, Ordinance № 67-r (2018, January 17). (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>

Zbanatska, O. (2020). The terminology of legislation under the digitalisation context. *Library science. Document science. Informology*, 1, 98–105 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2020.205441>

Отримано редакцією журналу / Received: 17.04.24
Прорецензовано / Revised: 09.05.24
Схвалено до друку / Accepted: 20.05.24

Viacheslav SAPRYKIN, PhD Student
 ORCID ID: 0009-0002-3435-9778
 e-mail: viacheslavsaprykin@knu.ua
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DIGITIZATION, DIGITALIZATION AND DIGITAL TRANSFORMATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE

Background. *The issue of digital changes in public administration seems particularly relevant and important, as Ukraine is actively developing in the digital sphere, while increasing its defense capabilities, optimizing the provision of public services and improving the quality of public administration with the help of advanced technologies. Digital processes are a key area of development for modern Ukraine, which is important both during the war and for Ukraine's post-war recovery. They can help us attract investment, create competitive products (including public administration), and enhance the country's image.*

Methods. *To achieve the goal, the study used a number of general scientific and special scientific methods, in particular, abstract and logical methods for analyzing sources and drawing conclusions; the organic search method was used to analyze materials in scientific databases; the dialectical method was used to clarify the essence of the main digital concepts; classification and grouping methods made it possible to identify the general and specific features of each digital term separately.*

Results. *Digitization, digitalization, and digital transformation of public administration in Ukraine are digital processes aimed at introducing information technologies and digital tools to improve the efficiency, transparency and accessibility of public administration. Often, digitization and digitalization are interrelated and interdependent processes within the framework of digital transformation. Digitization creates a digital foundation, and digitalization uses this foundation to further transform business processes and other aspects of operations, forming a transition to the global process of digital transformation.*

Conclusions. *To ensure a clear understanding and proper use of digital terminology in public administration, it is important to have accurate English equivalents, as well as to create adapted Ukrainian terms that precisely reflect the essence of the concepts. Thus, in particular, regulatory frameworks and standardization of definitions are fundamental steps for the successful digital transformation of public administration in Ukraine. This will avoid misunderstandings and conflicts between stakeholders, help ensure a common understanding, and facilitate effective communication in the international and national contexts. A clear theoretical delineation of digital public administration processes will help to better understand their goals and methods of implementation, optimize planning and resource allocation, and define specific objectives and success metrics.*

Keywords: *digitization, digitalization, digital transformation, public administration.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 321.015; 321.02; 323.21; 351/354; 621
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-20/22>

Олександр СУХОДОЛЯ, д-р наук з держ. упр., проф.
ORCID ID: 0000-0002-1978-404X
e-mail: sukhodolia@gmail.com
Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: КОМПЕТЕНЦІЇ ВИПУСКНИКІВ ТА ЗМІСТ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Вступ. Закон України "Про критичну інфраструктуру" визначив завдання щодо забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури. Наголошено, що практика реалізації положень Закону свідчить про необхідність запровадження системи навчання та перепідготовки персоналу у цій сфері. Тенденції до збільшення спектра загроз, зростання масштабу руйнувань інфраструктури, зокрема під час збройного конфлікту, лише підкреслюють актуальність підвищення рівня знань та навичок персоналу в цій сфері.

Метою статті є огляд потенційних форматів навчання та підвищення кваліфікації персоналу з питань захисту критичної інфраструктури та ідентифікація галузей знань та спеціальностей, у межах яких доцільно відобразити ці питання в освітньому процесі.

Розглянуто ступінь наукової розробленості проблеми та практику започаткування освітнього процесу за цим напрямом, проаналізовано законодавчі та організаційні можливості запровадження освітніх програм з питань захисту критичної інфраструктури, зроблено огляд стандартів вищої освіти та освітніх програм на предмет включення питань безпеки і стійкості критичної інфраструктури, ідентифіковано базові компетентності випускників та програмні результати навчання за цим напрямом.

Методи. Було застосовано методи теоретико-методологічного та порівняльного аналізу для формування загальних підходів до організації навчання у сфері критичної інфраструктури. Системно-функціональний аналіз завдань суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури здійснено для визначення галузей знань та спеціальностей, за якими доцільно проводити підготовку фахівців, методи системного аналізу – для формування переліку програмних результатів навчання за цим напрямом.

Результати. Запропоновано методичний підхід до визначення необхідних компетентностей, знань та навичок персоналу суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури для виконання ними визначених законодавством завдань. Визначено приблизний перелік спеціальностей, за якими доцільно здійснювати підготовку фахівців вищими закладами освіти України. Розроблено набір компетентностей та програмних результатів навчання, які доцільно визначити базовими під час розроблення стандартів освіти та освітніх програм. Запропоновано комплекс навчальних дисциплін, що можуть виступати складниками освітнього процесу за вибраними спеціальностями.

Висновки. Обґрунтовано законодавчу обумовленість та науково-практичну актуальність запровадження системи підготовки фахівців у сфері захисту критичної інфраструктури. Хоча система навчання може охоплювати різні форми та методи навчання, на поточному етапі доцільним є запровадження окремих навчальних програм у межах підготування фахівців за визначеним набором спеціальностей. Розроблено набір компетентностей та програмних результатів навчання випускників. Запропоновано також комплекс навчальних дисциплін, що можуть виступати складниками освітнього процесу за вибраними спеціальностями. Надалі необхідно продовжити дослідження щодо розроблення конкретних освітніх програм з питань безпеки і стійкості критичної інфраструктури для різних спеціальностей.

Ключові слова: захист критичної інфраструктури, безпека і стійкість критичної інфраструктури, навчання та підготування персоналу, стандарти вищої освіти, компетенція, освітні програми, програмні результати навчання, навчальні дисципліни.

Вступ

Завдання, визначені Законом України "Про критичну інфраструктуру" щодо забезпечення безпеки і стійкості функціонування критичної інфраструктури (далі – КІ) країни, забезпечення стійкості надання життєво важливих функцій та послуг, стали пріоритетним напрямом забезпечення національної безпеки, що підтверджується практичним досвідом протистояння України агресії РФ.

Ефективність реалізації визначених законодавством завдань суб'єктами національної системи захисту КІ залежить не лише від наявної ресурсної та законодавчої бази, але й від знань та вмінь персоналу. Однак на сьогодні відзначається недостатній рівень уваги до організації освіти, навчання, та перепідготовки підготовки кадрів у цій сфері. У закладах вищої та професійно-технічної освіти проблематика безпеки і стійкості КІ практично не відображена в освітніх програмах.

Водночас зі збільшенням спектра загроз сталою функціонуванню критичної інфраструктури потреба у кваліфікованому персоналі лише набуватиме актуальності. Дискусія щодо змісту освітніх програм, переліку необхідних компетенцій та знань, які мають бути

слухачі за результатами навчання дозволить спростити імплементацію питань забезпечення безпеки і стійкості КІ в освітній процес.

Мета. Власне, визначення переліку галузей знань та спеціальностей, у межах яких доцільно відобразити питання захисту КІ, а також визначення базових компетентностей та програмних результатів навчання за цим напрямом і є метою цієї статті. Серед важливих завдань статті також є: проведення огляду сучасного ступеня наукової розробленості проблеми та практики організації освітнього процесу за цим напрямом, аналіз законодавчих та організаційних можливостей запровадження освітніх програм з питань захисту КІ, аналіз стандартів вищої освіти та освітніх програм на предмет включення питань безпеки і стійкості КІ, ідентифікація очікуваних результатів навчання та тематики навчальних дисциплін за цим напрямом.

Методи

Для формування загальних підходів до організації навчання у сфері критичної інфраструктури застосувались методи теоретико-методологічного та порівняльного аналізу. Системно-функціональний аналіз завдань суб'єктів національної системи захисту кри-

тичної інфраструктури застосовано для визначення галузей знань та спеціальностей, за якими доцільно проводити підготовку фахівців, методи системного аналізу – для формування переліку програмних результатів навчання за цим напрямом.

Результати

Практична потреба в загальному підвищенні рівня знань та вмінь персоналу суб'єктів національної системи захисту КІ є практичної вимогою часу та актуальним завданням. Закон України "Про критичну інфраструктуру" (Про критичну ..., 2021) визначив не тільки завдання щодо забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури для багатьох суб'єктів діяльності в цій сфері. Також було ініційовано проведення дослідження щодо доповнення Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Про затвердження переліку..., 2015), новою позицією у сфері забезпечення стійкості та захисту КІ, розроблення пріоритетів розвитку програм навчання, підвищення кваліфікації персоналу. На важливості цього питання наголосив, прийнятий у 2023 році, Національний план захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури (Про затвердження Національного плану..., 2023).

Загалом система навчання фахівців у сфері захисту КІ може охоплювати різні форми та методи навчання, насамперед: проведення окремих навчальних заходів (тренінги, короткострокові курси) у межах формату підвищення кваліфікації; перепідготовки персоналу (середньострокові навчальні програми у очній та заочній формі) з оволодіння новими спеціальностями чи освітнього ступеня; навчання персоналу в межах програм професійної освіти.

Водночас система вищої освіти, у межах якої можливо запровадити необхідні освітні програми, дозволяє сформувати базу підготовки персоналу та сприяти розвитку інших форм підготовки персоналу та населення з питань захисту КІ. При цьому система підготовки фахівців у сфері захисту КІ має охоплювати як підготовку за окремими спеціалізованими напрямками (інженерія, технології), так і системне бачення проблематики захисту КІ (національна безпека, право, публічне адміністрування). Тобто освітні програми закладів вищої освіти, з одного боку, мають охоплювати широке коло питань із різних галузей знань, а, з іншого – мають відповідати спеціалізації конкретного освітнього закладу.

Саме такий підхід обґрунтовується у роботах науковців США, країни, яка є піонером розбудови національної системи захисту КІ. Слід зазначити, що в США увага до запровадження навчальних програм у навчальних закладах приділяється уже тривалий час. При цьому в різних публікаціях досліджувались питання організації навчання персоналу як щодо захисту КІ від різних типів загроз, так і щодо організації захисту в різних секторах КІ (Little, 1999; Francia, 2011, pp. 54–58; Mishra et al., 2013, pp. 1779–1781; Oliver, & Haney, 2017). У свою чергу, окремі секторальні органи влади США забезпечували організацію навчання персоналу суб'єктів захисту КІ на курсах різної спрямованості та рівня навчання (Critical Infrastructure Security and Resilience, 2024; Critical Infrastructure Training, 2024; Essentials for NERC..., 2024).

Широкий спектр загроз та особливості ідентифікації КІ обумовлює досить широке спектру напрямів підготовки. Визначення пріоритетних напрямів підготовки та змісту навчальних програм є непростим завданням, навіть для відомої своєю гнучкістю системи вищої освіти США. На замовлення Міністерства внутрішньої

безпеки США, яке є відповідальним за реалізацію політики у сфері захисту КІ, Університет Джорджа Мейсона реалізував освітній проект з визначення переліку та змісту дисциплін з питань захисту КІ, які доцільно запровадити в закладах вищої освіти (Jones, 2017). Цей проект став суттєвим поштовхом для розвитку освітніх програм та форматів підготовки фахівців у цій сфері.

Проблематика захисту критичної інфраструктури набуває все більшої актуальності для усіх країн світу. У відповідь на великий попит на підготовлених фахівців університети різних країн започаткували навчальні програми різного формату – від короткострокових онлайн-курсів до повноцінної підготовки магістрів за цим напрямом. (Critical Infrastructure Security, 2024; Critical Infrastructure Protection and Reliability, 2024; Protecting Critical National Infrastructure, 2024; Critical Infrastructure Protection, 2024; Master of Science in Security Studies: Critical Infrastructure Protection Concentration, 2024).

В Україні дослідження проблематики та визначення пріоритетів освітніх програм у сфері захисту КІ лише набуває поширення. Було видано низку аналітичних та наукових публікацій з питань розвитку концепції захисту критичної інфраструктури в Україні, де увага акцентувалась передусім на підвищенні кваліфікації персоналу. Безпосередньо питання підготовки кадрів у сфері КІ навчальними закладами вищої освіти України досліджувалось окремими українськими науковцями.

С.Теленик досліджував особливості запровадження системи навчання фахівців у сфері захисту КІ з урахуванням національного класифікатора професій щодо видів економічної діяльності. Він обґрунтовує перелік спеціальностей, які можуть бути витребувані в галузі захисту КІ (Теленик, 2020).

У роботі С.Белая, І.Євтушенко та В.Мацюка аналізується проблематика підготовки фахівців з реагування на кризові ситуації на об'єктах КІ України. Обґрунтовується запровадження навчальних програм зі спеціалізацією з питань фізичного захисту об'єктів КІ з акцентом на діяльності суб'єктів сфери безпеки й оборони України. Наголошується на важливості системи перепідготовки кадрів у цій сфері з урахуванням розвитку державно-приватного партнерства, а також розвитку практики проведення міжвідомчих командно-штабних, тактико-спеціальних навчань, спільних тренувань та занять (Белая та ін., 2021).

Л.Арсенович досліджував проблематику підготовки фахівців у сфері кіберзахисту об'єктів КІ та зазначає, що рівень підготовленості фахівців, їхні компетенції, розуміння специфіки діяльності об'єктів та механізмів здійснення взаємодії багато в чому зумовлюють успіх справи загалом. Наводяться рекомендації щодо розвитку системи підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців у цій сфері (Арсенович, 2022).

Запровадження нових спеціальностей у сфері енергетики у відповідь на динаміку безпекового середовища та науково-технічного розвитку обговорював також і автор цієї статті. Зокрема, пропонувалось запровадження спеціалізації у сфері захисту критичної енергетичної інфраструктури з відповідним набором навчальних дисциплін (Суходоля, 2017).

Зазначимо, що наведені вище дослідження акцентували свою увагу на підготуванні кадрів за окремими аспектами забезпечення захисту об'єктів КІ (правово-охоронні структури, цивільний сектор, кіберзахист чи секторальних аспектах) та не пропонували системного підходу до розбудови системи підготовки кадрів для сфери захисту КІ в межах вищої освіти. Узагальнення поточного стану організації навчання закладами вищої

освіти України за цим напрямом було зроблено в публікації В. Басистого (Basystyi, 2023). Він відзначає досить скромне місце тематики ЗКІ в сучасній системі освіти в Україні. Наведено перелік українських навчальних закладів, які розпочали імплементувати окремі аспекти забезпечення захисту КІ в навчальні програми. Обговорюються шляхи створення національної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у цій сфері (Суходоля, 2022).

Слід зазначити, що це питання досліджувалось протягом 2021–2023 рр. у межах роботи міжвідомчої робочої групи при Апараті Ради національної безпеки і оборони України. Результатом напрацювань робочої групи став проєкт Концепції розвитку системи підготовки фахівців із захисту КІ (Basystyi, 2023).

Проєкт було направлено для подальшого опрацювання до Кабінету Міністрів України, проте його не було затверджено. Одним із дискусійних моментів, що, можливо, зумовило затримку в затвердженні урядом країни концептуального бачення подальшого розвитку системи навчання та перепідготовки фахівців у сфері захисту КІ, стала проблема чіткого усвідомлення змісту та результатів навчання.

У розвиток вищенаведених напрацювань та питань, порушених щодо створення системи підготовки спеціалістів з питань безпеки і стійкості КІ, надалі слід проаналізувати законодавчо визначені можливості організації навчання спеціалістів у цій сфері та ідентифікувати спеціальності, в освітніх програмах яких доцільно відображати питання захисту КІ.

Передумови запровадження освітніх програм у сфері захисту КІ. Законодавство України формує гнучку систему вищої освіти, яка дозволяє гнучко реагувати на потреби ринку праці та пріоритети розвитку країни. Передбачено можливість навчання на різних освітніх рівнях. Вимоги до рівня знань у освітнього рівня затверджуються стандарти вищої освіти, які є сукупністю вимог до освітніх програм визначеної галузі знань. Стандарт, зокрема, визначає перелік необхідних компетентностей та програмних результатів навчання випускника за визначеними спеціальностями.

Перелік галузей знань та спеціальностей розробляється на основі Міжнародного стандарту класифікації освіти (International Standard..., 2013) і затверджується Кабінетом Міністрів України. Слід зазначити, що Міжнародний стандарт не є незмінним документом, а постійно вдосконалюється (вилучаються, трансформуються, вводяться нові позиції класифікації) відповідно до появи нових запитів ринку праці щодо підготовки фахівців за новими галузями знань чи спеціальностями. Зокрема, на момент підготування статті на сайті Міносвіти України для громадського обговорення було оприлюднено проєкт постанови Кабінету Міністрів України, яким передбачаються суттєві зміни щодо переліку галузей знань (ПЕРЕЛІК галузей знань і спеціальностей, 2023). Відтак питання захисту критичної інфраструктури можуть знайти своє повноцінне відображення у пріоритетних напрямках освітнього процесу.

Крім того, і сьогодні заклади вищої освіти також можуть самостійно запроваджувати власні програми освітньої діяльності та спеціалізації, визначати їх зміст і навчальні програми. Відповідні спеціалізації відображають у сукупності навчальних дисциплін, спрямованих на отримання компетентностей. Усе це відкриває можливість для включення проблематики захисту КІ до навчальних програм різних освітніх закладів.

Водночас проведений автором огляд понад 50 акредитованих освітніх програм різних навчальних закладів

вищої освіти України, освітні програми яких є дотичними до проблематики забезпечення безпеки і стійкості КІ, свідчить про майже повну відсутність зазначеної тематики в навчальному процесі. Лише деякі елементи (модулі, дисципліни), пов'язані з питаннями захисту КІ, стали включатись у навчальні плани окремих спеціальностей, зокрема "Цивільний захист", "Кібербезпека та захист інформації", "Національна безпека" та "Публічне управління та адміністрування" (Basystyi, 2023). Повномасштабної освітньої програми, орієнтованої на проблематику забезпечення безпеки і стійкості КІ, не було ідентифіковано.

Більшість освітніх програм українських закладів вищої освіти (хоча вони мають право самостійно визначати зміст програм) не охоплюють питання захисту КІ, а віддають перевагу віддзеркаленню затверджених освітніх стандартів. Ураховуючи, що затверджені на сьогодні стандарти вищої освіти не відображають питань захисту КІ, це опосередковано стримує запровадження освітніх програм за цим напрямом. Слід зазначити, що перелік та зміст стандартів періодично переглядається, це дозволяє сподіватись на включення проблематики захисту КІ в наступному циклі перегляду стандартів.

Відповідно, для активізації процесу формування системи освіти у сфері захисту КІ, під час перегляду / розроблення освітніх стандартів та уточненні освітніх програм за різними спеціальностями можливо і важливо відобразити проблематику забезпечення безпеки і стійкості КІ.

Для стимулювання цього процесу, необхідно визначити:

- спеціальності, у яких доцільно відображати проблематику захисту КІ;
- компетентності та програмні результати навчання випускника за визначеними спеціальностями;
- навчальні дисципліни, які мають забезпечити випускників визначених спеціальностей необхідними компетенціями.

Визначення компетенцій, результатів навчання та навчальних дисциплін. Проблема визначення компетенцій та очікуваних результатів навчання з питань захисту КІ є важливим науково-практичним завданням загалом. Однак це завдання ускладнюється поточним рівнем усвідомленості експертного середовища щодо завдань, проблем та інструментарію забезпечення безпеки і стійкості КІ.

Пропонується методологічний підхід до визначення змісту та очікуваних результатів навчання, який полягає у формуванні матриці функціональних завдань суб'єктів національної системи захисту КІ. Зокрема, пропонується на базі положень Закону України "Про критичну інфраструктуру", завдань, визначених Національним планом захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури ідентифікувати основні функціональні завдання національної системи захисту КІ.

Визначення необхідних компетентностей та очікуваних результатів навчання буде зроблено, виходячи з ідентифікованих завдань для основних суб'єктів національної системи захисту КІ (табл. 1):

- операторів КІ з урахуванням секторальної специфіки;
- секторальних органів у сфері захисту КІ (визначених постановою Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109 "Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури";
- функціональних органів у сфері захисту КІ (відповідальних за функціонування окремих державних систем захисту та реагування на визначені типи загроз);

Таблиця 1

Матриця завдань суб'єктів національної системи захисту КІ

Основні функціональні завдання національної системи захисту КІ	Участь суб'єктів національної системи захисту КІ в реалізації функціональних завдань					Необхідні компетентності з галузей знань
	Оператори КІ	Місцеві органи влади	Секторальні органи	Функціональні органи	Уповноважений орган	
Формування та реалізація державної політики		беруть участь у реалізації політики в частині компетенції	формують та реалізують державну політику в секторі КІ	беруть участь у реалізації політики в частині компетенції	забезпечує формування та реалізує державну політику, координує діяльність	Публічне управління та адміністрування, національна безпека
Розроблення нормативно-правової бази	розробляють та затверджують у межах повноважень	розробляють та затверджують місцеві програми	розробляють та затверджують	вносять пропозиції, беруть участь у розробленні	розробляє та затверджує	Публічне адміністрування, право, менеджмент
Розроблення нормативно-технічної бази	розробляють та затверджують вимоги до захисту, проектних загроз	беруть участь у межах повноважень	розробляють, впроваджують, затверджують	беруть участь у межах повноважень	розробляє та затверджує, надає пропозиції	Інженерія, будівництво, технології, інформаційні технології
Аналіз загроз та оцінювання ризиків КІ	оцінюють ризики на об'єктах КІ та обмінюються інформацією про ризики та загрози з іншими суб'єктами	беруть участь, організовують у частині компетенції	збирають, узагальнюють, здійснюють аналіз загроз та ризиків	беруть участь у проведенні оцінювання загроз та ризиків	Організовує та проводить щорічне оцінювання ризиків і загроз критичній інфраструктурі національного рівня	Публічне адміністрування, технології, інформаційні технології, національна безпека, цивільна безпека, менеджмент
Захист та безпека КІ (Встановлення вимог, організаційні та інженерно технічні рішення, охорона, оцінювання рівня захищеності КІ)	забезпечують захист об'єктів КІ, зокрема зі створення, налагодження та підтримання функціонування системи фізичної безпеки, безпеки операційних систем та кібербезпеки	розробляють місцеві програми забезпечення безпеки та стійкості	розробляють, впроваджують, затверджують норми, регламенти, здійснюють перевірку та оцінку захищеності	здійснюють моніторинг рівня безпеки	організовує здійснення оцінки захищеності	Публічне адміністрування, технології, інформаційні технології, військові науки, національна безпека, цивільна безпека, менеджмент
Запобігання та кризове реагування (взаємодія, координація, комунікація)	організують заходи реагування на інциденти, кризові ситуації, а також ліквідацію їх наслідків на об'єктах КІ у взаємодії з іншими суб'єктами	розробляють місцеві плани взаємодії залучених суб'єктів у кризовій ситуації	розробляють плани взаємодії, участь у реагуванні на кризові ситуації	беруть участь у межах повноважень	бере участь у межах повноважень	Публічне адміністрування, технології, інформаційні технології, військові науки, національна безпека, цивільна безпека, менеджмент

Основні функціональні завдання національної системи захисту КІ	Участь суб'єктів національної системи захисту КІ в реалізації функціональних завдань					Необхідні компетентності з галузей знань
	Оператори КІ	Місцеві органи влади	Секторальні органи	Функціональні органи	Уповноважений орган	
Забезпечення стійкості функціонування КІ та життєво важливих послуг (відновлення, заміщення, зміна структури, регулювання потреб)	забезпечують відновлення функціонування об'єктів КІ, взаємодію з підприємствами, які надають життєво важливі послуги	розробляють місцеві плани відновлення функціонування критичної інфраструктури	розробляють плани взаємодії із та підтримання життєво важливих функцій		готує рекомендації щодо визначення вимог до забезпечення захисту та стійкості секторів критичної інфраструктури	Публічне адміністрування, інженерія, будівництво, технології, інформаційні технології, менеджмент
Забезпечення обміну інформацією	Забезпечують постійний зв'язок та інформування відповідальних суб'єктів про інциденти	беруть участь у реалізації політики в частині компетенції	організують функціонування системи обміну інформацією у секторах	беруть участь у взаємодії та обміні інформацією з іншими суб'єктами	забезпечує функціонування системи обміну інформацією між суб'єктами	Публічне адміністрування, менеджмент, інформаційні технології, національна безпека, менеджмент
Запровадження державно-приватного партнерства	беруть участь у межах повноважень	організують у частині компетенції	надають інформаційну, консультативну, експертну, методичну допомогу		сприяє розвитку державно-приватного партнерства	Публічне адміністрування, менеджмент,
Забезпечення міжнародного співробітництва	беруть участь у межах повноважень	беруть участь у межах повноважень	беруть участь у межах повноважень	беруть участь у межах повноважень	здійснює міжнародне співробітництво, налагоджує і підтримує зв'язки з міжнародними організаціями	Публічне адміністрування, національна безпека
Підвищення кваліфікації та тренування	проводять навчання та тренінги, підготовку та перевірку персоналу	розробляють програми навчання населення	організують систему підготовки персоналу, навчання та тренувань	беруть участь у межах повноважень	бере участь у розроблянні програм навчання, підвищення кваліфікації, робочих і навчальних програм	Публічне адміністрування, менеджмент, воєнні науки, національна безпека, цивільна безпека,
Узагальнена оцінка завдань, що постають перед суб'єктами національної системи захисту КІ відповідно до рівня управління	Переважно організаційні, інженерно-технічні, ресурсні та інформаційно-аналітичні завдання	Переважно організаційно-управлінські, нормативно-правові, ресурсні, інформаційно-аналітичні завдання	Переважно організаційно-управлінські, нормативно-правові, інженерно-технічні, ресурсні, інформаційно-аналітичні та методичні завдання	Переважно нормативно-правові, ресурсні, інформаційно-аналітичні завдання	Переважно організаційно-управлінські, нормативно-правові, інформаційно-аналітичні та методологічні завдання	

Джерело: авторська розробка на основі Закону України "Про критичну інфраструктуру".

- уповноважений орган у сфері захисту КІ Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України);
 - місцевих органів державної влади.
- Зазначимо, що закон опосередковано визначає набір необхідних компетентностей персоналу суб'єктів національної системи захисту КІ, зокрема:
- окреслює пріоритетні напрями спрямування зусиль суб'єктів захисту КІ державної політики у цій сфері, а саме: формування комплексу організаційних, нормативно-правових, інженерно-технічних, ресурсних, інформаційно-аналітичних та методологічних заходів;
 - визначає режими функціонування КІ, і відтак вимагає розуміння змісту діяльності та інструментарію, який мають застосовувати суб'єкти в цих режимах, а саме: штатний режим, режим готовності та запобігання реалі-

зації загроз, режим реагування на виникнення кризової ситуації, режим відновлення штатного функціонування;

- визначає рівні управління, що окреслює завдання суб'єктів із урахуванням розподілу повноважень, а саме: загальнодержавний рівень, регіональний та галузевий рівні, місцевий рівень, об'єктовий рівень.

На основі проведеного аналізу функціональних завдань суб'єктів та змісту їхньої потенційної практичної діяльності із забезпечення стійкості надання затвердженого переліку життєво важливих функцій та/або послуг, порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України, пропонується визначити галузі знань та спеціальності, в освітні програми яких доцільно включати питання захисту КІ (табл. 2).

Таблиця 2

Рекомендований перелік галузей знань та спеціальностей, у яких доцільно відобразити питання захисту критичної інфраструктури

Галузь знань чинна норма / пропоновані зміни	Спеціальність
07 Управління та адміністрування (D Бізнес, управління та право)	073 Менеджмент (D4 Публічне управління та адміністрування)
08 Право (D Бізнес, управління та право)	081 Право (D8 Право)
12 Інформаційні технології	125 Кібербезпека та захист інформації
14 Електрична інженерія (G Інжиніринг, виробництво та будівництво)	141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка 143 Атомна енергетика (G1 Хімічні технології та інженерія G4 Електрична інженерія; G5 Енерговиробництво (за спеціалізаціями) G11 Матеріалознавство та механічна інженерія)
19 Архітектура та будівництво (G Інжиніринг, виробництво та будівництво)	Широкий набір спеціальностей може бути залучений до підготування кадрів, передусім: 192 Будівництво та цивільна інженерія 194 Гідротехнічне будівництво, водна інженерія та водні технології (G19 Архітектура та містобудування G20 Будівництво та цивільна інженерія)
25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону (L Безпека та оборона)	Широкий набір спеціальностей може бути залучений до підготування кадрів, передусім: 251 Державна безпека 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності) (L1 Державна безпека L3 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності) L4 Управління інформаційною безпекою L5 Військове управління (за видами збройних сил))
26 Цивільна безпека (L Безпека та оборона)	Усі спеціальності: 261 Пожежна безпека 262 Правоохоронна діяльність 263 Цивільна безпека (L8 Пожежна безпека L9 Правоохоронна діяльність L10 Цивільна безпека)
27 Транспорт (K Сервіси)	Усі спеціальності за видами транспорту, зокрема: 275 Транспортні технології (за видами) (K6 Транспорт (за видами))
28 Публічне управління та адміністрування (D Бізнес, управління та право)	281 Публічне управління та адміністрування (D4 Публічне управління та адміністрування)

Джерело: авторська розробка.

Примітка: у таблиці в дужках курсивом наведено позицію, пропоновану проектом постанови, опублікованим Міносвіти України (ПЕРЕЛІК галузей знань і спеціальностей..., 2023).

Освітні програми за відповідними спеціальностями можуть, на вибір закладу освіти, включати окремі навчальні блоки / дисципліни з питань захисту КІ. Як приклад реалізації такої можливості варто відзначити освіту у сфері інформаційної безпеки, зокрема, що пов'язано із забезпеченням кібербезпеки. Навчання за спеціальністю 125 "Кібербезпека та захист інформації" та відповідні освітні програми вже впровадили близько 60 українських університетах. У деяких випадках такі

освітні програми зосереджені безпосередньо на кібербезпеці КІ (Basystyi, 2023).

Загалом проведений огляд свідчить про законодавчу та інституційну можливість запровадження навчальних дисциплін та навіть освітніх програм, спрямованих на надання знань у сфері захисту КІ на різних рівнях надання вищої освіти.

Для включення проблематики "захисту критичної інфраструктури" до програм підготовки персоналу в

межах наявних освітніх програм різних спеціальностей необхідно щонайменше мати:

- визначені відповідні завдання у стандартах вищої освіти за відповідними спеціальностями (зокрема перелік компетентностей випускника та очікувані результати навчання);
- готовність закладів освіти включити відповідні навчальні дисципліни в освітні програми (зокрема усвідомлення наявності попиту та готовності матеріально-технічної бази та професорсько-викладацького складу).

Залежно від галузі знань та спрямованості в підготовці персоналу закладами вищої освіти доцільно доповнити стандарти вищої освіти визначених спеціальностей окремими компетенціями, необхідними для ефективного забезпечення функціонування національної системи захисту КІ.

Найбільш важливі компетенції системного рівня очікуваних компетентностей, очікувані результатів навчання наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Компетенції та очікувані результати навчання з питань захисту КІ

Компетенції	Програмні результати навчання
<p>Загальні компетенції Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. Здатність проводити дослідження у межах спеціалізації, виявляти проблеми, давати завдання та виконувати їх, використовуючи відповідні методи наукових досліджень. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт. Здатність спілкуватися із представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань / видів економічної діяльності). Здатність працювати в міжнародному контексті.</p>	<p>Застосовувати системний аналіз та синтез для виконання завдань забезпечення безпеки і стійкості КІ. Формувати пропозиції щодо розвитку державної політики у сфері захисту КІ. Визначати проблеми у сфері захисту КІ та розробляти пропозиції щодо їх законодавчого та нормативно-правового врегулювання. Усвідомлювати ролі, завдання та повноваження суб'єктів національної системи захисту КІ. Ідентифікувати та категоризувати об'єкти КІ, усвідомлювати залежності і взаємозалежності КІ. Аналізувати та оцінювати потенційний вплив розвитку технологій на сучасний стан безпеки та можливості забезпечення стійкості функціонування КІ. Визначати вразливості КІ, ідентифікувати загрози та небезпеки. Використовувати найкращу світову методологію щодо оцінювання, аналізу та управління ризиками, здійснювати оцінювання ризиків КІ під час професійної діяльності у відповідних сферах. Інтегрувати знання з різних галузей для розв'язання теоретичних та/або практичних завдань і проблем забезпечення безпеки і стійкості КІ, стійкості надання життєво важливих функцій та послуг. Розробляти механізми координації, взаємодії та обміну інформацією між суб'єктами національної системи захисту КІ. Розробляти механізми розвитку державно-приватного партнерства між державними та приватними власниками КІ. Розробляти заходи забезпечення безпеки КІ. Аналізувати та оцінювати стан захищеності КІ, розробляти вимоги до забезпечення захисту та стійкості секторів КІ. Розробляти заходи та механізми забезпечення стійкості КІ та надання життєво важливих функцій та послуг. Створення можливостей для забезпечення цілісності, безпеки та безперервності ланцюгів постачання для потреб функціонування КІ. Аналізувати та оцінювати стан розвитку міжнародних механізмів регулювання у сфері захисту КІ, розробляти пропозиції щодо механізмів співпраці та взаємодії. Планувати і виконувати наукові дослідження у сфері національної безпеки (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності), обирати релевантні методики, висувати і перевіряти гіпотези, обґрунтовувати висновки, презентувати результати. Розробляти і викладати навчальні дисципліни з питань безпеки та стійкості КІ у закладах освіти.</p>
<p>Спеціальні компетенції Розуміння законодавчого забезпечення захисту КІ та здатність здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог законодавства. Здатність розробляти, впроваджувати та аналізувати нормативні документи, положення, інструкції і вимоги технічного та організаційного спрямування, а також інтегрувати, аналізувати і використовувати найкращі світові практики, стандарти у професійній діяльності з питань безпеки і стійкості КІ. Здатність визначати критичну інфраструктуру, її роль у забезпеченні стійкості життєдіяльності суспільства та держави. Здатність аналізувати розвиток середовища (глобальний, національний, регіональний, місцевий аспекти) та визначати загрози і небезпеки КІ. Здатність до дослідження, системного аналізу та забезпечення безперервності функціонування КІ з метою визначення вразливостей та аналізу ризиків порушення її функціонування. Здатність визначати рівень безпеки та планувати заходи захисту критичної інфраструктури в межах посадових обов'язків. Здатність до проведення техніко-економічного аналізу, комплексного обґрунтування проєктів, інженерно-технічних рішень, їх реалізації у сфері захисту КІ. Здатність планувати заходи реагування на кризові ситуації, пов'язані із забезпеченням безпеки та стійкості КІ, та забезпечення стійкості надання життєво важливих послуг та функцій у межах посадових обов'язків. Здатність формувати пропозиції щодо формування та реалізації політики захисту КІ. Здатність здійснювати науково-педагогічну та/або педагогічну діяльність у закладах освіти</p>	

Джерело: авторська розробка.

Надалі слід підтримувати зусилля українських закладів вищої освіти та/чи запровадити механізми стимулювання їхньої діяльності з розроблення освітніх програм для підготовки відповідних фахівців у сфері захисту КІ в межах перелічених наявних спеціальностей.

На забезпечення здобуття випускниками відповідних компетентностей та досягнення програмних резуль-

татів навчання слід спрямовувати комплекс навчальних дисциплін, що виступатимуть складниками освітнього процесу за вибраними спеціальностями. Нижче дається приблизний перелік базових навчальних дисциплін, який має бути уточнений закладами вищої освіти відповідно до їхньої спеціалізації (табл. 4).

Таблиця 4

Приблизна тематика базових навчальних дисциплін компонентів освітніх програм з питань забезпечення безпеки і стійкості КІ

Галузі знань (або їх потенційні відповідники з табл. 2)	Тематика компонентів освітніх програм	
Акцент на розвиток компетенцій із формування та аналізу політики на стратегічному рівні		
28 Публічне управління та адміністрування 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону	Концептуальні підходи та пріоритети державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури	
	Законодавче забезпечення захисту критичної інфраструктури	
	Повноваження та завдання суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури	
	Визначення критичної інфраструктури, її залежностей і взаємозалежностей	
	Ідентифікація загроз та небезпек функціонуванню критичної інфраструктури	
	Механізми та інструменти забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури	
	Взаємодія та координація дій суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури	
	Особливості інформаційного забезпечення у сфері захисту критичної інфраструктури	
	Економічні та фінансові особливості забезпечення захисту критичної інфраструктури	
	Управління ризиками у сфері критичної інфраструктури	
Особливості захисту критичної інфраструктури на місцевому рівні		
Міжнародне співробітництво у сфері захисту критичної інфраструктури		
Акцент на розвиток компетенцій з реалізації політик функціональними органами у сфері захисту критичної інфраструктури		
25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону 26 Цивільна безпека 28 Публічне управління та адміністрування 08 Право	Концептуальні підходи та пріоритети державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури	
	Організаційно-правові засади національної системи захисту критичної інфраструктури	
	Місце та роль суб'єктів сектору безпеки і оборони у сфері захисту критичної інфраструктури	
	Механізми взаємодії та реагування суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури	
	Ідентифікація критичної інфраструктури та визначення залежностей і взаємозалежностей	
	Ідентифікація загроз та оцінювання ризиків у сфері критичної інфраструктури	
	Особливості інформаційного забезпечення у сфері захисту критичної інфраструктури	
	Механізми та інструменти суб'єктів сектору безпеки і оборони (окремі дисципліни за спеціальністю) у сфері захисту критичної інфраструктури	
	Актуальні проблеми забезпечення захисту критичної інфраструктури (окремі дисципліни за функціональною спрямованістю спеціальностей)	
	Особливості захисту критичної інфраструктури на місцевому рівні (окремі дисципліни за функціональною спрямованістю спеціальностей)	
	Міжнародне співробітництво у сфері захисту критичної інфраструктури у рамках взаємодії суб'єктів сектору безпеки і оборони	
	Акцент на розвиток компетенцій з реалізації політик секторальними органами у сфері захисту критичної інфраструктури	
	07 Управління та адміністрування 12 Інформаційні технології 14 Електрична інженерія 19 Архітектура та будівництво 27 Транспорт	Концептуальні засади державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури
		Нормативно-правове забезпечення захисту критичної інфраструктури
Механізми та інструменти забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури		
Ідентифікація загроз та оцінювання ризиків у сфері критичної інфраструктури		
Технологічні особливості забезпечення захисту критичної інфраструктури (окремі дисципліни за спеціальністю)		
Технології забезпечення захисту критичної інфраструктури (окремі дисципліни за спеціальністю)		
Стійкість ланцюжків постачання об'єктів критичної інфраструктури (постачання сировини, продукції, обладнання та послуг) (окремі дисципліни за спеціальністю)		
Планування безперервності-бізнесу операторів критичної інфраструктури (окремі дисципліни за спеціальністю)		
Організація забезпечення стійкості надання основних функцій/послуг забезпечення життєдіяльності суспільства (окремі дисципліни за спеціальністю)		
Актуальні проблеми та особливості забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури (окремі дисципліни за секторальною спрямованістю спеціальностей)		

Джерело: авторська розробка.

Процес розвитку системи підготовки персоналу у цій сфері може бути пришвидшений за підтримки уряду країни. Затвердження Концепцію розвитку системи підготовки фахівців із захисту КІ Кабінетом Міністрів України дозволить формально визначити загальні підходи та мету запровадження системи навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації у сфері забезпечення захисту КІ. Як один із заходів започаткування навчальних програм з питань захисту КІ можна прийняти постанову Кабінету Міністрів України щодо порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у цій сфері. Прикладом може бути реалізація подібного завдання у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності (Про затвердження Порядку підготовки..., 2023). Зокрема, постанова передбачає, що фахівців можуть готувати за окремими освітніми (освітньо-професійними) програмами спеціальностей різних галузей знань, якщо їхні освітні компоненти передбачають формування компетентностей у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності.

лізація подібного завдання у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності (Про затвердження Порядку підготовки..., 2023). Зокрема, постанова передбачає, що фахівців можуть готувати за окремими освітніми (освітньо-професійними) програмами спеціальностей різних галузей знань, якщо їхні освітні компоненти передбачають формування компетентностей у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Дискусія та висновки

Закон України "Про критичну інфраструктуру" визначив завдання щодо забезпечення безпеки і стійкості КІ

для багатьох суб'єктів національної системи захисту КІ. Водночас практика реалізації положень Закону свідчить про необхідність запровадження ефективної системи навчання у цій сфері.

Загалом підготовка та/або перепідготовка фахівців у сфері захисту КІ може охоплювати різні форми та методи навчання у широкому діапазоні інтенсивності та тривалості, від короткострокових курсів підвищення кваліфікації до оволодіння новими спеціальностями в межах навчальних програм вищої освіти різного рівня. Огляд наукових публікацій та практики проведення навчання з питань захисту КІ свідчить про доцільність, на цьому етапі розвитку національної системи захисту КІ, запровадження окремих навчальних програм у межах підготовки фахівців за рядом спеціальностей.

Запропонований методичний підхід дозволяє визначитись із необхідними галузями знань, компетентностями та необхідними навичками персоналу суб'єктів національної системи захисту КІ. Ідентифіковані на цій основі спеціальності, за якими здійснюється підготовка фахівців вищими закладами освіти України, формує предметне поле освітніх програм, до яких доцільно включати питання безпеки і стійкості КІ.

Для стимулювання процесу формування системи підготовки та розроблення освітніх програм та їх запровадження в освітню діяльність закладів вищої освіти розроблено набір компетентностей та програмних результатів навчання випускників з питань захисту КІ за визначеними спеціальностями. Запропоновано також комплекс навчальних дисциплін, що можуть виступати складниками освітнього процесу за вибраними спеціальностями.

Надалі необхідно продовжити дослідження щодо розроблення конкретних освітніх програм з питань захисту КІ для різних спеціальностей. Важливим також є уточнення можливих форматів та методів підвищення кваліфікації персоналу з питань захисту КІ.

Список використаних джерел

- Арсенович, Л. А. (2022). Деякі питання запровадження системи підготовки фахівців у сфері захисту критичної інфраструктури. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*, 5, 3–14. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.5.1>
- Белай, С. В., Євтушенко, І. В., & Матюк, В. В. (2021). Теоретико-методологічні засади підготовки кадрів у сфері захисту критичної інфраструктури України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*, 2, 342–350. <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/180-belaj-s-v-evtushenko-i-v-matyuk-v-v-teoretiko-metodologichni-zasadi-pidgotovki-kadriv-u-sferi-zakhistu-kritichnoji-infrastrukturi-ukrajini>
- ПЕРЕЛІК галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. *Додаток до проекту постанови КМУ*. (2023, 8 серпня). Міністерство освіти України. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/NO-projekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.08.08.2023.pdf>
- Про затвердження Національного плану захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури, Розпорядження Кабінету Міністрів України № 825-р (2023, 19 вересня) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2023-%D1%80#Text>
- Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Постанова Кабінету Міністрів України № 266 (2015, 29 квітня) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>
- Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, Постанова Кабінету Міністрів України № 1196 (2023, 14 листопада). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1196-2023-%D0%BF#Text>
- Про критичну інфраструктуру, Закон України № 1882 (2021, 16 листопада) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>
- Суходоля, О. М. (2017). Забезпечення енергетичної безпеки та стійкості енергетики України: питання підготовки та перепідготовки персоналу підприємств паливно-енергетичного комплексу. *Енергетика: економіка, технології, екологія*, 2, 124–130. http://nbuv.gov.ua/UJRN/eete_2017_2_18

Суходоля, О. М. (2022). Table-Top Exercises: дизайн та особливості організації колективних навчань дискусійного типу. *Наука і оборона*, 3–4, 51–57. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-20-3-4-58-64>

Теленик, С. С. (2020). Напрями підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із захисту критичної інфраструктури. *Правові новели*, 10(2), 91–99. <https://doi.org/10.32847/In.2020.10-2.12>

Basystyi, V. (2023, August). *Research on Critical Infrastructure Protection education in Ukraine*. Researchgate. https://www.researchgate.net/publication/372851978_Research_on_Critical_Infrastructure_Protection_education_in_Ukraine

Critical Infrastructure Protection and Reliability. (2024). European University Cyprus (EUS). <https://syllabus.euc.ac.cy/en/OSH635.pdf>

Critical Infrastructure Protection. (2024). Lamar Institute of Technology (LIT). <https://www.lit.edu/course-syllabus/270/hmsy>

Critical Infrastructure Security and Resilience. (2024). FEMA. <https://training.fema.gov/is/cisr.aspx>

Critical Infrastructure Security. (2024). Norwegian University of Science and Technology (NUST). <https://www.ntnu.edu/studies/courses/IMT4203#tab=omEmnet>

Critical Infrastructure Training. (2024). CISA. <https://www.cisa.gov/critical-infrastructure-training>

Essentials for NERC Critical Infrastructure Protection. (2024). NERC. <https://www.sans.org/cyber-security-courses/essentials-for-nerc-critical-infrastructure-protection/>

Francia, G. A. (2011). Critical infrastructure security curriculum modules. In M. E. Whitman (Ed.), *InfoSecCD '11* (pp. 54–58). Association for Computing Machinery. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/2047456.2047464>

International Standard Classification of Education – Fields of education and training. (2015). UNESCO Institute for Statistics. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf>

Jones, C. *The Critical Infrastructure Higher Education Initiative* (2017, 20 September). The George Mason University. <https://cip.gmu.edu/2017/09/20/critical-infrastructure-higher-education-initiative/>

Little, R. (1999). Educating the Infrastructure Professional: A New Curriculum for a New Discipline. *Public Works Management & Policy*, 4(2) 93–99. https://www.researchgate.net/publication/246014873_Educating_the_Infrastructure_Professional_A_New_Curriculum_for_a_New_Discipline

Master of Science in Security Studies: Critical Infrastructure Protection Concentration. (2024). University of Massachusetts Lowell (UMLowell). <https://www.uml.edu/catalog/graduate/fahss/security-studies/degree-pathways/dp-security-studies-ms-infrastructure.aspx>

Mishra, S., Romanowski, C. J., Raj, R. K., Howles, T., & Schneider, J. (2013). A curricular framework for critical infrastructure protection education for engineering, technology and computing majors. In *IEEE Frontiers in Education Conference (FIE)* (pp. 1779–1781). IEEE. <https://doi.org/10.1109/FIE.2013.6685144>

Oliver, D. A., & Haney, M. (2017). *Curriculum development for teaching critical infrastructure protection*. U.S. Department of Energy Office of Nuclear Energy. <https://inldigitalibrary.inl.gov/sites/sti/sti/8059235.pdf>

Protecting Critical National Infrastructure. (2024). Cranfield University (CU). <https://www.cranfield.ac.uk/courses/short/defence-and-security/protecting-critical-national-infrastructure>

References

- Arsenovych, L. A. (2022). Some issues of introducing a system of training critical infrastructure protection specialists. *Taurida Scientific Herald. Series: Public Management and Administration*, 5, 3–14 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.5.1>
- Basystyi, V. (2023, August). *Research on Critical Infrastructure Protection education in Ukraine*. Researchgate. https://www.researchgate.net/publication/372851978_Research_on_Critical_Infrastructure_Protection_education_in_Ukraine
- Belai, S. V., Yevtushenko, I. V., & Matsyuk, V. V. (2021). Theoretical and methodological principles of training in the field of protection of critical infrastructure of Ukraine. *Bulletin of National University of Civil Defense of Ukraine. State Management series*, 2, 342–350 [in Ukrainian]. <http://vdu-nuczu.net/ua/11-ukr/storinkaavtora/180-belaj-s-v-evtushenko-i-v-matyuk-v-v-teoretiko-metodologichni-zasadi-pidgotovki-kadriv-u-sferi-zakhistu-kritichnoji-infrastrukturi-ukrajini>
- Critical Infrastructure Protection and Reliability*. (2024). European University Cyprus (EUS). <https://syllabus.euc.ac.cy/en/OSH635.pdf>
- Critical Infrastructure Protection*. (2024). Lamar Institute of Technology (LIT). <https://www.lit.edu/course-syllabus/270/hmsy>
- Critical Infrastructure Security and Resilience*. (2024). FEMA. <https://training.fema.gov/is/cisr.aspx>
- Critical Infrastructure Security*. (2024). Norwegian University of Science and Technology (NUST). <https://www.ntnu.edu/studies/courses/IMT4203#tab=omEmnet>
- Critical Infrastructure Training*. (2024). CISA. <https://www.cisa.gov/critical-infrastructure-training>
- Essentials for NERC Critical Infrastructure Protection*. (2024). NERC. <https://www.sans.org/cyber-security-courses/essentials-for-nerc-critical-infrastructure-protection/>
- Francia, G. A. (2011). Critical infrastructure security curriculum modules. In M. E. Whitman (Ed.), *InfoSecCD '11* (pp. 54–58). Association for Computing Machinery. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/2047456.2047464>

International Standard Classification of Education – Fields of education and training. (2015). UNESCO Institute for Statistics. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf>

Jones, C. *The Critical Infrastructure Higher Education Initiative* (2017, 20 September). The George Mason University. <https://cip.gmu.edu/2017/09/20/critical-infrastructure-higher-education-initiative/>

LIST of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained. Addendum to the draft resolution of the CMU. (2023, August 8). Ministry of Education of Ukraine [in Ukrainian]. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/HO-proyekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.08.08.2023.pdf>

Little, R. (1999). Educating the Infrastructure Professional: A New Curriculum for a New Discipline. *Public Works Management & Policy*, 4(2) 93–99. https://www.researchgate.net/publication/246014873_Educating_the_infrastructure_professional_A_new_curriculum_for_a_new_discipline

Master of Science in Security Studies: Critical Infrastructure Protection Concentration. (2024). University of Massachusetts Lowell (UMLowell). <https://www.uml.edu/catalog/graduate/fahss/security-studies/degree-pathways/dp-security-studies-ms-infrastructure.aspx>

Mishra, S., Romanowski, C. J., Raj, R. K., Howles, T., & Schneider, J. (2013). A curricular framework for critical infrastructure protection education for engineering, technology and computing majors. In *IEEE Frontiers in Education Conference (FIE)* (pp. 1779–1781), <https://doi.org/10.1109/FIE.2013.6685144>.

Oliver, D. A., & Haney, M. (2017). *Curriculum development for teaching critical infrastructure protection.* U.S. Department of Energy Office of Nuclear Energy. <https://inldigitallibrary.inl.gov/sites/sti/sti/8059235.pdf>

On approval of the list of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained, Order of the Cabinet of Ministers of

Ukraine, No. 266 (2015, April 29) (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>

On critical Infrastructure, Law of Ukraine, № 1882 (2021, November 16) (Ukraine) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

On the approval of the National Plan for the Protection and Ensuring the Security and Resilience of Critical Infrastructure, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, № 825-p (2023, September 19) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2023-%D1%80#Text>

On the approval of the Procedure for training, retraining and advanced training of specialists in the field of establishing Ukrainian national and civil identity. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, № 1196 (2023, November 14) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1196-2023-%D0%BF#Text>

Protecting Critical National Infrastructure. (2024). Cranfield University (CU). <https://www.cranfield.ac.uk/courses/short/defence-and-security/protecting-critical-national-infrastructure>

Sukhodolia, O. M. (2017). Ensuring energy security and resilience of the energy sector of Ukraine: issues of training and retraining of personnel of fuel and energy complex enterprises. *Energy: economics, technology, ecology*, 2, 124–130 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/eete_2017_2_18

Sukhodolia, O. M. (2022). Table-Top Exercises: design and arrangements for discussion-type collective exercises. *Science and Defence*, 3–4, 51–57 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-20-3-4-58-64>

Telenyk, S. S. (2020). Directions of training and professional development of the critical infrastructure protection specialists. *Legal Novels*, 10(2), 91–99 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10-2.12>

Отримано редакцією журналу / Received: 15.02.24
Прорецензовано / Revised: 20.03.24
Схвалено до друку / Accepted: 28.03.24

Oleksandr SUKHODOLIA, DSc (Public Adm.), Prof.
 ORCID ID: 0000-0002-1978-404X
 e-mail: sukhodolia@gmail.com
 National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF AN EDUCATION SYSTEM IN A FIELD OF CRITICAL INFRASTRUCTURE PROTECTION: COMPETENCIES OF GRADUATES AND CONTENT OF EDUCATIONAL DISCIPLINES

Background. *The Law of Ukraine "On Critical Infrastructure" defines the task of ensuring the security and resilience of critical infrastructure. The practice of implementation of the Law provisions shows the need to introduce a system of education and training of personnel in this area. The observed tendencies of increasing of the range of threats to critical infrastructure, in particular during armed conflict, only emphasize the urgency of raising the level of knowledge and skills of personnel in this area.*

The purpose of the article is to review potential formats of education and identification of fields of knowledge and specialties within which it is appropriate to reflect issues of critical infrastructure protection in the educational process. Among the important tasks of the article are: a review of research on the problems and the practice of implementation of the educational process in this field, an analysis of legislative and organizational opportunities for the introduction of educational programs, a review of higher education standards and programs, identification of basic competencies of graduates and program results of studies in this area.

Methods. *There were used methods of theoretical-methodological and comparative analysis for the developing conceptual approaches to the organization of education process on the issues of security and resilience of critical infrastructure. The system-functional analysis of the tasks of the subjects responsible for critical infrastructure protection was used to determine the fields of knowledge and specialties in which it is appropriate to train specialists. Methods of system analysis to form a list of program results of training in this area.*

Results. *The article proposes a methodical approach to determining the necessary competencies, knowledge and skills of the personnel of the subjects of the national system of critical infrastructure protection. The list of specialties in which it is expedient to train specialists by higher education institutions of Ukraine has been defined. A set of competencies and program learning outcomes have been developed, which could serve as basic for developing educational standards and educational programs. A set of educational disciplines is offered that can be a component of the educational process in selected specialties.*

Conclusions. *The article substantiates the legislative conditionality and scientific and practical relevance to establish the system of specialists training in the field of critical infrastructure protection. Though, the training system can cover various forms and methods of training, at the current stage of development of the national critical infrastructure protection system of Ukraine, it is advisable to introduce separate educational programs within the framework of existing educational programs of defined set of specialties. There has been developed the competencies and program outcomes for graduates. A set of educational disciplines that can be a component of the educational process in selected specialties is also proposed. In future, it is necessary to continue research on the development of specific educational programs on the security and resilience of critical infrastructure for various specialties.*

Keywords: *critical infrastructure protection, security and resilience of critical infrastructure, education and training of personnel, standards of higher education, competence, educational programs, program learning outcomes, educational disciplines.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351.74

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-21/22>Армен НАЗАРЯН, магістр
ORCID ID: 0009-0005-4145-7853
e-mail: armenzn@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вступ. Наголошено, що війна є одним із найсерйозніших випробувань для будь-якої держави. Вона суттєво змінює умови функціонування державного апарату та вимагає від нього швидкої адаптації до нових реалій. Акцентовано, що на перше місце виходять питання національної безпеки, оборони, гуманітарної допомоги та відновлення інфраструктури. Це потребує перерозподілу бюджетних коштів та зміни фокусу діяльності державних органів. Війна створює додаткове навантаження на державні органи, пов'язане з мобілізацією ресурсів, координацією діяльності різних структур, забезпеченням безпеки населення тощо. Зазначено, що в надзвичайних ситуаціях часто спостерігається посилення централізації влади, що може супроводжуватися обмеженням прав і свобод громадян. При цьому створюються додаткові можливості для корупції, пов'язані з розподілом гуманітарної допомоги, закупівлями для армії та відновленням інфраструктури, що призводить до виснаження ресурсів, як матеріальних, так і людських, ускладнює планування та прийняття рішень.

Методи. Для отримання наукових результатів було використано метод системного аналізу, який дозволив розглянути державне управління як складну систему, що складається з взаємопов'язаних елементів (органи влади, громадянське суспільство, бізнес тощо), проаналізувати взаємодію цих елементів та виявити "вузькі місця" у системі управління. Ретроспективний аналіз було застосовано для вивчення еволюції державного управління в Україні, зокрема в умовах попередніх криз. Це дозволило виявити закономірності розвитку державного управління та передбачити можливі сценарії в майбутньому. Функціональний аналіз дозволив проаналізувати окремі функції державного управління (формування політики, управління ресурсами, надання послуг), виявити проблеми та недоліки у виконанні конкретних функцій.

Результати. Означено, що повномасштабна війна стала не лише викликом для національної безпеки, але й потужним стимулом для реформ у системі державного управління. Вона прискорила процеси децентралізації, цифрової трансформації та підвищення ролі громадянського суспільства. Розкрито, що децентралізація виявилася ефективним інструментом для забезпечення стійкості держави в умовах кризи. Громади продемонстрували здатність оперативно реагувати на потреби населення та забезпечувати надання необхідних послуг. Також війна підкреслила необхідність інвестицій у розвиток людського капіталу. Підвищення кваліфікації державних службовців, адаптація освітніх програм та розвиток навичок, необхідних для роботи в умовах кризи, є пріоритетними завданнями. Впровадження електронних послуг дозволило забезпечити безперервність надання адміністративних послуг, підвищити їхню доступність та спростити взаємодію громадян з державними органами. Визначено, що забезпечення соціальної стабільності та надання допомоги постраждалим від війни є одним із ключових завдань держави. Роль соціальних працівників у подоланні наслідків збройного конфлікту є незамінною. Виявлено, що, незважаючи на досягнуті результати, система державного управління в Україні все ще стикається з низкою викликів, таких як корупція, бюрократизм, недостатнє фінансування, відсутність довіри громадян до державних інституцій. Установлено, що для подальшого розвитку системи державного управління необхідно: продовжувати реформу децентралізації, активізувати боротьбу з корупцією, підвищувати рівень професійної підготовки державних службовців, розвивати електронне врядування, забезпечувати соціальний захист населення, залучати громадянське суспільство до процесу прийняття рішень.

Висновки. Доведено, що ефективне управління в умовах війни передбачає оперативне прийняття рішень, оптимальний розподіл ресурсів та забезпечення стабільності функціонування державних інституцій. Обґрунтовано, що для досягнення цього необхідно децентралізувати владу, впроваджувати цифрові технології, залучати громадянське суспільство, підвищувати кваліфікацію державних службовців та боротися з корупцією. Передання повноважень на місцевий рівень дозволяє швидше реагувати на місцеві потреби, залучення громадян до процесу прийняття рішень підвищує легітимність влади та ефективність управління, а впровадження цифрових технологій сприяє підвищенню прозорості, ефективності та доступності державних послуг. Крім того, надання державним службовцям необхідних знань та навичок дозволяє підвищити їх ефективність.

Ключові слова: державне управління, війна, децентралізація, інновації, регіональний розвиток, кадрове забезпечення.

Вступ

Війна – це не лише збройний конфлікт, а й каталізатор глибоких трансформацій у суспільстві та державі. Це випробування, яке ставить під сумнів звичні підвалини, вимагає мобілізації усіх ресурсів та неабиякої адаптаційності від державних інституцій. Під час війни держава переходить у режим підвищеної готовності. На перший план виходять завдання, пов'язані із забезпеченням національної безпеки та оборони. Це приводить до радикальної зміни пріоритетів державної політики. Бюджетні кошти, які раніше спрямовувалися на розвиток економіки, соціальної сфери та культури, перерозподіляються на потреби армії, оборонно-промислового комплексу та гуманітарної допомоги.

Державні органи стикаються з безпрецедентним навантаженням. Крім традиційних функцій, вони мусять

виконувати нові, складні завдання, пов'язані з мобілізацією ресурсів, координацією діяльності різних силових структур, забезпеченням безпеки населення, евакуацією та розміщенням внутрішньо переміщених осіб. Це вимагає швидкої реакції, ефективної комунікації та високого рівня координації на всіх рівнях управління. У надзвичайних умовах часто спостерігається посилення централізації влади. Це дозволяє оперативно приймати рішення та консолідувати зусилля на розв'язанні найнагальніших проблем. Однак така централізація може супроводжуватися обмеженням прав і свобод громадян, що підриває демократичні засади суспільства. Війна створює сприятливий ґрунт для розквіту корупції. Великі обсяги фінансування, що спрямовуються на закупівлю зброї, обладнання, гуманітарної допомоги, створюють спокусливі можливості для

© Назарян Армен, 2024

зловживань. Корупційні схеми можуть охоплювати всі рівні влади, від центральних органів до місцевих. Крім того, війна призводить до виснаження ресурсів, як матеріальних, так і людських. Руйнування інфраструктури, втрати виробничих потужностей, екологічні наслідки – все це негативно впливає на економіку і соціальну сферу. Тривалий конфлікт може призвести до міграції населення, дестабілізації суспільства та навіть розпаду держави. Таким чином, війна є складним і багатогранним явищем, яке має далекосяжні наслідки для суспільства і держави. Для подолання кризи необхідна консолідація зусиль усіх верств населення, ефективна робота державних органів та підтримка міжнародного співтовариства.

Метою статті є визначення перспектив та шляхів підвищення ефективності функціонування державного управління в умовах війни.

Огляд літератури. Проблематика визначення фундаментальних засад державного управління на регіональному рівні та теоретичного обґрунтування державної регіональної політики детально досліджувалася у наукових працях таких учених, як З. Варналія, М. Дацшина, Г. Атаманчука, В. Бакуменка, В. Баштанника, Т. Безверхнюк, О. Васильєвої, А. Ткачука, В. Куйбіди, В. Керецмана, В. Мамонової, І. Лозицької, С. Саханенка. Вагомі аспекти розвитку людського капіталу було розкрито в роботах В. Кравченко, А. Даниленко, В. Зайчикової, О. Кириленко, В. Коваленко, О. Ковалюк та інших.

Методи

Для отримання наукових результатів було використано метод системного аналізу, який дозволив розглянути державне управління як складну систему, що містить взаємопов'язані елементи (органи влади, громадянське суспільство, бізнес тощо), проаналізувати взаємодію цих елементів та виявляти "вузькі місця" у системі управління. Ретроспективний аналіз було застосовано для вивчення еволюції державного управління в Україні, зокрема, в умовах попередніх криз. Це дозволило виявити закономірності розвитку державного управління та передбачити можливі сценарії у майбутньому. Функціональний аналіз дозволив проаналізувати окремі функції державного управління (формування політики, управління ресурсами, надання послуг), виявити проблеми та недоліки в виконанні конкретних функцій.

Також було використано метод контент-аналізу як кількісно-якісний метод для вивчення нормативно-правових актів, звітів урядових органів, публікацій у ЗМІ, соціологічних опитувань та інших документів, пов'язаних із темою дослідження.

Результати

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спровокувала радикальну трансформацію суспільно-політичного устрою держави, стала каталізатором глибоких змін у всіх сферах суспільного життя, зокрема в системі державного управління. Забезпечення безперервності функціонування державних органів, захист прав та інтересів державних службовців в умовах воєнного стану, а також створення безпечного середовища для виконання ними своїх службових обов'язків поставили як одні з найактуальніших завдань державної політики.

Введення воєнного стану як виняткового правового режиму було зумовлено необхідністю протистояння збройній агресії та захисту національної безпеки держави. Цей режим передбачає концентрацію влади в руках державних органів, військового командування та місцевого самоврядування, що наділяються розши-

реними повноваженнями для забезпечення оборони країни. У таких умовах особливої актуальності набувають питання підвищення ефективності державного управління, розроблення та впровадження антикризових заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків збройного конфлікту. Організація роботи державного апарату в умовах воєнного стану є надзвичайно складним завданням, яке потребує комплексного підходу. З одного боку, необхідно забезпечити безперервність функціонування державних органів та виконання ними своїх повноважень, з іншого – створити безпечні умови для праці державних службовців. Утримання балансу між цими двома завданнями є одним із ключових викликів для держави в умовах збройного конфлікту, а забезпечення ефективного функціонування державних органів у надзвичайних умовах є одним з найважливіших факторів забезпечення національної безпеки та стійкого розвитку держави (Корнута, 2022).

Ефективність системи державного управління слід розглядати як інтегральну характеристику, що відображає ступінь досягнення поставлених цілей та завдань розвитку шляхом оптимального використання наявних ресурсів. Оцінюючи ефективність, необхідно враховувати як потенційні можливості системи, так і реальні результати її функціонування (Сиченко, & Лукашук, 2022). Воєнний стан суттєво ускладнив, а в деяких випадках і унеможливив виконання державними службовцями своїх функціональних обов'язків за місцем роботи. Основним завданням державних службовців стало забезпечення безперебійної діяльності державних інституцій, розроблення та реалізація державної політики, а також виконання законодавчих актів. Стабільність та ефективність функціонування органів державної влади є ключовим фактором забезпечення національної безпеки та сталого розвитку держави.

Дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) засвідчило, що основним фактором ефективного функціонування державного управління є інноваційність. Впровадження інноваційних підходів у державне управління сприяє підвищенню рівня задоволеності громадян, стимулює економічне зростання та зміцнює довіру до державних інституцій.

Аналіз глобальних трендів у сфері державного управління, проведений ОЕСР, виявив чотири ключові напрями інновацій:

- цифрова трансформація державного управління;
- інклюзивне управління;
- партиципативне управління;
- підвищення підзвітності (PISA 2022 Results ..., 2023).

Швидкі темпи суспільного розвитку та зростання складності суспільних викликів вимагають від державного управління постійної адаптації та впровадження інноваційних рішень, що неможливо за низьких показників ефективності. Тому використання новітніх технологій, задоволення еволюційних потреб громадян та розроблення креативних підходів до розв'язання проблем мають стати невід'ємними його компонентами (Global Trends in Government Innovation 2023, 2023).

Проте державне управління в Україні сьогодні переживає складний період, повномасштабна збройна агресія Росії проти України спричинила системну кризу, яка вимагає кардинальної трансформації всіх сфер суспільного життя, зокрема системи державного управління. Ефективність функціонування державних органів у таких умовах значною мірою залежить від наявності висококваліфікованих кадрів, здатних оперативного реагувати на нові виклики та впроваджувати інноваційні

рішення, але війна завдала значних збитків вітчизняному людському капіталу. Крім безпосередніх втрат, вона призвела до масової міграції, руйнування освітньої інфраструктури та деградації системи професійної підготовки. Звісно, це призвело до суттєвої кризи кадрів, зокрема й у державній службі, тому пріоритети державної політики у сфері розвитку людського капіталу зазнали суттєвих змін.

Якщо раніше інвестиції в людський капітал фокусувалися на довгострокових цілях, таких як економічне зростання та підвищення якості життя населення, то нині на перший план вийшли завдання забезпечення національної безпеки та стійкості держави. Війна спричинила необхідність переорієнтації освітніх програм, акцентуючи увагу на розвитку навичок, необхідних для виживання в умовах збройного конфлікту, а також для відновлення країни після війни.

Одним із ключових напрямів розвитку людського капіталу в умовах війни є підвищення кваліфікації державних службовців. Організація ефективної системи підготовки та перепідготовки кадрів є необхідною умовою для забезпечення безперебійної роботи державних органів та адаптації до нових викликів. Особлива увага приділяється розробленню та впровадженню програм, спрямованих на підвищення рівня цифрової грамотності, навичок управління кризами та міжнародного співробітництва. Війна підкреслила необхідність переосмислення традиційних підходів та розроблення нових стратегій, спрямованих на формування стійкого та адаптивного людського капіталу, здатного забезпечити відновлення та розвиток країни в післявоєнний період (Брич, 2024).

Чи не найбільшою кадровою кризою стала в регіонах. І це могло б стати фатальним для національної безпеки, проте сучасний етап соціально-економічного розвитку характеризується зростанням розуміння важливості регіонального аспекту. Регіональний розвиток розглядається як динамічний процес структурних трансформацій, спрямований на оптимізацію внутрішнього потенціалу територій та забезпечення їх сталого функціонування в контексті глобальних викликів. Україна, як і більшість розвинутих країн світу, визнала, що сталий розвиток регіонів є необхідною умовою ефективного функціонування держави загалом. Це зумовило суттєві зміни в засадах державного управління (Миколюк, 2022).

Українська система державного управління нині перебуває у стадії трансформації, що характеризується децентралізаційними процесами. Спостерігається тенденція до деконцентрації влади шляхом делегування повноважень із центрального рівня на рівень місцевого самоврядування. Це відповідає сучасним світовим трендам і є необхідною умовою для забезпечення ефективного управління та підвищення рівня самоорганізації громадянського суспільства. Децентралізацію можна визначити як процес передавання повноважень, ресурсів та відповідальності від вищих до нижчих рівнів управління, що супроводжується розширенням самостійності органів місцевого самоврядування у розв'язанні місцевих проблем (Гриневич, 2014; Коваленко, & Топольськова, 2017),

Реформа передавання повноважень місцевим органам влади сприяла тому, що українці стали отримувати соціальні послуги простіше. Війна показала, як громади можуть об'єднуватися та ефективно розподіляти ресурси, матеріальні і людські, виходячи з найнагальніших потреб. Важливим кроком у цій реформі стало створення єдиних вікон для надання адміністративних послуг.

Окремо варто згадати складну ситуацію з державним управлінням на територіях, які тимчасово окуповані або де ведуться активні бойові дії. Через війну Україна не може повною мірою захищати права своїх громадян на окупованих територіях. Це підкреслює, наскільки складно керувати державою під час війни, особливо в питаннях юрисдикції та правосуддя (Logvinski, 2019, pp. 47–49). У населених пунктах, де зруйнована інфраструктура та логістика, виникають проблеми не лише з забезпеченням людей необхідним та створенням безпечних умов життя, але й з управлінням, документами, організацією евакуації, створенням гуманітарних коридорів та забезпеченням продовольства. Проте в більшості таких населених пунктів система державного управління частково пристосувалася до складних умов і захищає інтереси держави навіть у тилу ворога (Про військово-цивільні адміністрації, 2015). Повномасштабна збройна агресія Росії проти України спричинила необхідність кардинальної трансформації системи державного управління. Створення військово-цивільних адміністрацій, які об'єднують цивільних управлінців та військовослужбовців, дозволило підвищити ефективність управління в умовах воєнного стану завдяки синергії цивільного та військового потенціалу.

Війна поставила перед Україною низку нових викликів, зокрема гуманітарну кризу, пов'язану з масовим переміщенням населення, втратою житла та майна. У відповідь на ці виклики органи місцевого самоврядування були змушені адаптувати свою діяльність до нових умов, зокрема, забезпечуючи надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам. Впровадження електронних послуг через платформу "Дія" значно спростило процедури надання адміністративних послуг у цей складний період.

Реформа децентралізації, що розпочалася в Україні до початку війни, відіграла ключову роль у забезпеченні стійкості системи місцевого самоврядування в умовах збройної агресії. Делегування повноважень на місцевий рівень дозволило громадам оперативно реагувати на мінливі умови та забезпечувати надання необхідних соціальних послуг населенню.

Законодавство було оперативно адаптовано до нових реалій, що дозволило спростити процедури надання соціальних послуг, зокрема екстрених. Це стало можливим завдяки наданню органам місцевого самоврядування більшої автономії у прийнятті рішень та забезпеченні потреб населення (Панов, 2023). Ефективне функціонування системи соціального захисту в умовах збройного конфлікту значною мірою залежить від кваліфікації та компетентності фахівців соціальної сфери. До числа таких фахівців належать психологи, соціальні педагоги та працівники громадських організацій, які володіють спеціальними знаннями та досвідом роботи в екстремальних ситуаціях (Попович та ін., 2023). Ці фахівці відіграють ключову роль у наданні психологічної підтримки, соціальних послуг та сприянні соціальній адаптації населення, яке постраждало внаслідок збройного конфлікту.

Масова міграція населення, спричинена військовими діями, створює додаткове навантаження на систему соціального захисту. Для забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб необхідне розширення спектра соціальних послуг, зокрема медичної та правової допомоги. Крім того, масштабна міграція впливає на ринок праці та економіку загалом, що потребує впровадження ефективних механізмів державного регулювання.

Таким чином, фахівці соціальної роботи відіграють вирішальну роль у подоланні наслідків збройного конфлікту та забезпеченні соціальної стабільності. Їхні професійні компетенції та досвід є незамінними для надання ефективної допомоги населенню у складних гуманітарних умовах (Смокова та ін., 2023). Збройний конфлікт спричинив суттєві зміни в системі надання публічних послуг в Україні. Незважаючи на значні виклики, пов'язані з законодавчими змінами та необхідністю адаптації до нових умов, система демонструє здатність до швидкої трансформації. Активне впровадження цифрових технологій, зокрема платформи "Дія", забезпечило безперервність надання послуг, підвищило їх доступність та спростило взаємодію громадян із державними органами.

Цифровізація адміністративних послуг відкриває нові можливості для оптимізації процесів, підвищення прозорості та ефективності державного управління. Однак успішна реалізація цифрової трансформації вимагає розв'язання низки проблем, пов'язаних із кібербезпекою та захистом персональних даних. Крім того, комунікаційні технології також відіграють важливу роль у забезпеченні ефективної взаємодії державних органів з громадськістю в умовах кризи. Соціальні мережі, месенджери та інші цифрові канали дозволяють оперативну інформувати населення про актуальні події та забезпечувати зворотний зв'язок. Однак для ефективного використання комунікаційних технологій необхідно забезпечити доступність інтернету та підвищити рівень медійної грамотності державних службовців (Пономаренко та ін., 2024).

Для подальшого розвитку системи електронного урядування пропонується низка рекомендацій:

- об'єднання інформаційних систем різних рівнів влади дозволить забезпечити ефективний обмін даними та уникнути дублювання інформації;
- впровадження єдиних стандартів опрацювання та представлення даних сприятиме підвищенню сумісності інформаційних систем;
- розроблення цифрових сервісів має враховувати потреби всіх категорій населення, включаючи осіб з інвалідністю;
- розширення можливостей громадян для участі в прийнятті рішень через цифрові канали підвищить довіру до державних інституцій;
- систематичний аналіз ефективності цифрових рішень дозволить своєчасно виявляти проблемні питання та вносити необхідні корективи;
- програма навчання з цифрових технологій є необхідною умовою для успішної цифрової трансформації.

Дискусія і висновки

Повномасштабна війна стала випробуванням для української системи державного управління. Незважаючи на значні труднощі, держава продемонструвала здатність адаптуватися до нових умов та забезпечувати функціонування державних інституцій. Однак для побудови успішного майбутнього необхідно продовжувати реформи та розв'язувати наявні проблеми. Проведене дослідження засвідчило нагальну потребу в подальшій трансформації системи публічного управління регіональним розвитком в Україні. Зокрема, виявлено необхідність посилення горизонтальних зв'язків між регіонами та місцевими громадами, які дедалі активніше залучаються до процесів управління. Збройний конфлікт диктує необхідність постійної адаптації до

мінливих умов. Ефективне управління у таких умовах передбачає оперативне прийняття рішень, оптимальний розподіл ресурсів та забезпечення стабільності функціонування державних інституцій. Для досягнення цього необхідно децентралізувати владу, впроваджувати цифрові технології, залучати громадянське суспільство, підвищувати кваліфікацію державних службовців та боротися з корупцією. Передання повноважень на місцевий рівень дозволяє швидше реагувати на місцеві потреби, залучення громадян до процесу прийняття рішень підвищує легітимність влади та ефективність управління, а впровадження цифрових технологій дозволяє підвищити прозорість, ефективність та доступність державних послуг. Крім того, надання державним службовцям необхідних знань та навичок дозволяє підвищити їх ефективність. Отже, незважаючи на досягнуті результати, система державного управління в Україні все ще стикається з низкою викликів, таких як корупція, бюрократизм, недостатнє фінансування, відсутність довіри громадян до державних інституцій. Тому для подальшого розвитку системи державного управління необхідно: продовжувати реформу децентралізації, активізувати боротьбу з корупцією, підвищувати рівень професійної підготовки державних службовців, розвивати електронне урядування, забезпечувати соціальний захист населення, залучати громадянське суспільство до процесу прийняття рішень.

Список використаних джерел

- Брич, Л. (2024). Переосмислення поняття людського капіталу в період воєнного часу: засади державного управління його розвитком. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*, 31. <http://taais.orid.uodessa.ua/issue/view/18117>
- Гриневич, В. (2014). Децентралізація влади як складова політичної реформи в Україні: питання концепції та ідеології. *Актуальні проблеми державного управління*, 1, 16–19.
- Коваленко, Г., & Топольськова, Д. (2017). *Впровадження децентралізації публічної влади на основі досвіду європейських країн. Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 13(1), 120–123.
- Корнута, Л. (2022). Окремі питання провадження державної служби в умовах воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 2, 64–69. <https://doi.org/10.51547/rrp.dp.ua/2022.2.10>
- Миколук, А. В. (2022). Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*, 29, 45–48. <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.29.8>
- Панов, І. В. (2023). Забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного часу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*, 2(46), 203–214. <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-203-214>
- Пономаренко, О., Морозюк, Ю., & Нилюк, М. (2024). Вплив воєнних дій на ефективність державного управління в Україні. *Академічні візії*, 32. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1198/1069>
- Попович, В., Новак, Т., & Щербина, С. (2023). Управління системою соціальної роботи в умовах воєнного стану в Україні. *Підприємство та управління розвитком соціально-економічних систем*, 2, 223–245.
- Про військово-цивільні адміністрації, Закон України № 141-VIII (2015, 3 лютого) (Україна). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 13. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>
- Сиченко, В., & Лукашук, М. (2022). Трансформація державного управління в умовах глобальних та євроінтеграційних вимірах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*, 5, 89–94.
- Смокова, Л., Жилін, М., & Пузанова, А. (2023). Factors and causes of migration processes of Ukrainians; gender aspect. *Balkan Social Science Review*, 22, 251–271. <https://js.ugd.edu.mk/index.php/BSSR/article/view/6233/5104>
- Global Trends in Government Innovation 2023*. (2023, May 15). OECD. https://www.oecd.org/en/publications/global-trends-in-government-innovation-2023_0655b570-en.html
- Logvinski, G. V. (2019). Limited criminal jurisdiction in international practice. In H. A. Ulianova & V. A. Tuliakov (Eds.), *ECHR's jurisprudence in digital era* (pp. 47–49). Nat. Univ. "Odes. Acad. of Law". <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a23865fd-a331-4379-bffa-c4cdd642d81c/content>
- PISA 2022 Results (Volume I)*. (2023, December 5). Organization for Economic Co-operation and Development. https://www.oecd.org/en/publications/2023/12/pisa-2022-results-volume-i_76772a36.html

References

- About military-civilian administrations, Law of Ukraine № 141-VIII (2015, February 3) (Ukraine). *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada Ukraine (BVR)*, 13 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>
- Brych, L. (2024). Rethinking the concept of human capital in wartime: principles of public administration of its development. *Theoretical and applied issues of state-building*, 31 [in Ukrainian]. <http://taais.orid.uedu.ua/issue/view/18117>
- Global Trends in Government Innovation* 2023. (2023, May 15). OECD. https://www.oecd.org/en/publications/global-trends-in-government-innovation-2023_0655b570-en.html
- Hrynevych, V. (2014). Decentralization of power as a component of political reform in Ukraine: issues of concept and ideology. *Actual problems of public administration*, 1, 16–19 [in Ukrainian].
- Kornuta, L. (2022). Some issues of the civil service under martial law. *Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*, 2, 64–69 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.2.10>
- Kovalenko, G., & Topolskova, D. (2017). Implementation of decentralization of public power based on the experience of European countries. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 13(1), 120–123 [in Ukrainian].
- Logvinski, G. V. (2019). Limited criminal jurisdiction in international practice. In H. A. Ulianova & V. A. Tuliakov (Eds.), *ECHR's jurisprudence in digital era* (pp. 47–49). Nat. Univ. "Odes. Acad. of Law [in Ukrainian]. <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a23865fd-a331-4379-bffa-c4cdd642d81c/content>
- Mykoliuk, A. V. (2022). Public administration under martial law: issues of efficiency. *Public management and administration in Ukraine*, 29, 4–48 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.29.8>
- Panov, I. V. (2023). Ensuring the provision of social services in wartime. *Actual Problems of Law: Theory and Practice*, 2(46), 203–214 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-203-214>
- PISA 2022 Results (Volume I)*. (2023, December 5). Organization for Economic Co-operation and Development. https://www.oecd.org/en/publications/2023/12/pisa-2022-results-volume-i_76772a36.html
- Ponomarenko, O., Morozuk, Y., & Nyniuk, M. (2024). The impact of hostilities on the effectiveness of public administration in Ukraine. *Academic Visions*, 32 [in Ukrainian]. <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1198/1069>
- Popovych, V., Novak, T., & Shcherbyna, S. (2023). Management of the social work system under martial law in Ukraine. *Entrepreneurship and management of the development of socio-economic systems*, 2, 223–245 [in Ukrainian].
- Smokova, L., Zhilin, M., & Puzanova, A. (2023). Factors and causes of migration processes of Ukrainians; gender aspect. *Balkan Social Science Review*, 22, 251–271 [in Ukrainian]. <https://js.ugd.edu.mk/index.php/BSSR/article/view/6233/5104>
- Sychenko, V., & Lukashuk, M. (2022). Transformation of public administration in the context of global and European integration dimensions. *Scientific Notes of Vernadsky TSU*, 5, 89–94 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 07.06.24
Прорецензовано / Revised: 19.06.24
Схвалено до друку / Accepted: 26.06.24

Armen NAZARYAN, Master of Arts
ORCID ID: 0009-0005-4145-7853
e-mail: armenzn@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

WAYS TO EXCELERATE THE FUNCTIONING OF PUBLIC ADMINISTRATION IN CONDITIONS OF WAR

Background. War is one of the most serious challenges for any state. It significantly changes the conditions for the functioning of the state apparatus and requires it to quickly adapt to new realities. National security, defense, humanitarian aid, and infrastructure restoration come to the fore. This leads to a redistribution of budgetary funds and a change in the focus of government agencies. War creates an additional burden on government agencies related to resource mobilization, coordination of various agencies, ensuring public safety, etc. In emergency situations, there is often an increase in the centralization of power, which may be accompanied by restrictions on the rights and freedoms of citizens. This creates additional opportunities for corruption related to the distribution of humanitarian aid, procurement for the army and infrastructure restoration, leads to the depletion of resources, both material and human, and complicates planning and decision-making.

Methods. To obtain the scientific results, the method of system analysis was used, which allowed us to consider public administration as a complex system consisting of interconnected elements (government, civil society, business, etc.), to analyze the interaction of these elements and to identify bottlenecks in the management system. The retrospective analysis was applied to study the evolution of public administration in Ukraine, in particular, in the context of previous crises. This allowed us to identify patterns of public administration development and predict possible scenarios in the future. Functional analysis allowed us to analyze individual functions of public administration (policy making, resource management, service delivery), identify problems and shortcomings in the performance of specific functions.

Results. The full-scale war has become not only a challenge for national security, but also a powerful incentive for reforms in the public administration system. It has accelerated the processes of decentralization, digital transformation, and the role of civil society. Decentralization has proved to be an effective tool for ensuring the state's resilience in times of crisis. Communities have demonstrated the ability to respond quickly to the needs of the population and provide the necessary services. The war also emphasized the need to invest in human capital development. Upskilling civil servants, adapting educational programs, and developing the skills necessary to work in a crisis are priority tasks. The introduction of e-services has made it possible to ensure the continuity of administrative services, increase their accessibility, and simplify the interaction of citizens with government agencies. Ensuring social stability and providing assistance to war victims is one of the key tasks of the state. The role of social workers in overcoming the consequences of the armed conflict is irreplaceable. Despite the results achieved, the public administration system in Ukraine still faces a number of challenges, such as corruption, bureaucracy, insufficient funding, and lack of public trust in state institutions. Therefore, to further develop the public administration system, it is necessary to: continue the decentralization reform, intensify the fight against corruption, improve the level of professional training of civil servants, develop e-governance, ensure social protection of the population, and engage civil society in the decision-making process.

Conclusions. Effective governance in a time of war requires prompt decision-making, optimal resource allocation, and ensuring the stability of state institutions. To achieve this, it is necessary to decentralize power, introduce digital technologies, engage civil society, improve the skills of civil servants, and fight corruption. The transfer of powers to the local level allows for a faster response to local needs, the involvement of citizens in the decision-making process increases the legitimacy of the government and the effectiveness of governance, and the introduction of digital technologies allows for greater transparency, efficiency, and accessibility of public services. In addition, providing civil servants with the necessary knowledge and skills increases their efficiency.

Keywords: public administration, war, decentralization, innovations, regional development, human resources.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 352.07/08:351.77:614.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-22/22>

Богдан ЦЮРКО, генеральний директор
ORCID ID: 0009-0009-7546-441X
e-mail: bohdan.tsiurko@mrt-m24.com
ТОВ "Медистар", Київ, Україна

МІЖМУНІЦИПАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Вступ. Розглянуто переваги та проблемні аспекти міжмуніципального співробітництва у сфері охорони здоров'я, яке має стати потужним інструментом підвищення якості надання медичних послуг на місцевому рівні.

Методи. Для досягнення мети дослідження застосовано низку загальних і спеціальних наукових методів, а саме: методи аналізу та синтезу, абстрактно-логічний метод – для вивчення наукових джерел, формування висновків і визначення дискусійних положень; емпіричний метод – для описання досвіду міжмуніципального співробітництва; статистичний метод – для висвітлення динамічних і структурних змін у процесі впровадження міжмуніципального співробітництва у сфері надання медичних послуг.

Результати. Доведено, що реформа публічного управління у напрямку децентралізації дозволила територіальним громадам отримати реальні права на самостійне вирішення питань місцевого значення. Секторальні зміни, зокрема й у сфері охорони здоров'я, стали важливим підґрунтям розгортання децентралізаційних процесів. Водночас збільшення прав і відповідальності стало справжнім викликом для багатьох органів місцевого самоврядування, яким не вистачало ресурсів, досвіду, кадрового потенціалу. Тому міжмуніципальне співробітництво, коли об'єднуються матеріально-фінансові ресурси, управлінський досвід, стає необхідністю для забезпечення населення якісними послугами. Наголошено, що потреба в консолідації зусиль особливо актуалізується в сучасних умовах воєнного стану. Потреба людей у медичних послугах зростає, а реальні можливості територіальних громад, навпаки, зменшуються унаслідок прямих руйнувань медичної інфраструктури, впливу економічних потрясінь, зменшення надходжень до місцевих бюджетів, дефіциту медичних працівників, тощо. Визначено, що співпраця між муніципалітетами є давньою традицією європейських країн. Наразі це положення закріплено в нормативно-правових документах України. Законодавцем було введено сутність співробітництва громад, засадничі принципи та основні форми його здійснення, визначено процедуру започаткування співробітництва. Виокремлено основні чинники розгортання міжмуніципального співробітництва, переваги та проблеми міжмуніципального співробітництва у сфері надання медичних послуг.

Висновки. Досліджено сучасну ситуацію з укладанням договорів міжмуніципального співробітництва у медичній сфері. Виявлено недостатню активність органів місцевого самоврядування у цьому напрямку та розроблено пропозиції, які сприятимуть посиленню кооперації територіальних громад щодо надання послуг охорони здоров'я.

Ключові слова: децентралізація, міжмуніципальне співробітництво, медичні послуги.

Вступ

Однією з найважливіших цілей реформи децентралізації в Україні було визначено підвищення якості надання публічних послуг на місцевому рівні, їх наближення безпосередньо до споживача, забезпечення належних фінансових, матеріальних, організаційних умов утримання та розвитку базових сфер життєдіяльності територіальних громад.

Широкомасштабне передання багатьох повноважень на рівень місцевого самоврядування з одночасним укрупненням територіальних громад наповнила реальним змістом конституційно закріплене право територіальних громад на самостійне вирішення питань місцевого значення, безпосередню участь їх мешканців у виробленні місцевої політики, визначенні стратегічних цілей власного розвитку та шляхів їх досягнення.

Реформа публічного управління на засадах децентралізації торкнулась багатьох сфер, що потребувало відповідної реакції. Тому секторальні зміни стали важливим підґрунтям розгортання децентралізаційних процесів, відходу від вироблення секторальної державної політики за принципом "зверху вниз", наділення органів місцевого самоврядування конкретними інструментами впливу на систему надання освітніх, соціальних, медичних та інших послуг.

Водночас розширення прав завжди супроводжується збільшенням обов'язків і відповідальності, до якої, як виявилось надалі, не всі територіальні громади були готові. Значна кількість органів місцевого самоврядування не змогла швидко переналаштуватися на нові моделі забезпечення населення базовими послугами, які потребували інших якостей та професійних навичок, ніж ті, що сформувались за роки панування централізованого підходу до управління основними сферами життєдіяльності, громад. До того ж укрупнення громад не стало стовідсотковим запобіжником фінансової неспроможності, що проявилось у нездатності окремих органів місцевого самоврядування утримувати та розвивати передані ним інфраструктурні об'єкти, зокрема й медичного призначення.

Розширена зона відповідальності в багатьох напрямках стала справжнім викликом, при цьому населення громади кожного дня потребувало задоволення його життєво важливих потреб. Тому постійне навчання, удосконалення наявних процесів управління, впровадження ефективних новацій стало вкрай необхідним складником діяльності органів місцевого самоврядування.

До таких новацій, безумовно, слід зарахувати міжмуніципальне співробітництво, коли об'єднуються фінансові, матеріальні ресурси, управлінські навички, та на цій основі виникає синергетичний ефект, ефект масштабу, що дозволяє громадам-партнерам надавати більш якісні та менш фінансово обтяжливі для кожної з них послуги.

Активізація міжмуніципального співробітництва у сфері охорони здоров'я особливо актуалізується у сучасних умовах, коли в Україні йдуть бойові дії. Потреба людей у медичних послугах різного типу зростає, а реальні можливості територіальних громад, навпаки, зменшуються унаслідок прямих руйнувань медичної інфраструктури, впливу економічних потрясінь, зменшення надходжень до місцевих бюджетів, дефіциту медичних працівників тощо.

Надзвичайно важкий стан медичної галузі можна проілюструвати словами міністра охорони здоров'я України: "Попри щоденні атаки ворожої армії на критичну інфраструктуру нам вдалося повністю відновити 517 об'єктів медзакладів, на інших 353 об'єктах роботи ще ведуться. Однак повномасштабна війна триває, і 26 об'єктів медзакладів, що були відновлені, пошкоджені знов" (Інтегрований підхід, безперервність..., 2024).

Тому вкрай потрібна консолідація зусиль, спільні дії задля підтримки стійкості системи охорони здоров'я та забезпечення за будь-яких умов населення медичними послугами належної якості та в необхідному обсязі. Підтвердженням цієї тези може слугувати те, що на міжнародній конференції "Відновлення послуг з охорони здоров'я на рівні громади", яка відбулась 6 червня 2024 року, експерти особливо наголошували на важливості координації зусиль для забезпечення безперервності та якості медичних послуг (Інтегрований підхід, безперервність..., 2024).

Метою дослідження є виявлення переваг і проблемних аспектів впровадження інструменту міжмуниципального співробітництва у сфері надання медичних послуг у сучасних умовах і розроблення рекомендацій щодо активізації взаємодії територіальних громад як важливого напрямку забезпечення населення медичними послугами у воєнний і постконфліктний період.

Огляд літератури. Проблематика організації системи надання публічних послуг на місцевому рівні досліджувалась багатьма вченими, серед яких І. Бодров, С. Болдирев, В. Вакуленко, О. Васильєва, Н. Васильєва, К. Ващенко, В. Колтун, В. Кравченко, В. Куйбіда, І. Лопушинський, В. Негода, В. Толкованов, В. Удовиченко та інші.

Питання міжмуниципального співробітництва, його організації, різних форм взаємодії, вітчизняного та закордонного досвіду налагодження партнерств між громадами висвітлювались у наукових працях Г. Борща, Р. Герцога, А. Гука, О. Дацко, М. Дзюпина, П. Жука, В. Засадка, О. Ігнатенка, О. Калашнікової, О. Колеснікова, А. Монфорта, Д. Олійник, А. Павлюк, Р. Халста та інших.

Проблематика організації діяльності органів місцевого самоврядування у сфері надання медичних послуг досліджувалися такими вченими, як Н. Карпишин, М. Комуницька, Н. Коробчинська, В. Михальчук, І. Мосійчук, Т. Попова, О. Устінов тощо.

Але сучасні виклики, що постали сьогодні перед медичною галуззю України, зокрема й на місцевому рівні, необхідність вироблення адекватного інструментарію забезпечення неперервності та якості медичних послуг у кризових умовах потребують подальшого вивчення та наукових досліджень.

Методи

Для досягнення мети дослідження застосовувалась низка загальних і спеціальних наукових методів, а саме: методи аналізу та синтезу, абстрактно-логічний метод – для вивчення наукових джерел, формування висновків і визначення дискусійних положень; емпіричний метод – для описання досвіду міжмуниципального співробітництва; статистичний метод – для висвітлення динамічних і структурних змін у процесі впровадження міжмуниципального співробітництва у сфері надання медичних послуг.

Результати

У європейських країнах міжмуниципальна співпраця має давні традиції. Для прикладу, у Франції ще наприкінці XIX століття стали з'являтися ради, які створювалися різними органами місцевої влади для управління комунальними послугами. А в Нідерландах

муниципальний закон, у який було включено положення про співпрацю між муниципалітетами та прилеглими територіями, датується 1851 роком (Концептуальні засади..., 2019).

У 1985 році у м. Страсбург було ухвалено Європейську хартію місцевого самоврядування, у ст. 10 якої визначалось: "Органи місцевого самоврядування мають право, здійснюючи свої повноваження, співробітничати та в межах закону створювати консорціуми з іншими органами місцевого самоврядування для виконання завдань, що становлять спільний інтерес" (Європейська хартія..., 1997).

Можливість консолідації ресурсів органами місцевого самоврядування знайшла своє відображення у Конституції України. У статті 142 міститься положення, що "територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби" (Конституція України, 1996). У статті 28 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" закріплено аналогічну новелу (Про місцеве самоврядування..., 1997).

Але найбільшого поштовху міжмуниципальне співробітництво отримало з прийняттям у 2014 році Закону України "Про співробітництво територіальних громад" та розгортанням реформи децентралізації.

Згаданим вище Законом було дане чітке визначення, що "співробітництво територіальних громад (далі – співробітництво) – відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах у визначених цим Законом формах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень" (Про співробітництво територіальних..., 2014). Також було встановлено цілу низку положень щодо співробітництва, що створило правовий фундамент втілення інструменту міжмуниципального співробітництва у життя.

Важливим для розуміння органами місцевого самоврядування сутності співробітництва громад стало визначення принципів його організації, основних форм та необхідних кроків для започаткування.

Основними принципами міжмуниципального співробітництва є:

- принцип законності як основи правової держави;
- принцип добровільності, чим закріплюється положення, що рішення, бути чи не бути учасником співробітництва, органи місцевого самоврядування приймають самостійно, як і рішення щодо його форми;
- принцип взаємної вигоди, тобто всі учасники співробітництва мають відчутти ефект від цього процесу, який може проявлятися у різних формах, наприклад, консолідація матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів для кращої організації надання послуг, отримання можливості залучення додаткових фінансів або проявлятися у нарощуванні нематеріальних активів (збільшення інтелектуального потенціалу громад, активізація культурного життя, нарощування соціального капіталу, тощо);
- принцип прозорості та відкритості, яким регламентується необхідність ознайомлювати громадськість з проєктами договорів про співробітництво, звітувати про результати спільної діяльності, а також про використання бюджетних коштів тощо;

- принцип рівноправності суб'єктів співробітництва, що означає запобігання виникненню нерівних умов для будь-якого учасника;
- принцип взаємної відповідальності за результати співробітництва, чим закріплюється рівний розподіл як

вигод, так і ризиків реалізації договорів про міжмуніципальне співробітництво.

Наразі існує п'ять можливих форм співробітництва територіальних громад (рис. 1).

Рис. 1. Форми співробітництва територіальних громад (складено автором на основі Закону України № 1508-VII "Про співробітництво територіальних громад" (2014))

Задля започаткування співробітництва орган місцевого самоврядування, який є ініціатором організації партнерства в тій чи іншій сфері, має звернутися до потенційних учасників – інших органів місцевого самоврядування для обговорення можливостей такого партнерства. Лише після погодження відповідного рішення місцевими радами учасниками співробітництва укладається договір, який закріплює важливі аспекти реалізації прийнятого рішення.

Можна констатувати, що міжмуніципальне співробітництво, метою якого є розв'язання певних проблем декількох громад, наразі реалізується у чітко визначених законодавством межах, що іноді критикується експертами та пропонується розширення форм можливого співробітництва особливо в сучасних, дуже мінливих умовах.

Поряд із цим за останні роки міжмуніципальне співробітництво набирає обертів і для цього є багато підстав (Татарчук, 2019; Толкованов, 2011; Толкованов та ін., 2016), а саме:

- нестача матеріально-фінансових ресурсів для організації, підтримання та розвитку базових сфер життєдіяльності територіальної громади, що призводить до погіршення якості чи повного припинення надання тих чи інших послуг населенню, і це повною мірою стосується системи охорони здоров'я, особливо в сільській місцевості;
- економічна недоцільність організувати певну діяльність на рівні однієї територіальної громади за обмеженої кількості потенційних споживачів;
- нестача управлінського досвіду для самостійної організації надання окремих життєво важливих для мешканців громади послуг. До того ж через війну відбулось значне оновлення кадрового управлінського складу.

Зрозуміло, що за консолідації ресурсів декількох територіальних громад значно збільшується спроможність органів місцевого самоврядування організувати систему надання медичних послуг на

більш якісному рівні, важливим також є те, що налагоджуються тривалі взаємовигідні відносини між громадами-партнерами.

До переваг міжмуніципального співробітництва у сфері надання медичних послуг, на нашу думку, слід зарахувати:

- можливість створення та утримання на належному рівні інфраструктурних об'єктів, які окрема територіальна громада ніколи не могла б утворити за відсутності достатніх коштів, а на засадах об'єднання ресурсів це стає реальним. Це стосується і якості, доступності та обсягу медичних послуг, які органи місцевого самоврядування у змозі забезпечити своїм мешканцям. Фінансування із власних джерел і консолідовані ресурси для створення системи надання якісних послуг – це різні підходи і можливості для покращення якості життя населення;

- отримання нематеріальної вигоди від об'єднання різного досвіду, знань, навичок. Взаємопроникнення ідей сприяє знаходженню нестандартних, креативних рішень місцевих проблем, що особливо важливо в сучасних умовах, коли самі проблеми часто є нестандартними;

- отримання економічної вигоди як за рахунок того, що витрати розподіляються між учасниками співробітництва, так й тому, що знижується собівартість одиниці наданої послуги внаслідок збільшення кількості її споживачів (ефект масштабу);

- отримання управлінської вигоди завдяки залученню нових кваліфікованих кадрів. Сьогодні багато територіальних громад скаржаться, що не вистачає медичних працівників, а кадровий потенціал декількох громад, безумовно, буде набагато більшим. До того ж висококваліфіковані медичні працівники більш вмотивовані працювати в більшому закладі;

- масштабні спільні місцеві проекти є більш привабливими для входження у них приватного бізнесу. Тому формування державно-приватного партнерства, приватні інвестиції стають більш реалістичними.

Підсилити цю позицію можна спільним маркетингом переваг громад-партнерів;

• у громадах з'являються нові робочі місця унаслідок організації надання нових послуг (яких до укладання договорів про співробітництво громада не могла надавати через фінансову неспроможність) або розширення спектра тих послуг, що надавались раніше. На сьогодні це дуже суттєва перевага, тому що фінансові обмеження призводять до закриття в окремих громадах закладів охорони здоров'я та інших соціально-гуманітарних сфер, тобто люди втрачають роботу, а на тлі загальної несприятливої економічної ситуації це призводить до різкого зниження рівня життя та соціальної незгоди. Необхідно брати до уваги й наявність в громадах внутрішньо переміщених осіб, які теж потребують працевлаштування;

• збільшення громадської синергії учасників співробітництва, коли люди обговорюють спільні проблеми та співпрацюють задля їх розв'язання.

Тобто є багато аргументів стверджувати, що міжмуніципальне співробітництво є дієвим інструментом організації надання послуг, зокрема й медичних.

Водночас органи місцевого самоврядування ще не до кінця усвідомили сильні сторони міжмуніципального партнерства саме у сфері надання медичних послуг. Зокрема, станом на 25.06.2024 року, з 1119 укладених договорів про співробітництво лише 114 стосуються сфери охорони здоров'я, тобто 10 % (див. рис. 2).

Рис. 2. Розподіл договорів співробітництва за сферами діяльності за період 2014–2024 рр. (складено автором за даними Реєстру договорів про співробітництво територіальних громад (2024))

При цьому більшість територіальних громад не здатні утримувати, тим більш розвивати, медичні заклади вторинного рівня. Пояснюється подібна ситуація тим, що, з одного боку, це не є власною компетенцією місцевого самоврядування, а з іншого, передання багатопрофільних лікарень на фінансування в громади не забезпечується фінансовими ресурсами в повному обсязі.

Динаміка укладання договорів про міжмуніципальне співробітництво у сфері надання медичних послуг представлена на рис. 3.

Дані графіка демонструють, що поступово збільшується кількість договорів про співробітництво у сфері надання медичних послуг, особливо помітним цей процес був у 2021 році. Можна припустити, що це пов'язано з переданням у власність територіальних громад закладів охорони здоров'я, які перебували в управлінні ліквідованих районних державних адміністрацій. Утримання багатопрофільних лікарень, безумовно, стало викликом для багатьох органів місцевого самоврядування, які стали шукати шляхи розв'язання проблеми, одним з яких було міжмуніципальне співробітництво.

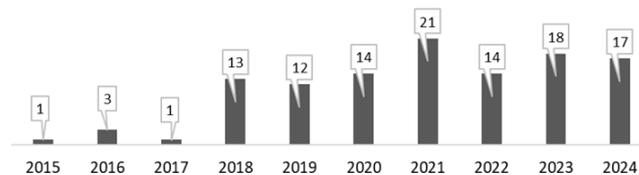

Рис. 3. Динаміка укладання договорів про співробітництво у сфері надання медичних послуг у 2015–2024 рр. (складено автором за даними Реєстру договорів про співробітництво територіальних громад (2024))

Що стосується форм міжмуніципального співробітництва, то здебільшого це договори у вигляді спільного проєкту, делегування виконання окремих завдань або спільного фінансування. Створення спільного комунального закладу медичного спрямування ще не стало поширеною практикою партнерства територіальних громад.

Подальшій активізації міжмуніципального співробітництва у сфері охорони здоров'я сприятиме розв'язання таких проблем, як:

- підвищення юридичної грамотності органів місцевого самоврядування щодо можливостей та особливостей співробітництва;
- вироблення чітких процедур моніторингу виконання договорів міжмуніципального співробітництва;
- підвищення кваліфікації осіб, відповідальних за сектор охорони здоров'я, у контексті сучасного менеджменту медичних закладів;
- інформаційна та консультативна підтримка органів місцевого самоврядування у процесі започаткування співробітництва;
- створення інформаційного ресурсу щодо найкращих практик забезпечення населення якісними і доступними медичними послугами шляхом організації співробітництва громад;
- спрощення процедур започаткування міжмуніципального співробітництва під час воєнного стану.

Дискусія і висновки

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що міжмуніципальне співробітництво у сфері охорони здоров'я може стати дуже дієвим інструментом підвищення якості, доступності та безперервності медичних послуг для мешканців територіальних громад. Особливо це важливо на сучасному етапі, коли до наявних проблем медичної галузі додалися виклики воєнного часу. У таких умовах консолідація зусиль усіх можливих партнерів може стати запорукою гідної відповіді на ці виклики та забезпечення стійкості системи охорони здоров'я на місцевому рівні.

Сама практика міжмуніципального співробітництва має стати предметом подальших наукових досліджень у контексті пропонування нових його організаційних форм, адаптації найкращого європейського досвіду, вдосконалення нормативно-правового та економічного механізмів реалізації проєктів співпраці громад.

Список використаних джерел

Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Законом України № 994_036 (1997, 15 липня) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text 1985

Інтегрований підхід, безперервність та якість – ключові аспекти відновлення послуг з охорони здоров'я на рівні громади. (2024, 11 червня). Децентралізація. <https://decentralization.ua/news/18213>

Конституція України, Закон України № 254к/96-ВР (1996, 28 червня) (Україна). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 30. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Концептуальні засади організації міжмуниципального співробітництва в форматі "місто – село": Світова практика. (2019, 16 січня). Інститут громадянського суспільства. <https://www.csi.org.ua/news/kontseptualni-zasady>

Про місцеве самоврядування в Україні, Закон України № 280/97-ВР (1997, 21 травня). (Україна). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 24. <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0#Text>

Про співробітництво територіальних громад, Закон України № 1508-VII (2014, 17 червня). (Україна). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 34. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад (станом на 25.06.2024). (2024). Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. <https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html>

Татарчук, Т. (2019, 13 березня). *Співробітництво територіальних громад: нові можливості для розвитку*. Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування. <http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/1362/>

Толканов, В. В. (Ред.). (2011). *Розвиток міжмуниципального співробітництва: вітчизняний та зарубіжний досвід*. Крамар.

Толканов, В. В., & Журавель, Т. В., Врублевський, О. С., Осипенко, Н. М., Записний, Д. Ю., Костіна, Н. А., Шкільняк, М. М., & Щербак, Н. В. (2016). *Співробітництво територіальних громад (міжмуниципальне співробітництво – ММС)*. Тернопільський національний економічний університет.

References

About local self-government in Ukraine, Law of Ukraine № 280/97-VR (1997, May 21) (Ukraine). *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BVR)*, 24 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0#Text>

About the cooperation of territorial communities, Law of Ukraine № 1508-VII (2014, June 17) (Ukraine). *The Official Bulletin of the Verkhovna*

Rada of Ukraine (BVR), 34 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

An integrated approach, continuity and quality are key aspects of restoring health care services at the community level. (2024, June 11) *Detsentralizatsiia* [in Ukrainian]. <https://decentralization.ua/news/18213>

Conceptual principles of the organization of inter-municipal cooperation in the "city – village" format: world practice. (2019, January 16). Institute of Civil Society [in Ukrainian]. <https://www.csi.org.ua/news/kontseptualni-zasady>

Constitution of Ukraine, Law of Ukraine № 254к/96-ВР (1996, June 28). *Reports of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 30 [in Ukrainian] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> 1996

European charter of local self-government, Law of Ukraine № 994_036 (1997, July 15) (Ukraine). *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BVR)*, 30 [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text 1985

Register of agreements on cooperation of territorial communities (as of June 25, 2024). (2024). Ministry of Development of Communities, Territories and Infrastructure of Ukraine [in Ukrainian]. <https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html>

Tatarchuk, T. (2019, March 13) *Cooperation of territorial communities: new opportunities for development*. Bukovyna Herald of State Service and Local Self-Government [in Ukrainian]. <http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/1362/>

Tolkanonov, V. (Ed.). (2011). *Development of intermunicipal cooperation: domestic and foreign experience*. Kraмар [in Ukrainian].

Tolkanonov, V. V., & Zhuravel, T. V., Vrublevsky, O. S., Osypenko, N. M., Zapisny, D. Yu., Kostina, N. A., Shkilynyak, M. M., & Shcherbak, N. V. (2016). *Cooperation of territorial communities (intermunicipal cooperation – ММС)*. Ternopil National University of Economics [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 03.06.24

Прорецензовано / Revised: 20.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 25.06.24

Bohdan TSIURKO, Chief Executive Officer (CEO)

ORCID ID: 0009-0009-7546-441X

e-mail: bohdan.tsiurko@mrt-m24.com

MEDISTAR LTD, Kyiv, Ukraine

INTERMUNICIPAL COOPERATION AS A TOOL FOR STRENGTHENING THE MEDICAL SERVICES PROVISION SYSTEM AT THE LOCAL LEVEL

Background. *The article examines the advantages and problematic aspects of intermunicipal cooperation in the field of health care, which should become a powerful tool for improving the quality of the provision of medical services at the local level.*

Methods. *To achieve the goal of the research, a number of general and special scientific methods were used, namely: methods of analysis and synthesis, abstract-logical method – for studying scientific sources, forming conclusions and defining debatable positions; empirical method – for describing the experience of inter-municipal cooperation; statistical method – to highlight dynamic and structural changes in the process of implementing inter-municipal cooperation in the field of providing medical services.*

Results. *It is proven that the reform of public administration in the direction of decentralization allowed territorial communities to obtain real rights to independently solve issues of local importance. Sectoral changes, including in the field of health care, became an important basis for the deployment of decentralization processes. At the same time, the increase in rights and responsibilities became a real challenge for many local self-government bodies, which lacked resources, experience, and human resources. Therefore, inter-municipal cooperation, when material and financial resources and management experience are combined, becomes a necessity to provide the population with quality services. The need for consolidation of efforts is especially relevant in the modern conditions of martial law. People's need for medical services is growing, and the real capabilities of territorial communities, on the contrary, are decreasing due to the direct destruction of medical infrastructure, the impact of economic shocks, a decrease in revenues to local budgets, a shortage of medical workers, etc.*

It was determined that cooperation between municipalities is an ancient tradition of European countries. Currently, this provision is enshrined in the regulatory and legal documents of Ukraine. The legislator regulated the essence of community cooperation, the basic principles and main forms of its implementation, and defined the procedure for initiating cooperation. The main factors of the deployment of inter-municipal cooperation, advantages and problems of inter-municipal cooperation in the field of providing medical services are highlighted.

Conclusions. *The current situation with the conclusion of inter-municipal cooperation agreements in the medical field has been studied. Insufficient activity of local self-government bodies in this area was identified and proposals were developed that would contribute to strengthening the cooperation of territorial communities in the provision of health care services.*

Keywords: *decentralization; inter-municipal cooperation; medical services.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Випуск 1(19)

Редактор *Н. В. Казанцева*
Технічний редактор *Ю. О. Куценко*

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 16,74. Наклад 300. Зам. № 224-11126.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № ПУ1.
Підписано до друку 25.10.24

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua; vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.knu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02